

Издавач

Народна библиотека Србије, Београд, Скерлићева 1

E-mail: nbs@nb.rs * Web: www.nb.rs

Телефон: + 381 11 245 12 42

За издавача

Ласло Блашковић

Главни и одговорни уредник

Ласло Блашковић

Редакција

др Нада Мирков Бојановић

мр Драган Пурешић, уредник

мр Жарко Војновић

мр. Ана Савић

.....
Гласник Народне библиотеке Србије
.....

2014/2015

Излази једном годишње

Година XIV
.....

Рецензенти

Светлана Јанчић

мр Гордана Мазих

Технички уредник

Ратко Кокаш

Лектура и коректура

Весна Тријић

Штампа

Retro print

Тираж

500

Штампање је омогућило

Министарство културе и информисања Републике Србије

Електронско издање Гласника НБС

доступно је на <http://www.nb.rs>

УДК 02

ISSN 1450-8915

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

ГЛАСНИК Народне библиотеке Србије =
The Herald of the National Library of Serbia /
главни и одговорни уредник Ласло Блашковић.
- [Штампано изд.]. - Год. 1, бр. 1 (1999)- .
- Београд : Народна библиотека Србије, 1999-
(Београд : Retro print). - 21 cm

Годишње. - Друго издање на другом медијуму :
Гласник Народне библиотеке Србије (Online) =
ISSN 1820-1245
ISSN 1450-8915 = Гласник Народне библиотеке
Србије (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 159850503
.....

.....

Гласник Народне библиотеке Србије

.....

2014/2015

.....

.....

Београд, 2015

.....

Publisher

National Library of Serbia, Belgrade, Skerlićeva 1

E-mail: *nbs@nb.rs* * **Web:** *www.nb.rs*

Phone: + 381 11 245 12 42

For the Publisher

Laslo Blašković

Editor-in-Chief

Laslo Blašković

Editorial Board

Nada Mirkov Bogdanović, Ph.D

Dragan Purešić, MA, editor

Žarko Vojnović, MA

Ana Savić, MA

.....
The Herald of the National Library of Serbia
.....

2014/2015

Published yearly

Year XIV
.....

Reviewers

Svetlana Jančić

Gordana Mazić, MA

Technical Editor

Rageb Kokaš

Proofreading

Vesna Trijić

Printed by

Retro print

Nº of copies

500

Printing financed by

Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

Electronic edition of The NLS Herald

is available at <http://www.nb.rs>

UDK 02

ISSN 1450-8915

НОРМАТИВНА КОНТРОЛА

Уредница
Ана Савић

.....
Тања Тасић: Нормативна контрола и
нормативне листе личних имена:
успостављање нормативне датотеке
личних имена у Србији

.....
*Миљана Ђ. Ђукић, Катарица Р. Михајловић,
Бранка Г. Драгосавац*: Виртуелна
међународна нормативна
датотека – VIAF

.....
*Хедер Леа Мулејсон, Фелисити Дикас,
Џон М. Баг*: Аутор и особа: фукоовска
рефлексија о аутору у системима
организације знања

.....
*Амед Леива-Медерос, Хосе А. Сенсо,
Санџо Домингез-Веласко, Педро Хилола*:
Authoris – инструмент за нормативну
контролу на семантичком вебу

НОРМАТИВНА КОНТРОЛА И НОРМАТИВНЕ ЛИСТЕ ЛИЧНИХ ИМЕНА: УСПОСТАВЉАЊЕ НОРМАТИВНЕ ДАТОТЕКЕ ЛИЧНИХ ИМЕНА У СРБИЈИ

Тања Тасић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 025.342

„Мој йосао се сасйшојао у шоме да све наслове йойишем на мале листове, с крайким ойисом шомова, и да ше карйице йосле разврйшам йо шемама и дисцийлинама. Није нимало йлуйо осмишљено, Тајсије је шу мейшоду назвао 'карйшойека'.

Када је књиґа веома мноґо, није увек лако наћи ону која човеку шреба, а овако узмеґе сандуче с листиґиґима и одмах видиґе. На пример, ако шреба да нађеґе нека обавештеґа о космоґрафији ...”

Борис Акуґин¹

Сажетак

У раду се разматра питање важности нормативне контроле и њена улога у развоју библиотечких каталога. Дат је краћи историјски преглед развоја нормативне контроле у свету. Посебно су истакнуте нормативне листе личних имена са подробнијим прегледом важећих докумената неопходних за њихово успостављање. Рад садржи и преглед тренутног стања нормативне контроле у Србији.

Кључне речи: нормативна контрола, нормативне листе личних имена, нормативна контрола у Србији

Уводна разматрања

Развој библиотечких каталога, од њиховог успостављења до данас, руковођен је постулатима о сврсисходности. Иако им се улога мењала, за све епохе је карактеристично да је њихов развој био условљен управо променом потреба корисника, а то се дешавало

¹ Борис Акуґин, *Алйин-шолобас*, прев. П. Буґак (Београд: Информатика, 2011), 228.

упоредо са технолошким развојем.² Да би неки библиографски систем испунио задате циљеве, потребно је да његова поставка има утврђене принципе који су доследно спроведени у оквиру система. Када кажемо „доследна примена“, прва асоцијација би требало да буде нормативна контрола. У атмосфери обиља информација, бројности и разноврсности њихових носилаца, било би нереално очекивати да се знање окупи и организује без примене различитих нормативних листа. Окупљање библиотечке грађе у каталогу по заједничким приступним тачкама крајњи је циљ сваког каталога; томе теже каталогизатори и класификатори широм света; њихов интерес је у служби корисника који желе да дођу до информација. У контексту савременог поимања функције библиотечких каталога, једино библиотечки каталози са успостављеном нормативном контролом испуњавају задате циљеве; они представљају врхунске ресурсе информација.

Да би библиотечки каталог испунио своју функцију, потребно је да испуњава принцип интероперабилности, то јест да је синхронизован са другим библиографским системима у циљу размене библиографских података, што доприноси убрзавању радних процеса и повећавању њиховог квалитета. То може да се постигне применом договорених међународних стандарда за опис, формата за машинску размену података, као и успостављањем нормативне контроле засноване на опшеприхваћеним стандардима.

У овом раду ћемо се осврнути на принципе за успостављање нормативне контроле као једном од кључних елемената оцене квалитета библиотечких каталога. У оквиру ове теме, посебну пажњу ћемо посветити нормативним листама личних имена које су, по правилу, први степен у процесу успостављања нормативне контроле. У раду ће бити говора и о напорима

српске библиотечке заједнице за успостављање нормативне контроле.

Развој стратешких докумената из области нормативне контроле

Сматра се да је систематска брига за успостављање *Универзалне библиографске контроле*³ на међународном нивоу отпочела под покровитељством Унеска, на међународној конференцији одржаној 1974. године. Тада је истакнуто да је свака национална библиографска агенција одговорна за успостављање нормираних облика имена националних аутора, индивидуалних и колективних, у виду националне нормативне листе.⁴ Од тада до данас, напори за успостављање стандардизованих нормативних датотека резултирали су објављивањем више нормативних листа и стандарда за опис нормативних јединица, као и формата за њихову размену у машински читљивом облику. Пресудан моменат у погледу стандардизације и размене података догодио се 1978. године, на конференцији IFLA-е на којој је формирана Радна група за међународни нормативни систем (*Working Group on an International Authority System*); њен задатак је био да се бави развојем међународних правила за структуру нормативних записа, за описне елементе, распоред и повезивање података, као и за успостављање система интерпункцијских знакова. С обзиром да је за исти период карактеристичан и развој информационих технологија и њихове примене у области каталогизације, уочено је да је неопходно да се паралелно ради на развијању UNIMARC формата за нормативне датотеке чији ће циљ бити омогућавање размене нормативних података. Радна група је подељена на циљане подгрупе и резултате њиховог рада представљају најранија издања *Упутства за нормативне и упућне јединице* (GARE)⁵ – 1984. године,

2 Више о функцији каталога погледати у: Ана Савић, „Организација информација у савременим синдетичким каталозима и место предметне каталогизације у њима,” *Гласник Народне библиотеке Србије* 1 (2012/2013): 97–105.

3 UBC (*Universal Bibliographic Control*) – Универзална библиографска контрола.

4 Anderon, Dorothy, *Universal Bibliographic Control: a long-term policy, a plan for action* (Pullach bei München: Verlag Dokumentation, 1974).

5 Guidelines for Authority and Reference Entries. Recommended by

Ујушсшава за предметне одреднице и ујушне јединице (GSARE)⁶ – 1993. године, као и формата UNIMARC/*Нормативни подаци*⁷ – 1991. године.

Објављивање ових стратешких докумената допринело је да се у библиотекама широм света формирају и одржавају нормативне датотеке које су међусобно биле релативно компатибилне, због чега је било могуће спроводити размену података који су се у њима налазили. Први стандарди односили су се искључиво на штампану грађу; временом се јавила потреба да се они ревидирају и прошире, што је и учињено. Тако је 2001. године објављено ново издање *Ујушсшава за нормативне записе и ујушине* (GARR).⁸ У односу на претходно, ово издање је требало да обухвати „све типове ауторства и све врсте дела и грађе, укључујући серијске публикације, и то на свим медијумима.“⁹ У исто време, ново издање је требало да одговори на нов принцип поимања „усвојеног нормативног облика“ о којем ће у наставку бити речи.

Формат UNIMARC/*Нормативни подаци* до сада је ревидиран још два пута, 2001. и 2009. године.

Развој информационих технологија који је повећао информативне могућности каталога, а фокус корисника са документа пребацио на информацију, довео је до појаве нових носилаца информације и био је више него довољан разлог за ревидирање ставова о каталошким принципима. Различите заинтересоване групе су те ставове документовале у више наврата, а најважнији документи су *Финкционални захтеви за библиографске записе* (FRBR)¹⁰, који представљају завршни извештај Радне групе IFLA-е за функционалне захтеве за библиографске записе (*IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records*), и *Изјава о међународним каталошким начелима*,¹¹ тзв. *Франкфуртска начела*, која су донета на првом IFLA-ином састанку стручњака за израду Међународног каталошког правилника, 2003. године у Франкфурту,¹² а дорађена 2009. године.¹³ Усвајањем *Франкфуртских начела*, престала су да важе *Париска*, донета на Међународној конференцији о каталошким начелима 1961. године,¹⁴ а која су више деценија представљала полазиште за формирање националних каталошких правила. Још један документ од великог значаја за ову тему су *Функционални захтеви за нормативне податке* (FRAD)¹⁵ које је, 2009. године, као завршни извештај,

Working Group on and International Authority System, approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Information Technology (London: IFLA International office for UBC, 1984).

- 6 Guidelines for Subject Authority and Reference Entries. Working Group on Guidelines for Subject Authority Files of the Section on Classification and Indexing of the IFLA Division of Bibliographic Control (München: Saur, 1993).
- 7 UNIMARC/Authorities: Universal Format for Authorities. Recommended by the IFLA Steering Group on a UNIMARC Format for Authorities. Approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and Information Technology (München: Saur, 1991).
- 8 Guidelines for Authority Records and References. Revised by the IFLA Working Group on GARE Revision. Formerly Guidelines for Authority and Reference Entries (München: Saur, 2001).
- 9 Међународна федерација библиотеких удружења и институција, *Упутства за нормативне записе и упутнице; Упутства за предметне нормативне и упутне јединице* (Београд: Народна библиотека Србије, 2005), 9.

10 IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records, *Functional Requirements for Bibliographic Records: Final Report* (München: Saur, 1998).

11 *Изјава о међународним каталошким начелима* – Statement of International Cataloguing Principles.

12 Barbara B. Tillett, Renate Gömpel, Susanne Oehlschläger, edit., *IFLA Cataloguing Principles: Steps towards an International Cataloguing Code : Report from the 1st Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003* (München: Saur, 2008).

13 Barbara B. Tillett, edit., *IFLA Cataloguing Principles: Statement of International Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary* (München: Saur, 2009).

14 The Statement of Principles adopted by the International Conference on Cataloguing Principles (ICCP), organized by the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) in Paris, October 1961.

15 IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records, *Functional Requirements for Authority Data: A Conceptual Model: Final Report, December 2008* (München: Saur, 2009).

утврдила Радна група IFLA-е за функционалне захтеве и пребројавање нормативних записа (FRANR);¹⁶ њихова сврха је да дефинишу атрибуте нормативних записа у складу са FRBR-ом.

Као резултат ових напора, формиране су нормативне листе униформне структуре у машинском формату компатибилном са подацима унетим по важећим националним каталожним правилима. Такве нормативне листе су у сагласности са библиотечким каталозима на које се односе, а могу да се користе и самостално, у неке друге сврхе, због чега представљају драгоцен ресурс информација. Зато су за њихов развој и примену заинтересована многа релевантна тела и изван библиотечног света. Првобитна намера да се њиховим формирањем допринесе квалитету библиотечких каталога довела је до формирања готово самосталних система.

Упутства за нормативне записе и упутнице (GARR)

Ради бољег упознавања суштине принципа формирања нормативних листа личних имена, осврнућемо се на структуру нормативних података утврђених *Упутствима за нормативне записе и упутнице* (GARR).

Упутства за нормативне записе и упутнице (GARR) су кровни документ, неопходан за успостављање нормативне датотеке за лична имена и колективна тела и дело/експресију који претендују да буду препознатљиви на међународном нивоу и који, као такви, могу да се користе и ван оквира у којима су настали. Основна карактеристика овог документа је да прописује и ближе одређује врсте записа нормативних датотека, као и њихове елементе. *Упутства* прописују три врсте записа: нормативан запис, запис упутне јединице и

тумачни запис. Они се разликују по врсти елемента због којег се израђују, то јест по основном приступном елементу. *Нормативан запис* представља основни градивни елемент нормативне датотеке и односи се на неки *библиографски ентитет* (особу, колективно тело, дело/експресију) који је изражен *нормативном (јединственом) одредницом*. Основни елемент *записа упутне јединице* је неусвојена (*варијантна*) *одредница /упутница* или *сродна одредница*; његова сврха је да корисника са варијантне или сродне одреднице упутује на одговарајућу *нормативну (јединствену) одредницу*. Основни елемент *тумачног записа* је *тумачна одредница*; њен циљ је да кориснику приближи неко каталожко правило које се односи на групу одредница и тиме олакша сналажење у нормативној датотеци.

Упутства за нормативне записе и упутнице прописују да свака од ове три врсте записа има јасно утврђену структуру која се огледа у прописаним подручјима помоћу којих се успоставља жељена веза међу елементима. Подручја су међусобно раздвојена прописаним знацима интерпункције који претходе унетим елементима.

UNIMARC/Нормативни подаци

Формат за размену машински читљивих нормативних података, UNIMARC/Нормативни подаци, развијан је упоредо са стандардима за нормирање нормативних записа. Наиме, на време је уочено да без развијеног формата за пренос није могуће манипулисати нормативним записима, што би резултирало њиховом ограниченом употребом. Дошло се до закључка да је неопходно изградити потпуно нов формат из породице UNIMARC формата, који би се користио унутар јединственог система.

Као и UNIMARC, формат UNIMARC/Нормативни подаци прописује запис структуриран као низ функци-

¹⁶ Радна група IFLA-е за функционалне захтеве и пребројавање нормативних записа – *IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records*.

оналних блокова. Блокови су сачињени од поља са потпољима прописане поновљивости.

Нормативни подаци унета у овакву структуру могу да се користе и групно и појединачно, а уз адекватно мапирање могу да се трансформишу у друге машински читљиве формате. Оно што је за библиотечки каталог најважније јесте да његов основни елемент, тј. одреднице (позициониране у блоку 2), као и блокови упутница „види“ и „види и“ (позиционирани у блоковима 4 и 5), истовремено представљају и приступне тачке у свим библиографским записима на које се односе. Овакве заједничке тачке у пољу пресека библиографског и нормативног записа велико су достигнуће и резултат изванредног теоријског, филозофског, технолошког и практичног промишљања.

Примена националних каталожких правила у нормативним записима

У Извештају Радне групе за минималан ниво нормативних записа (*Working Group on Minimum Level Authority Records*) и међународни стандардни број за нормативне податке (*International Standard Authority Data Number*) (MLAR/ISADN) 1998. године, концепт Универзалне библиографске контроле, прокламован 70-тих година прошлог века, оцењен је као превазиђен. Преовладао је мишљење да је наметање прописане јединствене одреднице локалним срединама непотребно и немогуће, као и да каталожки центри треба да имају слободу да о томе сами одлучују, како би се у нормативним одредницама очувале националне и друге разлике, као и културне и језичке специфичности корисника. Овакво становиште омогућава одржавање и промовисање националних каталожких правилника. Да би тако креиране нормативне одреднице биле употребљиве и ван средина у којима су настале и да би се омогућила њихова размена и коришћење, било је неопходно да се на међународном нивоу успоставе механизми за повезивање различитих националних

нормативних облика. То је оствариво применом различитих аутоматских система за повезивање, креираних на основу *Упутства за нормативне записе и упутнице* (GARR) која су, између осталог, и из ових разлога претрпели модификације 2001. године. Други битан фактор је примена одговарајућег формата за машинску размену података.

Данас се нормативне одреднице и упутнице у нормативним записима формирају применом важећих каталожких правила библиографских агенција. Такав принцип омогућава компатибилност нормативног записа са библиографским записима на које се односи. Нормативан запис, по правилу, садржи податак о називу каталошког правилника који је у том запису примењен. Важећим каталожким правилницима дефинише се *библиографски идентитет*, односно случајеви у којима је оправдано формирање нормативног записа. Наравно, од општег је интереса да се разлике у овим ставовима сведу на минимум, али добро је и да је свакој библиографској агенцији остављена слобода да изабере оно што је за њу најбоље.

Успостављање нормативне датотеке личних имена у Србији

Ако се погледа развој каталога у Србији током протеклих педесет година, може се рећи да је српска библиотекарска заједница успевала да прати светске трендове и примењује међународне прописе. То се посебно односи на примену међународних стандарда из породице ISBD¹⁷, као и на благовремени прелазак са лисног на електронски каталог, што се догодило крајем 80-тих година прошлог века. Међутим, успостављање нормативне контроле није ишло у корак са међународним трендовима; томе су допринеле различите околности које су учиниле да, када је било

17 ISBD (*International Standard Bibliographic Description*) – Међународни стандардни библиографски опис.

потребно да се успостављању нормативне контроле пориступи, за то нису постојале техничке и друге могућности; због тога се код нас на нормативне датотеке још увек чека. Потребно је да нагласимо да је, упркос томе, библиотечка јавност била свесна значаја тог посла и да је, у складу са могућностима, вршила неопходне припреме. Библиотекари у Србији су континуирано пратили доношење стратешких докумената из области нормативне контроле, а Народна библиотека Србије је благовремено објављивала преводе најважнијих.¹⁸

Први кораци на пољу нормативне контроле у Србији учињени су у оквиру узајамног сервиса COBISS.SR. Прва фаза овог захтевног подухвата је успостављање датотеке личних имена. Библиотеке оснивачи узајамног сервиса COBISS.SR, Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и Унивезитетска библиотека „Светозар Марковић“, реализују овај пројекат у сарадњи са Институтом информацијских знаности из Марибора. Пројекат је започео 2006. године и текао је у више фаза. Назив нормативне датотеке је CONOR.SR и она се развија у складу са *Уједињеним за нормативне записе и уједињенице* (GARR), у формату COMARC/*Нормативни подаци*. Формат припада породици COMARC, као и формат за библиографске записе COMARC/*Библиографски подаци* на којем је заснован узајамни електронски каталог COBISS.SR. Одреднице нормативних записа израђују се применом националних каталожких правила РРІАК.¹⁹ Намера је да се нормирани облици личних имена у нормативним записима користе као усвојена ауторска

одредница библиографског записа, а у перспективи је да се користе и као усвојена персонална предметна одредница.

С обзиром да је нормативна датотека CONOR.SR намењена свим библиотекама које учествују у узајамном каталогу, постављено је питање облика јединствене нормативне одреднице која се у узајамном каталогу појављује на два писма. Постигнут је договор да се успостави принцип нормативне и припадајуће паралелне одреднице.

Облик за усвојену нормативну одредницу на ћирилици, за ауторе који се изворно служе српским или неким другим језиком који се пише ћирилицом, јесте етимолошки.²⁰ Облик за паралелну усвојену нормативну одредницу на латиници, за ауторе који се служе српским језиком, јесте фонетски, док је за ауторе који се изворно служе страном ћирилицом, латинична транслитерација унета по правилима прописаним приручником COBISS2/*Katalogizacija: priručnik za korisnike*²¹. Српски фонетски облик имена аутора који се изворно служе страном ћирилицом, представља варијантни облик имена.

Нормативна одредница за ауторе који се изворно служе српском ћирилицом:

Марић, Алиса, 1968–
Marić, Alisa, 1968–

18 Мисли се на *Priručnik za UNIMARC: format za normativne podatke i na Uputstva za normativne zapise i uputnice; Uputstva za predmetne normativne i uputne jedinice* које је приредила Међународна федерација библиотечких удружења и институција, а превод на српски језик објавила Народна библиотека Србије 2004, односно 2005. године.

19 Eva Verona, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrrednica i redalica. 2. izmenjeno izd.* (Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986).

20 У случају формирања нормативне одреднице за ауторе који се изворно служе страном ћирилицом, одступа се од примене важећих каталожких правила по којима би ћирилични облик био фонетски. То је споразум који је донет да би се задовољили принципи формирања каталога свих библиотека које учествују у систему.

21 COBISS2/*Katalogizacija: priručnik za korisnike* (Maribor: Institut informacijskih znanosti, 2007).

Нормативна одредница за ауторе који се изворно служе страном ћирилицом:

Афанасјев, Александр Николаевич, 1826–1871
 Afanas'ev, Aleksandr Nikolaevič, 1826–1871
 < Афанасјев, Александар Николајевич, 1826–1871

За ауторе који се изворно служе језиком који се пише латиницом, облик за усвојену нормативну одредницу на ћирилици је српски фонетски облик имена. Овај облик одредница користиће библиотеке које одржавају азбучни ауторски каталог. Облик паралелне одреднице је етимолошки. Овај облик одредница користиће библиотеке које одржавају абecedни ауторски каталог.

Нормативна одредница за ауторе који се изворно служе страном латиницом:

Акројд, Питер, 1949–
 Askroyd, Peter, 1949–
 < Екројд, Питер, 1949–

Нормативни записи су структурирани тако да се оставља могућност за уношење додатних информација о личности, од којих су неке у форми кодираних података, а неке чине слободно формулисане напомене. Замисао је да овако формиран нормативан запис подсећа на структурирану лексикографску одредницу за личности. У њихову структуру су инкорпориране и упутне јединице, односно варијантни облици нормативних јединица. У оквиру нормативног записа, прописан је минималан опсег података, односно поља и потпоља без чијег попуњавања није могуће похранити запис.

Одлучено је да се нормативна датотека не успоставља без верификације претходно унетих података, то јест да у тренутку имплементације она већ садржи значајнији број верификованих нормативних записа. Да би се то реализовало, каталогизатори би-

блиотека оснивача узајамног каталога неколико година су вршили обележавање библиографских записа чије су именске одреднице биле формиране у складу са установљеним принципима. Ти подаци су импортовани у нормативну датотеку и машински претворени у нормативне записе. Нормативна датотека је садржала преко 54.000 нормативних записа. Подаци преузети из библиографске базе чине основне градивне елементе нормативних записа (на пример, усвојена нормативна одредница и њен паралелан облик, варијантни облици нормативне одреднице, подаци о библиографском извору, називи креатора библиографског записа, идентификациони бројеви или бројеви библиографских извора и слично). Машински креирани нормативни записи налазе се у нередигованом статусу. Развој нормативне датотеке је тренутно у фази када каталогизатори редактори мануелно проверавају сваки од тих податка, коригују их и допуњавају, статус нередигованог записа претварајући у статус редигованог. Та редакција се врши према претходно донетом упутству за редакцију нормативних записа. Овакав, евидентно спор и интелектуално захтеван процес, требало би да осигура квалитет и повећа степен информативности узајамног библиотечког каталога.

Успостављање датотеке личних имена замишљено је као први корак у реализацији нормативне контроле у Србији. Следећа фаза би требало да буде успостављање датотека нормативних записа за предметне одреднице, а затим и за остале приступне тачке библиографских записа. Тако устројени каталози пружаће релевантније информације.

Литература

Anderon, Dorothy. *Universal Bibliographic Control: a long-term policy, a plan for action*. Pullach bei München: Verlag Dokumentation, 1974.

IFLA Working Group on the Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR). *Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD): a conceptual model*. Berlin; New York, NY: Saur, 2011.

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Izjava o međunarodnim kataloškim načelima*. Prevela s engleskog Ana Savić. http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sr.pdf (преузето 01. 06. 2015).

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Uputstva za normativne zapise i uputnice; Uputstva za predmetne normativne i uputne jedinice*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2005.

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Funkcionalni zahtevi za bibliografske zapise*. Preveo Bogoljub Mazić. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2005.

Moulaison, Heather Lea. "The expansion of the personal name authority record under Resource Description and Access: Current status and quality considerations." *IFLA Journal* Vol. 41, No.1 (March 2015): 13–24.

Пласар, Мари-Франс. „IFLA и нормативна контрола.“ *Гласник Народне библиотеке Србије* 1 (2005): 319–328.

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Priručnik za UNIMARC. Format za normativne*

podatke, 2. izdanje. Prevela Ljiljana Kovačević; redaktor prevoda Gordana Popović-Bošković. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2004.

Rochkind, Jonathan. *The Purpose of Authority Control*. <https://bibwild.wordpress.com/2007/08/08/the-purpose-of-authority-control/> (преузето 01. 06. 2015).

Савић, Ана. „Организација информација у савременим синдетичким каталозима и место предметне каталогизације у њима.“ *Гласник Народне библиотеке Србије* 1 (2012/2013): 97–105.

Willer, Mirna, edit. *UNIMARC Manual Authorities Format*. 3rd ed. München: K. G. Saur, 2009.

Tanja Tasić
National Library of Serbia

Authority Control and Authority Lists

Abstract

This paper deals with the issue of the importance of authority control and its role in the development of library catalogues. Short historical overview of the development of authority control in the world is added. Personal names authority lists are particularly highlighted with detailed overview of related documents necessary for their establishment. In addition, paper gives an overview of the state-of-the-art of authority control in Serbia.

Keywords: authority control, authority lists, GARE, GSARE, authority control in Serbia

ВИРТУЕЛНА МЕЂУНАРОДНА НОРМАТИВНА ДАТОТЕКА – VIAF (приказ пројекта)

Миљана Ђ. Ђукић Народна библиотека Србије, Београд
Катарина Р. Михајловић Библиотека града Београда
Бранка Г. Драгосавац Библиотека града Београда

УДК: 025.342/.343:004
021.64:004(4)

Сажетак

Рад се бави настанком и развојем пројекта VIAF (*The Virtual International Authority File*) – Виртуелне међународне нормативне датотеке. Од почетне идеје, коју су 1998. године тестирале Конгресна библиотека у Вашингтону, Немачка национална библиотека и OCLC, међусобним повезивањем нормативних записа за лична имена, овај пројекат се развио у један од сервиса OCLC-ја у којем учествује више од 40 организација. VIAF база има близу 45 милиона нормативних јединица које су повезане са 105,5 милиона библиографских записа. Базу годишње консултује и користи више од милион корисника. Главни и дугорочни циљ овог пројекта је укључивање што већег броја библиотека и других организација, као и њихових нормативних записа који ће, путем веба, бити доступни корисницима широм света.

Кључне речи: нормативна контрола, VIAF, OCLC, каталогизација, MARC, UNIMARC, приступне тачке, ISNI

Нормативна контрола подразумева поступак којим се омогућава стандардизовано обликовање приступних тачака¹ у каталозима. То значи да се имена људи, називи институција, предмети и појмови јављају у једном утврђеном облику. Нормативна датотека обухвата скуп усвојених одредница које се користе у каталогу: „На пример, имена особа, институција, наслова анонимних дела, предметних одредница, дескриптора, унакрсних упутница.”²

Библиотечке заједнице, IFLA и Унеско баве се нормативном контролом још од 1974. године. Једна од основних препорука „дугорочне политике UBC-а”³ била

- 1 Приступна тачка садржи елементе за претраживање и идентификацију библиографског записа. Може бити име, термин, шифра итд.
- 2 Љиљана Ковачевић и Добрила Бегенишић и Весна Ињац-Малбаша, *Речник библиотечарства и информационих наука* (Београд: Народна библиотека Србије, 2014), <http://rbi.nb.rs/sr/multilang> (преузето 01. 02. 2015).
- 3 UBC (*Universal Bibliographic Control*) – Универзална библиографска контрола.

је [...] да је свака национална библиографска агенција одговорна за успостављање нормативних датотека са именима аутора из своје земље, и личним именима и називима колективних тела, као и за стварање нормативних листа за исте”.⁴ На Међународном конгресу о националним библиографијама 1977. године, IFLA и Унеско су поновили сличне захтеве. Убрзо након тога, спонзорисани су различити пројекти и студије који су омогућили успостављање међународног система нормативне контроле. До краја 20. века, израђено је неколико међународних нормативних листа⁵ и међународних правила,⁶ чији је циљ био „да обезбеде да се имена аутора на доследан начин појављују у библиографијама и каталогизују широм света”.⁷

Развој нових технологија, комплексни упити корисника и бројни други разлози, захтевали су ревизију горепоменутих упутстава и правила. Спровођењем нормативне контроле у библиотекама, постижу се тачност и поузданост података, као и уштеда времена и новца потребних за каталогизацију. Доследност у креирању приступних тачака, одредница у записима електронског каталога, знатно скраћује време потребно за претраживање каталога, повећава информативност, олакшава проналажење информација и кретање кроз каталоге.

Настанак VIAF-а

Пројекат VIAF настао је као резултат настојања да се искористе напредне технологије и да се повежу нор-

мативни записи различитих библиотека у бесплатан и јавно доступан сервис на интернету којим би се олакшало спровођење нормативне контроле у локалним базама, као и развој универзалне библиографске контроле.

Конгресна библиотека у Вашингтону, Немачка национална библиотека и OCLC су, 1998. године, започели рад и тестирање пројекта међусобним повезивањем нормативних записа за лична имена. На 69. конференцији IFLA-е, у Берлину 2003. године, учеснице пројекта потписале су споразум о формирању конзорцијума VIAF којем се, 2007. године, као четврта чланица, прикључила Француска национална библиотека.

Ове четири организације преузеле су руководећу улогу у конзорцијуму и одговорне су за функционисање софтвера за VIAF. Институције које су касније приступале конзорцијуму обезбеђивале су нормативне и библиографске податке.

Пројекат се показао веома успешним и, из године у годину, има све више учесника. Конзорцијум је током 2010. године почео да разматра опцију преласка VIAF-а под окриље OCLC-ја; године 2011, прецизирани су сви детаљи око преноса, а 2012, он је и започео.⁸ Број учесника је почео брже да расте, тако да је са 19 агенција у 22 земље, колико их је било 2012. године, у јулу 2014. скочио на 34 агенције у 29 земаља.

VIAF повезује националне и регионалне нормативне записе креирајући скуп записа за појединачна јединствена имена (за одређени језик и писмо). Корисницима су тако видљиви и записи креирани од стране других (иностраних) библиотека, што олакшава унакрсна истраживања, без обзира на језик или место

4 Мари-Франс Пласар, „IFLA и нормативна контрола,” *Гласник Народне библиотеке Србије* 1 (2005): 319–320.

5 Међународне нормативне листе су: The International List of Uniform Headings, The List of Uniform Headings for Higher Legislative and Ministerial Bodies in European Countries, The List of Uniform Titles for Liturgical Works of the Latin Rites of the Catholic Church, Names of States, Classics.

6 Међународна правила су: Names of Persons, Form and Structure of Corporate Headings, Structures of Corporate Name Headings.

7 Мари-Франс Пласар, „IFLA и нормативна контрола,” *Гласник Народне библиотеке Србије* 1(2005): 320–321.

8 OCLC, “A brief history,” OCLC [Dublin, Ohio], <http://www.oclc.org/viaf/history.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

на свету. Све је ово допринело да VIAF данас има важну улогу у изградњи семантичког веба.⁹

Пројекат се развијао у четири фазе. Прва фаза подразумевала је упаривање датотека, идентификацију истих записа и повезивање идентичних нормативних записа личних имена у укрштenu датотеку. OCLC је упаривао нормативне записе личних имена Конгресне библиотеке са нормативном датотеком личних имена Немачке националне библиотеке. Када би подударан запис имена био пронађен, креиран је VIAF запис који садржи идентификациони број нормативног записа и усвојену именску одредницу за оба извора, чиме је омогућено упућивање на изворне записе. Приликом упаривања, поредили су се атрибути кључни за поклапање: наслов, идентификатори (ISBN, ISSN или LCCN¹⁰), прецизне године рођења и смрти, лично име као предметна одредница и заједничко ауторство.

У другој фази, установљена је технолошка платформа за развој VIAF-а.

Трећа фаза се односила на успостављање редовног тока активности између VIAF-а и нормативних датотека коришћењем протокола OAI,¹¹ док је у четвртој била планирана израда корисничког интерфејса, примена стандарда *Unicode*¹² и активирање претраживања.¹³

Деловање сервиса VIAF

VIAF програм је данас сервис OCLC-ја којим се подржава рад VIAF датотеке. Задатак учесника у про-

граму је да обезбеде нормативне и библиографске записе у складу са усвојеном политиком и праксом, као и да доприносе развоју VIAF-а саветима, коришћењем VIAF-а и учешћем у развоју и имплементацији политике коју VIAF заступа.

Савет VIAF-а (VIAFC – *VIAF Council*) ради у оквиру VIAF програма. Савет даје смернице и надлежан је да:

- доприноси развоју политике, праксе и рада VIAF-а и VIAF програма, као и политике која се односи на подобност и избор нових учесника у VIAF-у;
- даје препоруке за сервисне карактеристике и формате записа које VIAF подржава;
- даје препоруке у вези са начинима и средствима за ефикасну и одговарајућу употребу VIAF-а;
- именује председавајућег Савета VIAF-а.

Сви сарадници VIAF-а имају право да именују члана са правом гласа који ће их заступати у Савету, у којем учествује и представник OCLC-ја. Савет сваке године организује годишњу конференцију која се одржава пре почетка годишње конференције IFLA-е.¹⁴

Број учесника и сарадника сервиса непрестано расте; у јулу 2014. године, чинило га је више од 40 организација подељених у две групе: у првој су сарадници који активно учествују и доприносе VIAF-у и Савету, а у другој они који само обезбеђују податке.

Поред националних библиотека, VIAF-у се придружују и друге институције и агенције које својим производима значајно обогаћују нормативну базу – *Викимедија (Википедија, Викигата)*, ISNI,¹⁵ пројекат *Персеј (Perseus Digital Library)*, *Сиријски референцини портал (The Syriac Reference Portal)*.

9 OCLC, "VIAF," OCLC [Dublin, Ohio], <http://www.oclc.org/viaf.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

10 LCCN (*Library of Congress Control Number*) – Контролни број Конгресне библиотеке.

11 OAI (*Open Archives Initiative*) – Иницијатива за архиве у отвореном приступу.

12 Unicode – *Unique, Universal, and Uniform character encoding*, ISO Standard 10646.

13 Brita Voldering, „Povezivanje sa korisnicima: Evropa i višejezičnost,” *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 1 (2006): 23–36.

14 OCLC, "Governance," OCLC, [Dublin, Ohio], <http://www.oclc.org/viaf/governance.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

15 ISNI (*International Standard Name Identifier*) – Међународна стандардна именска ознака.

Заједнички интерес и тежња да се чланци на *Википедији* обогате, довели су до сарадње са VIAF-ом. Тако се, уз помоћ посебно развијеног програма, *VIAFbot*, у OCLC-ју, VIAF везе аутоматски додељују одговарајућим *Википедијиним* чланцима. Као резултат ове сарадње, настао је нови сервис *Викимедије*, под називом *Викидајта*, којим се решава проблем представљања и повезивања истих имена са страница *Википедије* на различитим језицима.

VIAF сарађује са организацијом ISNI која је део ISO¹⁶. ISNI је база података личних имена и имена организација из различитих области у чијој изради учествује 29 институција и база података, као и 40 најистакнутијих националних и истраживачких библиотека. Тренутно ISNI база има 8,6 милиона записа, од чега је 8,24 милиона индивидуалних аутора (2,25 милиона истраживача) и 446.000 организација. Као основу за своју базу, ISNI користи копију VIAF датотеке. ISNI додељује сопствени идентификациони број запису из VIAF базе у којој сваки запис има свој идентификациони број – VIAF ID. Коришћење ових идентификационих бројева омогућава међусобно повезивање двеју база. Уколико уочи проблем, на пример два појавна облика истог имена која треба спојити, ISNI обавештава VIAF. ISNI број се састоји од 16 цифара, а последњи карактер је контролни и може бити цифра или X.

Универзитет Тафтс (Масачусетс, САД) започео је, 1987. године, пројекат *Персеј*, са циљем да се на једном месту, у оквиру дигиталне колекције, прикупе и представе дела друштвено-хуманистичких наука у дигиталном облику. Он садржи уметничка дела, археолошке објекте и друге материјале из старе Грчке и Рима, из арапске и германске културе, из периода ренесансе, историје САД 19. века итд.

Сиријски референцијни портал је истраживачки пројекат који објављује онлајн референтне радове о култури, историји и књижевности са простора древне Месопотамије, од антике до данас.

Сваки VIAF запис садржи јединствен број и везу која води ка оригиналним нормативним записима. Путем VIAF API¹⁷ могуће је:

- претраживати нормативне датотеке преко кључне речи, препоручених облика имена, наслова, извора или преко контролног броја извора записа, чиме се добијају нормативни записи и везе између нормативних записа из различитих извора;
- добити збирну информацију о нормативном запису, као и везе између записа из различитих извора;
- добити нормативан запис у различитим форматима, из различитих националних библиотека.

VIAF записи су доступни или као кластер (скуп записа) или као изворни записи. Кластер записи сабирају различите нормативне записе учесника у један нормативан запис за дату тему. Изворни записи су у форматима MARC 21 или UNIMARC/*Name Authority*. VIAF податке је могуће користити у складу са ODC-BY лиценцом (*Open Data Commons Attribution License*), која допушта коришћење података, под условом да је наведен њихов извор.¹⁸

Претрага VIAF базе је једноставна. Линија за претрагу састоји се из три поља. У првом је могуће одабрати поље које се претражује, а у другом све или само одређену нормативну датотеку неке од земаља уче-

16 ISO (*International Organization for Standardization*) – Међународна организација за стандардизацију.

17 API (*Application programming interface*) – Апликациони програмски интерфејс.

18 OCLC, "VIAF (Virtual International Authority File)," OCLC, [Dublin, Ohio], <http://www.oclc.org/developer/develop/web-services/viaf.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

сница. Захваљујући вицету¹⁹ за аутокомплетирање у линији за претраживање, довољно је започети унос термина за претрагу и из падајућег менија одабрати неки од понуђених. Претрагу је могуће извршити ћириличним или латиничним писмом.

Резултат претраге даје испис који садржи:

- списак одредница;
- тип одредница;
- пример наслова који олакшава идентификацију траженог.

Избором одговарајућег линка добија се:

- усвојен облик имена;
- VIAF ID број и ознака за тип одреднице;
- ISNI тест број – међународни стандардни идентификатор имена.

Испод тога следи:

- списак усвојених облика имена (*Preferred Forms*) – заставица означава земљу у чијој нормативној датотеци се запис налази; на основу ознаке, може се видети да ли је структура нормативне датотеке у формату MARC 21 (100a) или UNIMARC (200a);
- списак неусвојених одредница – блок 4;
- списак сродних одредница – блок 5;
- списак одабраних наслова;
- списак изабраних других аутора;
- списак земаља у којима су дела издата; у овом пољу се налази мапа и списак земаља и број дела која су издата, док застава поред њега означава нормативну датотеку која има бар неко издање из наведене земље;
- статистика објављивања дела;
- у пољу изабраних издавача налазе се подаци о томе која нормативна датотека има неко издање наведеног издавача;

19 Вицет је део кода који може да се инсталира на било којој HTML страници и најчешће се јавља у облику малог, независног прозора.

- списак основних информација о траженом аутору (пол, националност, језик на којем пише), као и релевантних линкова на којима се може прочитати нешто више о њему.²⁰

VIAF база је, према подацима из извештаја за 2014. годину, имала близу 45 милиона нормативних записа; од тога су 35,1 милион чинила лична имена, 5,4 милиона корпоративни називи који обухватају и конференције, преко 3,8 милиона јединствени наслови и више од 400.000 географских имена, а повезани су са 105,5 милиона библиографских записа. Базу годишње консултује и користи више од милион корисника.²¹

Главни и дугорочни циљ овог пројекта је укључивање што већег броја библиотека и њихових нормативних записа који ће, путем веба, бити доступни корисницима широм света. На сајту OCLC-ја налази се онлајн приступница²² за све који желе да учествују у пројекту. Агенција која је заинтересована за учешће у пројекту подноси пријаву, након чега је особље OCLC-ја контактира, а агенција шаље нормативне и библиографске записе пробних датотека. Следи провера да ли се одреднице из изворних фајлова подударају са VIAF записима. Уколико је тестирање успешно завршено, агенција склапа споразум са OCLC-јем и шаље своје потпуне библиографске и нормативне датотеке у OCLC.

20 Миљана Ђукић и Катарина Михајловић, „Нормативна контрола у међународним оквирима,” *Панчевачко чишћење* год. 9, бр. 17 (2010): 34.

21 OCLC, “2014 Annual Report to VIAF Council,” OCLC, [Dublin, Ohio], <http://www.oclc.org/content/dam/oclc/viaf/OCLC-2014-VIAF-Annual-Report-to-VIAF-Council.pdf> (преузето 01. 02. 2015).

22 OCLC, “How to become a contributor,” OCLC, [Dublin, Ohio], <http://www.oclc.org/viaf/participate.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

Закључак

Библиотеке прате развој друштва и настоје да, у условима све динамичнијих промена, изађу у сусрет захтевима и потребама својих корисника. Потреба за нормативном контролом постоји дуго, а данас се без ње не може ни замислити функционисање све богатијих база података и каталога. Аутоматизација библиотечких система у претходним деценијама унапредила је спровођење и довела до потпуног поштовања принципа *Универзалне библиографске контроле* у библиотекама широм света; омогућила је повезивање библиотека на глобалном нивоу, као и дељење колективног знања и подржавање културних разлика.

VIAF је за нешто више од деценије свога постојања показао како је на савремен начин могуће решавати проблеме који се тичу нормативне контроле. Повезивање са ISNI-јем у погледу стандардизације, као и укључивање OCLC-ја и *Википедије*, само су потврда вредности базе. VIAF нам јасно показује пут којим је потребно ићи како би се на прави начин имплементирала нормативна контрола у националним оквирима и истовремено дошло до укључивања и повезивања на интернационалном плану. Примери земаља из окружења које су сараднице VIAF-а указују нам на важност и значај учешћа у оваквим пројектима, као и на смернице и стандарде које треба следити. На овај начин је могуће дати велики допринос квалитету домаћих нормативних тачака приступа и на најбољи начин репрезентовати вредности српске културе и науке. Требало би ангажовати све расположиве ресурсе како би нормативна контрола и нормативне базе што пре постале свакодневица српских библиотекара.

VIAF данас, ван сваке сумње, представља изузетан извор за утврђивање усвојених и неусвојених облика тачака приступа у каталозима. У сарадњи са VIAF-ом, од великог значаја је допринос каталогизатора који обрађују нормативне датотеке на матерњем језику,

јер их нико не познаје и не разрешава боље од њих. Како VIAF не би остао само сервис намењен каталогизаторима, потребно је да се већ успостављене везе између нормативних база искористе и као помоћ корисницима у претраживању локалних каталога.

Илустроваћемо ово једним примером. Замислимо ситуацију у којој је Нормативна база Србије укључена у VIAF. Каталогизатор из Србије формира нормативну датотеку за аутора Миличка Јанковића и са њом повезује све наслове и сва издања тих наслова за датог аутора. Усвојени облик је дат на српском језику, ћирилицом. Неусвојени облици су дати на више страних језика, латиницом: Milicko Jankovic, Militschko Jankovic, Milichko Jankovic, Miliczko Jankovic и др. Корисник путем веба приступа каталогу, рецимо, Пољске националне библиотеке, чија је нормативна база такође укључена у VIAF. Аутор Миличко Јанковић је превођен на пољски, али се у нормативној бази Пољске националне библиотеке не налази изворни облик његовог имена, на српском језику и ћирилицом. Корисник жели да пронађе аутора Миличка Јанковића, али му је од свих облика имена познат једино оригинални ћирилични облик. Чињеница да су пољска и српска нормативна датотека део VIAF-а омогућава међусобно повезивање свих усвојених и неусвојених облика у заједничку датотеку. Без обзира на то што пољски каталогизатори нису унели ћирилични облик ауторовог имена, он је за корисника из овог примера претражив. Овако нешто још увек није могуће, али би у потпуности одговарало потребама корисника и њиховим навикама у претраживању извора на интернету.

Данашње време карактерише сатурација информација на интернету. Структурирана информација из поузданог и провереног извора, а то информација из библиотечког каталога свакако јесте, изузетно је цењена од стране корисника и не захтева даљу проверу аутентичности.

Али, без обзира на све предности, остају недоумице око формирања приступних тачака. На истом месту су окупљени сви усвојени облици једног имена у разним библиотекама и агенцијама које се тим послом баве; али, још увек постоје разлике у тим усвојеним облицима које нас доводе у недоумицу који од њих би требало да усвојимо – онај који је у своје нормативне базе укључило највише библиотека, онај који је дала национална институција којој аутор припада или да се и даље држимо правила која прописује *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* Еве Вероне.

Било како било, Ван Гога ћемо наћи како год да унесемо његово име, а у томе и јесте суштина.

Литература

Angjeli, Anila and Andrew Mac Ewan and Vincent Boulet. "ISNI and VIAF – Transforming ways of trustfully consolidating identities." Рад представљен на IFLA WLIC, Лион, Француска, 16–22. 08. 2014.

Bennett, Richard, Christel Hengel, Thomas B. Hickey, Edward T. O'Neill and Barbara B. Tillett. "Virtual International Authority File" (PPT:325K/25 slides). Рад представљен на *ALA Annual Conference*, Њу Орлеанс, Луизијана (САД), 24. 06. 2006.

Voldering, Brita. „Povezivanje sa korisnicima: Evropa i višejezičnost." *Гласник Народне библиотеке Србије* 1 (2006): 23–36.

Ђукић, Миљана и Катарина Михајловић. „Нормативна контрола у међународним оквирима." *Панчевачко чистилиште* год. 9, бр. 17 (2010): 32–34.

Ковачевић, Љиљана, Добрила Бегенишић и Весна Ињац-Малбаша. *Речник библиотекарства и информационих наука*. Београд: Народна библиотека Србије,

2014. <http://rbi.nb.rs/sr/home.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "A brief history." OCLC [Dublin, Ohio]. <http://www.oclc.org/viaf/history.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "Contributors." OCLC [Dublin, Ohio]. <http://www.oclc.org/viaf/contributors.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "Governance." OCLC [Dublin, Ohio]. <http://www.oclc.org/viaf/governance.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "How to become a contributor." OCLC [Dublin, Ohio]. <http://www.oclc.org/viaf/participate.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "VIAF: The Virtual International Authority File." OCLC [Dublin, Ohio]. <http://viaf.org/> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "VIAF (The Virtual International Authority File)." OCLC [Dublin, Ohio]. <http://www.oclc.org/research/activities/viaf.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "VIAF (Virtual International Authority File)." OCLC, [Dublin, Ohio]. <http://www.oclc.org/developer/develop/web-services/viaf.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "Virtual International Authority File." OCLC [Dublin, Ohio]. <http://www.oclc.org/viaf.en.html> (преузето 01. 02. 2015).

OCLC. "2014 Annual Report to VIAF Council." <http://www.oclc.org/content/dam/oclc/viaf/OCLC-2014-VIAF-Annual-Report-to-VIAF-Council.pdf> (преузето 01. 02. 2015).

Пласар, Мари-Франс. „IFLA и нормативна контрола.”
Гласник Народне библиотеке Србије 1 (2005): 319–328.

Поповић-Бошковић, Гордана. „Нормативна контрола
у 21. веку.” *Инфошека* год. 1, бр. 1 (2001): 25–29.

Савић, Ана. „Будућност каталога у Србији: катало-
гизација за себе или за кориснике.” *Гласник Народне
библиотеке Србије* 1 (2009): 109–116.

Tillett, Barbara B. “Authority Control on the Web.”
Library of Congress, http://www.loc.gov/catdir/bib-control/tillett_paper.html (преузето 16. 05. 2010).

Miljana Đ. Đukić
National Library of Serbia, Belgrade
Katarina R. Mihajlović
Belgrade City Library
Branka G. Dragosavac
Belgrade City Library

The Virtual International Authority File

Abstract

This paper presents the emergence and project development of the Virtual International Authority File – VIAF. From the initial idea, which was tested in 1998 by the Library of Congress in Washington, the German National Library and OCLC, interlinking authority records for personal names, VIAF project expanded and today represents one of the OCLC services, which connects more than forty (library) organizations. VIAF database has nearly 45 million normative entities, which are connected with 105.5 million bibliographic records. This data base is consulted and used by more than one million users annually. The main long-term goal of this project is the inclusion of a greater number of libraries and their authority records that will be available via Internet to users worldwide.

Keywords: authority control, VIAF, OCLC, cataloguing, MARC, UNIMARC, authorized access point, ISNI

АУТОР И ОСОБА: ФУКООВСКА РЕФЛЕКСИЈА О АУТОРУ У СИСТЕМИМА ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЗНАЊА

Хедер Леа Мулејсон,
Фелисити Дикас, Џон М. Бад
Универзитет у Мисурију, САД

УДК: 025.321:004.65
025.342:025.43

Сажетак

На основу Фукоовог истраживања функције аутор,¹ ова студија разматра третман особа у системима организације знања. FRBR² и FRAD³ иду ка томе да у библиотечком нормативном запису информацију о личном имену са низа карактера прошире на атрибуте особе, али и даље изостављају њене аспекте као аутора и као функције аутор. Овај рад укратко упоређује RDA⁴/MARC⁵ и друге актуелне иницијативе,

откривајући да *Europeana*, *AustLit*,⁶ *The American Civil War: Letters and Diaries*,⁷ као и *Dbpedia*⁸ имају потенцијал да бележе и атрибуте и везе у нормативним записима за особе. Закључујемо да су додатни атрибут, везе и категорије догађаја које раније нису биле коришћене, одлучујуће за напредовање ка оном становишту о системима организације знања у библиотекама које би било ближе фукоовском.

Кључне речи: аутор, системи организације знања, нормативни записи, нормативне базе података, FRBR, FRAD, функција аутор

- 1 Функција аутор је термин који је Фуко увео у есеју „Шта је аутор?“, објављеном 1969. године.
- 2 FRBR (*Functional Requirements for Bibliographic Records*) – Функционални захтеви за библиографске записе.
- 3 FRAD (*Functional Requirements for Authority Data*) – Функционални захтеви за нормативне податке.
- 4 RDA (*Resource Description and Access*) – Опис извора и приступ.
- 5 MARC (*Machine Readable Cataloging*) – Формат за машински читљиву каталогизацију.

- 6 *AustLit* представља интернет сарадњу између аустралијских истраживача и библиотекара аустралијских универзитета, осмишљену ради свеобухватног бележења аустралијске књижевности и усменог предања. Сматра се енциклопедијом аустралијске књижевности и њених писаца.
- 7 *The American Civil War: Letters and Diaries* – Амерички грађански рат: писма и дневници – јесте база података која садржи више од хиљаду дневника, писама и мемоара; намењена је вишеаспектном проучавању Америчког грађанског рата.
- 8 *Dbpedia* је пројекат који има за циљ узимање структурираних садржаја из информација које су добијене у склопу пројекта *Википедије*, како би се оне учиниле доступним на интернету.

Увод

Предмет актуелних интересовања у заједници система организације знања јесте питање како би податак о аутору требало саставити и учинити га доступним у системима контролираних речника и у системима организације знања. IFLA-ини *Функционални захтеви за библиографске записе* (FRBR, 1998) одређују ентитете у библиографском универзуму и објашњавају везе између њих. Сродан документ, *Функционални захтеви за нормативне податке* (FRAD, 2009), израђен је на основу FRBR-а и одређује 14 атрибута који могу бити забележени у нормативном запису за особе и представљају ентитете групе 2. Ти атрибути су: 1) подаци о особи; 2) име особе; 3) пол; 4) место рођења; 5) место смрти; 6) држава; 7) место становања; 8) институција; 9) адреса; 10) језик особе; 11) поље рада; 12) струка/занимање; 13) биографија/историја; 14) остале информације. Особе идентификоване одредницама и описане атрибутима су, према FRBR-у, повезане са ентитетима групе 1, а то су: дело, експресија, манифестација и/или јединица. У библиографском универзуму, људи стварају дела, односно „ступају у везу“ са њима, имају атрибуте и представљени су идентификатором (властитим именом) као одредницом, али никада нису изричито идентификовани као аутори.

Сложена природа ауторства указује да аутори нису само особе и креатори или сарадници из ентитета групе 1, већ и ствараоци (произвођачи) интелектуалних производа, текстова (Вилсон/Wilson, 2012). Аутор, његов текст и утицај тог текста на истраживачку заједницу део су ширег контекста који превазилази садашњи домет библиографског универзума дефинисаног FRBR-ом, пошто аспекти особе као писца премашују атрибуте идентификоване у FRAD-у.

Овај рад наставља фукоовско преиспитивање ауторства у системима организације знања, следећи рад

Џона Бада и Хедер Мулејсон на исту тему (Budd and Moulaison, 2012). Он се, такође, односи и на дебату коју су првобитно покренули Смираља, Ли и Олсон поставивши питање: „Какву улогу има име неког аутора у узајамном дејству издаваштва, библиографије и каталогизације?“ (Smiraglia, Lee, Olson, 2011). Испитаћемо однос између информација о ауторима забележеним и сачуваним у системима организације знања и информација неопходних за свеобухватно разумевање функције аутор. Најпре се испитују Фукоове анализе комплексности функције аутор и ауторства. Затим прегледамо литературу у системима организације знања и библиотечко-информационој науци, како бисмо истражили концепте који су у вези са ауторством и нормативним записима. Онда ћемо дискутовати и упоредити постојеће системе, а завршићемо са препорукама за устројство система организације знања, како би они били погоднији за представљање аутора, односно за потоње утврђивање функције аутор додавањем информације о догађајима.

Фуко: *Шта је аутор?*

Фуко је у свом есеју *Шта је аутор?* из 1969. године (објављеном 1977), одговорио на есеј Ролана Барта *Смрт аутора*. Барт је претходно Фукоу када је рекао да појам аутора више не може да буде сматран смисленим „зато што је писање деструкција сваког гласа, сваког порекла. Писање је онај неутрални, сложени, посредни простор у којем нам измиче субјекат, негатив у којем се губи сваки идентитет, почевши од идентитета самог тела које пише“ (Барт/Barthes, 1977: 142). У овом есеју, Бартов циљ је да Аутора (као примарног креативног означитеља) замени писањем, односно да процес стварања стави изнад онога који је схватао као произвољног креатора (Вилсон/Wilson, 1999: 340). Бартово настојање да Аутора замени писањем – и да тиме да предност писању као чину и као прозводу – привукао је Фукоову пажњу и навео га на покушај исправке Бартових

ставова. Оно што може бити најреволуционарније у Бартовом есеју јесте одлучна замена аутора читаоцем. Таквим, потпуним пребацивањем тежишта, он је у доброј мери покушао да оконча целу једну школу књижевне критике: „Складност текста лежи не у његовом пореклу, већ у његовој намени“ (Барт/Barthes, 1977: 142). Такав став је екстреман, превише екстреман да би био од користи читаоцима или онима који би желели да класификују дела.

У споменутом есеју, Фуко пита: „Шта је, укратко, нова јединица означена тим термином, дело? Шта је потребно за стварање дела, ако оно није написано од стране особе зване ‘аутор’?“ (Фуко/Foucault, 1977: 118). Фуко је, заправо, умањењем битности *именице* која је коришћена за означавање аутора и њеном заменом *именом* као критеријумом класификације, антиципирао многе изазове у области система организације знања (Фуко/Foucault, 1977: 123). Другим речима, име којим је дело обележено, иако неминовно важно како за читање, тако и за категоризацију, једноставно је одвојено од људског бића повезаног са њим. Још је важније потпуно редефинисање појма ауторства: оно се више не односи искључиво на особу која је повезана са делом; аутор је трансформисан у *аутора*, односно, прикладније је рећи, у *функцију аутора*. Као што је Фуко написао, „можемо закључити да, за разлику од власти-тог имена, које се креће од унутрашњости дискурса ка стварној особи изван њега која га је произвела, име аутора остаје на маргинама текста – одвајајући једне од других, дефинишући њихове форме и одређујући им начине постојања“ (Фуко/Foucault, 1977: 123).

Сложености идентитета

Фукова функција аутор премашује атрибуте конкретне особе, људског бића које живи на одређеном месту у одређено време и које има друге идентификационе атрибуте који могу бити забележени као податак о ауторству у нормативном запису. Специфичност Фу-

ковог развијања функције аутор можемо илустровати на примеру Зигмунда Фројда (Sigmund Freud). Фројд је, наравно, био аутор одређеног броја дела која му се са сигурношћу могу приписати; њихов број се са сигурношћу може утврдити. Међутим, дискурс који окружује Фројда превазилази његову личност, односно име. Фројд је, хотимично или не, створио фројдизам, дискурзивну праксу која на разне начине произилази из његових дела. Такође, он је створио психоанализу, школу психијатријске и психолошке праксе. Психоаналитичари и могу и не морају бити фројдовци, али сви они или црпу из његових дела или реагују на њих. Са Фројдом су повезани и одређени појединци. Један од њих би био Ото Ранк (Otto Rank). Ту су и они који имају сложене везе са Фројдом, попут Карла Јунга (Carl Jung). Јунг и Фројд су заслужни за дела о снови-ма, али је Јунг одступио од Фројдовога „правоверја“. Осим тога, Фројд је био од користи и онима који су критиковали његова дела и експресије, попут Бети Фрајден (Betty Friedan). Као што Фуко примећује, аутори који, попут Фројда, могу бити посматрани као функције аутор јесу „‘иницијатори дискурзивних пракси’, (које) не само да омогућавају одређен број аналогича које могу бити усвојене у будућим текстовима, него омогућавају и одређен број разлика“ (Фуко/Foucault, 1977: 132).

Преглед литературе

У овом кратком прегледу литературе, фокусирамо се на сродне концепте ауторства и нормативних записа као потенцијалних средстава за пружање информација о ауторима. Принцип ауторства усмеравао је библиотекарство у раду на организацији информација, а имплементација нормативне листе имена је омогућила практично проналажење сурогата у системима организације знања. Један од начина за обезбеђивање додатних информација о ауторима које би могле да помогну у расветљавању функције аутор јесте додавање информација о могућим утицајима

на њих, било да проистичу из међуљудских односа (позитивних или негативних), из географског положаја, конкретних догађаја или чега сличног.

Ауторство

Принцип ауторства је основа конструкције и начина употребе система организације знања (Смираља, Ли и Олсон / Smiraglia, Lee & Olson, 2011). Говорећи о креирању и дифузији знања, аутори „омогуђују дискурс“ (Смираља и Ли / Smiraglia & Lee, 2012: 36); сходно томе, ауторства су основне компоненте записа који описују дела. Према савременом схватању, аутор је „у најужем смислу, [...] особа која пише књигу; у ширем смислу, може се односити на онога ко је разлог што књига постоји [...]“ (Катер/Cutter, 1904: 14). Према томе, аутори имају кључну улогу у стварању дела и у западној традицији се спомињу у библиографији (Смираља, Ли и Олсон / Smiraglia, Lee & Olson, 2011). Концепт ауторства се данас може развијати (Смираља и Ли / Smiraglia & Lee, 2012), нарочито с обзиром на сарадњу у мрежном окружењу. Могуће је, такође, замислити одређене ситуације у којима корисници траже специфичне информације, при чему аутор траженог садржаја није битан (Свенонијус/Svenonius, 2000). С обзиром на еволуцију околности у којима дела настају, као и потреба ширег круга корисника за информацијама, у системима организације знања и библиотечко-информационој науци фокус је и даље на концепту ауторства.

Нормирана имена

Информације о људима који су или аутори (ентитети групе 2) или субјекти (ентитети групе 3) чувају се у системима организације знања у допунској бази података – нормативној датотеци. Нормативне датотеке садрже записе о особама које су део библиографског универзума и креатори записа могу да их консултују приликом креирања записа који описују дело. Израда

нормативних датотека са именима аутора „обезбеђује пожељан облик имена са упутницама на варијантне облике и повезана имена“ (Берк и Шортен / Burke & Shorten, 2013: 365), уз претпоставку да би се временом сама имена могла променити. Како би се такве промене олакшале, предложени су нетекстуални (по могућности, нумерички) идентификатори који су уношени у записе, као замена за традиционалне именске одреднице које су захтевале константно ажурирање (Нију/Niu, 2013). Виртуелна међународна нормативна датотека, VIAF (*Virtual International Authority File*), обезбеђује јединствене идентификаторе који на овај начин могу бити употребљени (Нију/Niu, 2013). VIAF такође чини доступним јединствене идентификаторе извора (URI – *Uniform Resource Identifier*) за именске нормативне записе (VIAF, 2013), што VIAF-овим записима омогућава да постану део мреже *повезаних догађаја*.

Једноставније ажурирање, дисеминација и коришћење нормативних записа јесу круцијални, али ако се информација из нормативног записа не може ефикасно употребити у процесу претраживања, онда то крајњем кориснику на дужи рок неће бити од користи. Ји (Yee, 2005) упозорава на проблеме који настају приликом претраживања у онлајн библиотечком каталогу преко кључних речи „Семјуел Клеменс“ (Samuel Clemens) и „Том Сојер“ (Tom Sawyer) у случају да, као део упита, није претражен и нормативни запис за Марка Твена (Mark Twain). Са библиотечког становишта, садржај записа служи за стварање библиографског записа и за претраживање имена у систему заснованом на принципу ауторства.

Анализа постојећих иницијатива

Текући пројекти и иницијативе имплементирају и проширују идеје ауторства презентоване у моделима FRBR и FRAD. Пројекти који су у наставку наведени опремљени су за обезбеђивање идентификационих

и контекстуалних информација за ентитете групе 2 FRBR-а, као и за њихове међусобне везе. Појединачно, ти записи неће дати свеобухватну слику, али кроз удруживање са другим базама података, може се постићи повезивање коаутора, дела, грантова, институција итд. Да бисмо схватили функцију аутор у Фукоовом смислу, биће потребни додатни метаподаци, нарочито термини и идентификациони бројеви који одређују везе. Табела 1 која је, као додаток овом раду, доступна на вебу, демонстрира примере настале у дискусији која ће уследити (<https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/10082/>).

Одабрани стандарди

Да би кодирала библиотечке податке, библиотечка заједница већ генерацијама користи правилник за каталогизацију (до 2013. године, AACR2⁹) заједно са MARC форматом. RDA представља наставак те традиције, засноване на FRBR моделу и MARC формату, уз њихово прилагођавање новим потребама.

RDA (*Resource Description and Access* – Опис извора и приступ). RDA (2010), базиран на FRBR-у и FRAD-у, разјашњава и означава везе између библиографских ентитета и дефинише атрибуте ентитета групе 2. RDA „превазилази оно што је потребно за приступну тачку ка запису за особу“ (Оливер/Oliver, 2010: 60). Идентификоване везе се ускаћују са библиографским везама које већ постоје у каталожком/библиографском запису, али покривају шири спектар асоцијација и показују већу конкретност и доследност у истицању природе тих веза. RDA – *Додатак 1* идентификује термине за везу између извора и особе, породица, колективних тела повезаних са извором, док *Додатак 1* идентификује термине за односе између дела, експресија, манифестација и јединица. Неке изведене

везе омогућавају повезивање ентитета у библиографске породице. То је нарочито поуздано за писане експресије које су прерађене у догађаје. У библиотекама, нормативни записи са новим RDA атрибутима доступни су у Бази нормативних записа Конгресне библиотеке¹⁰; ови записи су такође укључени у VIAF.

MARC (*Machine Readable Cataloging* – Формат за машински читљиву каталогизацију). MARC формат дозвољава кодирање садржаја и података и служи као својеврстан стандард за одређена поља / поља непроменљиве дужине која нуди. Садржај додат у тим деловима превазилази садржај који као неопходан прописују постојећи правилници за каталогизацију и помаже систему да ускладишти и дозволи додатно истраживање и регруписивање јединица. Значке поља MARC формата прецизно се пресликавају у атрибуте FRAD модела за лична имена (табела 1: <https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/10082/>). Поља подржавају свих 14 атрибута, укључујући датуме, наслове, остале атрибуте, места, делокруг рада, групна удружења, занимање, језик и биографске податке.

Одабрани пројекти

Следећи пројекти представљају новину у употреби нормативних података у организовању, претраживању и проналажењу. У табели 1 онлајн, доступна су и поређења ових база података, као и поређења модела FRAD и формата MARC 21 (<https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/10082/>).

Europeana (<http://www.europeana.eu/>) садржи информације у сличном обиму као FRAD, уз неколико значајних разлика. Сличности укључују могућност бележења атрибута попут датума, занимања, пола и

9 AACR2 (*Anglo-American Cataloguing Rules*, 2nd. ed.) – Англо-америчка каталожка правила, 2. издање.

10 База нормативних записа Конгресне библиотеке – *Library of Congress Name Authority File*.

биографије. Прва разлика је у томе што *Europeana* модел кодирања података дозвољава *повезане догађаје*, па се информацији може приступити и као *повезаном догађају*. Друга разлика је у томе што *Europeana* модел кодирања података дозвољава могућност постојања информације о везама и догађајима: „среосеСа“; „уВезијеСа“; „биојеПрисутанНа“. За ова и друга поља која се користе у *Europeana*-и, видети табелу 1 (<https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/10082/>). Овакви утицаји особа и догађаја омогућавају још бољу контекстуализацију функције аутор на основу додатно прибављених (неатрибутских) информација.

AustLit – the Australian Literature Resources (<http://austlit.edu.au/>) имплементира FRBR модел за опис књижевних дела и других остварења. Подаци укључени у нормативан запис садрже атрибуте и односе аутора. Као и у *Europeana*-и, ови односи укључују ствари попут утицаја посредника и утицаја дела. Уз то, *AustLit* садржи и атрибуте FRAD модела, укључујући датуме, остале атрибуте, интересовања, занимање, пол, језик и биографију. За додатне информације видети табелу 1 (<https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/10082/>).

The American Civil War: Letters and Diaries. Овај производ, доступан путем *Alexander Street Press*-а¹¹, претплатничка је база

података која пружа приступ дневницима, личним писмима и белешкама појединаца у вези са Америчким грађанским ратом. Могућност напредног претраживања дозвољава корисницима да претраже одређене атрибуте аутора, укључујући њихову старост у време када су писали, расу, религију, војни чин, као и школе које су похађали (сл.1). Падајући мени омогућава претраживање помоћу вредности контролисаних речника за свако поље. Видети табелу 1 (<https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/10082/>).

Сл. 1. Опције напредног претраживања, Амерички грађански рат: писма и дневници, систематизација

11 *Alexander Street Press* је академска издавачка кућа из Александрије (Вирџинија, САД) која се бави дигиталним издаваштвом.

DBpedia (<http://wiki.dbpedia.org/About>), верзија *Википедије* (*About/News*, 2013) са повезаним подацима, подржава све информације које FRAD прописује као атрибуте, али и мноштво додатних атрибута који нису садржани у системима организације знања. Ти атрибути не морају бити научни термини; тешко је и замислити какав утицај величина прса, астролошки знак или тетоваже неког аутора могу имати на ауторство. За више информација видети табелу 1 (<https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/10082/>). Ови атрибути, заједно са додатним информацијама о утицајима, сексуалној оријентацији, идеологији и осталом, могу да послуже не само да разумемо аутора у одређеном контексту, већ и као основа за размишљање о функцији аутор.

Дискусија

Приступ делу је традиционално у фокусу система организације знања. Катерова *Правила за унакрсни каталог* (Катер/Cutter, 1904) објашњавају принципе приступа или објекте, фокусирајући се на дело. Катер као најбитније задатке истиче проналажење функција (омогућавање корисницима да пронађу сурогат за дело, ако су познати аутор, наслов или предмет), њихово груписање (окупљање дела по ауторству, наслову, предмету или неком другом обележју) и селекцију (омогућавање корисницима да на основу информације о јединици схвате да ли ће им књига бити корисна). Ови објекти су основа постојећих система каталога и FRBR прилаза кориснику (Тилит/Tillett, 2003). Има ли сумње да ће у систему посвећеном библиографском запису књига бити у центру пажње?

Због фокусирања на приступ информацији о књизи и њеним карактеристикама, приступ информацији о аутору је остао занемарен. У традиционалним системима организације знања који се користе у библиотекама, информације о атрибутима аутора су биле и остале сакривене од корисника. Пописи пред-

метних одредница били су доступни корисницима у форми *Великих црвених књига* (познатих као *Предметне одреднице Конгресне библиотеке*),¹² али приступ детаљним информацијама о ауторима није био део традиционалног корисничког искуства. То не значи да су аутори потпуно безначајни у традиционалним системима организације знања. Главне одреднице и примарне приступне тачке, према каталожким правилима, заснивају се на аутору. Стари Грци су заслужни за померање фокуса интересовања на аутора; важност овог аспекта се задржала у употреби аутора и одредница у библиографијама. Део важности аутора у системима организације знања изгубио се услед његовог свођења на име, то јест на низ карактера који може бити помешан са другим, идентичним низом карактера. Системи са нормативним записима креираним на основу AACR2, поседују једино информацију о аутору, у виду изабраног низа карактера који чини одредницу.

FRBR и FRAD проширују представу о „аутору као низу карактера“ додавањем информације о аутору као особи. Четрнаест атрибута идентификованих у FRAD-у омогућавају коришћење обогаћених нормативних записа у системима организације знања, док аутора, од низа карактера, претварају у тродимензионалну индивидуу, са карактеристикама (атрибути) особе. Обогаћена информација о аутору која омогућава претраживање у системима организације знања будућности, велики је добитак за кориснике и неоспоран напредак у односу на претходне методе засноване само на имену. Информације о атрибутима и везама, појединачно идентификоване у табели 1, доприносе да записи за лична имена постану одраз личности аутора које представљају. Међутим, ти записи нису довољно способни да открију начин на који су атрибути и везе проистекли из неког догађаја из ауторовог живота.

12 *Велике црвене књиге, Предметне одреднице Конгресне библиотеке* – *Big Red Books, Library of Congress Subject Headings*.

Функција аутор и догађаја

Из перспективе нашег схватања Фукоа и његове функције аутор, FRBR и FRAD не успевају да у довољној мери корисницима омогуће разумевање аутора у светлу његове функције, као ни да адекватно распореде дела, ауторе, покрете и др. помоћу функције аутор. Осим тога, изван функције аутор постоје садржаји који се односе на ауторе (чак и на људе) који могу бити и треба да буду укључени у нормативне записе. Тај додатни садржај, превазилазећи документацију за избор уноса термина за одредницу за лично име, као и 14 додатних атрибута које је FRAD одредио, омогућио би библиотечким системима организације знања да буду претраживани на много моћнији начин.

Сценарији који укључују избор дела на основу ауторства лако су замисливи. Истраживачи могу да испитују књиге на одређену тему, које су настале 20 до 70 година уназад. Да би се то догодило у системима који се заснивају на FRBR моделу, потребно је у нормативне записе у библиотечким системима организације знања уврстити и информацију о старости аутора у време настанка публикације. Такође, истраживачи би можда желели да прочитају сва дела која су написали чланови одређене групе, као на пример Блумзберијске групе¹³, у Енглеској 20-тих

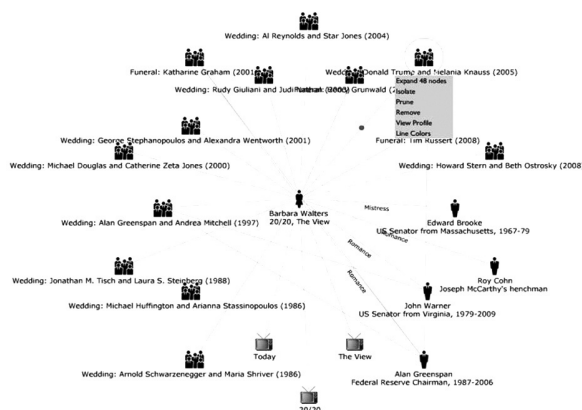
година прошлог века, или оних који су се окупљали у одређеним француским салонима у доба настанка просветитељства.

Догађаји могу посебно да обележе живот неког аутора, да доведу до промена у односима и статусима. Пример таквог догађаја може бити венчање. Чином ступања у брак, учесници статус самаца мењају у статус ожењеног/удате. Они такође улазе у нову везу са другом особом. И гости на венчању могу бити „обележени“ тим догађајем – на венчању могу упознати свог будућег брачног партнера или, у пролазу, срести људе који не морају да имају непосредног утицаја на њихове атрибуте и везе. Интеракција током догађаја може да утиче на особу, стварајући подлогу за осмишљавање

неког дела, или се може начути нечији разговор који може да наведе на другачије разумевање, на пример, оног дела на којем се већ ради. Од претходно описаних пројеката, само се у *Europeana*-и размишља о увођењу информације о догађајима у нормативне записе. *Europeana* ће то урадити помоћу елемента „биојеПрисутанНа“.

Пројекти *повезаних догађаја* већ са извесним успехом истражују важност догађаја. На пример,

у NNBD¹⁴ маперу (<http://mapper.nnbd.com/>) могуће је пратити учешће Барбаре Волтерс на важним догађајима и одређивање момената у којима се сретала са другим „звездама“ (познатим личностима), уз

Сл. 2. Учествовање у догађајима, професионални рад и лични односи Барбаре Волтерс (Barbara Walters) (<http://mapper.nnbd.com/start?id=23371>)

13 Блумзберијска група (*Bloomsbury Group*) – утицајна група енглеских књижевника, интелектуалаца, филозофа и уметника из прве половине 20. века.

14 NNBD (*Notable Names Database*) – База података знаменитих имена.

одговарајућу визуализацију тих интеракција (<http://mapper.nndb.com/start/?id=23371>). Видети сл. 2 за визуализацију учешћа Барбаре Волтерс у догађајима, њеног професионалног рада и личних веза.

Догађаји могу бити дефинишући фактор у животу сваке особе, па тако и аутора. Један од начина да се забележи информација о аутору која ће омогућити разумевање функције аутор, био би и бележење информације о догађајима у којима је аутор учествовао. Ова информација би била забележена, као и атрибути које аутор поседује и везе које је остварио, чак и уколико су ти атрибути и везе настали као резултат учешћа у догађајима. Могућност креирања библиографске мреже догађаја омогућава корисницима да претражују богатије и боље садржаје о околностима које су везане за ауторе.

Претраживање крајњих корисника

Без обзира на софистицираност записа нормативне датотеке, садржај ће остати скривен све док системи организације знања не допусте врсту циљаног претраживања коју, путем напредног претраживања падајућих менија, омогућава пројекат *The American Civil War: Letters and Diaries* (сл. 1). Сматрамо да би први корак у обезбеђивању бољег приступа делима путем ваљаних информација о њиховим ауторима био да се, у нормативне записе у системима организације знања, почне са уношењем атрибута и веза који се појављују у записима на *DBpedia*-ји и података који постоје у *Europeana* записима за особе. Други неопходан корак је омогућавање истраживања на основу тих података.

Закључак

По FRBR моделу, дела стварају особе (или корпоративна тела); особа ствара и, док то чини, она постаје аутор повезан са контекстом који превазилази његову, односно њену личност. Функција аутор, онако како

ју је описао Фуко, превазилази контекстуализацију ентитета у библиографском универзуму и обухвата аспекте особе као аутора.

У прошлости, у систему организације знања, аутор није био особа, већ низ карактера у бази података. Ова слабост се превазилази у моделима FRBR/FRAD који у записе за ауторе уврштавају 14 атрибута особе. *DBpedia* допушта да у запис за особу буде укључено много више од FRAD-ових 14 атрибута, на тај начин дајући шири поглед на особу и дозвољавајући истраживање дела на основу атрибута аутора. Сва четири пројекта описана у овом раду, *Europeana*, *AustLit*, *American Civil War: Letters and Diaries* и *Dbpedia*, дозвољавају уношење и атрибута и веза у нормативан запис.

Europeana је једини систем организације знања који предвиђа укључивање информације о догађајима у нормативне записе за особе. То је оно што *Europeana*-у чини фукоовском више од осталих стандарда које смо испитали. Према томе, овај рад предлаже не само укључивање атрибута, већ и информације о везама и догађајима у нормативне записе. Најважнији резултат употребе ових додатних података јесте снажан подстицај системима организације знања да имплементирају системе претраживања који су довољно развијени да дозволе кориснику да претражује дела у контексту аутора, превазилазећи једноставно претраживање преко низа карактера који представља именска одредница за аутора у библиографском запису.

Литература

About/News. *DBpedia*, 2013. <http://dbpedia.org/About>.

American Library Association. *RDA toolkit*. Chicago, Ill: American Library Association, 2010.

AusLit: Australian literary database. AustLit. Canberra,

- A.C.T.: Academy Library, UNSW@ADFA, 2001. <http://austlit.edu.au/AustLitFields> (n.d.). AustLit. www.austlit.edu.au/help/austlitFields.xml
- Barthes, Roland. *Image – Music – Text*. Translated by S. Heath. London: Fontana/Collins, 1977.
- Budd, John M., and Heather L. Moulaison. "Foucault and the bibliographic universe: What really is an author?" Рад представљен на *ASIST 2012 Annual Meeting*, Балтимор, САД, 27–31. 10. 2012.
- Cutter, Charles A. *Rules for a dictionary catalog* (4th ed., rewritten). Washington: Government Printing Office, 1904. UNT Digital Library. <http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc1048/>.
- Europeana Data Model Mapping Guidelines v1.0.1. (2012). Europeana. [24/04/2012] Section 4.1 Properties for an agent (edm:Agent). <http://pro.europeana.eu/documents/900548/ea68f42d-32f6-4900-91e9-ef18006d652e>.
- Foucault, Michel. "What is an author? In Language, Counter-Memory, Practice." Translated by D. F. Bouchard and S. Simon. Ithaca. NY: Cornell University Press, 1977.
- IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. (1997, 2009 rev.). Functional requirements for bibliographic records: Final report. International Federation of Library Associations and Institutions. <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/>.
- MARC 21 Format for Authority Data. (April, 2013). 1999 updates through 16. Library of Congress. <http://www.loc.gov/marc/authority/ecadhome.html>.
- Niu, Jinfang. "Evolving landscape in name authority control." *Cataloging & Classification Quarterly* 51(4) (2013): 404–419.
- Oliver, Chris. *Introducing RDA: A guide to the basics*. Chicago: American Library Association, 2010.
- Patton, Glenn. E. (Ed.). *Functional requirements for authority data: A conceptual model*. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Germany: K. G. Saur, 2009.
- Person. (n.d.). *DBpedia*. <http://mappings.dbpedia.org/server/ontology/classes/Person>.
- Smiraglia, Richard P., and Sul H. Lee. "Rethinking the authorship principle." *Library Trends* 61(1) (2012): 35–48.
- Smiraglia, Richard P., Sul H. Lee and Horace A. Olson. "Epistemic presumptions of authorship." *Y iConference 2011*, & ACM Digital Library. New York, NY: ACM, 2011.
- Svenonius, Elaine. *The intellectual foundation of information organization*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000.
- The American Civil War: Letters and Diaries. Alexandria, Va.: Alexander Street Press, 2001. <http://solomon.cwld.alexanderstreet.com/cwld.help.html>.
- Tillett, Barbara B. "What is FRBR?: A conceptual model for the bibliographic universe." Library of Congress Cataloging Distribution Service, 2003. <http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF>.
- VIAF. *Data source*. VIAF, 2012. <http://viaf.org/viaf/data/>.
- Wilson, Adrian. "Foucault on the 'question of the author': A critical exegesis." *Modern Language Review*, 99(2) (1999): 339–363.
- Wilson, Adrian. "What is a text?" *Studies in History and Philosophy of Science* 43 (2012): 341–358.

Yee, Martha M. "FRBRization: A method for turning online public finding lists into online public catalogs." *Information Technology & Libraries* 24(2) (2005): 77–95.

.....
Превела с енглеској и најомене дала
Ирена Бузић
.....

Heather Lea Moulaison, Felicity Dykas, John M. Budd
University of Missouri, USA

The Author and the Person: A Foucauldian Reflection on the
Author in Knowledge Organization Systems

Abstract

Based on Foucault's exploration of the author-function, the current study investigates knowledge organization systems' treatment of persons. FRBR and FRAD do well to extend the

information in library authority records beyond the personal name as a character string to include attributes of the person; yet aspects of the person as an author and of her author-function are still lacking. This paper briefly compares RDA/MARC and other current initiatives, and finds that *Europeana*, *AustLit*, *The American Civil War: Letters and Diaries*, and *DBpedia* all have the potential to record both attributes and relationships in authority records for persons. We conclude that additional attributes, relationships, and the previously unused category of events are pivotal to moving toward more Foucault-friendly KOSs in libraries.

Keywords: author, the knowledge organization systems, authority records, authority files, FRBR, FRAD, author-function

Уредничке најомене:

* Текст је преузет из часописа: NASKO [Online], 4.1 (2013): 138–147. Web. 9 June 2015. <http://journals.lib.washington.edu/index.php/nasko/article/view/14654>.

** Превод овог рада на српски језик објављен је у *Гласнику НБС* под *Creative Commons* лиценцом.

AUTHORIS – ИНСТРУМЕНТ ЗА НОРМАТИВНУ КОНТРОЛУ НА СЕМАНТИЧКОМ ВЕБУ

Амед Леива-Медерос, Хосе А. Сенсо,
Сандор Домингез-Веласко, Педро Хипола
Универзитет у Гранади, Шпанија

УДК: 004.822:025.43
004.42AUTHORIS

Сажетак

Сврха. Сврха овог рада је да се представи оруђе за формирање нормативних датотека интегрисаних са *повезаним подацима*¹ помоћу правила учења. *Authoris* је софтвер за побољшање нормативне контроле и размене информација међу библиографским и небблиографским ентитетима.

Замисао, методологија, приступ. У раду се анализирају различите, већ развијене методе нормативне контроле, као и IFLA-ини² и ALA-ини³ стандарди за управљање библиографским записима. Вреднују се и технологије семантичког веба. *Authoris* се ослања на *Drupal*⁴ и укључује протоколе *Даблинско*

језиро,⁵ *SIOC*,⁶ *SKOS*⁷ и *RDA*⁸. Узета је у обзир и застарелост MARC формата и његова замена FRBR-ом⁹ и RDA. Ефикасност *Authoris*-а је оцењена применом теста знања на основу RDA. Преко 80% поступака изведено је са задовољавајућим резултатом.

Закључци. Примена правила учења и *повезаних података* информационим установама олакшава поновно коришћење производа за нормативну контролу и њихову правичну и ефикасну дистрибуцију.

- 1 *Повезани подаци (Linked Data)* – термин у рачунарству којим се описује метод објављивања структурираних података на такав начин да могу да се међусобно повезују и буду кориснији.
- 2 IFLA (*International Federation of Library Associations and Institutions*) – Међународна асоцијација библиотечких удружења и институција.
- 3 ALA (*American Library Association*) – Америчко библиотекарско удружење.
- 4 *Drupal* – платформа за управљање садржајима са отвореним приступом која окупља милионе веб-сајтова и апликација.

- 5 *Даблинско језиро* – DC (*Dublin Core*).
- 6 *SIOC (Semantically-Interlinked Online Communities Project)* – обезбеђује методе за повезивање дискуссионих метода као што су блогови, форуми и мејлинг листе.
- 7 *SKOS (Simple Knowledge Organization System)* – препоруке W3 конзорцијума (W3C – *World Wide Web Consortium*) за приказ тезауруса, класификационих схема, таксономија, система предметних одредница или било којих других структурираних контролираних речника.
- 8 *RDA (Resource Description and Access)* – Опис извора и приступ.
- 9 *FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)* – Функционални захтеви за библиографске записе.

Ограничења у истраживању, примена. ISAD(G)¹⁰ записи су имали највише грешака. Следећи по броју грешака су EAD¹¹ записи. Остали формати, MARC 21, Даблинско језіро, FRAD,¹² RDF,¹³ OWL,¹⁴ XBRL¹⁵ и FOAF,¹⁶ укупно су имали мање од 20 грешака.

Практична примена. *Authoris* институцијама нуди средство за изузетно заједничко коришћење података високе стабилости које помаже у проналажењу записа који су дуплирани, доприносећи лексичком разјашњавању и обогаћивању података.

Оригиналност, вредност. Софтвер комбинује могућности повезаних података, алгоритама за конверзију библиографских података и прецизност правила учења.

Кључне речи: софтвер за нормативну контролу, повезани подаци, размена записа, семантички веб, интероперабилност, каталогизација, управљање подацима

1. Увод

Потреба да се побољша интероперабилност глобалне мреже условила је развој семантичког веба који је, са друге стране, довео до стварања бројних нових начина контроле и стандардизације описа докумената, до решавања проблема који су оптерећивали различите системе за индексирање, као и до побољшања интероперабилности записа (SKOS-а, SIOC-а, Даблинској језіра, FOAF-а и других). Нормативна контрола

је општи проблем; она се не тиче само библиотека, већ и осталих институција. Представљање нормативних података на мрежи на неуједначене или произвољне начине доводи до неефикасности претраживања информација и ствара проблеме у означавању одређеног дела.

У оквиру библиотечке заједнице одавно постоји свест о потреби нормативне контроле. Потврда ове тврдње сеже до 19. века када је, 1876. године, Чарлс Катер (Charles Cutter) објавио правила за формирање каталога, под насловом *Правила за речнички каталога*. Потом су се појавила *Англо-америчка каталошка правила* (AACR),¹⁷ описана у делима Ђузепеа Фумагалија (Giuseppe Fumagalli) и Барбаре Тилит (Barbara Tillett). Библиотеке и информационе агенције широм света и данас користе оба ова правилника као системе за контролу.

Библиотеке и установе од међународног значаја, као што су Конгресна библиотека, Национална библиотека Француске и IFLA, ујединиле су се у размени података, на тај начин учествујући у нормативној контроли. Ова тела су потврдила чињеницу да протоколи за размену информација на мрежи не задовољавају потребе нормативне контроле у каталозима и системима управљања у библиотекама, пошто различите земље и институције нису у могућности да развију подједнаке технолошке и кадровске ресурсе за обављање процеса каталогизације; то узајамну каталогизацију чини готово неизводљивом.

OCLC,¹⁸ IFLA и Конгресна библиотека су покренуле иницијативе за нормативну контролу заједничким коришћењем записа различитих каталошких агенција.

-
- 10 ISAD(G) (*General International Standard Archival Description*) – Општи међународни стандард за опис архивске грађе.
 - 11 EAD (*Encoded Archival Description*) – Кодирани архивски опис.
 - 12 FRAD (*Functional Requirements for Authority Data*) – Функционални захтеви за нормативне податке.
 - 13 RDF (*Resource Description Framework*) – Оквир за опис извора.
 - 14 OWL (*Web Ontology Language*) – Језик веб-онтологије.
 - 15 XBRL (*eXtensible Business Reporting Language*) – Општи стандард за размену пословних информација.
 - 16 FOAF (*Friend of a Friend*) – Пријатељ пријатеља, машински читљива онтологија помоћу које се описују особе, њихове активности и односи са другим особама и објектима.

-
- 17 AACR (*Anglo-American Cataloguing Rules*) – Англо-америчка каталошка правила.
 - 18 OCLC (*Online Computer Library Center*) – Онлајн компјутерски библиотечки центар.

Резултат тог рада је VIAF – *Виртуелна међународна нормативна дајтошека*¹⁹ – која је унапредила избор и обликовање нормативних јединица, иако није обухватала све најважније међународне информационе институције (Бурдон и Зилард / Bourdon & Zillhardt, 1997). Чињеница је да овај пројекат омогућава контактирање информационих институција и препознавање нормативних записа у оквиру ексклузивне групе коју чини нешто више од 10 националних библиотека, док осталим организацијама ограничава могућност приступа записима високог квалитета који су у њима креирани. Развијање VIAF записа ка интеракцијама које би премашивале библиотечке оквире захтева усвајање отворенијег, интерактивног, неексклузивног и, коначно, оперативног приступа нормативној контроли. Из тог разлога је неопходно да се детаљније размотри процес који заправо олакшава сарадњу између свих оних који стварају, користе или шире информације. Коришћење правила учења и могућности *повезаних подашака* олакшава информационим институцијама да изнова користе производе за нормативну контролу и да их дистрибуирају на правичан и ефикасан начин. Дакле, намера овог рада јесте да се представи инструмент помоћу којег се стварају нормативни записи који треба да буду интегрисани са *повезаним подацима* помоћу правила учења.

2. Материјал и методе

Инструментом који представљамо комбинују се могућности *повезаних подашака* и протокола семантичког веба, чему смо додали правила рада заснована на искуству које библиотекарима имају у креирању приступних тачака (Тилит/Tillett, 2004). За тестирање ефективности *Authoris*-а, користили смо степен његове ефикасности на материјалу који су чинили каталози 34 библиотеке из Шпаније и Сједињених Америчких Држава. Два фактора су узета у обзир приликом

евалуације: могућност креирања записа и квалитет креирања записа. Индикатори оцењивања оба фактора су дефинисани у одељку посвећеном евалуацији (одељак 6).

3. Нормативна контрола: генеза

Нормативна контрола је посао који је подразумевао напоре генерација библиотекара и каталогизатора. Потреба да се једнозначно забележи информација о сваком аутору укљученом у каталог истакнута је у раду и истраживањима више међународних институција. Захваљујући настојањима IFLA-e, LITA-e,²⁰ ALA-e и других, заједница каталогизатора је усвојила стандарде за креирање каталожких јединица на јединствен начин. Општи циљ је да различите библиотечке асоцијације уједначе критеријуме и да се библиографски записи креирају према универзално описаним и прихваћеним каталожким стандардима. Следи кратак преглед кључних момената у развоју нормативне контроле.

- Потреба за нормативном контролом је постала експлицитна, због чега Конгресна библиотека развија *Дајтошеку личних имена* (NACO).²¹ У Азији је формирана *Кинеска дајтошека личних имена у Хонгконгу* (HKCAN).²² То је значило да су, у читавом свету, само две организације препознале проблем који је, истина, далеко од синдетичких принципа које је Чарлс Катер утврдио у 19. веку (Катер/Cutter, 1986).
- Лубецки (Lubetzky, 1969) је побољшао проналажење и претраживање ауторских дела у библиографским записима, елиминишући недостатке који су ометали претраживање и лоцирање аутора у каталогу.

20 LITA (*Library Information Technology Association*) – Библиотечно-информационо технолошко удружење.

21 NACO – *Name Authority Cooperative*.

22 HKCAN – *Hong Kong Chinese Authority Name*.

19 VIAF – *Virtual International Authority File*.

- Брегзис (Bregzis, 1982) је осмислио ISADN²³ – *Међународни стандардни број за нормативне податке* – како би се превазишле потешкоће у претраживању библиографских записа креираних за дела одређеног аутора и за она која су каталогизована под јединственим стварним насловом. ISADN је постао значајно оруђе за повезивање библиографских записа разних аутора и вишеструких нивоа цитирања, коришћењем утврђених бројева за сваког аутора или за њему придружено дело. ISADN је убрзо добио кључну улогу у свим пословима у америчким библиотекама.
- ACIG²⁴ – *Интересна група за контролу* – формирана од стране ALA-е 1984. године, може се сматрати великим коракром у развоју каталогизације. Њено истраживање нормативне контроле у САД било је усредсређено на коришћење каталога у јавим и стручним библиотекама, са циљем да се дође до препорука за уједначен поступак нормирања.
- Смернице познате као *Функционални захтеви за библиографске записе* (FRBR) и AACR2²⁵ олакшавају испуњавање неколико основних захтева претраживања информација (Пино/Pino, 2004; Данскин/Danskin, 1996, 1998), међу којима су налажење (лоцирати ентитет или ентитете преко атрибута и односа), идентификовање (потврђивање еквивалентности између претраживаних записа и оног који је пронађен), прибављање (олакшавање набавке ентитета или јединице), као и навигација (олакшавање кретања и каталогизатора и корисника кроз грађу коју траже у колекцијама).
- MARC²⁶ се на међународној сцени појављује заједно са националним форматима, попут

IBERMARC-a²⁷ и UKMARC-a²⁸, уз верзије као што су UNIMARC²⁹ и MARC 21³⁰. Тако је створена основа за сарадњу међу ентитетима и размену записа широм света.

- IFLA препоручује ISAN³¹, *Међународни стандардни нормативни број*, као и кодове ISO *Међународни стандардни код за текст* (ISTC)³², за идентификацију дела и експресија, чиме се олакшава размена информација међу организацијама на међународном нивоу.

Стога поступци и стандарди, подробно објашњени 60-тих и 90-тих година 20. века, представљају полазиште за развој нормативне контроле у дигиталном свету.

4. Интернет, семантички веб и VIAF: обједињени поступци за нормативну контролу

Семантички веб који су увели Бернерс-Ли (Berners-Lee), Хендлер (Hendler) и Ласила (Lassila), утро је пут ка интероперабилности мреже и постојању формата за размену информација и онтологија (Бернерс-Ли и др. / Berners-Lee et al., 2001), елемената који нормативну контролу померају ка све флексибилнијем окружењу. Издвојићемо неке од елемената које је, по нашем мишљењу, неопходно узети у обзир приликом креирања алата за нормативну контролу у оквиру семантичког веба.

- Повећањем броја дигиталних библиотека створена је основа за протокол Z39.50 који повећава ин-

23 ISADN – *International Standard Authority Data Number*.

24 ACIG – *Control Interest Group*.

25 AACR2 (*Anglo-american Cataloging Rules*) – Англо-америчка каталогска правила, 2. издање.

26 MARC (*Machine-Readable Cataloging*) – Машински читљива каталогизација.

27 IBERMARC – национална варијанта MARC формата у Шпанији.

28 UKMARC – национална варијанта MARC формата у Великој Британији.

29 UNIMARC – универзални MARC формат компатибилан са националним варијантама MARC формата.

30 MARC 21 – редифинисани MARC формат за 21. век, настао хармонизацијом америчког и канадског формата и UNIMARC-a.

31 ISAN – *International Standard Authority Number*.

32 ISTC – *International Standard Text Code*.

тероперабилност. Захваљујући убедљивим поставкама овог протокола, олакшана је каталогизација преузимањем, као и поновно коришћење библиографских записа.

- Везе између MARC, MARC 21 и XML³³ постале су очигледне. Релације међу овим форматима за приказивање и претраживање информација олакшале су мапирање база података, а тиме и размену библиографских података између различитих информационих институција. Ново појављивање и консолидација FRBR-а представљају прекретницу у опису информација, јер обезбеђују флексибилност задатака обраде података.
- IFLA објављује GARR³⁴, *Упутства за нормативне записе и упућенице*. Архивска заједница развија EAD за кодирање нормативних метаподатака коришћењем XML-а који је, са друге стране, повезан са форматима MARC 21 и *Даблинско језгро*.
- Такозвани FRANAR,³⁵ *Функционални захтеви и нумерисање нормативних записа*, појавили су се ради интеграције елемената приступа и обраде нормативних записа (Бурдон/Bourdon, 2002). Њихова изузетност проистиче из способности да, полазећи од једног записа, окупе елементе који одређују информације о аутору у целини. Они повећавају могућности претраживања библиографских записа следећим опцијама: претраживање (аутора или ентитета), идентификовање (аутора или ентитета), контрола (стварање механизма за нормативну контролу) и успостављање веза (приказивање извора који се односе на јединицу). Поред тога, FRANAR управљају записима обрадом, сортирањем и приказивањем. И FRBR и FRANAR су стандарди који пружају могућност креирања нормативних записа са различитим везама,

олакшавајући успостављање различитих типова односа. Они се у овом раду користе као модел структуре нормативних записа.

Због значаја који имају за развој наше апликације *Authoris*, посебно вреди споменути RDA и VIAF.

RDA (*Resource Description and Access* – Опис извора и приступ) појавио се 2005. године као стандард за опис и размену података (Амерички координациони комитет за тестирање RDA – *US RDA Test Coordinating Committee*, 2011). Он укључује *Функционалне захтеве за библиографске записе* (FRBR) и *Функционалне захтеве за нормативне погашке* (FRAD), чиме превазилази јаз између стандарда за описну каталогизацију, јер омогућава:

- брзо укључивање у динамично окружење библиотека и других заједница креатора и корисника информација;
- флексибилне односе између или у оквиру ентитета;
- боље коришћење и управљање подацима у спрези са дигиталним медијима;
- прецизнији опис (у односу на могућности постојећих стандарда) монографских и серијских публикација;
- лакше коришћење каталожких метаподатака при извођењу операција *повезивања погашака*, као и обезбеђивање означавања података ради лакше размене међу институцијама које обављају библиографску делатност и оних које обављају друге делатности;
- флексибилност, одступање од искључивог фокусирања на *Англо-америчка каталожка правила*, што би значило да метаподаци могу поново да се користе.

Захваљујући новим принципима и поставкама, RDA је изнедрила IFLA као значајан напредак у каталогизацији ка објектно оријентисаним базама података, што је догађај вредан пажње. Мрежно

33 XML (*Extensible Markup Language*) – стандардни скуп правила за дефинисање формата података у електронској форми.

34 GARR – *Guidelines for Authority Records and References*.

35 FRANAR – *Functional Requirements and Numbering of Authority Records*.

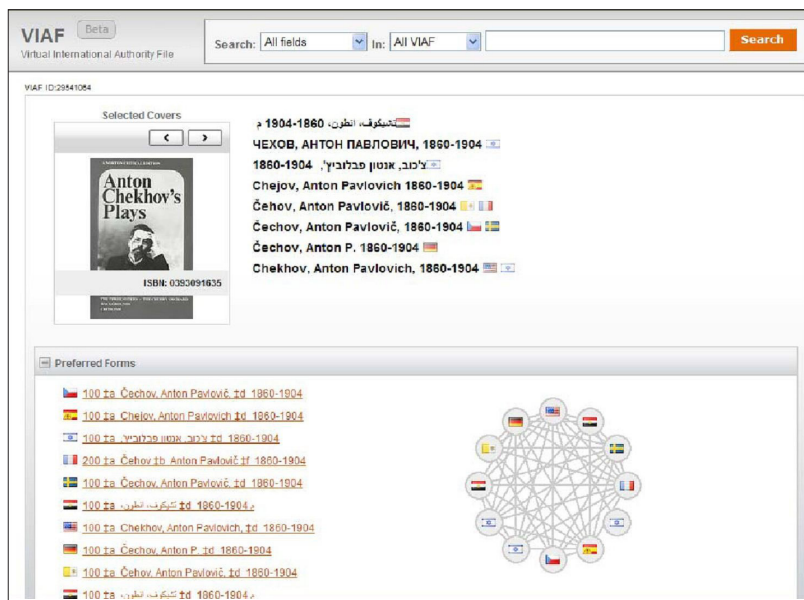
окружење је захтевало побољшање појединих аспеката, као што су препознавања библиографских садржаја, употреба библиографских података од стране претраживача и уважавање потреба корисника у процесу описивања извора.

VIAF је развијен као резултат генезе нормативне контроле у дигиталном окружењу, што смо објаснили у трећем одељку. У томе су учествовале Конгресна библиотека, Немачка национална библиотека, Француска национална библиотека, OCLC³⁶ и друге светске националне библиотеке. Циљ VIAF-а је повезивање нормативних записа различитих библиотека у глобални информациони центар, уз стандардизацију различитих облика имена исте особе или организације. Према Клаудији Боерис (Claudia Boeris), VIAF је за велики број заједница библиотека и агенција постао место на којем оне реструктурирају своје библиографске податке, како би они били употребљивији за кориснике са различитих говорних подручја (Боерис/Boeris, 2011).

VIAF иницијативу је покренуо OCLC, ради ревизије и поређења записа који садрже имена аутора и њихове ознаке, као и докумената који се налазе у записима националних библиографија и у *WorldCat*-у. Сваки VIAF запис чине подаци добијени упоређивањем записа

и садржи основне податке из нормативних и библиографских база који су подвучени (сл. 1).

Ипак, циљеве VIAF-а није могуће остварити у библиотекама широм света из следећих разлога:

Сл. 1. VIAF запис

- VIAF не узима у обзир вештине корисника и описе понекад нуди „библиотечком“ терминологијом која је нејасна просечном кориснику веба;
- библиотекари не могу да модификују или побољшају своје каталожке јединице;
- не користе све организације у свету стандарде и упутства као што су GARR, GSARE,³⁷ AACR2 и RDA;

36 OCLC (Online Computer Library Center) – Онлајн компјутерски библиотечки центар.

37 GSARE (Guidelines for Subject Authority and Reference Entries) – Упутства за предметне нормативне и упутне јединице.

- процес каталогизације није свуда организован у довољној мери да би омогућио формирање радних група за сарадњу са VIAF-ом;
- иако већина земаља има националне библиотеке, оне не морају бити најприкладније институције за координацију делатности VIAF-а;
- недовољно квалификованих каталогизатора и недостатак прописа и радних стандарда узроци су најчешћих грешака у каталогским јединицама;
- нису сви извори информација о нормативним подацима креирани у информационим институцијама, што компликује процес каталогизације и контроле у мрежном окружењу;
- VIAF ради са малим бројем ентитета и институција; захтева се да модел размене буде заснован на изворима информација који су јавни, а не нужно добијени од стране библиотекара;
- потребан је софтвер за контролу грешака, за усклађивање веб-претраживања и нормативних записа, као и за омогућавање препознавања и груписања елемената под јединственим насловом; они који тренутно постоје, одговарају потребама библиотекара, али не и институција у оквиру којих се библиографски подаци обично користе.

Да би се постулати VIAF-а и нормативне контроле имплементирали у семантичком вебу или *повезаним подацима*, неопходна је нова димензија обраде података на вебу (Гринберг и Робертсон / Greenberg & Robertson, 2002). Да би се напредовало у том правцу, библиотечки библиографски записи морају на прави начин да буду комбиновани са протоколима семантичког веба и сродних институција. У том смислу, можемо истаћи напоре које Конгресна библиотека улаже од 2005. године, почевши од MARC-а, преко XML-а и MODS-а (*Metadata Object Description Shema*)³⁸

38 MODS – Схема метаподатака за опис објеката – схема за библиографски опис заснована на XML-у. Изведена је из MARC 21.

до MADS-а (*Metadata Authority Description Shema*)³⁹.

Следећи кључан елемент за прилагођавање семантичком вебу садржан је у нормативној контроли информационих институција (Кјанг/Қiang, 2004; Тејлор/Taylor, 1999) и нарочито у конверзији у RDF (*Resource Description Framework*) (Мајлс и др. / Miles et al., 2005). Ово је сложен задатак који понекад изискује изузетне трошкове програмирања, с обзиром на то да институције могу да поседују записе у различитим библиографским форматима.

Сличне препреке не умањују семантичко богатство ових речника, већ пружају могућност за стварање лингвистичких структура које побољшавају однос одзива и прецизности претраживања информација са веба. Лексичке структуре подразумевају могућност укључивања различитих корисника у комуникацију, уз превазилажење језичких баријера при тражењу или претраживању информација.

Људски и технолошки ресурси у библиотекама се разликују. Многе библиотеке, попут оне на Универзитету у Северној Каролини, осмислиле су системе изузетних синдетичких особина, док друге можда немају чак ни каталоге засноване на основном библиографском опису. Тако велике разлике указују на значај већ и самог покушаја стварања глобалног система нормативне контроле. Осим различитих технолошких капацитета, узели смо у обзир и све бржи пораст броја алата који прати развој веба, а до којег су довеле *небиблиотечке* организације (Харпер и Тилит / Harper & Tillett, 2007). Појава протокола за размену на семантичком вебу (FOAF, SKOS, *Даблинско језгро*), њихово повезивање и поједностављивање, омогућили су креирање записа који су употребљиви за сваког корисника и на било ком технолошком нивоу.

39 MADS – Схема за опис нормативних података – схема комплементарна MODS-у, али се односи на нормативне податке.

Један од најпопуларнијих протокола у контексту семантичког веба је FOAF (*Пријатељ пријатеља*), развијен под RDF схемом. Заснован на принципима нормативних речника и *Ко је ко директоријума* (*Who's who directories*), FOAF олакшава повезивање и успостављање односа између аутора. Овај формат се сматра поузданим избором за представљање података додељених некој особи, као што су име и презиме или презимена, електронске адресе, поља интересовања, истраживачки пројекти, публикације..., обрасци који могу да се примене на било који нормативан запис.

5. Authoris

5.1 Концепција и основна методологија

Authoris је израз тежње да се олакша обрада нормативних података на стандардизован начин, у складу са принципима *повезаних података*. За разлику од система као што је VOA3R (*Virtual Open Access in Agriculture and Aquaculture Repository*)⁴⁰, *Authoris* могу да користе све библиографске агенције, издавачке куће, удружења или библиотеке. Овај софтвер су направили запослени на Катедри за информације и комуникације Универзитета у Гранади (Шпанија), чији је заједнички задатак био да развију платформу за размену информација и нормативно кодирање. При стварању овог инструмента, узета је у обзир застарелост MARC формата и његова замена FRBR-ом и RDA.

Софтвер се показао вишеструко функционалним у трансформацији библиографских записа и утврђивању јединствених одредница, како за колективна тела, тако и за индивидуалне ауторе. Свака функција је изведена на основу особина *повезаних података*, потенцијала алгоритама у конвертовању библиографских података и прецизности процеса учења. *Authoris* се ослања на *Drupal*, CMS (*Систем за управљање*

садржајем)⁴¹ који ради са семантичким информацијама и садржи протоколе *Даблинско језиро*, SIOC, SKOS и FOAF.

Drupal је систем за управљање садржајем који је Дрис Бјутарт (Dries Buytaert) створио 1999. године, а развио га две године касније, под GNU лиценцом⁴². Креирање веб-странице у *Drupal* систему састоји се од комбиновања неколико „блокова“ који служе за прилагођавање функционалности странице специфичним потребама. На тај начин се обезбеђује и оквир за управљање садржајем (Бајрон и др. / Byron et al., 2012). Информација је похрањена у релационој бази података (која ради помоћу система *MySQL*, *PostgreSQL*, *SQLite* и др.)⁴³ употребом програмског језика PHP⁴⁴.

Drupal дозвољава објављивање података у RDF-у или алтернативним форматима, као што су *N-Triples*,⁴⁵ *JSON*,⁴⁶ *XML*, *RSS 1.0*⁴⁷ и *Turtle*⁴⁸. *Drupal* уређује URI⁴⁹ објављених RDF података и тражењу података прилагођава *Endpoint SPARQL*⁵⁰. RDF поља и *Namespaces*⁵¹ могу да буду персонализовани.

41 CMS – Content Management System.

42 GNU licence (*General Public License*) је лиценца за слободни софтвер.

43 *MySQL*, *PostgreSQL* и *SQLite* су системи за управљање базама података.

44 PHP је специјализовани скриптни језик, првенствено намењен за израду динамичног веб-садржаја.

45 *N-Triples* – формат за похрањивање и преношење података.

46 JSON – стандард развијен за размену података.

47 RSS – документ садржи или сажетак садржаја са придружене интернет странице или читав текст, као и придружене мета-податке о садржају или делу садржаја.

48 *Turtle* – дефинише синтаксу за RDF, омогућавајући испис у форми природног текста.

49 URI (*Uniform Resource Identifier*) – једнозначно одређена адреса неког извора информација на глобалној мрежи.

50 *Endpoint SPARQL* – семантички језик за базе података који омогућава претраживање и руковање похрањеним подацима.

51 *Namespaces* – једноставан метод за одређивање елемената и атрибута имена коришћених у XML документима, повезујући

40 VOA3R је европски пројекат и тематски репозиторијум који покрива подручје пољопривреде, водокултуре и екологије.

Стога *Drupal* остаје врло флексибилан софтвер иако се ослања на моћан безбедносни механизам и обимну онлајн документацију. Главни потенцијал овог система за управљање садржајем је могућност додавања модула. У овом случају, определили смо се да створимо нови модул који би надмашио *Библио модул*, дизајниран за обрађивање библиографских референци.

Иако постоје бројне методологије за развијање информационих сервиса, у случају *Authoris*-а смо се определили за начин који су, истичући најзначајније карактеристике ваљаног дизајна дигиталних информација, осмислили Гаридо и Трамулас (Garrido & Tramullas, 2006). Креирање сервиса подразумева следеће кораке:

- проучавање потреба потенцијалних корисника сервиса;
- развијање аутоматских и текстуалних модела за обраду текста;
- тестирање програма;
- обуку запослених и креирање софтверске документације;
- пробни период функционисања софтвера;
- објављивање и ширење сервиса.

У наставку ћемо дати преглед главних карактеристика система.

- *Провера аутентичности*. Администратор система је сваком кориснику доделио улогу. Сваки корисник има одређене задатке који подразумевају конверзију записа, аутоматско каталогизовање и претраживање информација.
- *Претраживање информација*. Сви корисници, чак и они које систем не препознаје, могу да дођу до приступних тачака сваког записа. У том циљу,

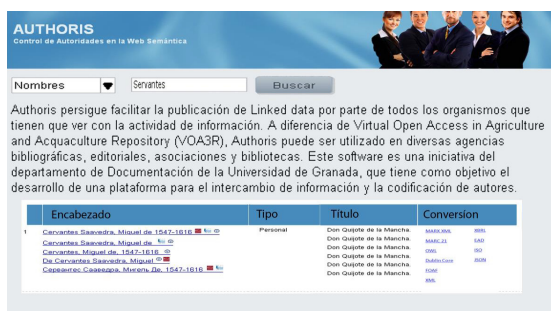
њима је на располагању систем за тражење и претраживање информација, заснован на технологији семантичког веба, који има могућност филтрирања записа из преко 200 информационих ентитета (библиотека, архива, виртуелних библиотека и других). Тражење информација олакшава претраживање података на основу аутора, наслова, предмета, као и комбиновањем *Булових ојерајшора* приликом сложенијих претраживања, уз постојање система за груписање докумената. Резултати претраживања могу да се добију, на пример, у форматима XML, RDF, FOAF, MARCXML,⁵² RDA, FRAD или FRBR. Постоји и могућност визуализације ентитета информације, при чему је дати запис лоциран, садржи слику ауторових дела и преглед његових главних сарадника или књижара и издавачких кућа које та дела продају. Корисници који траже нормирану информацију могу чак да пронађу и савете о томе које су одреднице потпуније или препоручљивије за цитирање.

- *Конверзија гашошке*. Изузетна особина *Authoris*-а је конверзија датотека. Регистрован корисник може да преузима и шаље датотеке у различитим форматима (XML, RDF, FOAF, MARCXML, RDA, FRAD и FRBR). Записи могу да се преузимају од библиотека, издавачких кућа или других институција. У оквиру ове секције могуће је креирати нову нормативну одредницу помоћу правила учења, уколико неко жели да формира јединствени наслов или да уведе нову нормативну одредницу. Корисник треба само да изабере националност аутора (уколико се ради о особи или каталожке податке ако је реч о колективном телу) и систем аутоматски додељује тачну одредницу, коришћењем правила учења утврђених у ту сврху. Ако су у систем већ унети аутори које је увела нека друга агенција, он ће сугерисати најбољу одредницу на

.....
их са једнозначно одређеном адресом извора информација на глобалној мрежи.

.....
52 MARC подаци у XML окружењу.

основу већ унетих и похрањених одредница. Осим тога, корисник може да изабере у ком формату ће експортирати креиран нормативан запис. Правила нормирања су коришћена и за груписање јединствених наслова које су агенције укључене у пројекат најчешће користиле. Конверзија датотека олакшава набавку података у RDF-у, генерисаних из других 200 база података које не сарађују са пројектом *Authoris*, укључујући DLBP,⁵³ VIVO,⁵⁴ *Dbpedia*,⁵⁵ IEEE,⁵⁶ *PubChem*⁵⁷ и *Chem2Bio2RDF*.⁵⁸

Сл. 2. Интерфејс за аутоматско каталогизовање преко *Authoris*-а

- *Аутоматско каталогизовање*. За потребе клијената Z39.50, у циљу комплетирања тражених каталогских података, омогућено је претраживање и добијање каталогских записа из других библиотека у форматима MARC, MARC 21 и MARC XML. Ова могућност се нуди корисницима који немају

каталоге засноване на RDA и чији национални каталози користе MARC 21 (сл. 2).

- *Уредничка визуализација*. Захваљујући овој опцији, могуће је екстраховати информације које се односе на дело и његовог аутора ради онлајн консултовања различитих издавача и библиотека (сл. 3).

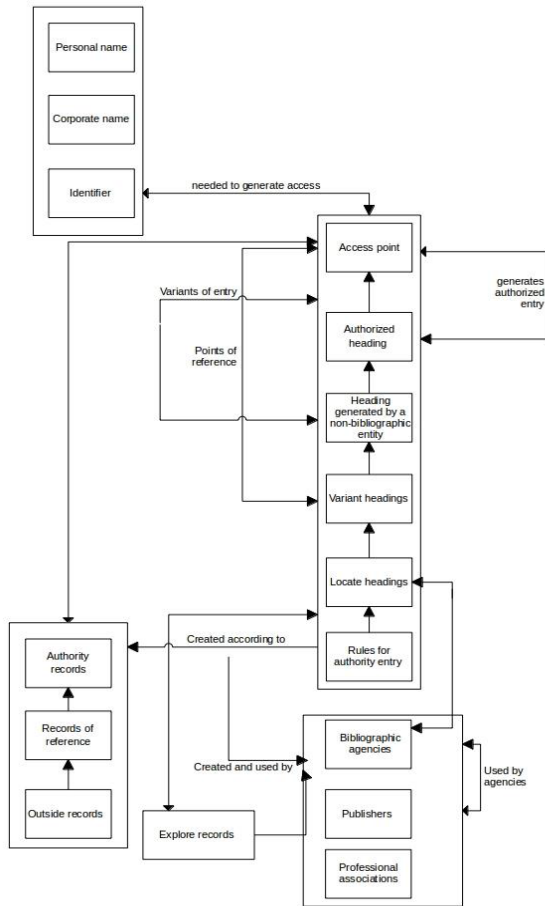

Сл. 3. Подаци који се односе на Сервантесова дела, преузети од више издавачких кућа

- 53 DLBP (*Digital Bibliography & Library Project*) – веб-страница библиографије информационих наука Универзитета Трир.
- 54 VIVO је врста софтвера за пријем и репродуковање аудио и видео података путем мреже.
- 55 *Dbpedia* је пројекат направљен са циљем вађења структурисаних садржаја из информација.
- 56 IEEE (*Institute of Electrical and Electronics Engineers*) – Институт инжењера електротехнике и електронике.
- 57 *PubChem* је база података хемијских молекула.
- 58 *Chem2Bio2RDF* је портал за системе хемијске биологије намењен лакшем откривању нових лекова.

5.2 Архитектура

Софтвер је направљен од бројних модула за обраду информација, од система правила за конверзију и нормативну контролу, као и од модула *повезаних погашака*. Извори који *Authoris* опскрбљују подацима јесу издавачке куће, библиотеке, новинске агенције, електронски часописи и базе података чије библиографске информације служе за креирање нормативних записа сличних VIAF-овима (сл. 4).

Сл. 4. Приказ употребе и конверзије записа у Authoris-у

Прво што се у систему предузима јесу приступ и навигација кроз нормативне записе које су креирале библиографске агенције, издавачи и професионална удружења. Библиографски записи су израђени према правилима за именске одреднице. Записи професионалних удружења и издавача креирани су применом одређених стандарда које су те организације

усвојиле. Када се фаза приступа и навигације заврши, систем користи правила за креирање нормативних приступних тачака, трансформишући записе према библиографским стандардима, тако да могу да се размењују са другим агенцијама и институцијама. Приступ под *Authoris*-ом подразумева три елемента:

1. нормативну одредницу – стандардну одредницу креирану према *Англо-америчким каталошким правилима*;
2. одредницу коју је креирао *небиблиотечки* ентитет – не, дакле, библиотеке, архиви или информационе агенције, већ неке друге институције које обрађују одреднице за особе и институције;
3. варијантне одреднице – различите облике предметних одредница на које се наилази у појединим случајевима.

Да би креирао нормативан запис, овај софтвер истражује и лоцира записе у различитим форматима које користе други ентитети с обзиром на:

- нормативне записе – који представљају све информације које институције могу да поседују у вези са колективним или индивидуалним ауторима; у нормативним записима су све именске одреднице стандардизоване; оне чине основу система и служе за поређење записа, утврђивање који је најбољи или најпотпунији;
- базе података – које садрже информације о ауторима и њиховим публикацијама и у које су укључене оне публикације које се налазе у DBLP библиографији информационих наука, *Web of Science*,⁵⁹ *Scopus*⁶⁰ итд.;
- виртуелне издаваче и књижаре – који заузимају велики део светске издавачке продукције; окупљање врше по насловима дела и по именима аутора;

59 *Web of Science* је онлајн научни цитатни индекс.

60 *Scopus* је библиографска база података која садржи апстракте и референце чланака из научних часописа.

- веб-странице институција – уопштено говорећи, оне обезбеђују информације о особама које су ангажоване у тим институцијама.

5.3 Модули

Овај инструмент садржи четири модула који су од подједнаке важности за испуњење захтева нормативне контроле. Обраду обликује искуство стечено применом AACR2. У наставку описујемо главне модуле – *повезане податке* и нормативну обраду – пошто преостала два (обрада информација и прикупљање записа) служе, у зависности од избора, за слање или за прослеђивање записа.

5.3.1 Повезани подаци

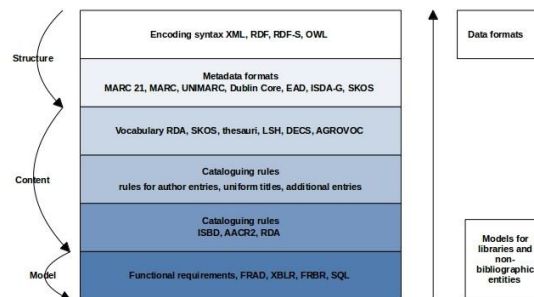
Потенцијали модула *повезаних података* у оквиру *Authoris*-а не заснивају се на класичним захтевима семантичког веба. Овај сегмент система може да гради везе за истраживање и навигацију кроз записе било ког ентитета на основу SPARQL захтева.

Принципи на којима се заснива функција *повезаних података* у оквиру *Authoris*-а су они на којима је инсистирао Бернерс-Ли (Berners-Lee, 2009; Мендес и др. / Méndez et al., 2012):

- користити URI (једнозначне идентификаторе извора) за једнозначну идентификацију извора;
- користити URI http, како би могло да се приступи информацијама из извора;
- понудити информацију о извору коришћењем RDF-а;
- укључити везе са другим једнозначним идентификаторима извора (URI), на тај начин олакшавајући успостављање веза између различитих података који се путем мреже дистрибуирају.

Модул *повезаних података* (сл. 5) заснива се на LOD-⁶¹ захтевима, стандарду који обезбеђује коришћење

библиографских података (Субиратс и Леи Зенг / Subirats & Lei Zeng, 2012). LOD омогућава коришћење података у било ком од следећих формата: SQL,⁶² FRAD, XBRL и FRBR.

Сл. 5. Модел *повезаних података* у оквиру *Authoris*-а са конверзијом формата

Након активирања података структурираних према горе наведеним форматима, записи се конвертују у ISBD,⁶³ AACR2 или RDA, у зависности од потреба агенције која користи софтвер. После конверзије, правила која треба да обезбеде приступ примењују се понаособ на ауторе, колективна тела, јединствене наслове или на споредне каталожке јединице. Правила приступа су допуњена правилима одлучивања која мапирају библиографске записе 32 библиотеке и омогућавају да се за сваки библиографски запис утврди које су одреднице најчешће коришћене и које су најправилније.

После тога је, у оквиру модула *повезаних података*, могућа трансформација речника или њихове терминологије, конверзијом записа у било који од

повезаних отворених података. Примењују се на структуриране податке који описују библиографске изворе.

62 SQL (*Structure Query Language*) је релациони упитни језик. Релације се креирају једном наредбом и одмах су доступне.

63 ISBD (*International Standard Bibliographic Description*) – Међународни стандардни библиографски опис.

61 LOD-enabled Bibliographic Data су препоруке за избор одговарајућих стратегија кодирања библиографских података као

постојећих речника у бази података система или коришћењем речника референци. Формати исписа су XML, RDF, RDFS и OWL.

5.3.2 Правила нормирања

Правила нормативне конверзије која се користе у овом модулу проистекла су из потребе да системи буду професионалнији и лакши за процену (Мајлс и др. / Miles et al., 2005), као и из свакодневне праксе оних који се баве коришћењем информација и менаџментом. Да би претворио податке у библиографски формат, систем све изворе конвертује у XML. Такав документ се, затим, претвара у RDF, XML, MARC 21, MARC, UNIMARC или FRBR.

Приликом успостављања правила нормирања, узети су у обзир стандарди AACR2 и RDA, као и правила за формирање предметних одредница у библиотекама широм света. За формулисање ових правила коришћено је више од 5.000 примера (из различитих установа). Тако је део посла у вези са нормирањем био изведен „интелигентно“, аутоматским прикупљањем примера за специфичне захтеве који су се односили на:

- индивидуалног аутора;
- колективно тело;
- невладине организације;
- институције власти;
- међународне организације;
- верске организације;
- догађаје;
- поднаслов;
- упоредне наслове;
- алтернативне наслове;
- податке о одговорности;
- заједничко ауторство;
- коауторство.

Систем правила нормативне контроле има за циљ стандардизовање јединица према јединственим критеријумима који су заједнички за информационе

установе широм света. Правила се користе за адаптацију система учења који бира јединицу на основу њеног квалитета, а према следећим параметрима:

- *Правила за контролу индивидуалних и колективних аутора* – почивају на Англо-америчким каталогским правилима и служе за стандардизацију јединица; систем има 300 примера за свако правило и алгоритам одлучивања при избору најпотпуније јединице за сваку одредницу; сл. 6 садржи илустрацију једног од правила, примењеног у обради јединица за органе власти;

Правило 3. Одредница за амбасаде

Ако уз одредницу за амбасаду или делегацију не стоји име државе коју представља, као валидна одредница се бира она која садржи тај податак. Примери:

México (embassy) Perú 5 тачних

México Perú embassy

Embassy. México and Perú

Избор:

Ако главна јединица садржи назив државе, амбасаде и места, она се бира као најпотпунија јединица.

локација 1 + амбасада 2 + (место 2) чине 5

Сл. 6. Правила која се примењују у обради јединица за органе власти

- *Правила за додељивање јединствених наслова* – примењују се кроз поређење примера; запослени изабере наслов дела које треба да се каталогизује и бира случајеве у којима се понавља сличан наслов, а затим додељује онај који је најчешће коришћен;
- *Правила за додељивање стандардне броја сваком аутору* – име сваког аутора је стандардизовано коришћењем броја издавача или ISAN, уколико

је регистрован у некој библиотеци, односно броја који идентификује аутора у оквиру издавачке куће; ако то није изводljivo, аутору се додељује шифра;

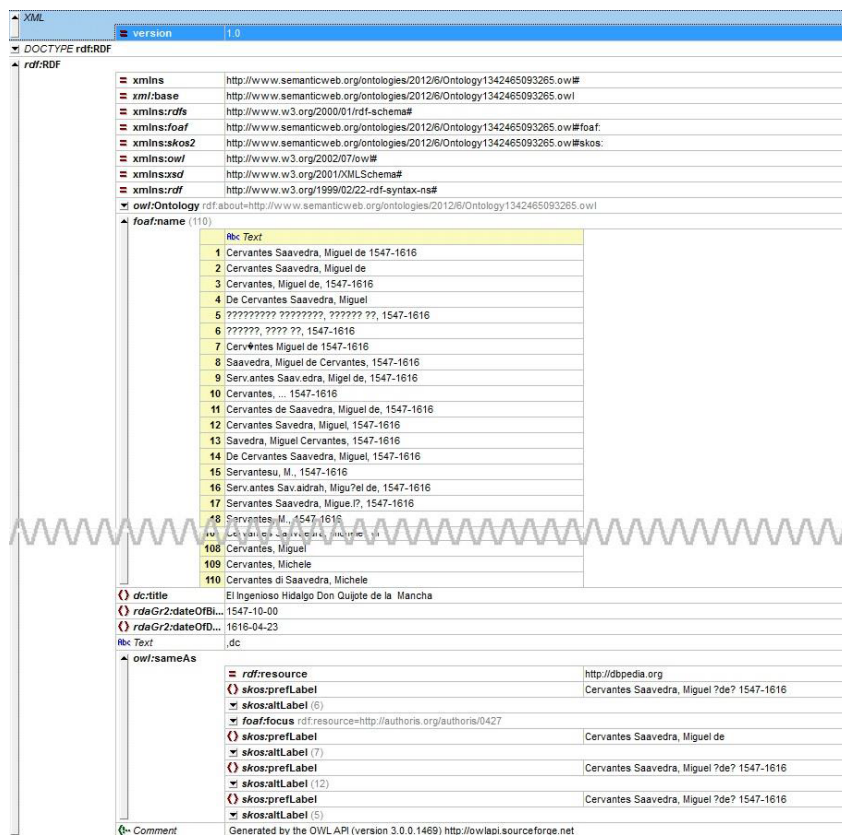
- *Правила одлучивања* – произилазећи из претходних, она су такође „ако–онда правила“, па се у складу са третманом који је ауторски запис у њима добио, бира најадекватнији поступак.

На сл. 7 је приказан добијени документ у RDF формату који садржи варијанте имена аутора „Сервантес“.

пронађене у библиотекама и издавачким кућама (у 110 различитих облика), на основу шпанског класика *Велеумни ђленић Дон Кихот од Манче*.

5.4 Ниво ѓримене

И функционални оквир *Authoris*-а и његови модули су у бета-фази од октобра 2012. године. Наш циљ је да остваримо потенцијално коначну верзију од друге половине 2013, а верзију која ће бити у широкој примени до краја исте године. Тренутно се прототип

Сл. 7. Добијени документ у RDF-у

употребљава на Централном универзитету „Марта Абреу“ на Куби. У овој експерименталној фази, аутори су од корисника добили довољно повратних информација за опсежну евалуацију софтвера.

Намера је била да се *Authoris* развије као платформа отворених извора; иако је првобитно требало да обезбеђује одређену услугу, коначан циљ је да га користе најразличитије групе и библиотеке. После пробног периода, сви модули који чине *Authoris* биће доступни на *Google Code*-у,⁶⁴ под општом јавном лиценцом *v. 3.0*, обрађени помоћу система *Git version control*.⁶⁵

6. Евалуација

Ефикасност *Authoris*-а је мерена применом теста учења који је развио и представио RDA (Амерички координациони одбор за тестирање RDA, 2011). Група од 16 корисника, колико их је учествовало у тестирању, подељена је на следеће категорије:

- 6 стручњака који су дипломирали библиотекарство и информационе науке и имају по 10 година радног искуства у области каталогизације;
- 6 помоћних радника који нису школовани библиотекари;
- 4 радника у библиотеци које немају завршен факултет, а задужени су за послове који нису библиографски.

Сви су имали приступ записима 32 библиотеке и издавачке куће из Шпаније и Сједињених Америчких Држава. Запослени који су изабрани да учествују у евалуацији прегледали су 3.000 библиографских записа. После добијања и конверзије ових података, учесници

су приступали различитим пословима, као што су аутоматско каталогизовање, конверзија записа, навигација кроз записе и прављење речника, у циљу трансформације ових записа у различите библиографске формате и стварања докумената по угледу на VIAF записе.

Затим се оцењивао квалитет креираних записа. Заправо, евалуација система је вршена прегледањем записа који су аутоматски креирани у оквиру *Authoris*-а, конверзијом формата као што су MARC, MARC 21, FOAF, *Даблинско језиро*, RDA или XBRL, у документе којима је могло да се приступи и који су могли поново да се користе помоћу *повезаних погашака*. У овој фази евалуације, узети су у обзир следећи елементи:

- изостављање места и датума одржавања конференције приликом креирања приступних тачака за колективна тела;
- неуношење врсте односа или ознака које прецизирају *покровишћеља издања* или *финансијера издања* у приступној тачки главне каталожке јединице за колективна тела;
- изостављање знакова за несортирање у случајевима наслова конференција који почињу бројем;
- нетачан датум похрањивања;
- изостављање података о начину приступа за електронске изворе;
- изостављање презимена аутора;
- ненаглашавање да ли су каталогизовани и електронски извор и његов штампани облик;
- грешка која се тиче места и године издавања;
- изостављање напомена које се односе на извор из којег је наслов преузет;
- нетачан датум почетка снимања за звучне записе;
- погрешно коришћење јединствених наслова.

6. 1 Резултати

ISAD(G) записи су имали највише грешака, и то најчешће:

64 *Google Code* је сајт за развој софтвера, интерфејсе за програмирање апликација и техничких ресурса.

65 *Git version control* је дистрибуирани систем контроле ревизија са нагласком на брзину, интегритету података и подршци за дистрибуиране, нелинеарне радне процесе.

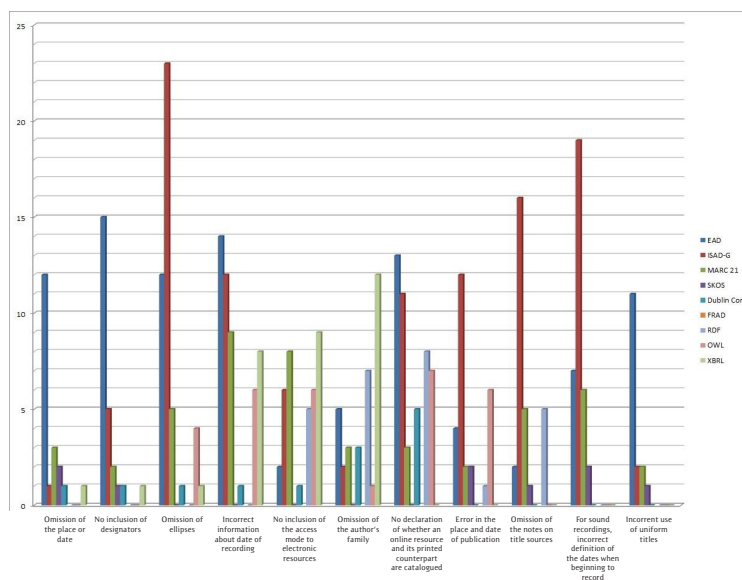
- због погрешног места уноса података који се односе на место и годину издавања;
- због изостављања напомена које се односе на извор из ког је наслов преузет;
- због погрешног места уноса података који се односе на датум почетка снимања за аудио грађу.

EAD записи су други по броју грешака, са 16 грешака које су се односиле на изостављање места и датума одржавања конференције која чини нормирано колективно тело. Приликом конверзије EAD записа, пронашли смо 12 грешака насталих ненавођењем врсте односа или ознака које прецизирају *покровишља издања* или *финансијера издања* у приступној тачки главне каталожке јединице за колективна тела. Укупно 13 EAD записа је било непотпуно и изазивало је забуну, пошто у опис није био унет податак да ли су каталогизовани и електронски извор и његов штампа-

ни облик. Ове грешке се могу открити у многим пољима у која су подаци уношени према архивским правилима, као и неуједначеним каталожким поступцима. Остали формати, MARC 21, *Даблинско језиро*, FRAD, RDF, OWL, XBRL и FOAF, укупно су имали мање од 20 грешака, што указује на квалитет преузимања записа, као и да су намењени за употребу са *повезаним подацима* (сл. 8).

7. Закључак

Развој нормативне контроле у семантичком вебу суочава се са новим изазовима. Извесно је да је потреба да се олакшају интероперабилност и веза између небibliографских и bibliографских ентитета област на чијој ће имплементацији радити креатори и програмери будућих каталожких система и система нормативне контроле.

Сл. 8. Број направљених грешака

Инструмент описан у овом раду не би требало да буде једино могуће решење. У ствари, аутори сматрају да у библиотечком свету будућности овакве апликације неће бити ни потребне, с обзиром да ће интегрисани библиотечки системи коначно усвојити технологије засноване на *повезаним подацима* као општу реалност, а не само као наставак пута ка RDA каталогизацији.

У међувремену, *Authoris* утире пут ка ономе ка чему будући информациони системи треба да буду оријентисани – ка интеграцији података и садржаја. Мишљења смо да сви напори треба да воде ка стварању и коришћењу *ошворених података*.

Могућности усвојене од покрета *ошворених података* олакшавају приступање како удаљеним, тако и хомогеним и стандардизованим подацима који могу поново да се користе у другим процесима. Из тог разлога је важно да библиотеке отворе своје базе података и учествују у коришћењу формата *небиблиотечких* ентитета.

Модел нормативне контроле приказан у *Authoris*-у је флексибилан и инклузиван. Иако су одређена решења за међународну нормативну контролу и раније била изнета, напредак је спор и постоји склоност да се препусти искључиво националним или изузетно великим библиотекама. Изостављене су *небиблиотечке* организације, нарочито издавачке куће и књижаре, иако имају капацитет да креирају изузетно велики број нормативних јединица које би биле употребљиве не само за нормативну контролу, већ и за размену информација.

Authoris, који смо у ту сврху и препоручили, институцијама нуди средство за заједничко коришћење података на јединствен начин, уз високу постојаност која, пре свега, служи за проналажење записа који су дупликати, доприносећи лексичком уједначавању и обогаћивању података.

8. Литература

Berners-Lee, Tim. *Linked Data*, 2010. <http://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html> (приступљено 7. 12. 2012).

Berners-Lee, Tim, James Hendler and Ora Lassila. "The Semantic Web." *Scientific American*, Vol. 284 (2001): 34–43.

Boeris, Claudia. "Algunas reflexiones sobre el control de autoridades en Argentina." Рад представљен на VII *Encuentro Internacional y III Nacional de Catalogadores*, Национална Библиотека Републике Аргентине, Буенос Ајрес, Аргентина, 23–25. 11. 2011.

Bourdon, Françoise. "Functional requirements and numbering of authority records (FRANAR): to what extent can authority control be supported by technical means?" *International Cataloguing and Bibliographic Control* Vol. 31, No. 1 (2002): 6–9.

Bourdon, Françoise and Sonia Zillhardt. "AUTHOR: vers une base européenne de notices d'autorité auteurs." *International Cataloguing and Bibliographic Control* Vol. 26, No. 2 (1997): 34–37.

Bregzis, Ritvars. "The Syndetic Structure of the Catalog Authority Control: The Key to Tomorrow's Catalog." *Y Proceedings of the 1979 Library and Information Technology Association Institutes*, Phoenix: AZ, 1982.

Byron, Angela, Addison Berry and Bruno De Bondt. *Using Drupal: Choosing and Configuring Modules to Build Dynamic Websites*. 2nd ed. Sebastopol: O'Reilly Media, 2012.

Cutter, Charles A. *Rules for a Printed Dictionary Catalogue*. Washington, D. C: Government Printing Office, 1986.

Danskin, Alan. "The Anglo-American Authority File: an idea whose time has come." *International Cataloguing and Bibliographic Control* Vol. 25, No. 3 (1996): 57–59.

Danskin, Alan. "International Initiatives in Authority Control." *Library Review* Vol. 47, No. 4 (1998): 200–205.

Fumagalli, Giuseppe. *Cataloghi dibiblioteche e indici bibliografici*. Florence: Sansoni, 1887.

Garrido, Piedad and Jesús Tramullas. "Fundamentos." Y: Tramullas, Jesús and Piedad Garrido (coords.). *Software libre para servicios de información digital*, 1–22. Madrid: Prentice Hall, 2006.

Greenberg, Jane and Davenport W. Robertson. "Semantic Web Construction: An Inquiry of Authors' Views on Collaborative Metadata Generation." Рад је представљен на *Conference on Dublin Core and Metadata for e-Communities*, Италија, Фиренца, 2002.

Harper, Allan C. and Barbara Tillett. "Library of Congress Controlled Vocabularies and Their Application to the Semantic Web." *Cataloging & Classification Quarterly* Vol. 43, No. 3–4 (2007): 47–68.

Lubetzky, Seymour. *Principles of Cataloging*. Los Angeles, CA: Institute of Library Research, University of California, 1969.

Méndez, Eva, Jane Greenberg and Imma Subirats-Coll. "Linked data for open vocabularies and HIVE's global framework." *El Profesional de la Información* Vol. 21, No. 3 (2012): 236–244.

Miles, Alistair, Brian Mathews, Michael Wilson and Dan Brickley. "SKOS Core: Simple Knowledge Organisation for the Web." Y *Proceedings of the International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*, Madrid, Spain, 2005.

Pino, Buizza. "Bibliographic Control and Authority Control from Paris Principles to the Present." *Cataloging & Classification Quarterly* Vol. 38, No. 3–4 (2004): 117–133.

Qiang, Jin. "Authority Control in the Online Environment: Celebrating the 20th Anniversary of LITA/ALCTS CCS Authority Control in the Online Environment Interest Group." *Cataloging & Classification Quarterly* Vol. 38, No. 2 (2004).

Subirats, Imma and Marcia Lei Zeng. "LODE-BD Recommendations 2.0. Report on how to select appropriate encoding strategies for producing Linked Open Data (LOD)-enabled bibliographic data." *Agricultural Information Management Standards (AIMS)*. Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations, Rome, Italy, 2012.

Taylor, Arlene. "Authority Control: Where It's Been and Where It's Going?" Рад је представљен на *Authority Control: Why It Matters*, Колеџ Светог крста, Вустер, Масачусетс, 1999.

Tillett, Barbara B. "Authority Control: State of the Art and New Perspectives." *Cataloging & Classification Quarterly* Vol. 38, No. 3–4 (2004): 23–41.

US RDA Test Coordinating Committee. *Report and Recommendations of the U. S. RDA Test Coordinating Committee*. Washington, DC, 2011.

.....
Превела с енглеској и најоме не дала
Ана Савић
.....

Amed Leiva-Mederos, Jose A. Senso,
 Sandor Domínguez-Velasco and Pedro Hípola
 Departamento de Informacion y Comunicacion, Universi-
 dad de Granada, Spain

Authoris: A Tool For Authority Control In The Semantic Web

Abstract

Purpose – The purpose of this paper is to propose a tool that generates authority files to be integrated with linked data by means of learning rules. *Authoris* is a software developed to enhance authority control and information exchange among bibliographic and non-bibliographic entities.

Design/methodology/approach – The article analyzes different methods previously developed for authority control as well as IFLA and ALA standards for managing bibliographic records. Semantic Web technologies are also evaluated. *Authoris* relies on *Drupal* and incorporates the protocols of Dublin Core, SIOC, SKOS and FOAF. The tool has also taken into account the obsolescence of MARC and its substitution by FRBR and RDA. Its effectiveness was evaluated applying a learning test proposed by RDA. Over 80 percent of the actions were carried out correctly.

Findings – The use of learning rules and the facilities of linked data make it easier for information organizations to reutilize products for authority control and distribute them in a fair and efficient manner.

Research limitations/implications – The ISAD-G records were the ones presenting most errors.

EAD was found to be second in the number of errors produced. The rest of the formats – MARC 21, Dublin Core, FRAD, RDF, OWL, XBRL and FOAF – showed fewer than 20 errors in total. **Practical implications** – *Authoris* offers institutions the means of sharing data with a high level of stability, helping to detect records that are duplicated and contributing to lexical disambiguation and data enrichment.

Originality/value – The software combines the facilities of linked data, the potency of the algorithms for converting bibliographic data, and the precision of learning rules.

Keywords: authority control software, linked data, records exchange, semantic web, interoperability, cataloguing, data management

Уредничке напомене:

* Текст је преузет из часописа: *Library Hi Tech* Vol. 31, No. 3 (2013). http://eprints.rclis.org/20906/1/AUTHORIS_a_tool_for_authority_control_in_the_Semantic_Web.pdf.

** Превод овог рада на српски језик објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу аутора.

2

.....
Жан-Пјер В. М. Ерибел: У славу наше
прошлости: историјска истраживања,
историја библиотека и историографски
императив

.....
Хермина Анїелеску: Библиотеке
посткомунистичког доба у Русији,
Централној и Источној Европи

.....
Гордана Сїокић Симончић: Историја
библиотека као научна дисциплина

.....
Жарко Војновић: Како написати историју
српских манастирских библиотека

ИСТОРИОГРАФСКИ МЕТОД У НАУЦИ О БИБЛИОТЕКАРСТВУ

Уредници
Гордана Сїокић Симончић
и *Жарко Војновић*

У СЛАВУ НАШЕ ПРОШЛОСТИ: ИСТОРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА, ИСТОРИЈА БИБЛИОТЕКА И ИСТОРИОГРАФСКИ ИМПЕРАТИВ (КОНЦЕПТУАЛНИ ОСВРТИ И ИСТРАЖИВАЧКА ЗАПАЖАЊА)

Жан-Пјер В. М. Ерибел
Универзитет Пердју, Вест Лафајет, Индијана, САД

УДК: 02(091)
026/027(091)
02:930

основу стања у англоамеричком институционалном памћењу, нуди летимична запажања, али ипак даје важан увид и могуће савете на основу искустава других институција.

Кључне речи: историја библиотека, историчари библиотека, библиотечко-информациони стручњаци, истраживање

Сажетак

Овај истраживачки рад се бави историјом библиотека у најширем контексту; он даје оквир за проучавање историје библиотека тако што је сагледава у односу на целокупан подухват бављења историјом, као и у односу на библиотекарство и информационе науке. Да ли је за библиотечко-информационе стручњаке од интелектуалног значаја разматрање сопствене историје, писање историјски оријентисаних истраживања и каква је њихова природа с обзиром на професионализацију библиотекарства и информационих наука као пракси и дисциплина? Ова расправа је нужно концептуална: пружајући теоријски увид, као неопходну нуди идеју да иновације у историографији и приступи и перспективе из других дисциплина могу да побољшају тренутно стање историје библиотека. Ова дискусија, истраживачка колико је год то могуће, на

Шта заправо значи истраживати историју библиотека, библиотекарства, информационих наука и сл.? Још важније, шта је историја библиотека и како се она уклапа у „пантеон“ предмета који су обично укључени у академску наставу историје, у истраживање и школовање? Постоје ли универзитетски образовани историчари који себе сматрају професионалиним историчарима библиотека или историчарима који у центру пажње имају предмете или теме недвосмислено дефинисане као истраживање историје библиотека? Та и друга питања или запажања није лако дефинисати, о њима расправљати, али их ни одбацити. Ипак, за правилну оцену и овог поља истраживања и суштине

сâме дисциплине, важно је утврдити у ком се правцу креће историја библиотека.¹ Каква је непосредна прошлост историје библиотека, њен статус у оквиру професионалног образовања на пољу библиотекарства и информационих наука,² њен положај у оквиру шире академске професије историчара?

Пре него што покушамо да утврдимо положај историје библиотека у контексту ове расправе, важно је схватити да историја библиотека и историчари библиотека треба да докажу интелектуалну и образовну сврху свог постојања у оквиру професије која, у суштини, није историјска. У библиотечко-информационој професији, пракса има преимућство над интересовањима из области историје, чак и над историјом библиотечко-информационе професије и сâме библиотеке. Чудно је, међутим, да се професија, толико стара као што је то библиотекарство, није изборила за достојно место историје и историчара библиотека у оквиру историје као академске дисциплине. Заиста, историја библиотека и њени делатници раде напорно и без много помпе, на рубу академске историје, док се њихов рад редовно маргинализује у оквиру програма библиотекарства и информационих наука.³ Ова расправа настоји да одреди стање и да понуди препоруке од суштинског значаја за оживљавање историје библиотека у контексту прошлог и будућег историографског знања и интелектуалних перспектива.

Да би се одговорило на питање због чега је историја библиотека маргинализована, довољно је само бацити поглед на програме библиотекарства и информационих наука у Северној Америци, Великој Британији или било где другде: ова научна област није заступљена у значајнијој мери у оквиру курсева или специјализација на мастер или докторским студијама. Професионална обученост за практичан рад има предност над историјским истраживањима; иако је могуће радити историјске мастер и докторске тезе, професија углавном тражи дипломирани кадар способан за интензивно бављење информацијама. Пошто је формална обука за бављење историјом најразвијенија у оквиру програма за дипломске студије историје, историчари библиотека не испуњавају увек услове које поставља развијено и општеприхваћено образовање историчара, будући да библиотекарски програми мастер и докторских студија дају предност неисторијским темама и обуци. Као и у случају правника, фармацеута, лекара или инжењера и научника, историчари професионалних пракси углавном не потичу из сâмих тих професија; сходно томе, историчари библиотека долазе или из редова библиотечко-информационих стручњака или из неких других академских дисциплина, попут школованих историчара, изучавалаца књижевности итд.⁴ Ипак, објављени радови из историје библиотека омогућавају добар увид.

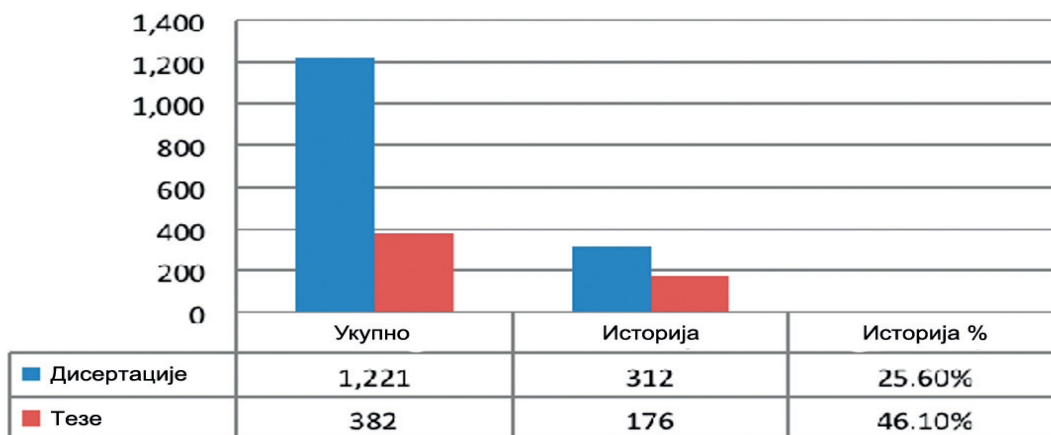
Проучавање историјске литературе захтева критички став; мастер радови и докторске дисертације представљају највише истраживачке домете у оквиру формалног образовања (графикон 1).

Број теза и дисертација из библиотекарства и информационих наука, барем у случају Северне Америке, довољан је показатељ маргинализације

- 1 Jean-Pierre V. M. Hérubel, "Historiographical Futures for Library History: Conceptual Observations for Future Historians," IFLA Rare Books and Manuscripts Section, IFLA Library History Special Interest Group, *History of Librarianship*, ENSSIB, IFLA, Lyon, 25–26 August 2014.
- 2 У оригиналном тексту користи се акроним LIS (*Library and Information Science*), уобичајен у англоамеричкој професионалној пракси. — Прим. Г. С. С.
- 3 Ради општег утиска о образовању у области историје библиотека, као репрезентативан, погледати сада угашени годишњак *Bibliography of the History of the Printed Book and Libraries*.

- 4 Види: Jean-Pierre V. M. Hérubel, "Clio's Dream, or Has the Muse Departed from the Temple? Implications for Library History," *Libraries & Culture* 39 (Fall, 2004): 429–445.

Графикон 1: Број докторских дисертација и мастер теза из библиотекарства и информационих наука : 1920-1973.

Подаци преузети из базе ProQuest

историјских истраживања. Детаљније анализе откривају да је вероватнија израда мастер радова него докторских дисертација; ипак, у већини случајева, та гранична *сива литерашура*⁵ настаје у оквиру ширег стручног програма који од историчара у настајању захтева да му већина предмета ипак буде из области које немају везе са историјом. Често се бирају теме из области административних, регионалних и биографских истраживања, из историје књиге и

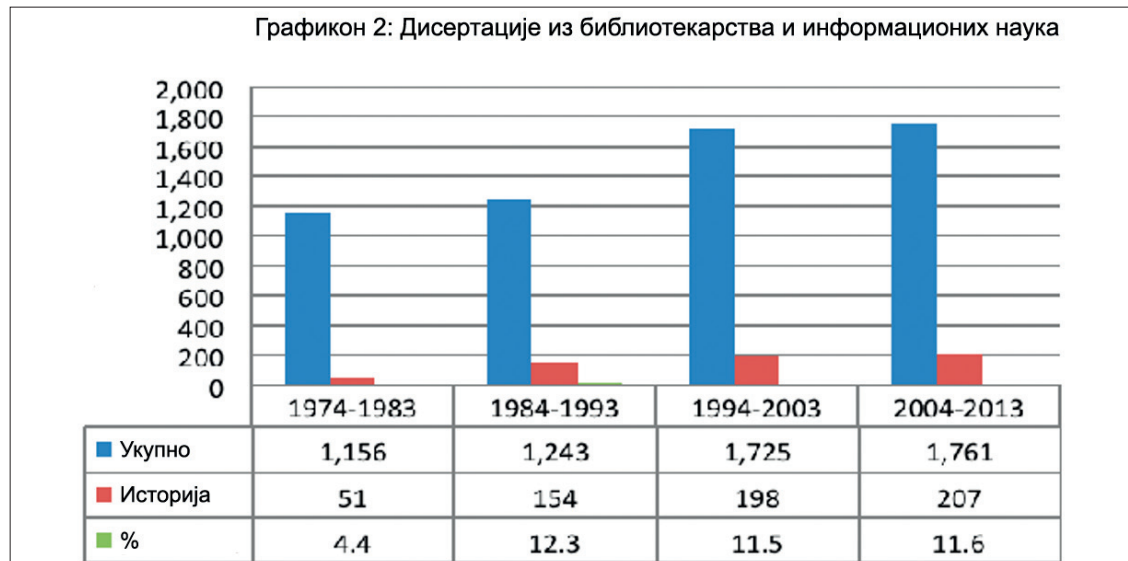
уметности, проучавања појединих институција или из специфичних области, попут књижевности за децу или библиотечких услуга. То и није лоше, с обзиром на ширину и инклузивну природу библиотечких истраживања. Међутим, није увек лако одредити од чега се састоји историографски усмерено истраживање прошлости, па историја библиотека поприма нејасан обрис. За изразито наративно и стручно хронолошки усмераван рад, пожељна је шира, богато изнијансирана историографска перспектива. То не значи да таква ученост нема утврђен циљ, али може да буде показатељ да су у широко засновану дефиницију историјских библиотечких студија, до 1973. године, биле укључиване различите области. Та слика се мења са дисертацијама написаним између 1974. и 2013. године; у том периоду, наслови и даље

5 У северноамеричкој пракси, *сивом литерашуrom* се сматрају све публикације које не објављују комерцијални издавачи, већ се појављују (у штампаном или електронском облику) као издања владе, парламента и његових агенција, академских институција и корпорација: извештаји (статистички, технички, репринти...), стандарди, библиографије, мастер и докторске тезе, зборници са конференција, некомерцијални преводи и сл. – Прим. уред.

покривају сличне области, али узимају у обзир и информационе студије које су усредсређене на претраживање, на базе података, удружења, локална, национална или међународна (графикон 2). Како су дисертације показатељи образовања, истраживачких домета и методолошких иновација

професија и њихове историје, овај вишедеценијски преглед открива недвосмислену одбојност према историји услед тога што су стручњаци заокупљени библиотечко-информационом праксом. Како никада не премашују 12% од укупног броја дисертација, поставља се питање откуда ће доћи будући истори-

Графикон 2: Дисертације из библиотекарства и информационих наука

Подаци преузети из базе ProQuest

будућих академских историчара у било којој области, табела која илуструје удео историјски оријентисаних библиотечко-информационих стручњака доприноси објашњењу маргинализације историје библиотека.

И поред тога што се култура читања, издаваштво и библиотеке повремено проучавају у контексту ширих друштвених кретања, у средишту истраживања су сама библиотека, као институционални локус, и њени специфични процеси. Ипак је приметно, додуше само у повоју, кориштење напредних историографских теорија и приступа, чији се утицај очитује у једном делу *сиве лишерашуре*. Као и у случају других

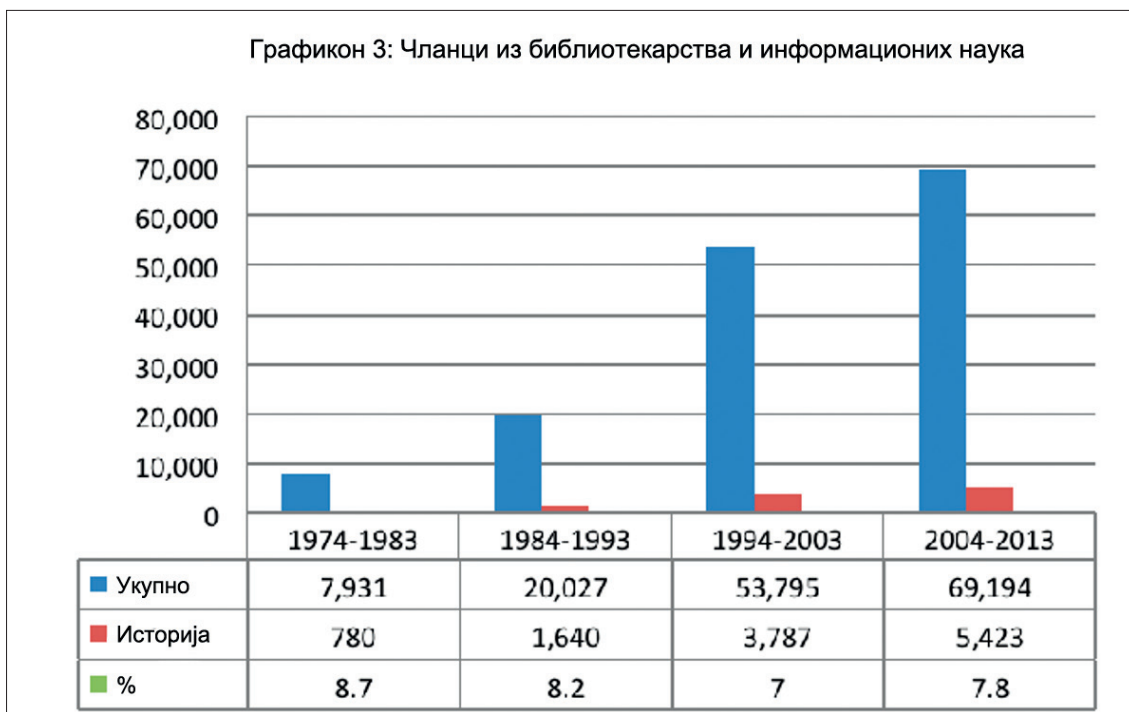
чари библиотека ако не из програма библиотекарства и информационих наука.

Стање историје библиотека

Узевши у обзир изнете тврдње, намећу се питања да ли историја библиотека има прошлост и какву прошлост она представља? Да би се то утврдило, треба проценити опште стање историје библиотека, њене основне карактеристике и научна достигнућа. Смештање историјских проучавања у оквиру библиотекарства и информационих наука отвара могућност расправе о

историографији као перспективи, али и привилегији библиотечко-информационих истраживања и образовања. Колико је она важна за професију и научна истраживања? Да ли сами бројеви указују на интелектуално здравље, на незнатну заинтересованост или на то да се историја библиотека протерује на споредан колосек интересовања и активности библиотекарства и информационих наука? Како ће деловати историјска научна продукција у библиотекарству и информационим наукама у поређењу са другим истраживањима и издањима из ове области? Јасну слику о научном рангу историје библиотека даје и обичан нумерички приступ. Кривуља на графикону показује да је историја библиотека, изражена бројем теза,

дисертација и публикација, маргинализована. Прво, с обзиром да су мастер радови и, нарочито, докторске дисертације формално боље утемељени показатељи историјског образовања у библиотекарству и информационим наукама, да ли се слична маргинализација научног интересовања и продукције може пратити и на примеру објављивања чланака и књига? Није потребно ни наглашавати да би стручни чланци требало да чине највећи део укупне продукције историчара библиотека; међутим, њиховим поређењем са тезама и дисертацијама, добија се сличан резултат, откривајући доследну маргинализације историје библиотека (графикон 3).

Подаци преузети из LISA

Иако бројеви не гарантују квалитет истраживања нити су, сами по себи, довољни за успешно историјско проучавање дате професије, они показују који степен интересовања влада за историјске анализе, као и њихов практични значај. Током више деценија, у научној продукцији расте интересовање за историјске теме; ипак, када се боље погледа, приметно је да историјска истраживања никада не заузимају више од 8,7% чланака из области библиотекарства и информационих наука, док саме теме указују на извесну неодређеност поимања историје библиотека. Интересовање за одређене теме може да открије на чему је нагласак истраживања и/или специјализације, нарочито када потпоља интересовања претендују да доминирају над пољем историје (графикон 4).

Прелиставање чланака указује на наратив о сâмој пракси, на пример, о библиотеци као месту и њеним процесима, попут руковођења, каталогизације, референтне делатности, сакупљања информација; у суштини, ради се о дискурсу и интересима професије који су потпуно другачији од метакритичког историјског дискурса. Ипак, сродност тема деформише овај узорак, указујући да је историја библиотека усредсређена на библиотеку. Тако су библиотечке услуге и процеси тема 16,8% чланака, историја каталогизације 4,3%, референтна делатност заузима 69% чланака, техничке службе⁶ 5,5%; ипак, библиотеке као пред-

мет истраживања имају укупно 20,8% чланака, од чега се на високошколске библиотеке односи 7,9%, а на јавне 12,8% радова. Историја удружења је привукла 14,4% интересовања, а историја руковођења само 2,5%. Сарадња у оквиру конзорцијума локалних, државних или међународних иницијатива помаже да се наведени подаци објасне. Стручно усавршавање са 2,8% чланака, иако је од кључног значаја за професију, не заокупља посебну пажњу историчара. Узме ли се у обзир интелектуална природа историје библиотека, не изненађује да је историографији посвећено 0,08% чланака, што указује на недовољност историографског промишљања. Проучавање ових чланака *de visu* показује да историја библиотека још увек није систематски истражила *raison d'être* најважнијих историографских кретања и токова; међутим, треба се више бавити школама историографске интерпретације, како би се, на основу тога, остварили нови методолошки и теоријски увиди. Поред историографије, и биографија је заступљена у малом броју чланака, што поново указује на кључне токове у библиотекарству. А опет, с обзиром на узорак теза и дисертација, не изненађује чињеница да су историје књиге са 23,2 %, издаваштва са 13,5% и читања са 3,4% радова, повезана, ако не и испреплетана поља истраживања; радови из ових области заузимају укупно 40,1% чланака.

Поред продукције чланака и тема на које се фокусирају, историјска истраживања у библиотекарству и информационим наукама имају још нека истакнута

6 „У српској библиотекарској литератури готово никада се не говори о подели стручних служби у библиотекама на техничке и јавне. У западној литератури, међутим, референтни рад, обука корисника, циркулација грађе, међубиблиотечка позајмица, селективна дисеминација информација, специјалне колекције или збирке старих и ретких књига, серијске публикације, некњижна грађа, библиографске компилације, активности на обезбеђивању библиотечке грађе и саме библиотеке, као и део активности из домена односа са јавношћу, подразумевају се под синтагмом *public services*. За разлику од ових, у којима запослени остварују директан дневни контакт са корисницима, једнако важне техничке службе (*technical services*): набавка, каталогизација, класификација, корицење, конзервација, реставрација, претпостављају врло ограничен контакт са јавношћу. Подела је настала на основу чињенице

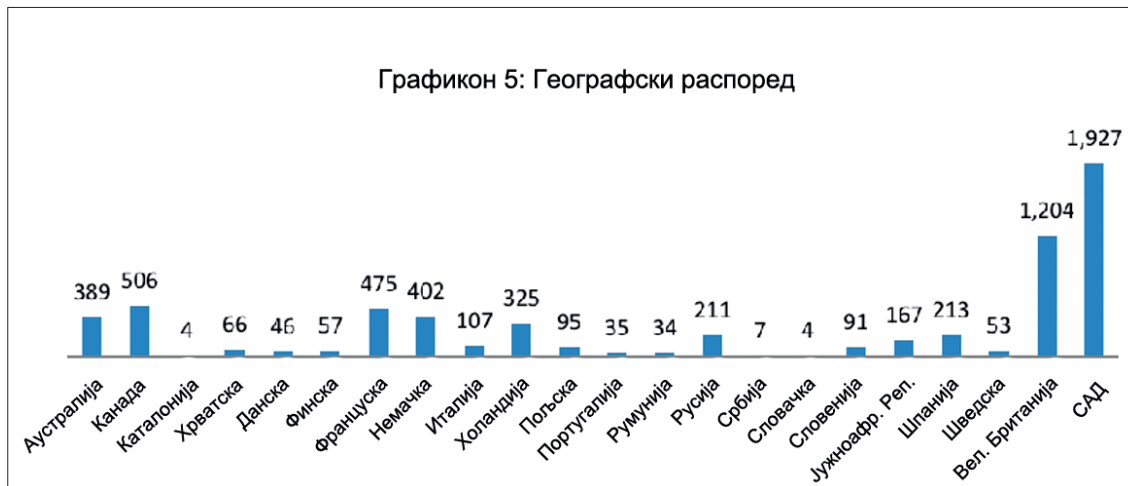
да библиотеке нашег доба имају све израженију оријентацију на пружање услуга, као и на основу чињенице да јавне службе, заправо, формирају слику о библиотеци у окружењу. Ова подела не имплицира поделу у образовном профилу (библиотечко особље – *professional staff* и особље које пружа подршку раду стручних служби – *supportive staff*), нити у нивоу образовања, јер се запослени свих образовних профила и нивоа образовања налазе и у оквиру једних, и у оквиру других служби.“ Цитирано према: Гордана Стокић Симончић, „Јавне службе у јавним библиотекама,“ *Панчевачко чишћалиште* 13 (новембар 2008): 25. – Прим. урег.

Подаци преузети из LISA

својства. Географска дисперзија или концентрација открива да је заинтересованост највећа у Северној Америци 37,9%, у Канади 7,9% и у САД 30%. Велика Британија заузима 18,8%, Француска 7,4% и Немач-

ка 6,3% (графикон 5). На простору Европе, значајно место припада западноевропским земљама, са укупно 26,7%. Подаци о источноевропским земљама можда нису праведно приказани, али ипак указују на сир-

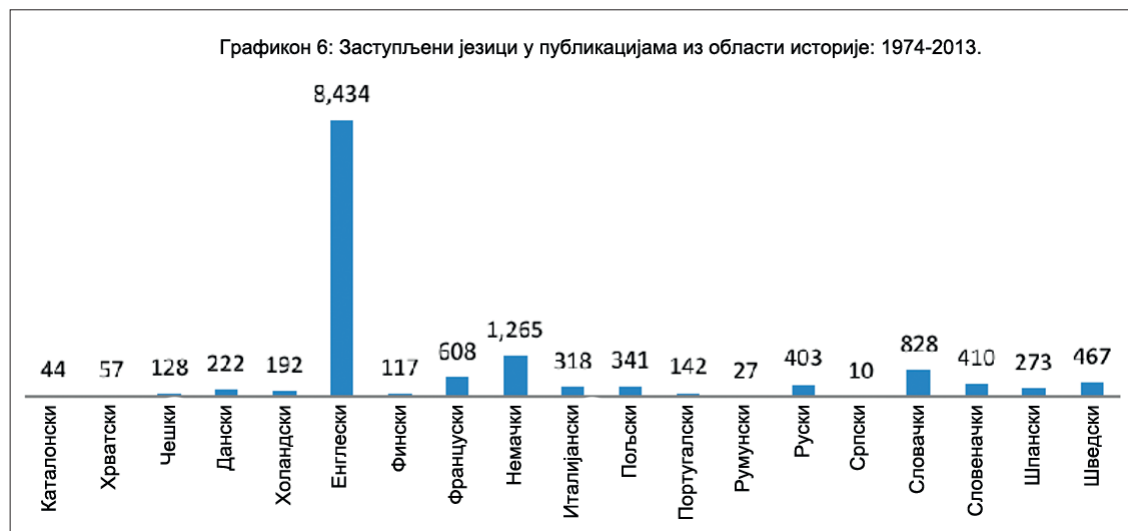
Подаци преузети из LISA

машну продукцију из области историје библиотека. Чланци из земаља бивше Југославије укупно не чине више од 2,6%.

Још један показатељ стања научне комуникације је заступљеност језика; доприносећи заједништву историчара, језик публикације може или да привуче пажњу научника или да је одбије (графикон 6). У овом

енглеског може бити начин за скретање пажње на свој рад; то додатно умањује језичку разноврсност.

Следећа одлика историјског проучавања јесте периодизација помоћу које се библиотечке теме разврставају у временској перспективи, ако не и по специјализацији (графикон 7).

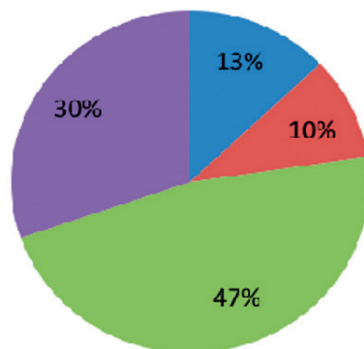
Подаци преузети из LISA

случају, енглески је *lingua franca* са 59%, следе француски са 4,3%, немачки са 8,9% и словачки са 5,8%. Језичка изолација или доминација могу имати везе са географском распрострањеношћу, при чему државе енглеског говорног подручја имају превагу. Међутим, занимљиво је да продукција у оквиру мањих језичких група, попут чешке, данске, холандске или шведске, с обзиром на број говорника, открива завидна истраживачка интересовања. Нарочито се истиче словеначки са 2,9%; притом не треба посебно истацати да за историчаре којима енглески није матерњи језик, употреба

Сваки историјски период тражи другачији научни апарат и у току рада може да захтева различите приступе. Штавише, свако временско раздобље кореспондира са различитим библиотечким културама, захтевајући специфичне методологије и технике анализе, понекад мултидисциплинарне. Историјске теме у току модернизма се, у 47% случајева, односе на период од око 1500. до 1900. године и често обухватају приватне, универзитетске и локалне библиотеке. Међу заступљеним темама су европска ренесанса, црквене библиотеке, прве библиотеке модерног доба, као и

Графикон 7: Периодизација

■ Средњи век ■ Стари век ■ Нови век ■ Савремено доба

Подаци преузети из LISA

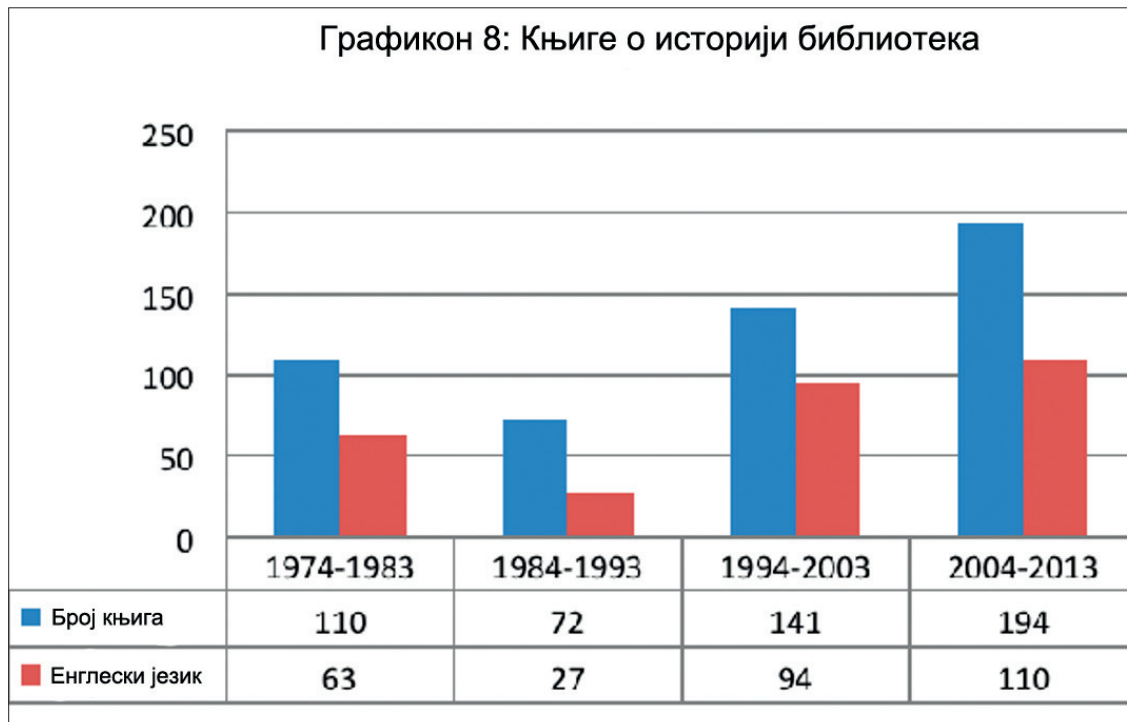
проучавање читалачке праксе, допуњено великим интересовањем за историју књиге и однос према издаваштву. Истичу се и теме у вези за 19. веком, такође у наглашеној интеракцији са историјом читања и историјом књиге. За разлику од модерног доба, стари и средњи век су одвојене сфере истраживања: медијевистика се више оријентише на Европу, са студијама усредсређеним на проучавање рукописа, њихову анализу и дисеминацију знања, на пример, на инкунабуле и текстолошке анализе; студије старог века односе се на античке облике писане продукције и старовековне текстуалне културе, на знање и његову дисеминацију у грчко-римском, нарочито у римском контексту. Занимљиво је да истраживање *de visu* показује да су периоди старог и средњег века заступљенији у историјским часописима других дисциплина него у часописима за библиотекарство и информационе науке. Савремене студије које претежно покривају период након 1800. године,

јесу истраживачко подручје у којем су историчари библиотека најактивнији. Усредсређено на библиотеке, књигу и читање, проучавање овог периода обухвата разне земље, типове библиотека, као и оне теме којима се историја библиотека традиционално бави. Оно је и сложеније, јер се за разлику од изучавања старијих периода, мање ослања на афирмисане историјске студије у којима доминирају давно успостављена правила, академске процедуре и школе мишљења.

Осим чланака у часописима, и књиге доприносе корпусу историје библиотека; и оне се, међутим, баве сличним темама; ипак, историја библиотека и њене теме ту се могу издвојити из ширег тематског круга него у случају чланака (графикон 8).

Уколико се историја библиотека строго дефинише као дисциплина непосредно везана за библиотеку као средиште свог интересовања, као и за њене основне де-

Графикон 8: Књиге о историји библиотека

Подаци преузети из WorldCat-a

латности, број књига — укључујући зборнике радова, монографије или опште историје, као и истраживања која се тичу институција и појединачних биографија — прилично је мали у поређењу са бројем чланка. У поређењу са *шежином* чланка, интелектуална озбиљност књиге из историје библиотека може да буде засејена прецизном дефинисаношћу истраживања које се да изложити у оквиру једног чланка. Уз то, доминација историје књиге и културе читања над историјом библиотека *per se*, указује да су претходна знања из историје библиотека била уобличавана раздвајањем историје која је строго усредсређена на библиотеку, од осталих тема којима су се некада ба-

вили историчари библиотека, попут историје књиге, историје издаваштва, историје читања или историје периодичних публикација. Мало је доказа о сличном приступу техничким пословима, попут каталогизације, набавке или референтне делатности. Додајмо и податак да је, што се тиче језика, 64% књига написано на енглеском, што наводи на закључак, мада можда погрешан, да енглески језик доминира у научним публикацијама из области историје библиотека. Намеће се недвосмислен закључак да објављивање књига из историје библиотекарства и информационих наука није исплативо или да превише не интересује читаоце, било да су из саме струке или историчари по

образовању, што библиотекарство и информационе науке или сâму историју библиотека додатно одређује као необичну или непотребну специјализацију научног интереса.

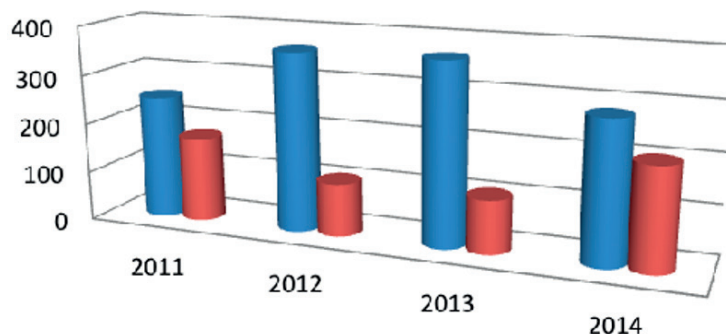
Историја библиотека насупрот историје информација

Поуздан начин за уочавање напетости или бар неизвесности у односима између историје библиотека

и историје информација представља кратко *de visu* истраживање библиографија уврштених у *Library & Information History*; приказ тог односа открива равнотежу између историје библиотека и историје информација (графикон 9).⁷ Од 2011. до 2014. године, интересовање за историју информација расте, што се види по броју публикација.

Водећа позиција историје библиотека није угрожена, али у оквирима историјски оријентисане литературе

Графикон 9 : Историја библиотека у односу на историју информација

	2011	2012	2013	2014
■ ИБ	250	362	366	282
■ ИИ	171	107	107	204

Подаци преузети из *Library & Information History*

⁷ Погледати: *Library & Information History*, <http://www.maneyonline.com/loi/lbh>. Пре ове промене, у наслову *Library History* нагласак је био на библиотеци; наслов *Library and The Cultural Record* промењен је у *Information & Culture* да би одразио нове односе између историје библиотекарства и информационих наука.

из историје библиотекарства и информационих наука, историја информација стиче превагу. Ближи увид у библиографије открива да се историји библиотека придружују студије књиге, читања и издаваштва; то је последица некадашње литературе из историје библиотека која се меша са историјом библиотека *per se*. Наслови историографских истраживања не прате историју библиотека у довољној мери да би је учинили наративније оријентисаном. Следи подједнако речито откриће: историја информација интелектуално осваја садржајне теме које се, у све већем броју, уклапају у њен делокруг. Али, шта је историја информација и како се она разликује од историје библиотека? Прво, историја библиотека је генерално усмерена на библиотеку, на библиотеку као место; даље, историја библиотеке се бави библиотечким процесима, руковођењем, техничком службом и другим видовима историје библиотеке као институције. У случају библиотеке као медија, једног од актера у ширем јавном и информационом контексту, као и у контексту производње и дисеминације знања, очекивани, изразито наративни и историографски усмерени приступи не морају увек бити присутни. Заиста, превага историје књиге и културе читања чини дефиницију историје библиотека традиционално растегљивом.

Пратећи историју библиотека, историја информација прети да историјски приступ библиотеци остави у другом плану. Ипак, кад се боље погледа, и она се може шире дефинисати.⁸ У зависности од обла-

сти проучавања, и историја библиотека и историја информација могу обухватати изучавање књиге, културе читања или историје издаваштва, па чак, мада за сада ретко, и медијске студије. Ове разнолике теме могле би да буду предмет проучавања оних историчара који су вољни да из шире перспективе сагледају историју библиотеке или историју информација. Осим тога, треба признати да се историја информација може посматрати и као *an a priori* у односу на стручни интерес библиотекарства и информационих наука и као спремнија да у њу укључи своје стручњаке. Историја или уметност књиге могу деловати *passée*, као нешто што припада другој дисциплини. Историјска истраживања метеоролошких извештаја из 19. века, возног реда или бродских дневника, са исцрпним тумачењима информација, могу да буду од значаја за библиотекарство и информационе науке једино као историјски увид у начин на који су људи у прошлости користили информације.

Професионална амнезија и историчари библиотека

Библиотекарство и информационе науке не разликују се од других професија које се прилагођавају практицизму културног окружења.⁹ Историјска свест не утиче превише на њихове свакодневне послове, нарочито откад је сиренски зов информационих наука превагнуо. Само по себи, то није од великог значаја, јер су историчари медицине, природних наука или технологије академски кадар окупљен на одсецима за историју.¹⁰ Међутим, ово је озбиљан

8 За ову расправу консултовати: Alistair Black, "Information and Modernity: The History of Information and the Eclipse of Library History," *Library History* 14 (May 1998): 39–45; и одговоре, Donald G. Davis, Jr., and Jon Arvid Aho, "Whither Library History? A Critical Essay on Black's Model for the Future of Library History, with Some Additional Options," *Library History* 17 (March 2001): 21–37; Jonathan Rose, "Alternative Futures for Library History," *Libraries & Culture* 38 (Winter, 2003): 50–60; James W. Cortada, "Shaping Information History as an Intellectual Discipline," *Information & Culture* 47 (2012): 119–144. Ради расправе о историји информација погледати: William Aspray, "The Many Histories of Information," *Information & Culture: A Journal of History* 50 (2015): 1–23.

9 Погледати: Susan E. Lederer, Jonathan Zimmerman, James L. Baughman, Catherine Brekus, Mary L. Dudziak and Nancy F. Koehn, "Interchange: History in the Professional Schools," *The Journal of American History* Vol. 92, No. 2 (Sep., 2005): 553–576.

10 За историју медицине погледати: Olga Amsterdamska and Anja Hiddinga, Chapter 11. "Trading Zones or Citadels? Professionalization and Intellectual Change in the History of Medicine," у *Locating Medical History: The Stories and Their Meanings* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2004), 237–261.

проблем за историчаре из области библиотекарства и информационих наука, уколико желе да наставе да се баве својим послом. Образовни профил, као и преовлађујући практицизам и професионализација захтевају аисторијски приступ пракси, што додатно наглашава маргинализацију историје библиотекарства и информационих наука.¹¹ Док студије информација, информационе науке или сама библиотечка наука заузимају све више драгоценог простора у програмима професионалног образовања, историја библиотека је све скрајнутија.¹² Може се доказати да за нашу професију нема историјског интересовања, што додатно подвлачи проблем успешног заснивања, неговања и развоја историје библиотека, како би историчари заинтересовани за ову област могли да привуку пажњу и добију подршку професије за осавремењивање сфере свог деловања у складу са новим интелектуалним и историографским хоризонтима.

За ову расправу врло је важно разумети ситуацију макар у Северној Америци, Британији и Аустралији, где школе за библиотекарство и информационе науке нису интелектуално окружење у којима би историја библиотека могла да задржи статус, а камоли да цвета.¹³ Курсеви из историје библиотека, као и уметности књиге и слично, губе битку са обуком за вештине за које је, због брзине с којом професија

напредује, потребно много више техничког и стручног усавршавања. Делатници на пољу историје библиотека већ сада су кадар који се није школовао у оквиру историјских студија школа за библиотекарство и информационе науке; многи су из других дисциплина, а значајан број њих чине библиотечки стручњаци које занима историја.¹⁴ Кроз историју, многи талентовани практичари и научници из других дисциплина дали су драгоцене доприносе историји библиотека. Ипак, ако је на библиотекарству и информационим наукама да вреднују историју библиотека, онда би, бар, требало да за њу направе значајније места, јер је она витална и иновативна колико и припреме за стручно бављење библиотекарством и информационим наукама. На крају, неопходно је да се размотре иновације у историографији, интердисциплинарни или мултидисциплинарни утицаји, као и промене у информационом окружењу.

Да ли историју библиотека треба раздвојити од историје књига, читања или издаваштва?

Најпре, да ли историја библиотека треба да буде независна од историје књиге, читања или издаваштва? Да ли је, уопште, изводљиво одвојити је од њих или је ипак могућа коезистенција која не би довела до њене маргинализације услед професионалних интереса и практичних потреба библиотекарства и информационих наука? Ако историја библиотека претендује на самосталност, потребно је да се сама рехабилитује помоћу историографских иновација, да размотри

11 Погледати: Michael Harris and Stanley Hannah, "Why Do We Study the History of Libraries? A Meditation on the Perils of Ahistoricism in the Information Era," *Library & Information Science Research* 14 (April–June 1992): 123–130.

12 Интересантно заступање историјских студија у библиотекарству и информационим наукама видети у: Christine Pawley, "History in the Library and Information Science Curriculum: Outline of a Debate," *Libraries & Culture* 40 (Summer, 2005): 223–238.

13 У вези са међународним перспективама консултовати: Pierre Delsaerd, "From Légère Teinture to Central Place: A Revaluation of Book and Library History within Library and Information Science Programmes," *Library History* 24 (June 2008): 143–151.

14 У вези са америчким и међународним контекстом погледати: Jean-Pierre V. M. Hérubel, "Authorship, Gender, and Institutional Affiliation in Library History: The Case of *Libraries & Culture*," *Behavioral & Social Sciences Librarian* 11 (1991): 49–54; Jon Arvid Aho and Donald G. Davis, Jr., "Advancing the Scholarship of Library History: The Role of the *Journal of Library History and Libraries & Culture*," *Libraries & Culture* 35, no. 1 (Winter, 2000): 173–191; Edward A. Goedeken, "What We Wrote About and Who We Were: Historical Writings in *JLH/L&C*, 1966–2000," *Libraries & Culture* 38, no. 3 (Summer, 2003): 250–265.

превазилажење панегиричног приступа и крене у правцу најбољих библиотечких пракси, да библиотеци приступи као месту или институцији. Да би се то постигло, биће неопходно да се редифинишу ставови о библиотеци као локусу или медију, као филтеру кроз који се пропуштају културни производи, идеје и образовање, где се врши складиштење и дисеминација знања и информација посредством библиотеке и библиотекарa – актера у ширем друштвеном контексту у којем се многе силе сусрећу и узајамно прожимају. Да ли ће предавачи и програми библиотекарства и информационих наука дозволити такву промену третмана историје библиотека или је за историју библиотека боље да остане у досадашњој вези са књигама и њиховим проучавањима, или са историјом читања и/или издаваштва?¹⁵ У том случају, може се догодити да ће библиотекарство и информационе науке наставити да маргинализују историју библиотека као део амалгама различитости које су наизглед повезане, али са и даље отвореном могућношћу да постану пуноправне поддисциплине са засебним сврхама, методологијама и техникама, са другачијим методима истраживања.

Ради интелектуалног поштења, треба рећи да историја библиотека може да се подведе под друга мултидисциплинарна поља, на пример, под америчке, канадске или европске студије, студије ренесансе, и да се изучава као засебан део одређеног националног или научног феномена.¹⁶ Као и историја музеја, историја библиотека може да представља самостално истраживачко поље, уколико би то било методолошки богатије

и историографски садржајније. Уместо бомбастичног наративног приступа и хронолошке анализе историјског текста, историја библиотека би могла да постане поље у којем би библиотечка тачка гледишта била почетак усаглашених иновација и приближила се академској *mainstream* историји као широј матичној области, а самим тим и избегла маргинализацију. Поред осталих грана историје посвећених изучавању професија, историја библиотека није усамљена, али би било ефикасније да своје главне карактеристике обогати прикључивањем културној историји, иновативном, перспективном пољу историографије.¹⁷

Друга могућност је сагледавање историје библиотека у оквиру ширег контекста историје културне производње и потрошње; у том случају, она би била део ширег корпуса друштвене и културне историје. Ту постоји оправдана бојазан од губитка идентитета специјализованог подручја истраживања. Због тога би требало пажљиво раздвојити историју библиотеке од студија књиге или историје издаваштва; предност би представљало то што би библиотека, као фокус културних, друштвених, комуникационих и информационих феномена, имала користи од блиског повезивања са препознатљивим историјским корпусом предмета истраживања. Поновимо да постоји најозбиљнија забринутост да ли историја библиотека уопште може да буде означена као истински специјализовано подручје са сопственим истраживачким процедурама, професионалном организацијом, методологијом насталом на основу

15 Историја књига, историја читања и историја издаваштва имају своје сопствене преокупације и репрезентативна тела, конференције, друштва и тако даље.

16 У вези са ширењем историје библиотека погледати: Wayne A. Wiegand, "To Reposition a Research Agenda: What American Studies Can Teach the LIS Community about the Library in the Life of the User," *Library Quarterly* 73, no. 4 (October 2003): 369–382.

17 У вези са дискусијом о могућим историјским приступима погледати: Jean-Pierre V. M. Hérubel, "Historiography's Horizon and Imperative: The Legacy of Febvrian Annales and Library History as Cultural History," *Libraries & Culture* 39 (Summer, 2004): 293–312; Jean-Pierre V. M. Hérubel, "Phoenix Ascendant: French Higher Education and Its Significance for Research and Learning for Library, Book, Print, and Media Culture History," *Libraries & Culture* 40 (2005): 156–175; Jean-Pierre V. M. Hérubel, "Observations on an Emergent Specialization: Contemporary French Cultural History-Significance for Scholarship," *Journal of Scholarly Publishing* 41 (January 2010): 216–240.

научног консензуса итд. Као илустрација може да послужи аналогија са историјом хемије или историјом геологије, које имају сопствена специјализована поља истраживања, независна од опште историје науке, а која је и сама независна од опште академске историје. Оне се, као и историја библиотека, суочавају са проблемом идентитета и још увек се налазе у орбити историје као главне науке. Узмемо ли у обзир колико је прошлост разнолика, све појаве се могу посматрати специјалистички, али питање да ли је специјализација постала хиперспецијализација одражава и прошлост и садашњост историје библиотека.

Историја библиотека, дисциплинарност, утицаји и историографски императив

Потреба да историја библиотека и историчари библиотека освеже своја историјска истраживања кључна је за ревитализацију дисциплине; од највеће је важности да се размисли о историографској трансформацији изучавања упоредо са променама у оквиру званичне академске историје.¹⁸ Од 60-тих, а нарочито након 70-тих година прошлог века, историчари су под све јачим утицајем осталих хуманистичких и друштвених наука и онога што оне могу да им понуде; то је праћено одговарајућим интересовањем за сагледавање историјског интелектуалног подухвата из перспективе историографије.¹⁹ За историју и историчаре библиотека важно је да су званични академ-

ски историчари били подстакнути методологијама, техникама или перспективама пореклом из хуманистичких и социолошких дисциплина. У Европи, посебно у Француској али и другде, нови приступи су сматрани не само кориснима, већ и кључнима за потпуније разумевање историчарског рада и начина на који он утиче на предмет истраживања.²⁰ Друштвена историја претпоставља шире поље у којем историчари могу да примене своје технике и методологије како би осветлили друштвене околности из прошлости. Подједнако важно било је и прихватање теорија које су долазиле из области књижевности и филозофије; утицаји и расправе о тим утицајима произвели су значајно интересовање за проблематику научног метода, нарочито историографског, као и његове примене или значаја у историјском истраживању.

Пошто се историја као наука трансформисала и своја истраживања проширила од политичке, дипломатске, војне или чак економске историје на друштвене, културне, интелектуалне, економске и друге специфичне области, историја библиотека тек треба да се у потребној мери освежи овим историографским струјама. Да би добро руководили овим иновацијама у приступу, методологији и теорији, историчари библиотека треба да преобразе свој *raison d'être*, разложно инкорпорирајући схватања и/или технике које изворно долазе из хуманистичких и/или социолошких дисциплина. Унапређивање уз помоћ других дисциплина ће ојачати историју библиотека; штавише, позајмљивање техника или методологија друштвених или хуманистичких наука може да поспеши или бар да усмери историчаре библиотека ка бољем утврђивању позиција историје библиотека као научне дисциплине. Ово може интелектуално да ојача позицију историје библиотека у библиотекарству и информационим

18 У вези са историографском и предметном оријентацијом и могућим смерницама у будућности, погледати: Edward A. Goedecken, "Our Historiographical Enterprise: Shifting Emphases and Directions," *Libraries & the Cultural Record* 45 (2010): 350–358; Anne L. Buchanan and Héribel, Jean-Pierre V. M. "Subject and Historiographic Characteristics of Library History," *Journal of Scholarly Publishing* 42 (July 2011): 514–533.

19 Ради увида у експерименте са историографским и теоретским приступима, погледати: *Rethinking History, The Journal of Theory and Practice*, <http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?show=aimsScope&journalCode=rrhi20#.VLLp-GOIOWEU>.

20 Ради уважавања превирања која утичу на статус академске историје уопште, погледати: Carlos Barros and Lawrence J. McCrank, eds. *History Under Debate: International Reflection on the Discipline* (Binghamton, NY: Haworth Press, Inc., 2004).

наукама, ублажавајући њихову аисторичност и приметну ненаклоност према историји, утолико пре што се она бави прошлосту самог библиотекарства и информационаих наука.

Упоредо са напретком у историјској методологији, историографија је почела да разматра сопствени положај у оквиру историјских проучавања.²¹ Историографски ангажовани историчари су критички истражили многе важне проблеме са којима се суочавају у раду; остварене су темељне анализе свих чинилаца историјског истраживања, укључујући и *raison d'être* историје као дисциплине итд. Осим тога, историографска наука је историји отворила видике, захваљујући чему су историчари постали свеснији важности самог приступа и његовог утицаја на истраживачке процедуре, методе, резултате. Данас је веома важан начин приступања прошлости, а историчари су постали свесни њихових последица по процесе истраживања. Историјски библиотека могу имати користи од историографије која, с друге стране, напредује у сарадњи са другим хумистичким и социолошким дисциплинама.

Развој методологија: примери и запажања

Плодотворно бављење историјом библиотека или било којом специјализованом граном историје захтева шири фокус, понекад позајмљивање, укључивање или утицај до тада некоришћених методологија; оне могу да освеже истрошене приступе, нарочито наративан стил и хронолошку анализу.²² Ипак, последице примене раз-

личитих могућности могле би да буду непредвиђене; постојеће знање могло би да буде ревидирано, а употреба нових методолошких средстава и техника могла би да измени природу истраживања историчара библиотека. Рецимо, коришћење клиометријског приступа или социолошких теорија ради разумевања међусобне повезаности друштвених односа и библиотечких услуга, а нарочито библиотечких збирки, могло би да утиче на постојеће представе о односима библиотека, корисника и њихових очекивања. Примена антрополошких и етнографских метода и анализа може да утиче на начин на који ће историјске чињенице изгледати истраживачу. Употреба социолошке перспективе, преузете из историјске социологије, може из темеља да измени сирове податке или начин сагледавања библиотека у одређеном времену и простору. Географска теорија локације може да омогући значајније уважавање зависности друштвених односа и културног простора. Ове и сличне примере историчари библиотека треба добро и пажљиво да проуче и примене, уколико желе да се снађу у новом, мултидисциплинарном окружењу у којем сливање дисциплина може довести до преиспитивања примарних извора и начина тумачења прошлости.

Отварање видика или закључна запажања

Циљ овог рада је био да се историја библиотека придружи широј расправи о садржају историјских истраживања усмерених на библиотеку *per se*. У том контексту, предмети попут историје књиге, културе штампања или медија треба да се проучавају зато што су и они играли значајну улогу у историји и интелектуалној еволуцији историје библиотека.²³ Пошто професионализација библиотекарства и информационаих наука очигледно оспорава историју библиотека, стављајући је на маргину професионалног

21 Поводом дискусије о историографији, историји као пракси и природи професије историчара, погледати: Oliver Dumoulin, *Le rôle social de l'historien* (Paris: Albin Michel, 2003).

22 Поводом дискусије о проширивању фокуса историје библиотека, с обзиром на полемику између „интерналиста“ и „екстерналиста“ у историјској науци, погледати још увек актуелну књигу: Michael H. Harris, "Externalist or Internalist Frameworks for the Interpretation of American Library History – The Continuing Debate," *Journal of Library History* 10 (April 1975): 106–110.

23 Актуелност ове дискусије може се уочити у: Alistair Black, "New Methodologies in Library History: a Manifesto for the 'new' Library History," *Library History* 11 (1996): 76–85.

образовања у оквиру својих наставних планова и програма, не треба да чуди што историјска интересовања у библиотекарству и информационим наукама за себе траже други животни простор. Отворено је питање да ли историја библиотека, сама по себи, независно од историје библиотека у оквиру студија књиге, издаваштва или других дисциплина, остаје без академског упоришта. Историја библиотека може да се нађе у оквиру различитих дисциплина, нарочито ако је везана за културу штампања и историју информација. И док ова последња добија на важности, историја библиотека се може наћи у ситуацији да тражи своје академско место у оквиру дисциплина којих нема у библиотечко-информационим школама; ипак, тако дискретна тема може постати предмет широког спектра истраживања, независно од тога да ли је библиотека у средишту истраживачког интересовања библиотекарства и информационих наука.

Нужно експлоративна, ова расправа је имала намеру да скрене пажњу на историју библиотека као проблематичну истраживачку и наставну грану у оквиру библиотекарства и информационих наука. С обзиром на овакво стање, историја библиотека је подухват у развоју, у затегнутим односима са професионалним интересима библиотекарства и информационих наука, нарочито у северноамеричким и англоамеричким типовима библиотечко-информационих школа. Може ли историја библиотека заиста да буде струка или би требало да буде само један од многих могућих предмета истраживања у непрекидно растућем делокругу академске историје? Далеко од пружања коначног одговора, ова расправа може само да искаже незадовољство због флуидног стања у којем се историја библиотека налази. Можда ће се слична расправа отворити касније, када историја библиотека поприми јасније контуре, а историја информација сазри у довољној мери да обе стекну индивидуалне идентитете или да једна од њих потпадне под ширу област знања, попут културне историје – то само време

може да покаже. Ако је ова расправа испунила свој задатак, онда је продубила питање шта је историја библиотека, шта је њен *raison d'être* и где јој је место. Могуће је не сложити се или оспорити овакво поимање историје библиотека, али њено стање у оквиру библиотекарства и информационих наука вапи: *како да одговоримо?*

.....
Превела с енглеској Тања Тасић
.....

Редактура превода:

Гордана Сшокић Симончић и Жарко Војновић

Jean-Pierre V. M. Hérubel

University Libraries, Purdue University

To Honor Our Past: Historical Research, Library History and the Historiographical Imperative: Conceptual Reflections and Exploratory Observations

Abstract

This exploratory discussion considers history of libraries, in its broadest context; moreover, it frames the entire enterprise of pursuing history as it relates to LIS in the context of doing history and of doing history vis-à-vis LIS. Is it valuable intellectually for LIS professionals to consider their own history, writing historically oriented research, and what is the nature of this research within the professionalization of LIS itself as both practice and discipline? Necessarily conceptual and offering theoretical insight, this discussion perforce tenders the idea that historiographical innovations and other disciplinary approaches and perspectives can invigorate library history beyond its current condition. This discussion, exploratory at best, and informed by conditions attendant in Anglo-American institutional memory, offers observations, albeit cursory, yet, proffers salient insight and possible suggestions from other institutional venues.

Keywords: library history, library historian, LIS profession, research

БИБЛИОТЕКЕ ПОСТКОМУНИСТИЧКОГ ДОБА У РУСИЈИ, ЦЕНТРАЛНОЈ И ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ¹

Хермина Ангелеску
Универзитет Вејн Стејт, Детроит, САД

УДК: 02(4-664)"1989/..."

Октобарска револуција је, 1917. године, довела до оснивања Совјетског Савеза, прве самопроглашене социјалистичке државе на свету. Револуцију је пред-

водио Владимир Иљич Лењин који је своју политичку филозофију засновао на делу Карла Маркса. Циљ марксизма и лењинизма био је стварање државе у којој би владала радничка класа (коју чине удружени радници и сељаци, природно супротстављени буржоазији), под окриљем револуционарне партије, у складу са принципима демократског централизма. Марксизам и лењинизам промовисали су „диктатуру пролетаријата“, сматрајући политички плурализам за друштвено неделотворан и нефункционалан систем (Adams, 1993). Марксистичко-лењинистичка политика подржавала је укидање приватног власништва, као и образовање које је припремало грађане да се повинују дисциплини и самоостварују кроз друштвене норме које је наметао социјалистички режим, чиме би био успостављен нови друштвени поредак (Pons and Service, 2012). Тај врли нови свет подразумевао је да радници имају заједничку друштвену својину, контролу над средствима производње, као и да демократски учествују на свим нивоима економског и државног управљања, док би за доношење главних одлука били

1 "Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia: Part 1" наслов је тематског броја часописа *Library Trends* (Vol. 63, No. 2, Fall 2014) који је приредила проф. др Хермина Ангелеску. Број обухвата 12 радова – студија које одсликавају развој библиотекарства у Бугарској, Пољској, Румунији, Русији, Чешкој, Естонији, Литванији, Летонији, Немачкој, Мађарској, Македонији и Србији. Други део публикације, који би требало да обухвати још петнаестак прилога, а међу њима и оне о судбини библиотекарства у већини бивших југословенских република, још увек је у припреми. *Увод* и *Пролог* за комплетну публикацију написала је професорка Ангелеску и спремно нам их је уступила за потребе *Гласника НБС*. – Прим. уред.

овлаштени изабрани функционери и руководиоци (Clegg and Cooper, 2008). У стварности, демократске структуре су, под Стаљином, убрзо нестале и биле замењене opakим тоталитаризмом.

Совјетски Савез је из Другог светског рата изашао као суперсила са јаким утицајем у Централној и Источној Европи, као и у деловима Азије. Владе образоване по моделу совјетског комунизма су, уз совјетску помоћ, преузеле власт у Бугарској, Чехословачкој, Источној Немачкој, Пољској, Мађарској, Румунији, Албанији и Југославији. Пошто је комунизам западну демократију и њену капиталистичку економију сматрао претњом, супарништво Истока и Запада је доживело врхунац током Хладног рата, када су две преостале суперсиле, САД и Совјетски Савез, међусобно поделиле већи део света. Запад је ово одредио као сукоб између „слободног света“ и „света иза Гвоздене завесе“ (Jakubowicz and Miklos, 2008). Славне престонице, попут Варшаве, Берлина, Прага, Будимпеште, Београда, Букурешта, Софије и Тиране, биле су увучене у совјетску сферу, због чега су, на овај или на онај начин, биле не само носиоци совјетског утицаја, већ у великој мери и под контролом Москве. Термин „Гвоздена завеса“ сугерише политичку, војну и идеолошку баријеру коју је подигао Совјетски Савез како би спречио директан контакт својих савезника из Централне и Источне Европе са Западом. Подизање Берлинског зида, 1969. године, продубило је јаз између Истока и Запада, као физичка граница која је заоштрила идеолошки сукоб капитализма и комунизма. После напуштања комунистичког једнопартијског система у Централној и Источној Европи (1989–1990), Гвоздена завеса је углавном престала да постоји. Пад Берлинског зида и социјални немири који су уследили у земљама Источног блока, означили су њен крај; комунизам се урушио, а слобода и демократија су дошле у регион (Pryce-Jones, 1995). Укидање СССР-а, 1991. године, ослободило је бивше совјетске републике; многе од

њих су прогласиле потпуну независност од совјетске власти.

Посткомунистичка ера донела је уједињење Источне и Западне Немачке, распарчавање Совјетског Савеза и Југославије, распад Чехословачке на две државе. Многе земље Источног блока сада су чланице Европске уније. Нова геополитичка конфигурација постсовјетског простора одразила се и на библиотеке. Новонастале независне државе морале су да преобликују библиотечке системе који су до тада били под централизованом државном управом (Wolosz, 1991). Нове националне библиотеке су своје корене пронашле у угледним библиотекама с богатом прошлошћу и осмислиле су стратегије развоја за ново доба (Lehman, 1994).

Библиотеке као жртве рата

Библиотеке су, у неким случајевима, имале приметну улогу у борби за промену режима. Децембра 1989. године, у време антикомунистичког народног устанка којим је у Румунији окончана Чаушескуова владавина, у Централној универзитетској библиотеци у Букурешту избио је пожар у којем је уништено 500.000 књига, од којих су многе биле старе и ретке; међу њима је било и 3.700 уникатних рукописа. Библиотека је обновљена уз новчану помоћ Унеска, као и домаћим средствима, па је историјском здању додато ново крило. Узрок значајног разарања библиотека и архива у бившој Југославији био је рат који је почео 1991. године. Као резултат ратних дејстава, у Хрватској су, 1992. године, страдале многе библиотечке зграде и збирке (Aparac-Gazivoda and Katalunac, 1993).

Културно наслеђе Босне и Херцеговине претрпело је огромна разарања (van den Hoeven and van Albada, 1996). Национална и универзитетска библиотека у Сарајеву, зграда подигнута на обали реке у неомаварском стилу 1890. године, гранатирана је и

спаљена. Пре пожара, библиотека је чувала милион и по књига, укључујући више од 155.000 ретких књига и рукописа, као и државне архиве (Riedlmayer, 1995). У грађанском рату, уништено је 90% њене збирке, укључујући и јединствен материјал за изучавање босанске културе (van den Hoeven and van Albada, 1996). Двадесет година касније, зграда се још увек обнавља, а библиотека је привремено смештена у Кампусу Универзитета у Сарајеву.

У септембру 2012. године, библиотекар Националне и универзитетске библиотеке Босне и Херцеговине Исмет Овчина јавно је указао на њену неизвесну финансијску ситуацију, пошто она, заједно са шест других институција културе и институција од националног значаја (укључујући Национални музеј и Националну галерију), нема законски решен статус, због чега не добија редовна државна средства (Ovčina, 2012). Директор Народног музеја Босне и Херцеговине, Аднан Бусулачић, тврди да је Национална и универзитетска библиотека претрпела два „културна убиства“: прво у ратном разарању, 1992, а друго, двадесет година касније, када ју је недостатак средстава довео до виртуелног „непостојања“ (Mc Robie, 2012).

Док је настајало ово специјално дводелно издање часописа *Library Trends*, дошло је до сукоба у Украјини и будућност ће показати како ће се то завршити. Окружене насиљем и неизвесношћу, у нестабилној држави, библиотеке су постале део тог сукоба. Неколико њих је омогућило приступ интернету Украјинцима широм земље, како би остали у вези са родбином и пријатељима који су избегли са ратног подручја. Осим тога, оне пружају и нове услуге онима који су интерно расељени због оружаног сукоба, као и рањеним војницима који су на болничком лечењу. Поврх тога, библиотеке у Украјини настављају да играју важну улогу у премोшћавању јаза у комуникацији између становника и локалних власти како би потребе заједнице биле задовољене (Tangirala, 2014).

Заоставштина комунизма

У комунистичком периоду, моћ се једним делом учвршћивала помоћу идеолошки ангажованих књига, новина, радија и биоскопа, а касније и телевизије. Строго контролисана издавачка делатност служила је као пропагандно средство за ширење марксистичко-лењинистичке литературе. Библиотеке свих типова, многе са дугом традицијом, чувале су енормне колекције за масовну индоктринацију. Није било фабрике ни институције без библиотечног „црвеног кутка“, ни синдикалне библиотеке без основног штива за сваког поносног грађанина комунистичке државе. Да би се увела комунистичка идеологија и одржала њена превласт, прекомунистичке вредности биле су деградиране, најпре у Русији, а касније и у Централној и Источној Европи. Библиотеке су постале ефикасан посредник који је властима помагао у промоцији комунистичких вредности. Комунистичке догме доводиле су и до забрањивања књига које нису биле у складу са идеолошким нормама социјалистичке државе. Књиге и периодичне публикације објављиване пре комунизма сматране су идеолошки штетнима, због чега су склањане у специјалне магацине са ограниченим приступом (Anghelescu, 2001; Sroka, 2000).

Претходно уређење је у већини земаља Источног блока било монархистичко. Краљевске породице биле су приморане на избеглиштво, а све што је о њима и њиховој историји писано, аутоматски је уклањано из збирки. Након комунистичког преврата, читање прича о руским царевима и њиховој прошлости није више било прихватљиво. Нова литература промовисала је социјалистичке вредности и егалитаристичке принципе, а све „нобл“, „буржоаско“ и „краљевско“ било је противно пролетерским уверењима. Други тип литературе који је сматран штетним, због чега се могло очекивати његово одстрањивање из библиотечких колекција, чинили су сви антикомунистички текстови

објављени на Западу. Штампани материјал те врсте, подробно провераван у одељењима за цензуру, бивао је разврставан у „специјалне“ збирке и брижљиво надгледан од стране горљивих идеолога који су бележили имена оних који би тражили такву литературу. Имена аутора који би успели да пребегну на Запад долазила су одмах на списак забрањених писаца, а њихови радови би публици постајали недоступни. Доказ да се историја понавља представља и чињеница да су, након пада комунизма у Централној и Источној Европи, забрањене збирке поново постале доступне, па је научницима омогућен несметан приступ ономе што је више од пола века било ван домашаја. Као што су библиотечке збирке под комунистичким режимом биле ригорозно прочишћаване, тако је посткомунистички период донео масовно уклањање комунистичке литературе из библиотечких фондова.

Комунистичка изолација држала је библиотеке далеко од међународног протока информација. Само су главне библиотеке имале буџетска средства у стабилној валути за наручивање страних књига и периодике. За многе библиотеке је међународна размена књига била једини извор раста збирки на страним језицима. Пре него што би стигла на полице, стране пошиљке су бивале пажљиво идеолошки провераване, а доступне јавности постајале су само оне публикације које су прошле цензуру. Забрањене књиге су слале у специјалне магацине, ван домашаја јавности.

Библиотеке у земљама Источног блока најчешће су биле усредсређене на чување колекција, али не и на омогућавање приступа својим фондовима. Затворени магацини и читаонице били су уобичајена појава. Чак и данас, иако су се неке библиотеке прилагодили моделу отвореног приступа (углавном су то јавне библиотеке), многе од њих остају заробљене у прошлости, дајући предност реверсима и дежурствима у читаоници. Прави кориснички оријентисани сервиси тек треба

да стигну у многе од тих библиотека. Међу њима су ретке оне које су усмерене ка специфичним типовима становништва, као што су старији корисници, млађа популација или особе са посебним потребама. Корисници већине јавних библиотека су ученици који долазе да позајме књиге за лектуру.

Библиотекарско образовање, доступно на нивоу основних студија, било је изразито традиционално оријентисано и најчешће се састојало од курсева из историје библиотека, каталогизације, класификације и библиографије. Чак и данас, многе библиотекарске школе нуде исте програме. Информациона писменост, односи с јавношћу, претраживање база података или оријентација истраживача на потрагу за информацијама још увек су далеко од увођења у наставни план и програм школа за библиотекаре.

Строго централизован библиотечки систем био је одраз комунистичке организације друштва: националној библиотеци која се налазила на врху пирамиде, директно су биле подређене регионалне библиотеке. У финансијском погледу, библиотеке су биле под јурисдикцијом различитих министарстава која су по свим питањима деловала као њихови надзорни органи. Услед посткомунистичке децентрализације, многе библиотеке су доспевале у надлежност локалних управа које су постале њихови основни извори финансирања.

Превазилажење посткомунистичких изазова

У највећем броју библиотека, фондови су били застарели, попуњавајући полице само да би статистички извештај добро изгледао. У многим од ових земаља, законски прописи су морали да буду осавремењени како би се омогућило отписивање. Физичко одстрањивање застареле литературе и идеолошког материјала, који је у претходном периоду набављан у оквиру политике државно контролисаног развоја збирки, омогућило је библиотекама да боље

сагледају своју грађу, али је оставило и празнине у колекцијама. Према Леману (Lehmann, 1994), библиотеке су се почетком 90-тих, када су се суочиле, са својом комунистичком заоставштином, сусреле са новим изазовима, јер је „политичка цензура замењена економском“. Инфлација, која је у посткомунистичком периоду скакала до неба, спречила је стварање доследне стратегије развоја збирки. Издавачка индустрија, некада под контролом власти, сада је започела издавање књига и периодике коју библиотеке нису могле да приуште. Један број издавача није поштовао прописе о обавезном примерку, због чега су многе библиотеке које су имале право на обавезан примерак остајале без публикација издатих непосредно по распаду комунизма.

Било је потребно неко време за ревидирање закона о издавачкој делатности и библиотекарству. У последњих 25 година, све земље у региону су усвојиле нове законе о библиотекарству и ауторским правима, као и многа друга акта важна за пословање. Савет Европе развио је пројекат који се тицао библиотека и издавачке делатности, углавном намењен тзв. новим демократијама у бившим комунистичким државама Централне и Источне Европе. Пошто су оне биле у процесу придруживања Савету, било је неопходно да реформишу прописе који се односе на књиге и библиотеке. Иницијатива је кулминирала у *Смерницама за библиотечко законодавство* које су саставили Савет Европе и EBLIDA², а објавио их Савет за културну сарадњу, 2000. године (Vitiello, 2014).

Када су у питању зграде, многе библиотеке су остале у старим здањима, неподесним за библиотечку делатност. Реновирања су обављана са мање или више успеха. Концепт отвореног приступа и даље интригира

многе библиотекаре, иако архитекте жуде да експериментишу са новим распоредом библиотечког простора. Међутим, у посткомунистичком периоду су подизане и нове библиотечке зграде. Свака земља у региону може да се похвали са барем неколико нових библиотека. Национална библиотека Белорусије у Минску, Национална библиотека Литваније у Талину,³ Национална библиотека Румуније у Букурешту и Национална библиотека у Санкт Петербургу само су неки од примера модерних простора недавно отворених за јавност.

Приступ међународним базама података још увек је ограничен због високих такси које се наплаћују на Западу. Када је омогућаван пробни приступ, испостављало се да библиотекари нису адекватно обучени за претраживање, због чега су оклевали да информационе производе препоруче истраживачима, па је њихова искоришћеност остајала веома мала. Креирање локалних база података је у почетној фази, пре свега због недостатка новца. Удруживање снага и заједничка подела трошкова су на скромном нивоу, углавном због различитих фондова који надгледају рад библиотека. Неусаглашени покушаји оснивања малих библиотечких удружења постизали су различите нивое успеха. Што више библиотекара учествује у професионалним контактима између Истока и Запада и присуствује међународним конференцијама, то ће пре бити усвојена знања потребна за утирање пута модернизацији библиотечких услуга у земљама из којих они долазе. Промене на микроплану не захтевају велика новчана средства; међутим, за промене на глобалном нивоу, неопходне су трајна подршка и финансијска обавезаност надређених тела и агенција за финансирање које би требало да имају јасну представу о улози библиотека у информатичком добу.

2 EBLIDA (European Bureau of Library Information and Documentation Associations) – Европски биро библиотечких, информационих и документационих удружења. – Прим. уред.

3 Национална библиотека Летоније налази се у Риги, док је Талин престоница Естоније; лапсус је начињен у изворном тексту. – Прим. уред.

Аутоматизација библиотечког пословања

Током последњих 25 година, сведоци смо значајних напора у примени нових технологија у различитим библиотечким сервисима. Већина главних библиотека учинила је видљиве кораке да са лисног каталога пређе на OPAC (*Online Public Access Catalogue* – Онлајн каталог у отвореном приступу). Мада је у многим случајевима ово успешно изведено, постоји одређен број националних библиотека које се још увек муче да библиографске записе својих збирки у целини прикажу у електронским каталозима, због чега они остају доступни само *in situ*. Неке библиотеке су, у оквиру различитих програма, искористиле издашну финансијску помоћ донаторских организација из развијених земаља. Мање библиотеке, ограничених финансијских могућности, још увек су далеко од жељеног циља.

За многе државе је поседовање националног каталога и даље само сан; исто важи и за стварање интегрисаног библиотечког система, како на међуинституционалном, тако и на надинституционалном нивоу. У различитим земљама, исти типови библиотека су реализовани на другачије начине. Библиотеке сличне величине нису постигле подједнаке резултате. Неки од разлога за то су неједнака финансијска средства, степен стручних знања, ангажовања и посвећености, као и невелика очекивања сâмих корисника. Чланство у OCLC-ју⁴ је ретко, а има земаља које у њему уопште не учествују. У свим типовима библиотека се показало да је удруживање ради општег добра теже него што се мислило; сујета локалне средине или појединих институција често је превладавала, наносећи штету заједничким, анонимним подухватима. У овом делу света се тимски рад и партнерство, са равноправном поделом резултата, још увек уче.

Дигитализација

Поједине земље имају бољу стратегију дигитализације од осталих. Док један број држава систематски ради на основу детаљно осмишљених националних програма дигитализације, друге раде у *ad hoc* маниру, без стратегије на националном нивоу. Национални понос и жеља да се изложи сопствена културна баштина учинили су да свака земља дигитализује најстарије документе са своје територије. Заинтересованима није лако да их пронађу. Пошто се стари и ретки примерци налазе у различитим специјалним збиркама, њихове електронске верзије доступне су само на одређеном библиотечком сајту, али не и у националној бази података. Пројекат „Европска библиотека“, *Europeana*, омогућио је похрањивање локалног националног блага тако да оно буде доступно широм света. Међутим, доприноси различитих држава нису уједначени и не сведоче о доследном коришћењу стратегија нити о постојању стандарда на основу којих се врши избор дигиталних објеката на том порталу.

Сарадња библиотека, архива и музеја на локалном и регионалном нивоу скоро да и не постоји. Један од разлога би могло да буде то што су те установе под различитим надлежностима, са другачијим изворима финансирања. У већини земаља, библиотечарско и музеолошко образовање немају везе једно с другим, а библиотекари и архивари не схватају да имају исту одговорност и заједничку обавезу да пружају информације. Архивари себе пре сматрају независним научницима и истраживачима него даваоцима информација.

Европска унија би могла да буде погодан механизам за преношење знања на релацији Исток–Запад, за подршку размени библиотекара, обуку и образовне програме, за подстицај отвореном приступу специјализованој литератури, као и за смањивање дигиталног јаза. Дијалог Истока и Запада о библиотекама најбоље

4 OCLC (*Online Computer Library Center*) – Онлајн компјутерски библиотечки центар. – Прим. уред.

би се одвијао кроз разне канцеларије Савета Европе. Стратегија европских библиотека за побољшање размене између Истока и Запада најбоље би се могла спровести управо преко Европске уније, кроз програме за стварање оквира за нове modele сарадње.

Америчке библиотеке наспрам америчких кућака

Агенција за информисање САД – USIA (*United States Information Agency*), основана 1953. године, била је надлежна за америчке библиотеке у иностранству. Унутар комунистичке зоне, њихова сврха је била да се боре против Хладног рата и подржавају агресивну антикомунистичку кампању, како би совјетски империјализам био „поражен“. Крај Хладног рата довео је до корених промена програма и мисија Агенције за информисање. Библиотечки сервиси за „причање америчке приче у иностранству“ замењени су збиркама које су одражавале новонастале демократске процесе. Године 1999, Агенција за информисање је укинута *Акшом о реструктурирању и реформисању иностраних послова*. Америчке библиотеке су расформиране и претворене у информационе центре усмерене на електронске изворе. Америчка амбасада у Москви је, током 1993. и 1994. године, широм Русије организовала мрежу јавних библиотека, укључујући и пет америчких центара са обимним референтним и позајмним збиркама, као и 12 америчких кућака.

Због успеха америчких кућака, Стејт департмент их је отварао широм земаља бившег Источног блока. Заједно их спонзоришу америчке амбасаде и земље домаћини; они служе као информационе испоставе, сличне референтном сервису јавне библиотеке. Мултимедијалне публикације, књиге и периодична издања америчких кућака су јавна и доступна публици коју сама проналазе, а која обично није циљна група јавног дипломатског деловања. Овакве збирке могу бити осмишљене тако да привуку и млађу популацију. Где год је то било могуће, читаонице или просторије за

састанке послужиле су за разне догађаје и активности. Иако сваки кућака ради у складу са локалним околностима, свима је основна функција иста: они су програмске платформе за пружање информација о САД публици широм света (Borys & Manning, 2014).

Фондација Била и Мелинде Гејтс: Програм глобалних библиотека

Један од стубова стратегије Фондације Била и Мелинде Гејтс био је Програм глобалних библиотека. Седам земаља Централне и Источне Европе добило је издашне вишегодишње субвенције за развој технологије приступа у јавним библиотекама, као и за обуку библиотекара за коришћење нових технологија у околностима у којима су економија, образовање, здравство и шансе које једно друштво пружа у све већој зависности од интернета. Литванија, Летонија, Румунија, Украјина, Пољска, Бугарска и Молдавија развиле су националне програме који су библиотечким удружењима, библиотекама и библиотекарима омогућили да буду бољи заступници вредности у интересу развоја демократије у својим срединама. Циљ програма био је да се библиотекама помогне да стекну подршку јавности за дугорочно финансирање, пошто је глобална криза негативно утицала на многе јавне библиотеке у региону. Фондација је омогућила поновно отварање многих јавних библиотека које су биле затворене или пред затварањем, пошто им је током рецесије озбиљно скресан буџет. Та средства помогла су смањењу дигиталног јаза између развијених и неразвијених земаља Европе. Република Молдавија је последња држава која је добила финансијску помоћ Фондације за развијање стабилне мреже модерних јавних библиотека, као и за обуку библиотекара за пружање различитих модерних услуга.

Средствима Фондације је у већини земаља руководио је IREX (*International Research and Exchanges Board* – Савет за међународну сарадњу и истраживање),

непрофитна организација са седиштем у Вашингтону, специјализована за едукацију, независне медије, развој интернета и програме цивилног друштва. Фондација је доделила укупно 30.000.094\$ Пољској, 28.852.233\$ Румунији, 25.917.606\$ Украјини, 20.242.121\$ Летонији, 15.430.396\$ Литванији, 13.421.109\$ Бугарској и 10.928.437\$ Молдавији. Ови износи су намењени како за почетну фазу, тако и за вишегодишње финансирање. Помажући овај програм, корпорација Мајкрософт је, као партнер Фондације Била и Мелинде Гејтс, донирала значајна средства у виду софтвера за дељени приступ рачунарима у јавним библиотекама, као и за обучавање библиотекара у „електронским вештинама“. Будућност ће показати како ће одговорни у тим земљама обезбедити стабилност својих библиотечких система, како би циљ Програма глобалних библиотека био остварен: „помоћ трансформацији библиотека као покретача развоја [...] неговање иновација у библиотекама [...] [и] залагање за промену јавних политика у корист јавних библиотека“ (*Bill & Melinda Gates Foundation*).

Фондација је, 2012. године, у 17 земаља Европске уније, финансирала истраживање које је требало да утврди колико је јавност свесна корисности информационе технологије у јавним библиотекама. Установљено је да је скоро свака четврта одрасла особа користила јавну библиотеку у последњих 12 месеци, као и да се библиотеке у земљама са највишим процентом улагања у библиотеке по глави становника, највише и користе. На врху су Финска и Данска са 67%, односно 57% коришћења јавних библиотека, док су Јужна и Источна Европа заузеле ниже позиције: Румунија са 16%, Бугарска и Португал са 12% и Грчка са 9%. Свест о важности слободног приступа компјутерима и интернету у библиотекама у великој мери је присутна међу корисницима рачунара са јавним приступом, као и међу корисницима библиотека уопште. Готово 70% испитаника сматра да су приступ компјутерима и интернету у библиотекама веома или изузетно

важни. Иако 30% њих није умело да одговори на питање (највероватније због непознавања својих локалних библиотека), већина осталих сматра да су њихове библиотеке ипак биле прилично делотворне у испуњавању потреба заједнице; 40% испитаника мисли да јавне библиотеке заслужују већу финансијску подршку (Quick et al., 2013). Треба напоменути да је Програм глобалних библиотека, омогућивши доступност компјутера са јавним приступом, помогао земљама бившег Источног блока у постизању бољих резултата. Можемо се само надати да ће се растући тренд наставити и по завршетку финансирања од стране Фондације. Све ће, наравно, зависити од креатора јавних политика у тим земљама, као и од значаја који ће они придати библиотекама у својим управљачким агендама.

Библиотечка статистика

Прикупљање поузданих информација о библиотекама у Централној и Источној Европи тежак је процес. Ако је раније званична статистика рађена на основу штампаних публикација, данас све више земаља то ради на основу претплатних база података, што практично онемогућава свеобухватну компаративну анализу. У последњој деценији 20. века, Европска комисија и Савет Европе су улагали у међународне пројекте за прикупљање података о активностима и функционисању библиотека.

Два пројекта из области библиотечког пословања (*LibEcon*)⁵, финансирана су ради добијања свеобухватних података за периоде од 1985. до 1990. и од 1991. до 1995. године. Циљ је био „да се открију домет, обим, мере и размештај библиотека и прикажу ови фактори у вези са ресурсима које користе, како

5 *LibEcon* – International statistical benchmarking of Libraries.
– Прим. урег.

би се боље разумела њихова вредност". Очекивало се да ће „добijени подаци омогућити критички суд о континуираним политикама. У међувремену, студија је пружила слику стања европских библиотека на почетку новог миленијума" (Sumsion, Ramsdale and Fuegi, 2000). Пројекат је, међутим, након тога прекинут, па ти подаци више нису доступни. Студија *LibEcon*-а, објављена 2000. године, значајан је покушај стандардизације и упоређивања библиотечких статистика из 29 европских држава.

Веб-страница *Eurostat*-а омогућава приступ мноштву статистичких података. Међутим, изгледа да је Европска комисија занемарила сектор културе. У одељку „Статистика културе", нажалост, стоји: „Култура је вековима изузетно важан фактор људског развоја, било као економска активност или као потенцијал за развој добростања и социјалне кохезије. Европска статистика која пружа податке о предузећима у сектору културе, запослености и занимањима у сектору културе, о спољној размени културних добара, о учествовању у култури и друге статистичке податке, биће доступни на веб-страници *Eurostat*-а од 2015. године" (Evropska komisija, *Eurostat*).

Европски биро библиотечких, информационих и документационих удружења (EBLIDA) је, покушавајући да прикупи податке о библиотекама у земљама Европске уније, 2013. године позвао библиотечка друштва да учествују у међународном истраживању у 36 европских држава. Позиву су се одазвале само 23 државе, од чега је њих девет из бившег Источног блока (EBLIDA, 2013).

На основу различитих чланака и библиотечке литературе са подручја Централне и Источне Европе и Русије, међу којима је и она на домаћим језицима, као и на основу статистичких података на разним веб-страницама, може се донети општи закључак да је након пада комунистичког режима, судећи бар по

броју установа и збирки, постојање библиотека на тим просторима било значајно. Званични статистички подаци који се односе на посткомунистички период указују на знатно опадање броја библиотека, као и на осиромашење њихових фондова. Многи тзв. „црвени кјци", тј. библиотеке са марксистичком литературом, као и синдикалне библиотеке које су вештачки одржаване у совјетском добу, тада су затворене, а библиотечки фондови прочишћени од публикација које су симболизовале марксистичко-лењинистичку идеологију због које, у новој ери, више нису биле „морално подобне".

Кад год су доступни, библиотечки статистички подаци из совјетског периода морају се узимати с резервом. Како је једна од карактеристика комунизма било објављивање позитивних прича о успесима и напретку у свим областима, тако је и библиотечка статистика о коришћењу библиотека лажирана да би задовољила оваква општа очекивања. Државну статистику треба обазриво тумачити. Библиотечка статистика из посткомунистичког периода, ближа реалности, указује на опадајуће трендове и у набавци публикација и у коришћењу библиотека. На финансирање развоја библиотечких збирки утицала је тадашња инфлација, али и глобална рецесија током последњих година. Умањени буџети библиотека и пораст цена годинама су узроковали стагнацију броја књига. Кориштење библиотека је, и након комунистичког периода, остало на ниском нивоу, због поимања јавних библиотека као институција за масовну индоктринацију, али и због повећане конкуренције коју су представљали нецензурирани биоскопски, телевизијски, позоришни и музички садржаји. Стидљиво пропaгирање библиотека и покушаји допирања до заједнице тек треба да донесу конкретне резултате.

Прелазак на дигиталне збирке се споро одвија. Већина библиотечких статистика задржала је традиционални формат, извештавајући само о штампаним издањима,

физичким корисницима и индивидуалном услуживању. У Централној и Источној Европи, у статистичке податке још увек нису укључене електронске збирке, виртуелни корисници и пословање, упркос напорима које IFLA улаже како би стандардизовала библиотечку статистику, анализе и евалуацију. Како се индустрија електронског издаваштва развија, тако ће библиотеке у своје колекције уврштавати све више електронских књига и периодике, што ће довести и до пораста позајмљивања електронским путем. Са ове тачке гледишта, између Истока и Запада и даље постоји значајан раскорак који само будућност може да умањи.

Закључак

Комунизам, идеолошка и политичка сила са огромном улогом у светској историји од Руске револуције до пропасти Совјетског Савеза, па и касније, данас је и у Централној и Источној Европи ствар прошлости. Пошто наслеђе Хладног рата бледи и у Русији, постоји нада да ће, кроз коришћење библиотеке, почети да јача друштвено и грађанско самопоуздање. Библиотеке су се из установа за индоктринацију претвориле у информационе центре; снажно централизована схема руковођења замењена је партиципативним моделом управљања. Библиотеке такође мењају своју улогу и, од складишта културних вредности и чувара националног блага, преображавају се у информационе центре, отворене за све. Прихватање нових информационалних и комуникационих технологија омогућило је библиотекама из Централне и Источне Европе и Русије да одрже присуство на интернету и почну размену својих дигитализованих ресурса са целим светом.

Политичка култура је играла значајну улогу у процесу демократизације региона. Слободан приступ информацијама обезбедио је успостављање нових социјалних вредности, грађанских ставова

и образовних модела. У последњој четвртини века је дошло до великих промена у Централној и Источној Европи и Русији; вишепартијски системи и политичке структуре које се јављају у региону израз су консолидације демократије у посткомунистичком окружењу (Berglund, Ekman and Aarebrot, 2004). Прелаз на тржишну економију коначно ће довести до напретка и просперитета. С обзиром да политичари, законодавци и доносиоци одлука виде библиотеке као основне партнере у трајном образовању нације, оне ће наставити да се развијају и преузеће нове одговорности и функције, карактеристичне за информационо доба.

Развој информационе инфраструктуре створио је нове услове и могућности за библиотеке, битно другачије од традиционалних представа. Примена нових информационалних и комуникационих технологија у библиотекама, тако широко распрострањених у развијеним земљама, на путу је да и у земљама бившег Источног блока доведе до значајних промена у пружању библиотечких услуга и у стратегијама развоја. Библиотекари, у својим институцијама и заједницама, заиста могу бити иноватори и посредници позитивних промена. Улога библиотека у промовисању друштва 21. века, заснованог на знању, проистиче из трансформационе улоге коју су оне увек имале у производњи, очувању и ширењу знања.

Како све више држава Централне и Источне Европе постаје део текућих европских интеграција, могуће је надати се бољем преносу знања и подршци од стране држава са развијеним, модерним библиотечким системима. Програми сарадње ће смањити јаз и помоћи библиотекама у Централној и Источној Европи да ухвате корак и достигну ниво библиотека на Западу. Библиотеке нису статична складишта објављеног материјала, већ фактори промене, активно укључени у образовни, социјални, економски и политички живот заједница којима служе.

Литература / Референце

Adams, Ian. *Political ideology today*. Manchester: Manchester University Press, 1993.

Anghelescu, Hermina G.B. "Romanian libraries recover after the cold war: Communist legacy and the road ahead." *Libraries & Culture*, 36(1) (2001): 233–252.

Aparac-Gazivoda, Tatjana and Dragutin Katalenac. *Wounded libraries in Croatia*. Zagreb: Croatian Library Association, 1993.

Berglund, Sten, Joakim Ekman and Frank H. Aarebrot (Eds.). *The handbook of political change in Eastern Europe* (3rd ed.). Northampton, MA: Edward Elgar, 2004.

Bill & Melinda Gates Foundation. (n.d.). Global libraries strategy overview: Our strategy. <http://www.gates-foundation.org/What-We-Do/Global-Development/Global-Libraries>.

Borys, Cynthia. A. & Martin J. Manning (forthcoming). "U.S. Embassy libraries." У *Encyclopedia of Library and Information Sciences*. Edited by J. McDonald and M. Levine-Clark. New York: Taylor & Francis.

Clegg, Stewart R. & Cary L. Cooper (Eds.). *The SAGE handbook of organizational behavior: Macro approaches*, vol. 2. London: Sage, 2008.

European Bureau of Library, Information, and Documentation Associations (EBLIDA) (2013).

Knowledge and Information Centre (KIC), Survey. <http://www.eblida.org/Activities/KIC/EBLIDA-Knowledge-and-Information-Centre-KIC-Survey-may-2013.pdf> (преузето 30. 08. 2014).

European Commission, Eurostat (n.d.). Cultural statistics. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/culture/introduction>.

Hoare, Peter (forthcoming). "Europe." У *A history of modern librarianship: Constructing the heritage of Western cultures*. Edited by W. A. Wiegand and M. Dalbello. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited/ABC-Clio.

"Iron Curtain" (n.d.). У *Encyclopedia Britannica*. Доступно и на адреси: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/294419/Iron-Curtain>.

Jakubowicz, Karol and Sükösd Miklós (Eds.). *Finding the right place on the map: Central and Eastern European media change in a global perspective*. Bristol, UK: Intellect, 2008.

Lehmann, Klaus-Dieter. "National libraries in Eastern Europe – a period of transition." *Alexandria*, 6(2) (1994): 107–113.

McRobie, Heather. *Burning books: Sarajevo's library twenty years on and the fragility of cultural heritage* (2012). <http://www.freewordcentre.com/blog/2012/08/burning-books/> (преузето 12. 02. 2014).

Ovčina, Ismet. (2012). *20 years later: The National and University Library of Bosnia and Herzegovina*. <http://www.ifla.org/news/20-years-later-the-national-and-university-library-of-bosnia-and-herzegovina> (преузето 12. 02. 2014).

Pons, Silvio and Robert Service (Eds.). *A dictionary of 20th-century communism*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2012.

Pryce-Jones, David. *The war that never was: The fall of the Soviet empire, 1985–1991*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1995.

Quick, Susannah, Gillian Prior, Ben Toombs, Luke Taylor and Rosanna Currenti. *Cross-European survey to measure users' perceptions of the benefits of ICT in public libraries*. Seattle, WA: Bill & Melinda Gates Foundation, 2013.

Riedlmayer, András. "Libraries are not for burning: International librarianship and the recovery of the destroyed heritage of Bosnia and Herzegovina." *Y Proceedings of the 61st IFLA Conference, August 20–25, 1995*. <http://forge.fh-potsdam.de/~IFLA/INSPEL/61-riea.htm> (преузето 12. 02. 2014).

Riedlmayer, András. Crimes of war, crimes of peace: Destruction of libraries during and after the Balkan wars of the 1990s. *Library Trends*, 56(1) (2007): 107–132.

Sroka, Marek. "Soldiers of the cultural revolution: The Stalinisation of libraries and librarianship in Poland, 1945–1953." *Library History*, 16(2) (2000): 105–126.

Sumsion, John, Phillip Ramsdale and David Fuegi. *Library economics in Europe. Millennium study. Final report. LibEcon 2000*. Croydon. UK: Institute of Public Finance, 2000.

Tangirala, Neetha. *Libraries in Ukraine serving the displaced and wounded* (2014). <http://www.irex.org/news/libraries-ukraine-serving-displaced-and-wounded> (преузето 22. 08. 2014).

van der Hoeven, Hans and Joan van Albada. *Memory of the world: Lost memory – libraries and archives destroyed in the twentieth century*. Paris: UNESCO, 1996. <http://www.unesco.org/webworld/mdm/administ/pdf/LOSTMemo.pdf> (преузето 12. 02. 2014).

Vitiello, Giuseppe. "International librarianship in Europe (1990–2000)." *Y Proceedings of the 80th IFLA Conference, August 16–22, 2014*. <http://library.ifla.org/946/1/071-vitiello-en.pdf> (преузето 2. 09. 2014).

Wołosz, Jan. "The role of national libraries and the centralized management system in the countries of Eastern Europe." *Alexandria* 3(3) (1991): 131–147.

.....
Превела с енїлескої Мирјана Милчић
.....

Редактура йревода:
Гордана Сїокић Симончић и Жарко Војновић

ИСТОРИЈА БИБЛИОТЕКА КАО НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА

Гордана Стокић Симончић
Филолошки факултет Универзитета у Београду

УДК: 02(091)
02:930

Сажетак

Схватајући историју библиотека као научну дисциплину, овај рад покушава да одреди њен обухват, да да њен кратак историјат и истакне потребу за одговором на питања о квалификацијама и мотивацији за бављење историјским истраживањима. Ауторка заступа став да историја библиотека захтева компетентне истраживаче, али и да треба да буде вредносно неутрална и ослобођена дневнополитичких утицаја, јер једино тако може да постане основа колективног идентитета библиотекарске заједнице.

Кључне речи: историја библиотека, библиотечка историографија, историја библиотекарства, научна дисциплина, обухват, компетенције

Увод

Већ готово четири деценије, у стручној библиотекарској литератури, поготово оној на енглеском језику, могу се пратити текстови посвећени историји библиотека као дисциплини. Иако њихов број није превелик, заинтересованост за тему је константна, а еминентни стручњаци, предавачи и декани библиотекарских школа, уредници високоранжираних часописа из области историје књиге и библиотека, истраживачи културне историје, покушавају да одговоре на низ неминовних питања: од фундаменталног – чему служи историја библиотека, преко методолошког – шта истраживати и како је писати, до практичног – које место треба да заузима историја библиотека у курикулуму библиотекарских школа. Интересантно је да се баш у Сједињеним Америчким Државама, где су библиотекарска пракса и утилитарност професије постављене на пиједестал, паралелно са визијама беспирног друштва, јавила и забринутост због маргинализације историје библиотека. Слична

размишљања појавила су се и са ове стране Атлантског океана, у Скандинавији, области у којој је библиотечка пракса такође развијена.

Пре неколико година, током 76. конгреса Међународне библиотекарске федерације – Ифла (Гетеборг, 2010),¹ на Секцији за историју библиотека, један фински колега образлагао је свој покушај да се на Универзитету у Тампереу уведе курс из историје библиотека. При том је изненађеном слушаоцу са српских простора, на којима се подразумева да је предмет *Историја библиотека* саставни и обавезни део наставног програма библиотекарства, понудио за приказивање одличну „историјску“ књигу која недвосмислено потврђује актуелност теме и методолошку компетентност аутора.² Ифлина Секција је током протеклих година постала (не нарочито масовна) интересна група,³ а у Лиону 2014. године,⁴ на пратећој конференцији главног конгреса Ифле, дефинитивно се могао формирати став о кризи историје библиотека – не зато што су све теме истраживачки *покривене*,

нити зато што нема истраживача, него зато што напред наведена питања још увек чекају сасвим конкретне одговоре.

Овај рад проистекао је из нужности да се одреди обухват историје библиотека као дисциплине, али и да се истакне потреба за одговором на питања о квалификацијама и мотивацији за бављење историјским истраживањима. Поред тога што захтева компетентне истраживаче који владају методологијом историјског истраживања, историја библиотека треба да буде вредносно неутрална и ослобођена дневнополитичких утицаја, јер једино тако може да постане основа колективног идентитета библиотекарске заједнице.

Историја библиотека, историја библиотекарства и историографија

Према досадашњим научним сазнањима, Сумери су народ од којег почиње историја цивилизације. Да би обезбедили и контролисали снабдевање водом, измислили су точак и долап, изградили иригационе системе, а потом подигли монументална градска насеља. Први су развили прави систем писања, а изумевши писмо, постали су и најстарији народ за који се данас зна да је систематски сакупљао и чувао графичке записе. Сумерско писмо је преузело и даље усавршавало петнаестак народа древног Блиског истока, а оно је, током три миленијума постојања, прошло кроз све три развојне фазе, од пиктографске, преко идеографске до фонетске. Акађани, Вавилонци, Асирци, Угарићани, Хетити и други народи, чија је култура настала на темељима сумерске, оставили су на хиљаде глинених плочица да сведоче о њиховом начину писања и обиму писмености, али и о обичају чувања државних, дневних и пословних списа заједно са литерарним, митолошким и научним текстовима. Тако су настале прве велике збирке писане грађе која је, у данашњем смислу речи, библиотечка и архивска.

- 1 World Library and Information Congress: 76th IFLA General Conference and Assembly, "Open access to knowledge – promoting sustainable progress" (Sweden, Gothenburg, 10–15 August 2010), <http://conference.ifla.org/past-wlic/2010/> (преузето 15. 05. 2015); Беба Станковић, „Слободан приступ знању: 76. конгрес IFLA-е у Гетеборгу,“ *Панчевачко чишћење* 17 (новембар 2010): 86–87; Бранка Драгосавац, „Дневник из Гетеборга,“ *Панчевачко чишћење* 17 (новембар 2010): 88–89.
- 2 Српски библиотекарски имали су прилике да се са садржајем ове публикације упознају одмах по објављивању: Гордана Стокић Симончић, „Дух библиотекарства у нордијским и балтичким земљама“ (*Library Spirit in the Nordic and Baltic Countries: Historical perspectives*. Edited by Martin Dyrbye, Ilkka Mäkinen, Tiiu Reimo and Markus Torstensson. Tampere: HIBOLIRE, 2009), *Панчевачко чишћење* 17 (новембар 2010): 90–91.
- 3 До 2009. постојала је Секција за историју библиотека, Library History Section, након чега постоји мање формална Library History Special Interest Group, <http://www.ifla.org/library-history>.
- 4 Гордана Стокић Симончић, „Међународна конференција о историји библиотекарства“ (*International Conference History of Librarianship, IFLA Satellite 2014*, Лион, 25–26. 08. 2014), *Чишћење* 25 (новембар 2014): 114–115.

Најстарија библиотека за коју се данас поуздано зна формирана је на територији Сирије, у краљевској палати у Ебли, средином трећег миленијума пре нове ере, а уништена је у пожару 2250. године. Она је откривена у ископавањима вршеним 1974; срећним стицајем околности, сачувано је око 17.000 глинених плочица које је поседовала. Савремене библиотекарске потпуно су запрепастила сазнања о библиотекарској пракси старој 45 векова, а која се односила на „транскрипцију текстова на страним језицима и писмима, класификацију, каталогизацију, инципите и исписе на хрпту ради лакшег проналажења, доследно ређање на полицама по величини, облику и садржају, као и на функцију библиотеке као средишње тачке образовања и научног трагања.“⁵

Упркос великој старости библиотека, историја библиотеке као дисциплина почела је да се развија 28 векова касније. Обично се сматра да њен почетак означава дело ренесансног мислиоца, фламанског филолога Јустуса Липсијуса (1547–1606), *De bibliothecis syntagma*, објављено у Антверпену 1602. године. Овај *Крашак преглед историје библиотека* објавио је чувени штампар Јан Моретус; 1607, непуну годину након Липсијусове смрти, Моретус је објавио и допуњено издање те студије, а онда то издање поновио 1619. У наредних 130 година, *Крашак преглед историје библиотека* је доживео 25 издања и превод на шпански, утичући и на појаву публикација са сличном тематиком.⁶ Са уобличењем историје као засебне научне дисциплине у 19. веку, историја библиотека добила је додатни развојни импулс.

У протеклих 400 година, историја библиотека имала је троструки задатак: да библиотекарске, поклонике библиотеке и историчаре књижевности и културе упозна са прошлошћу, да им помогне да јасније сагледају садашњост и да им пружи добру основу за планирање будућности. И данас она треба да уобличи приче о појединим библиотекама и да их, као позитивна искуства, сачува од заборавља; треба да укаже на узрочно-последичне везе међу друштвеним појавама које су, у различитим епохама и културним амбијентима, подстицале или спречавале развој библиотека, тј. на процесе који су водили институционализацији прикупљања, чувања и организовања забележеног знања и ширењу могућности за индивидуално и колективно напредовање који проистичу из делатности библиотека. Она треба да омогући да се открију појединци и организације који су, својим деловањем, изграђивали ону унутрашњу, библиотекарску професионалну културу која се огледа у знањима и техникама везанима за овај специфичан позив, у професионалној обуци, удружењима за унапређење и контролу професије, у правно-регулаторном оквиру и оријентацији професије на пружање услуга.

Чини се да је синтагмом „историја библиотека“ означен генерички појам. С обзиром да је користимо када су у питању историјска истраживања у библиотекарству, под њом заправо подразумевамо историју библиотечких зграда, установа и организација, али и историју библиотекарства. За историју институција неминовно су везани поједини радни процеси, у хронолошком поретку, биографије појединаца, развој читалачке публике и издаваштва, истраживања корисничких интересовања, технологија штампе, материјали и прибор за писање, тј. физички носиоци информација; због тога је историја библиотека много више од онога што јој само име каже. Енглеске синтагме, *library history* и *history of librarianship*, које се често алтернативно користе, подједнако су неодређене. С друге стране,

5 Hans H. Wellisch, "Ebla: The World's Oldest Library," *The Journal of Library History* (1974–1987) Vol. 16, No. 3 (Summer, 1981): 488–500, <http://www.jstor.org/stable/25541212> (преузето 20. 05. 2015).

6 Thomas D. Walker, "Justus Lipsius and the Historiography of Libraries," *Libraries & Culture* Vol. 26, No. 1 (Winter, 1991): 49–65, www.jstor.org/stable/25542322 (преузето 20. 05. 2015).

историја библиотека обухвата и писање о историји библиотека – о начину на који се пише о библиотекама, изворима и методама које се користе приликом историјских истраживања, о интерпретацији догађаја и односа. Другим речима, историја библиотека бави се и библиотечком историографијом.

У *Енциклопедији библиотечко-информационих наука*,⁷ под одредницом „Библиотечка историографија“, Ричард Крзис истиче следеће њене карактеристике: „1) библиотечка историографија је грана историографије; 2) историја и историја библиотека имају исте помоћне дисциплине [археологија, епиграфија, палеографија, сфрагистика, нумизматика, филателија, генеалогика, хералдика, хронологија, дипломатика – *иприм. Г. С. С.*]; 3) користе се истом методологијом; 4) библиотечка историографија еволуирала је од античких времена до данас; 5) до 17. века чинили су је само кратки прикази библиотека у књижевном тексту; 6) интегрална историја библиотека није се појавила до 17. века; 7) у 19. веку историјом библиотека бавили су се углавном научници из редова библиотекара; 8) у периоду од 1876. до 1930. библиотекари су постали тако прагматични да су, у својој преокупираности праксом управљања библиотекама, почели да запостављају рад на историји библиотека; 9) библиотечка историографија тежила је да остане по страни од главних токова развоја историографије, а њен најпретежнији део има форму хронолошког приповедања; 10) када су, пак, на њу утицале историографске струје, историја библиотека развијала се само спорадично; 11) оскудица научног у историји библиотека може се објаснити недостатком историјског образовања код библиотекара; 12) данас је библиотечка историографија у домену научног рада, обележена филозофском мисли Арнолда Бордена [Arnold Borden 1907–? – *иприм. Г. С. С.*], и делатношћу

историчара библиотека попут Џесија Шира [Jesse Shera 1903–1982. – *иприм. Г. С. С.*] и Сидни Дикжен [Sidney Dictzion 1908–1975. – *иприм. Г. С. С.*]; и 13) генерално, данас се историја библиотека пише у академском окружењу, у форми мастер теза или докторских дисертација.“⁸

Пратећи судбину ове енциклопедијске одреднице, могуће је уочити недовољну изграђеност историје библиотека као дисциплине. Иако добар у свом закључном делу који је овде и пренет, овај опширни текст сувише се ослања на студију Џесија Шира, под називом *Историчари, књиге и библиотеке* (1953).⁹ Даље, савременом читаоцу смета механичко преношење појединих Ширових ставова о историји на историју библиотека. Најзад, по угледу на Широу текст, и овај се више бави односом историје и историје библиотека, него односом историје библиотека и библиотекарства.

8 Исто, 324.

9 Jesse Hawk Shera, *Historians, Books and Libraries : A Survey of Historical Scholarship in Relation to Library Resources, Organization and Services* (Cleveland: The Press of Western Reserve University, 1953).

Делом из особене потребе да широко захвати сваку од тема којима се бави, а делом задовољавајући своја разноврсна интересовања, амерички теоретичар библиотекарства Џеси Шир написао је књигу о историографији и методологији историјских истраживања. Да нема предзнања о аутору ове публикације, сваки читалац би је, без сумње, означио као дело верзираног историчара и врсног познаваоца библиографских извора у овој области. Осврћући се на релативно касан настанак историје као научне дисциплине, тј. на чињеницу да се она осамосталила тек почетком 19. века, Шир намерно прави паралелу између историје и библиотекарства. Обе дисциплине, затим, ставља у однос према науци, научним радницима, социјалној и интелектуалној организацији њиховог рада, те према образовању и различитим категоријама корисника. Са обавезним предговором приређивача, ауторовим уводом, седам поглавља и индексом коришћене литературе, ова књига представља малу енциклопедију историографије. Иако изгледа као да су библиотеке у овој књизи тек у трећем плану, она се у целини бави суштинским проблемом библиотека, а то је коришћење библиотечког материјала, тј. употреба различитих књига, од стране различитих корисника, у сврху историјских истраживања.

7 Richard Krzys, "Library Historiography," у *Encyclopedia of Library and Information Science: volume 15, Library company to Library review*, executive editors Allen Kent, Harold Lancour, Jay E. Daily (New York: Marcel Dekker, 1975), 294–330.

Када се зна да је исти текст прештампан у *Енциклопедији библиотечко-информационих наука*¹⁰ Мириам А. Дрејк, 2005. године, морамо се упитати зашто нема новијег, оригиналнијег и савременијег. С друге стране, да би се одредило место историје библиотека у савременом библиотекарству, поред обухвата дисциплине, требало би одговорити и на следећа питања: ко се бави историјским истраживањима и са каквом мотивацијом, да ли је историја библиотека вредносно неутрална и чему, у крајњој линији, она служи?

Између историјских чињеница и историјске синтезе

Два скорања примера могу да покажу разноврсност тема којима се бави историја библиотека, да потврде амбивалентан приступ историји библиотека и историји библиотекарства, али и да укажу на проблеме у заснивању саме дисциплине.

Крајем августа 2014. године, у француском граду Лиону, одржана је Међународна конференција о историји библиотекарства (*International Conference History of Librarianship*) чији су суорганизатори били Ифлина Секција за ретку књигу и рукописе и Ифлина Специјална интересна група за историју библиотека.¹¹ Конференцији је присуствовало педесетак стручњака међу којима је било двадесет излагача. Прво излагање имао је проф. Питер Лор са Универзитета у Преторији

(Јужна Африка), данас вероватно најзначајнији изучавац проблематике интернационалног и компаративног библиотекарства. Историографским проблемима у историји библиотека бавио се Жан-Пјер Ерибел са Универзитета Пердју (САД), док су преостала излагања била посвећена појединим историјским епохама, личностима или организацијама које су обележиле развој појединих националних библиотекарства: од кабинета за читање у Бразилу у стогодишњем трајању, преко развоја бенгалског система јавних библиотека за време колонијалне британске управе у Индији и књижних фондова француских језуита у 19. и 20. веку, до рада Американца Ернеста Кушинга Ричардсона на формирању светског каталога рукописних књига. Библиотекарство у ратним условима, као подтема Конференције, донело је радове о италијанском библиотекарству за време Првог светског рата, о ангажовању жена у Америчкој библиотечкој ратној служби 1918–1920, као и о функционисању америчког војног библиотечког система током Вијетнамског рата. У историјском контексту сагледавана је и тема професионалног библиотекарског образовања којој су били посвећени радови о почецима школовања библиотекара у Канади, о променама образовних модела у Великој Британији и Кини, те о стратегији школовања библиотечко-информационих стручњака у Аустралији. Последње излагање на скупу имала је Милица Стевановић, виши библиотекар Народне библиотеке Крушевац, чији је рад, „Стручни часопис као сведочанство развоја библиотекарства и ширих културних и историјских кретања у друштву у Србији”,¹² представио развој библиотекарства у Србији кроз написе у *Библиотешкару*, најстаријем професионалном часопису у Србији. Ауторка је изабрала кључне моменте развоја професије у Србији,

10 Richard Krzys, "Library Historiography," у *Encyclopedia of library and information science*, second edition, *First update supplement*, edited by Miriam A. Drake (Boca Raton, FL: Taylor & Francis, 2005), 1621–1641. Доступно и на адреси: https://books.google.rs/books?id=Sqr_-3FBYiYC&pg=PA1621&hl=sr#v=onepage&q&f=false.

11 Конференција је одржана у Високој националној школи информационо-библиотечких наука (École nationale supérieure des sciences de l'information et des bibliothèques – ENSSIB), а суорганизатори и домаћини били су чланица Сталног комитета Секције за ретку књигу и рукописе Рафаела Мурен и координатор Интересне групе Стив Вит.

12 Milica Stevanovic, "A professional journal as a testimony of the librarianship development and broader cultural and historical movements in a society, Serbia" (рад представљен на International Conference History of Librarianship, IFLA Satellite 2014, Француска, Лион, 25–26. 08. 2014).

током друге половине 20. века, да би показала како су кретања у друштву суштински утицала на библиотеке. Пажљивом слушаоцу, који је свакако имао прилику да сазна много тога о развоју библиотекарства на различитим странама света, врло лако су се могла наметнути питања: а шта са свим тим знањима и колико она превазилазе локални значај? какве поуке се могу извући о општем развоју наше професије? да ли је могуће писати општу историју библиотекарства? Само су се два од наведених радова бавила сличним питањима, односно покушајима да се пронађу и јасно дефинишу закономерности или оно што је опште, методолошки, па и тематски препознатљиво у историји библиотекарства. Због тога се не може рећи да је конференција у Лиону испунила свој задатак: ако библиотекарство претендује да има своју глобалну историју (а тема је била *History of Librarianship*), онда то подразумева бар покушаје компаративних сагледавања и виши степен уопштавања.

Други индикативан пример представља објављивање тематског броја часописа *Library Trends*, посвећеног развоју библиотека у бившим комунистичким земљама.

Научном раднику са српских простора никада није лако да објављује у престижним светским часописима. Језичка баријера, али и припадност тзв. малим народима и културама нарочито се одражавају на грану друштвено-хуманистичких наука чије читаве поједине области нису од посебног интереса за међународну научну заједницу. Иако библиотекарство, у овом смислу, има нешто више потенцијала од, рецимо, националне историје, они су још увек, у погледу тема, али и динамике објављивања, прилично ограничени. Када се томе додају и тешкоће са којима су се, током последње три деценије, у свет пробијале информације са српског културног простора, морате осећати задовољство када вам се рад појави у тако престижном часопису као што је *Library Trends*. Тематски број, под називом *Библиотеке у посткомунистичким земљама: двадесет*

и пет година развоја у Централној, Источној Европи и Русији,¹³ омогућио је да се светској стручној јавности представи српско библиотекарство на прелазу из 20. у 21. век. Неколико важних књига појавило се у претходном периоду, без помена о специфичностима ових простора;¹⁴ што је горе, неки важни документи и књиге из области библиотекарства објављени су, као последица ратних сукоба на бившим југословенским просторима, са једностраним и тенденциозним тврдњама.¹⁵ Зато је било важно рећи *своју историју*.

Текст *Searching for the Lost Identity...*¹⁶ представља за сада једини покушај бележења и тумачења савремене историје српског библиотекарства који је намењен страном читаоцу. Од бивших југословенских република, у јесењем броју часописа *Library Trends* појавио се још само текст групе аутора из Македоније,

13 "Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia," *Library Trends* Vol. 63, No. 2 (Fall 2014).

14 Према свим параметрима развоја библиотека и библиотекарства, а поготову развоја издавачке и преводилачке делатности, Југославија је заслужила да се нађе у књизи попут: *Books, Libraries, Reading and Publishing in the Cold War*, edited by Hermina Anghelescu and Martine Poulain (Washington, D.C.: Library of Congress, The Center for the Book, 2001).

15 Видети: IFLA/FAIFE, "Report / April 2000, Libraries in Kosovo/Kosovo," <http://archive.ifla.org/faife/faife/kosova/kosorepo.htm> (преузето 15. 10. 2011); Andras Riedlmayer, "From the Ashes: The Past and Future of Bosnia's Cultural Heritage," у *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*, ed. by Maya Shatzmiller (Montréal: McGill-Queen's University Press, 2002), 98–135; Andras Riedlmayer, "Crimes of War, Crimes of Peace: Destruction of Libraries during and after the Balkan Wars of the 1990s," *Library Trends* 56 (1) (Summer 2007); *Preserving Cultural Heritage*, ed. by Michèle Cloonan and Ross Harvey (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2007), 107–132; *Matthew Battles, Library: An Unquiet History* (New York: W.W. Norton, 2003).

16 Gordana Stokić Simončić and Željko Vučković, "Searching for a Lost Identity: Serbian Librarianship at the Beginning of the Twenty-first Century," "Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia," *Library Trends* Vol. 63, No. 2 (Fall 2014): 284–298.

док је у другом делу публикације (планираном за пролеће 2015) требало да се нађу текстови посвећени осталима. Међутим, током израде овог рада за *Гласник НБС*, појавио се и тај пролећни број, али се у њему не налази наставак приче о библиотекарству у посткомунистичким земљама, па остаје да се види какве ће *приче* он донети!

Собзиром на помало клишетирану слику комунистичких друштава која се назире у тематском броју часописа *Library Trends*, шта ако, као до сада, добијемо седам различитих прича на исту, екс-југословенску тему? Шта ако се покаже да у овом случају не постоје ни историјске чињенице ни историјске истине? Шта ако се понови ситуација из 2009–2010. године, па се на научни текст одговори политичким памфлетом?¹⁷ Како се може прећутати вековно присуство једног народа на његовом културном простору, како се вештим манипулисањем може прикрити број српских књига у ратом разореним библиотекама, како се за темељ

националне библиотеке може узимати оснивање језуитске школе и њен, дакако, латински фонд књига, како се може прећутати пола века заједничког развоја библиотека? Ко ће да пресуди, не ко је у праву, него где је ту историја библиотека? Или је историја само то да, у име слободе говора, попут слика на зиду, поређамо *своје истине*?

Намеће се недвосмислен закључак да немоћ историје треба тражити у њеној неспремности да утврђује историјске чињенице. Сведоци смо писања нових историја балканских народа, а као једна од одредница нашег доба јавља се и амбивалентан став према историји којом се бавимо *по њој* и *до одређене мере*. Ту – у политизацији, опортунизму и дилетантизму – треба тражити узроке тешкоћа у развоју дисциплине историје библиотека. Историчари библиотека који махом долазе из библиотекарства, па се накнадно специјализују за бављење историјом, нарочито могу бити подложни оваквом поступању.

Између немогућности да генерише опште закључке и невољности да утврђује историјске чињенице, налази се и проблематика компетентности за историјска истраживања. Као што ми можемо сматрати да колеге са Запада запостављају историју библиотека на рачун практичних вештина библиотекара, тако они, сасвим сигурно, могу стећи утисак да се библиотекар на овим просторима превише баве историјом. Но, када су у питању резултати историјских истраживања, ситуација је заправо слична: има превише пригодних текстова писаних у част знаменитих појединаца или поводом годишњица појединих библиотека, мало радова заснованих на озбиљном истраживању архивске грађе, премало синтетичних текстова проистеклих из темељног познавања историје библиотека, као и оних који развој библиотека стављају у контекст укупног друштвеног и културног напретка. Социолошке и културолошке анализе, као и квантитативна израчунавања, међутим, добар су пут за избегавање импресионистичких про-

17 Текст посвећен страдању српске књиге и библиотека на Косову и Метохији, аутора Г. Стокић Симончић и З. Вукадиновића, излаган на 75. конференцији Међународне асоцијације библиотекарска друштава и институција (Ифла), у Милану 2009, био је повод за протест косовске стране која је, 2010. године у Гетеборгу, добила прилику да изложи своје становиште: Gordana Stokić Simončić and Zoran Č. Vukadinović, "Serbian books and libraries in Kosovo and Metochia," <http://conference.ifla.org/past-wlic/2009/78-stokic-en.pdf> (преузето 18. 12. 2015); Sali Bashot and Besim J. Kokollari, "Kosova Libraries: History and Development," <http://conference.ifla.org/past-wlic/2010/136-bashota-en.pdf> (преузето 18. 12. 2015). Ауторка се обратила аудиторијуму после читања *косовског* текста, истакла да њиме није оповргнута ниједна тврдња изнета годину дана раније, да косовска страна не одговара научним аргументима него политичким оценама, после чега је сесија завршена, а расправа настављена у ходнику. Тек ту смо сазнали да се током сесија неколико чланова Управног одбора Ифле налазило у сали спремно да реагује у случају инцидента, да је српска ауторка добила подршку због принципијелног приступа, да су косовски аутори, заправо, две политичке личности које су изазвале бројне негативне реакције... Да ли је то, заиста, највише што је Ифлина Секција за историју библиотека могла да уради?

цена, као и пристрасности и искривљавања. Иако аналитичко-синтетичка историјска сагледавања у једној области настају углавном тек пошто се акумулирају претходна истраживања појединих феномена, па се актуелно стање може третирати као развојна фаза дисциплине историје библиотека код Срба, ипак се, у контексту разумевања појава и неговања заједничког памћења код припадника библиотекарске професије, она морају оценити као сасвим недовољна. Зато ће изучавање историје библиотека код Срба у будућности морати још чвршће да се веже за академске кругове.

Закључак

На питање о месту историје библиотека у наставним програмима, Катедра за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду, као и млађа катедра, на Педагошком факултету у Сомбору, пружиле су јасан одговор – сâмим присуством овог предмета као обавезног. Тиме се сврставају у ред оних малобројнијих: иностране катедре или организују наставу из ове области као изборну или нуде курсеве из историје књиге, фаворизујући је на рачун историје библиотека. Три семестра опште и националне историје библиотека, заједно са курсевима из архивистике и музеологије на основним студијама на Катедри за библиотекарство и информатику у Београду представљају, чини се, веома солидну основу за будуће бављење историјским темама. Уз то је, на нивоу докторских студија, покренут низ истраживања која би требало да попуне бар неке од постојећих празнина и да омогуће писање интегралне историје српских библиотека. За професионалну заједницу библиотекара у Србији, њено уобличавање има пресудан значај, јер она чини темељ професионалног идентитета и основу за превредновање друштвене мисије и друштвене улоге библиотеке као социјалне службе и институције. Но, и за међународну библиотекарску заједницу, општа историја библиотека има

исто значење. Као и свака друга историја, историја библиотека побољшава човеково разумевање и повећава моћ савладавања окружења. Будући да се историјом библиотека генерално не баве школовани историчари, на библиотекарским школама је одговорност да негују сâм предмет, побољшавају компетенције студената за историјска истраживања и формирају научно језгро ове дисциплине. Историја библиотека као дисциплина сазрева како у националним, тако и у међународним оквирима, а питања њеног обухвата, аутономности и компетенција истраживача треба посматрати као саставни део тог процеса.

Литература и извори

Драгосавац, Бранка. „Дневник из Гетеборга.“ *Панчевачко чишалиште* 17 (новембар 2010): 88–89.

Krzyś, Richard. "Library Historiography." У *Encyclopedia of library and information science*, second edition, *First update supplement*. Edited by Miriam A. Drake, 1621–1641. Boca Raton, FL: Taylor & Francis, 2005. Доступно и на: https://books.google.rs/books?id=Sqr_-3FBYiYC&pg=PA1621.&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

Krzyś, Richard. "Library Historiography." У *Encyclopedia of Library and Information Science*: vol. 15, *Library company to Library review*. Executive editors Allen Kent, Harold Lancour, Jay E. Daily, 294–330. New York: Marcel Dekker, 1975.

Shera, Jesse Hawk. *Historians, Books and Libraries : A Survey of Historical Scholarship in Relation to Library Resources, Organization and Services*. Cleveland: The Press of Western Reserve University, 1953.

Станковић, Беба. „Слободан приступ знању: 76. конгрес IFLA-е у Гетеборгу.“ *Панчевачко чишалиште* 17 (новембар 2010): 86–87.

Stevanovic, Milica. "A professional journal as a testimony of the librarianship development and broader cultural and historical movements in a society, Serbia." Рад је представљен на *International Conference History of Librarianship, IFLA Satellite 2014*, Француска, Лион, 25–26. 08. 2014.

Stokić Simončić, Gordana and Željko Vučković. "Searching for a Lost Identity: Serbian Librarianship at the Beginning of the Twenty-first Century" и "Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia." *Library Trends* Vol. 63, No. 2 (Fall 2014): 284–298.

Стокић Симончић, Гордана. „Дух библиотекарства у нордијским и балтичким земљама“ (*Library Spirit in the Nordic and Baltic Countries: Historical perspectives*. Edited by Martin Dyrbye, Ilkka Mäkinen, Tiina Reimo and Markus Torstensson. Tampere: HIBOLIRE, 2009). *Панчевачко читалиште* 17 (новембар 2010): 90–91.

Стокић Симончић, Гордана. „Међународна конференција о историји библиотекарства“ (*International Conference History of Librarianship, IFLA Satellite 2014*, Француска, Лион, 25–26. 08. 2014). *Читалиште* 25 (новембар 2014): 114–115.

Walker, Thomas D. "Justus Lipsius and the Historiography of Libraries." *Libraries & Culture* Vol. 26, No. 1 (Winter, 1991): 49–65. www.jstor.org/stable/25542322 (преузето 20. 05. 2015).

Wellisch, Hans H. "Ebla: The World's Oldest Library." *The Journal of Library History* (1974–1987) Vol. 16, No. 3 (Summer, 1981): 488–500. <http://www.jstor.org/stable/25541212> (преузето 20. 05. 2015).

World Library and Information Congress: 76th IFLA General Conference and Assembly, "Open access to knowledge – promoting sustainable progress." Sweden, Gothenburg, 10–15 August 2010. <http://conference.ifla.org/past-wlic/2010/> (преузето 15. 05. 2015).

Gordana Stokić Simončić

Faculty of Philology, University of Belgrade

History of Libraries as a Scholarly Discipline

Abstract

Considering the history of libraries as a scholarly discipline, one tries in this work to determine its scope, to present its concise history and point out the need for answering questions about the qualifications and motivation for historical researches. The authoress is of the opinion that the history of libraries demands competent researchers, but that it should also be value-neutral and not serve the needs of daily politics, since that is the only way for it to become the foundation of the collective identity of the library community.

Keywords: history of libraries, library historiography, history of librarianship, scholarly discipline, scope, competences

КАКО НАПИСАТИ ИСТОРИЈУ СРПСКИХ МАНАСТИРСКИХ БИБЛИОТЕКА

Жарко Војновић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 027.6:271.222(497.11)-523.6-9
02(497.11)(091)

Сажетак

Рад се бави питањем састављања историје библиотека српских манастира. Пошто се ради о најстаријим организованим књижним целинама код Срба, то би уједно био и важан допринос општој историји српских библиотека. После оквирног увида у ову проблематику, дат је предлог за троделну периодизацију. Представљена је и потреба истраживања појединих феномена повезаних са манастирским библиотекама, као што су садржај и формални карактер књижних збирки, њихово порекло, начин и извори формирања и опремања, историјска судбина библиотека, њихово чување, страдање и обнављање, као и административно старање црквених власти о њима. Обрађена је пажња и на потребу осветљавања њихове улоге у образовању, као и у развоју српске историографије.

Кључне речи: историографија, српски манастири, манастирске библиотеке, културна историја

Увод

Извесно је да ће у још увек ненаписаној историји наших библиотека, а нарочито библиотекарства, историја библиотека српских манастира, барем она која се односи на период до краја 18. века, зауимати централно место. То је последица прве чињенице да су се прве документоване књижнице, и то не као случајне скупине књига, него као организоване целине, налазиле баш у нашим манастирима. Постојање библиотеке подразумева виши цивилизацијски ниво заједнице у чијем оквиру она настаје. Неопходан предуслов је, наравно, оно што називамо писменошћу у ширем смислу. Као што књига као појединачан производ културе може настати тек кад се створи критична маса оних који помоћу ње могу остварити двосмерну комуникацију писаца – корисника, тако библиотека, као организам створен сакупљањем тих производа, може настати тек кад се у оквиру једног народа створи замат елите која се може не само континуирано њоме користити, него

је и одржавати и унапређивати. То је јасан знак да је једна етничка групација прешла са природног на историјски начин постојања, тј. да стиче идентитет на корпоративном егзистенцијалном нивоу. Авангардна улога библиотека у том процесу је непорецива: оне нису само показатељи, него и покретачи његовог напретка.

Ступање Срба на историјску позорницу везано је за укључивање у „византијски комонвелт“. Прихватање крштења од стране Константинопоља било је, у ствари, примање печата за будућност: могућност слободног наслеђивања тековина древне ромејске цивилизације и стваралачког кориштења плодовима њене културе која је у свом суштинском виду, после векова узајамне хришћанизације хеленског и хеленизације хришћанског, на првом месту ипак била хришћанска. Један од њених најлепших израза били су, свакако, манастири. Стога су и Срби, релативно брзо, преко своје политичке елите која је била кадра подизати такве духовне центре, почели да стварају околности у којима је могла стасавати и духовна елита. Њен значај у српској раној историји често ће превазилазити значај оне прве.

Монаштво окупљено у манастирима (овде ћемо пре свега имати на уму његов киновијски, а не пустињачки вид) испуњава исте завете, а сви они се окрећу око заједничког императива без којег би сâми завети били бесмислени, а то је непрестано богослужење. У Православној цркви, оно је регулисано типцима који прописују дневни, седмични, месечни, годишњи и пасхални богослужбени круг. Постоји неколико различитих свакодневних служби које чине темељ годишњег литургијског круга. Заједничко им је да се обављају преко одређеног корпуса текстова који имају сталне и променљиве делове. Њих налазимо у књигама које, стога, називамо богослужбеним: то значи да је такво, типиком устројено богослужење немогуће

без одређеног броја тих књига.¹ Нужност окупљања потребног броја књига на једном богослужбеном месту није ништа друго до, у ствари, заснивање библиотеке у рудиментарном облику. Другим речима: манастир без такве библиотеке не постоји, јер у том случају не може испуњавати своју основну функцију.² Постојање манастира, стога, подразумева постојање библиотеке.

Ово су управо простор и начин настанка првих српских библиотека: оне су несумњиво настале у оквиру српских манастира, из утилитарне потребе омогућавања богослужења;³ тек ће у каснијем периоду доћи до наредног степена, тј. до укључивања у збирке најпре богословских књига, а затим и публикација тзв. световног карактера, што је у целини, свакако, последица преузимања ромејских културних образаца. Треба увек имати на уму да појави српских манастира претходи дуга традиција развоја монаштва на просторима Блиског истока, Египта, Мале Азије, Јужне Европе итд., због чега постанак наших манастира, а тако и њихових библиотека, треба посматрати искључиво у тој, историографској перспективи, без инсистирања на њиховој потпуној националној оригиналности. До извесне самобитности могло је доћи тек у доба стабилизације српске државе, за династије

- 1 У начелу, све ово важи и за парохијске цркве које данас имају исти богослужбени типик, барем формално. Међутим, у давно доба, оне су имале сопствени типик који се знатно разликовао од манастирског, те је и ситуација са богослужбеним књигама морала бити унеколико другачија.
- 2 Говоримо, свакако, о идеалној ситуацији, тј. о тачном, дословном одржавању богослужења према слову типика. Основно заједничко и, у суштини, једино потребно богослужење, литургија, за искусног свештенослужитеља могуће је и без књиге, а српска историја, у којој је уништавање манастирских збирки било честа појава, наговештава да то није било ништа необично. Овде се, ипак, појавама бавимо начелно.
- 3 Солунска браћа су на старословенски језик најпре превели јеванђелистар, основну и средишњу богослужбену књигу, нуклеус сваке библиотеке; то јасно показује да је њено главно исходиште и циљ управо богослужбени живот. Дакле: манастирска библиотека *почиње* у олтару, где јеванђеље обично и стоји.

Немањића, али ни то, свакако, није разлог да се о нашим манастирима, а нарочито о њиховим библиотекарима, говори са искључивошћу и уз инсистирање на њиховој апсолутној аутентичности.

Периодизација

Први проблем који би у оваквом историографском подухвату требало решити свакако је питање *периодизације*. Она треба да утврди целовите епохе, тоталитете нарочитих историјских околности у чијим се оквирима може пратити развој манастирских библиотека; може се очекивати постојање њихове јасне узајамне везе, односно условљености развоја библиотека историјским токовима. Осим тога, различити временски периоди требало би да су, макар у начелу, пресудно утицали на карактер и садржај манастирских библиотека. Подразумева се да први период мора бити средњи век. Ту, међутим, настају потешкоће које су добро познате српској историографији: услед османске окупације, наше средњовековље је имало продужено трајање, због чега дословно преузимање владајуће, западне концепције периодизације није могуће. Зато ће ваљати да се, унутар средњовековне епохе, установе извесне поделе везане за спољашње историјске околности које су утицале на развој манастирских библиотека, а за које ће се испоставити да су, наравно, у тесној вези и са генералним цивилизацијским и културним развојем оног дела света у којем су Срби настањени. Потпериоди у оквиру средњег века ће кореспондирати са општим токовима српске културе.

Први потпериод се односи на почетне покушаје установљивања српске државне самобитности, пре Стефана Немање: то је време *преузимања* владајућих, глобалних образаца – за нас су то, свакако, ромејски – и њиховог *прилагођавања* конкретној заједници унутар које треба да се развијају. Та епоха је, споља, обележена смењивањем глагољске писмености ћириличном, а

изнутра, првим покушајима организовања српских манастира. Најслабије је документована, те ће се о њој морати говорити у цртама, често и на основу логике (што у оваквим условима није стран историографском методу), а њене главне одлике су појава и почетак развоја богослужбених текстова српске језичке редакције у оквиру првих скрипторија и њихов унос у манастирске библиотеке.

Други и најважнији потпериод свакако је везан за фузију важнијег дела традиционалних српских крајева у једну чвршћу државну организацију за Стефана Немање, који сам постаје ктитор више манастира. Преломна појава Светог Саве означиће, уједно, кулминацију процеса *инкултурације* (познате су речи његовог агиографа о преношењу светогорских узора у домаћу средину) и почетак самосталног развоја српских манастира и њихових књијжних збирки који тече упоредо са осамостаљивањем српске књијжне и књијжевности. Устаљивање српских манастирских скрипторија директно утиче на садржај и карактер библиотеке, а оне, својим квалитетом, са друге стране, непосредно потпомажу и омогућавају рад скрипторија. У то време, у манастирске библиотеке све чешће улазе преведена теолошка дела ромејских стваралаца, а потом и дела чисто књијжевног или научног карактера. Од нарочитог интереса је да се подвуче настајање оригиналне књијжевности, уско повезане са манастирима (јер су писци најчешће монаси), и њено егзистирање у манастирским фондовима, у различитим преписима. Тако манастирске библиотеке, захваљујући својој отворености, полако почињу да личе на оно што данас сматрамо библиотекама. Од пресудног значаја је поменути да Свети Сава у *Законоправили*, према константинопољском узору, као ново звање у оквиру манастирског универзума, установљава звање библиотекара, то јест *књијгохранишља*. Увођење овог термина јасан је знак да међу српским монасима, као ствараоцима и примарним корисницима манастирских књијга, постоји потпуна свест о библиотеци као посебном

организму са сопственим потребама и правилима; осим тога, ту се ради о регулаторном спису, што значи да се брига о библиотекама не препушта личном нахођењу монаха, него се административно нормира са аспекта власти. Овај, други потпериод средњег века поклапа се са трајањем српске државе и једна од његових основних одлика је креативност културног живота који се тако развијао пуна два века, понегде и дуже.

Трећи потпериод почиње пот падањем једне по једне српске области под османску власт. У условима непрестаног насиља и потпуног губитка слободе, све мање је био могућ стваралачки однос према књизи у сваком смислу. Због тога ову епоху одликује, са духовне и културне стране, процес *конзервације*, тј. спасавања и чувања наслеђа, а са материјалне стране, рапидно опадање књижне производње и пропадање целих библиотека. Са већим или мањим осцилацијама, тако ће бити за све време османске владавине. За овај период је карактеристично и „бежање“ како појединачних књига, тако и комплетних библиотека, заједно са народом и монасима, ван турског домаћаја, даље на север.

Као што видимо, основна теза која се овде намеће јесте да је судбина народа истовремено и судбина његове књиге и његових библиотека, односно да се из судбине књиге може прочитати судбина целе заједнице (ту смо, у ствари, близу правог смисла оваквог историографског предузећа). Тако ће и ова збивања, обележена премештањем из *изворне* Србије у нову отаџбину, под власт другог али такође туђинског господара, изазвати пресудан прелом у српској историји, што ће се веома јасно испољити у култури. Епоха просветитељства која је у Европи значила потпуну промену, резултоваће и свеобухватним преображањем српског живота у оном делу народа који се нашао на територији Хабзбуршке монархије. Стога 18. век треба узети као посебан период у историји српских манастирских библиотека. У то време, оне

мењају правац развоја, те ће се на њима отворено показати карактер новог положаја у којем се нашао народ предвођен Српском православном црквом као заменом за несталу државу. Од манастира је требало створити тврђаве вере и народности, а унутар њих су библиотеке имале нарочиту улогу. Административном бригом (београдско-)карловачких митрополита, оне су имале задобити потпуно нов вид. Најпре су, у детаљним визитацијама, између осталог, пописивани њихови садржаји, а потом је заповедано и шта тачно у њима мора бити и откуда књиге треба прибавити. Како би се решио проблем снабдевања, а притом јаче нагласила политичка, верска и културна повезаност са Русијом у време турског и аустријског притиска, руској књизи је императивно отворен пут у наше библиотеке. Период 18. столећа, тако, карактеришу, *десрбизација* и *русификација* манастирских књижних фондова. Осим тога, у то време настају први конкретни библиотечки инвентари у оквиру општих манастирских инвентара, а касније се прописује и обавеза њиховог годишњег вођења, што полако доводи до рађања свести о манастирској збирци као посебном организму. И у овом периоду, због честих аустријско-турских ратова, долази до великих страдања манастирских ризница које су, после тога, с муком биле обнављане.

Као наредни период у развоју манастирских библиотека могу се заједно узети 19. и 20. век. После преломног 18. столећа, овај период, у свом првом делу обележен релативном стабилизацијом положаја српске мањине у Хабзбуршкој монархији и постепеним изгоном Турака са Балкана, значио је мирнији развој манастирских библиотека. Оне се мењају онолико колико се мења и српска културна сцена. Напредовање српске књиге одразиће се, неминовно, и на њих, јер ће се све већи број небогослужбених и небогословских књига укључивати у њихове збирке; овај процес можемо јасно пратити од последње четвртине 18. века. Монаси, најчешће игумани, постају редовни пренумеранти на све врсте српских књига, те тако

манастирске библиотеке, својим садржајем, до краја 19. века, све више личе на јавне, које се код Срба тек тада полако оснивају. Црквене власти продубљују обавезу административног бављења манастирским библиотекама, а међу прописаним категоријама финансијских протокола јављају се обавезни буџетски предрачуни и рачуни за библиотеке: оне на тај начин постају организми који се плански и закономерно развијају, потпомогнути редовном финансијском бригом. Ипак, тематика страдања и обнове остаје. Револуционарна 1848. година, као и, доцније, Први светски рат, проузроковаће нова уништавања ризница, а Други светски рат и праву катастрофу манастира на подручју Независне државе Хрватске: фрушкогорски манастири, највреднији од свих, од тога се никад неће опоравити.

Ова периодизација није општеважећа; дубоко је зависна од простора на којима су манастири егзистирали: ако за манастирске библиотеке из изворне средњовековне Србије и за оне које настају на подручју Угарске, од средине 15. века, старањем лозе Бранковића и Јакшића, важе готово иста мерила, због истог идејног склопа који стоји иза њих, ситуација ће се мењати са масовним исељавањем народа преко Саве и Дунава.⁴ Праћење даљег развоја, нарочито после 17.

века, зависиће управо од српских хронотопа, тј. од политичког положаја Срба на одређеној територији, у одређеном периоду. Значајне разлике појавиће се на просторима под различитом влашћу – турском, аустријском, млетачком – а чињеница да не постоји ни један део слободне српске територије, са делимичним изузетком црногорских планина, нагнаће истраживача да, пишући о истом времену, води рачуна о разноликим условима живота српског народа и његове Цркве (ови појмови тад постају готово синонимни), јер ће се они неминовно одразити и на живот манастира. Иако ће у 18. веку руске књиге превладати у свима, те ће начин њиховог набављања свуда бити исти, јурисдикцијско старање о манастирима, па тако и о њиховим библиотекама, показати знатне разлике између, на пример, Србије окупиране од Турака и Карловачке митрополије, на територији Хабзбуршке монархије.

Феномени

Пошто интегрална историја манастирских библиотека искључује детаљно бављење појединачним случајевима, биће неопходно истражити неколико заједничких феномена. Први од њих је однос формалне структуре библиотеке и начина књижне производње.

Начин књижне производње, наравно, зависи од епохе. Све до краја 15. века, књижни фондови су се састојали искључиво од рукописних књига, јер тек тада почиње производња штампаних. Истраживач манастирских библиотека мораће се спустити у слабо документовано доба глагољске писмености (која свој дуготрајни

4 Инсистирање на описивању политичке ситуације као контекста културне историје има свој дубоки смисао и оправдање. Писати о стварима културе у кули од слонове кости, уз апстраховање реалних друштвено-историјских околности, значи неизоставно кривотворити саму културу; исто се догађа кад се, у супротном смеру, култура тумачи искључиво као њихова последица. Процват српских манастира и њихових библиотека бележи се у време процвата државе, и обрнуто. Манастир могу основати двојица-тројица монаха и потпуно се посветити непрестаној молитви, али оно по чему су манастири данас најпознатији, барем у оном редукционистичком доживљају који нам намеће традиција наше науке (у којој се манастири свде на ризнице културе и носиоце уметничких вредности, у чему предњачи историја уметности), може се остварити само ако се монаси ослободе барем напорног физичког рада, како би им остало времена и за другачије делатности. То је један од разлога што ктиторска традиција подразумева управо економско

обезбеђивање манастира. Финансирање набавке потребних литургијских сасуда, па тако и стварања библиотеке, у време кад је књига изузетно скупа, готово да није могуће без помоћи са стране; то није само питање личног жртвовања ктитора ради сопственог спасења, него и ширег плана државне стратегије за стварање културних центара. Кад држава нестаје, и они пропадају. Стога се наша периодизација ослања на реалне историјске догађаје и политичку ситуацију.

одјек има у криптографским потписима), а потом пратити начин на који се рукописне књиге појављују у манастирима – из којих потреба, ко су наручиоци, ко преписивачи, на којим местима се јављају први скрипторији и у каквој је то вези са, на пример, литургијском праксом и економским положајем манастира или са политичким статусом ктитора. Сва ова питања су, уосталом, досад нашироко разматрана у српској науци, али је често изостајало њихово разматрање с аспекта формирања библиотеке као појединачне целине, али и као феномена. Библиотека и скрипториј јесу комплементарне категорије. Повезаност манастира и производње књига потврђена је и чињеницом да су неке од српских штампарија, иако не оне највеће и најважније, биле осниване баш у њима.

То је, међутим, време кад српска државност већ гасне, због чега библиотеке српских манастира неће доживети преображај какав се већ збио у Европи – потпуну замену рукописне књиге штампаном. Ипак, овај код нас недовршени процес не сме да остане изван истраживачког хоризонта. Са појавом штампане књиге у потпуности се мења трговина књигама, јер се на тржишту, одједном, налази по неколико стотина примерака истог наслова, а манастири, као стални купци књига, постаће и чворишта њихове дистрибуције. То ће бити нарочито важно у време пропасти државе, великих страдања и померања маса народа, кад се углавном распада и парохијска мрежа Српске патријаршије. Споља гледано, трговачка мрежа коју је било потребно изнова успостављати, за наличје је имала проток свих врста информација. То постаје нарочито видно и важно у време све живљих контаката са Русијом која је, посебно од средине 17. века, била главни извор за снабдевање књигама. Обнављајући своје библиотеке, манастири су постајали и носиоци политичке функције свеправославног или, уже, српско-руског савезништва, са циљем ослобађања од Турака, а преображај који се у њима одвија током 18. века, у смеру русификације збирки, историчар

ће морати да узима не као статистичку чињеницу, него као медиј парадржавне политике која је свесно развијана у Карловачкој митрополији.

Као места релативне постојаности док све друго пропада, манастири одржавају континуитет културе, што је друго име за чување идентитета; то се дешава у првом реду захваљујући самим њиховим богослужбеним потребама које захтевају стварање и одржавање библиотека у свакој замисливој ситуацији. Стога ће манастирска библиотека морати да се посматрао и као универзум протонационалних идеја. Треба подсетити да је *Србљак*, не само као збирка служби „националним“ светитељима, него и као сведочанство некадашњег националног пантеона са потенцијалом за изградњу будућег, настао управо у монашкој средини, на материјалу из манастирских библиотека.

Једна од основних тема је, свакако, и начин формирања манастирских библиотека. Процес преписивања је књигу чинио изузетно скупим производом. Узмемо ли у обзир чињеницу да је преписивање једне веће богослужбене књиге уставним писмом могло трајати веома дуго, а да је за то време преписивачу требало обезбедити егзистенцију, при чему би настајао само један примерак, за једно богослужбено место, схватићемо да је по среди био скуп и дуготрајан процес. Ратна страдања су имала размере катастрофе, јер се изгубљено могло надокнадити само уз велике жртве и муку. С почетком штампања, књига јесте појефтинила, али – због недовољне продукције – не у довољној мери да би њено набављање престало бити значајан издатак.

Непрестано сиромаштво у којем су обитавали наши манастири учинило је да се до потпуне обнове библиотеке могло доћи једино посредством ктитора и приложника. Записи на нашим старим књигама о томе јасно сведоче. Богослужбени живот, као срж монашких

завета, долазио је у опасност ако не би био пронађен начин да се набави довољан број књига, изузетно скувих чак и кад су се, почев од 18. века, све више користиле штампане. Појединци који су прилагали књиге стицали су право на вечан литургијски спомен, јер су тиме омогућавали стабилизацију библиотеке, тј. неометано вршење богослужења. Дародавце најчешће налазимо међу епископима или виђенијим људима из околине манастира, углавном међу трговцима, понекад официрима. Сами монаси су, од сопствених средстава, понекад набављали књиге за своје обитељи, а документовано је и да су ширу заједницу умели да подстакну да манастир опреми потребним „кругом“ књига; у таквим случајевима, сваки појединац је даривао по једну.

Посебно је питање откуда су се и како те књиге набављале. Одговор зависи од епохе о којој је реч. Често су се књиге куповале од манастира који су имали вишкове или од руских трговаца (често прокријумчарене), а седишта епископија Карловачке митрополије понекад су функционисала као дистрибутивни центри.

Овај процес формирања и обнове манастирске библиотеке историчар мора имати на уму као сведочанство о живој вези између манастира и народа окупљеног око њега: то ће га чувати од саблазни бањенења искључиво културом, као вредношћу по себи.⁵

Као појава којој би вредело посветити засебну студију морао би се посматрати ктиторски увоз књига из Русије, одлично документован. Наши монаси су, идући

тамо по помоћ, нарочито од 17. века, осим новца за обнављање цркава, обавезно тражили и богослужбене књиге: Русија им се, очигледно, чинила као њихов неисцрпан извор, а молбе су упућивали сâмом цару, често са конкретним списковима потребних наслова. Готово сви наши манастири су на овај начин попуњавали библиотеке, а руске власти су шириле и свој политички утицај, особито у 18. веку. Библиотеке наших манастира доживљавале би снажан удар кад год би аустријске власти, управо из тих разлога, забрањивале промет књига.

Засебна тема мора бити и питање личних монашких библиотека које су манастирима често остајале у наслеђе, а које су због тога, после извесног времена, могле знатно утицати на физиономију манастирске библиотеке. Дâ се приметити да је, рецимо, удео богословских у односу на богослужбене књиге у њима био утолико већи, уколико је у манастирима било више образованих монаха, нарочито оних који су школе завршавали у Кијеву или у неком од европских центара.

Један од познатих феномена које ће бити потребно додатно истраживати јесте миграција манастирских књига и библиотека која траје све до конца 20. столећа. Иако готово сваки рукопис носи познату клетву преписивача, ради забране отуђивања са места за које је настао, једва да је понеки избегао ту судбину. Као светиња и као скупocen предмет, књига се пред освајачима и грабљивцима непрестано премештала, најчешће на север. Монаси су, у време опасности, обавезно сакривали своје ризнице и књиге, а када је било извесно да ће морати у избеглиштво, са њима су путовале и целе библиотеке. Тако је простор негдашње Карловачке митрополије препун књига са југа; супротних примера сасвим је мало. Монаси из Србије нису стизали у манастире Карловачке митрополије као избеглице које избављају сопствену кожу, већ и као чувари националних вредности; тако су се и целокупне

5 Иако су манастири замишљени као изоловане заједнице које немају много везе са „светом“, српска историја је учинила да постану верска, а потом и национална средишта. Православље се најбоље чувало, у временима кад је црквена организација била у колапсу, управо око манастира. То је разлог што су непријатељи највише насртали на њих, било свесно, било инстинктивно.

библиотеке једног манастира могле наћи у неком другом. Ако су ове сеобе довољно документоване (понекад су то инвентари у којима се раздваја имовина манастира – домаћина од имовине коју су избегли гости донели са собом), оне су сведочанство првог реда о опустошењу једних и богаћењу других збирки. Треба имати на уму да се према библиотекама, у таквој ситуацији, односило као према моштима светих. Није се радило само о спасавању светиње, него и о омогућавању преживљавања идентитета: изворно онтолошко схватање народа као заједнице окупљене око богослужбеног места чинило је од збирке богослужбених књига предуслов опстанка. Спасавање библиотека јесте тема од средишњег значаја за историчара српске књиге, јер показује какав су углед и статус оне имале, како у српском средњовековљу, тако и у освит модерног доба.

Ова незаобилазна тема проистиче из теме страдања библиотека. Од краја 14, па све до конца 20. века, манастири су увек били први на удару освајача због своје улоге, симболике и имовине. Ако монаси нису успевали евакуисати ризнице, а међу њима ни књиге, оне би бивале уништене или опљачкане. Зато готово да не постоји манастирска библиотека која у целини чува свој историјски фонд књига, осим хиландарске (мада то чак ни за њу не важи у потпуности). Неке од њих су неколико пута морале бити обнављане готово од почетка. Стога је скоро немогуће реконструисати њихов првобитан облик. Књиге средњовековног порекла веома често нису настале у манастирима у којима се данас налазе, док су оне које имају континуитет боравка на једном месту само у мањем броју случајева старије од 18. века. Готово цео период турске владавине је, у појединим ратним годинама, обележен насиљем над манастирима; за неке од њих данас ни не знамо где су били, а једини траг њиховог постојања јесу њихове књиге које би монаси односили на сигурно, у друге манастире. Бечки рат (1683) донео је страдање свих манастира, без изузетка, на

подручју Фрушке горе; аустријско-турски ратови су, у 18. веку, изазивали велика разарања, па су поједини манастири у Банату, и у току тог столећа, по три пута били спаљивани и опљачкани. После релативног затишја на територији Карловачке митрополије у 19. веку (са критичном 1848, односно 1849. годином, кад су неки манастири доживели најгора разарања у историји), Други светски рат донеће праву катастрофу. Без озбиљног, систематског бављења уништавањем књижних збирки током неколико столећа, историја библиотека српских манастира нити је озбиљно схваћена, нити уопште може бити написана.

Ово је, уједно, разлог што развој појединих манастирских библиотека не може бити праћен у континуитету, те тако ни један фонд не може бити задовољавајуће реконструисан. Иако у знатном делу библиотека и данас налазимо све временске слојеве – средњовековни, нововековни (18. век) и, условно речено, савремени (од 19. века наомамо) – остајемо увек ускраћени за информације како је библиотека могла тачно изгледати у сваком од тих периода свог постојања, тј. које су се књиге у њој у којем тренутку налазиле. Тек од 18. века налазимо довољан број докумената који нам за то могу послужити, али само на територији Карловачке митрополије; настали су захваљујући жељи митрополита да стекну потпун увид у стање сваког манастира и цркве, како би могли прионути на обнову црквеног живота.⁶ Зато су, од

6 Као нарочита тема која се тиче административног старања о манастирским библиотекама овде се посебно мора обратити пажња на рад карловачких митрополита на нормативизацији њихових збирки. Наиме, Викентије Јовановић је, 1733. године, у оквиру свештеничких правила, прописао ког порекла морају бити богослужбене књиге које се од тог трена имају користити на подручју под његовом јурисдикцијом. Овај акт је директно утицао на садржај српских библиотека. Тиме је извршено оно што смо раније назвали њиховом русификацијом, и то плански. Старе српске књиге, овим, излазе из активне употребе, те српске црквене збирке постају све мање српске. Два десетлећа касније, митрополит Павле Ненадовић ће, у оквиру визитације фрушкогорских манастира, проверавати како је спроведена ова наредба, при чему ће се одвојено пописивати заостале српске и новодобављене руске књиге. Од тада ту наредбу неће бити потребно понављати, јер ће се првенство ових других подразумевати. То је, свакако, један

четврте деценије 18. века, у неколико наврата били прављени детаљни инвентари манастира, у оквиру којих су се плански пописивале и њихове библиотеке. У осмој деценији тог столећа била је прописана и годишња обавеза инвентарисања, те од тог времена, уколико су инвентари сачувани, можемо пратити развој манастирских библиотека. Све то нам даје за право да говоримо о протобиблиотекарству, па и о протокаталогизацији у нашим манастирима. Ова пракса ће се проширивати током целог 19. века, при чему у библиотекама појединих манастира налазимо и праве каталоге. Невоља је, међутим, што је таквих инвентара из 18. века, због непрестаних разарања, а понегде и због небриге, сачувано сразмерно мало.

У нашој науци се одавно говори о општеобразовном значају манастира у историји, али најчешће без конкретних детаља. Истраживач манастирских библиотека мораће да испита каква је у томе била улога самих библиотека. У добу у којем, за разлику од данашњег, није постојао систем редовног школовања, а нарочито у време распада државе, систем манастира наставља колико-толико институционализовано одржавање традиције писмености. Документовано је да су уз манастире постојале школе, па иако није лако увек рећи какве, извесно је да су њихове библиотеке у томе морале имати основну улогу. Наиме, зна се да се основно образовање — умеће читања и писања — одвијало уз употребу црквених књига, углавном часослова и псалтира, пошто других најчешће није ни било. То се првенствено тицало самих монаха који су, онолико образовања колико се тада могло добити, стицали управо из њих. Исто је било и са кандидатима за свештенство: сва знања потребна за добијање чина усвајала су се у контакту са манастирским књигама. Прве визитације у четвртој деценији 18. века у

Београдско-карловачкој митрополији показују да је велики број свештеника управо на тај начин образован. Све до појаве првих редовних школа у то време, манастири су били места учења које се независно од њихових библиотека није могло одвијати на прави начин. У наредном периоду, поједини манастири имаће и монашке школе које су функционисале по сличном принципу. Занимљиво је да су главну улогу у томе имале руске књиге као носиоци нормиране теологије.

Посебна тема је улога манастирских библиотека у рађању модерне историографске свести, почев од Јована Рајића који је користио управо грађу сачувану у манастирима. У време укидања дела православних манастира у Хабзбуршкој монархији, у осмој деценији 18. века, српски епископи тражиће да се у манастирским библиотекама и ризницама нађу докази о њиховој старости и међама. У спасавању појединих манастира знатну улогу имаће управо записи на књигама, због чега оне већ тад доспевају у жижу научног интереса.⁷ То је, уосталом, начин сазнавања којег ће се и касније држати наши историографи; ако нема сачуваних докумената, много тога се на тај начин може реконструисати; збирке записа са старих српских књига су до данас незаобилазан историјски извор; валидну историју појединих манастира готово је немогуће написати без њих. Осим тога, манастирске библиотеке и архиви постаће, још од прве половине 19. века, незаменљиви извори за општу историју, те ће их систематски походити знатан број научника и публициста. То је још један од разлога што је из њих нестало велики број вредних списа, што је свакако посебна тема.

од разлога што је сачувано мање српских књига но што би се очекивало. Задатак историчара манастирских библиотека јесте да прати ове промене и да их протумачи са становишта опште српске културне политике тог доба.

⁷ Још крајем 18. века се, међу српским монасима интелектуалцима, појављује и права манастирска историографија, подухват организован највероватније у Карловачком кругу. Већ тада, манастирске библиотеке и архиве постају предмет нарочитог, и то научног, интересовања.

Историографска студија о манастирским библиотекама која би се позабавила свим овим појавама, представљала би велики допринос општој историји наших библиотека. После слабо документованог средњег века, тек се у 18. столећу код нас јављају други типови књижница, најпре епархијске, школске и личне, али без довољно јасне слике развоја и без правог, институционалног континуитета, све до 19. века, кад се, у оквиру националног просветитељског програма, јавља идеја о организовању народних читаоница које ће прерастати у јавне и тако постепено преузети примат у српском библиотекарству. Ипак, све до данас, манастирске збирке, барем оно што је од њих после свега остало, као да још увек, због свог историјског положаја и значаја, имају највећи углед. То је, свакако, и разлог због којег би, у склопу општег историографског подухвата изучавања наших библиотека, велику пажњу требало посветити управо њима.

Žarko Vojnović

National Library of Serbia, Belgrade

How to Write a History of the Libraries of Serbian Monasteries?

Abstract

The paper deals with the question of composing a history of the libraries of Serbian monasteries. Since it is about the oldest organized book units among the Serbs, it would at the same time be an important contribution to the general history of the Serbian libraries. After a general grasp of the subject, one suggests a three-part periodization. One also mentions the need of researching certain phenomena regarding the monastic libraries, such as the content and the formal character of the book collections, their origin, the way and resources of their forming and equipping, the libraries' historical destiny, their preservation, destruction and restoration, as well as the administration of them by the church authorities. One also pays attention to the need of explaining their role in education, as well as in the development of Serbian historiography.

Keywords: historiography, Serbian monasteries, monastic libraries, cultural history

З

К Р У Г

Уредница
Нада Мирков Бојановић

.....
Милена Костић: Концепт сиве литературе и важност отвореног приступа овој врсти литературе

.....
Љиљана Башић: Мултикултуралне библиотеке и заштита идентитета националних мањина

.....
Јагранка Божић: Нуротпетата

.....
Александра Грозданић: Post festum: нисмо ли већ изгубили рат са „дигиталним домороцима“?

.....
Љиљана Пузовић: Прилог проучавању библиотеке светогорског Манастира Светог Павла

.....
Дејан Ристић: Народна библиотека Србије није настала 1832. године у Београду

.....
Душица Мурић: Формирање и пружање услуга слепим и слабовидим корисницима у Народној библиотеци Ужице

.....
Биљана М. Ристић: Опис фонда стране књиге Народне библиотеке Ужице

КОНЦЕПТ СИВЕ ЛИТЕРАТУРЕ И ВАЖНОСТ ОТВОРЕНОГ ПРИСТУПА ОВОЈ ВРСТИ ЛИТЕРАТУРЕ

Милена Костић

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд

УДК: 025.17:084/087

Сажетак

Сива лиџераџура обухвата различите врсте штампаних и дигиталних материјала, од докторских дисертација и магистарских теза до интернет блогова, пословних и финансијских извештаја и упутстава за машине и уређаје, чија је најупечатљивија карактеристика да њихов издавач не послује претежно као издавач комерцијалних издања за широку публику. Овај рад представља концептуалне елементе важне за разумевање феномена *сиве лиџераџуре*, као и битне токове међународне размене искустава, сазнања и пракси у овој специфичној области, објашњавајући зашто је отворен приступ оваквој врсти материјала неопходан. Овом приликом ћемо најавити и израду прве збирке *сиве лиџераџуре* у Србији, у оквиру пројекта Министарства културе и информисања Владе Републике Србије „Универзитетска библиотека ‘Светозар Марковић’ за мрежу јавних и високошколских библиотека: пренос знања, садржаја и програма“, у току којег ће ова установа покушати да имплементира све примере

добре праксе који постоје у области стварања отворених репозиторијума *сивих материјала*.

Кључне речи: *сива лиџераџура*, отворен приступ, репозиторијуми *сиве лиџераџуре*, докторске дисертације

Увод

Већ је помало и фраза, али је свеједно потпуно тачно, да живимо у свету који се непрестано мења. Чињеница је да ово није неко ново, револуционарно стање, свет се мења откад постоји, али сада су те промене много брже, тачније, немерљиво брже, превасходно због наглог и скоро неухватљивог развоја технологије. Да бисмо ишли у корак са светом, пре свега морамо да се навикнемо на учестано мењање, а то у суштинском смислу значи и да непрестано усвајамо нова знања и трагамо за актуелним информацијама.

У области знања, тј. информација, десиле су се две велике промене. Прва се односи на препознавање материјала који, и поред тога што нису прошли кроз конвенционалне канале контроле квалитета и дисеминације, представљају носиоце важних научних и других корисних информација, односно на препознавање *сиве лиџерашуре*. Друга се односи на *ошварање* знања, чиме је оно постало доступно већем броју корисника него раније, односно на отворени приступ информацијама. Овај рад ће се, на теоријски начин, осврнути на претходно наведене појмове, на *сиву лиџерашуру* и отворени приступ, са циљем да представи концептуалне елементе важне за разумевање феномена *сиве лиџерашуре*, као и битне токове међународне размене искустава, сазнања и пракси у овој специфичној области, показујући зашто је отворени приступ оваквој врсти материјала неопходан.

На почетку рада ћемо дефинисати појам *сиве лиџерашуре* и описати хронологију настанка његове дефиниције која је и данас подложна променама. Затим ћемо дати актуелан преглед врста *сивих материјала* и представити најрепрезентативнију врсту ове литературе – докторске дисертације. Потом ћемо се осврнути на добре карактеристике *сивих материјала*, али и на неке њихове недостатке, указујући како могу да буду решени, постављањем у слободан приступ. Објаснићемо зашто је важно да се *сиви материјали* налазе у слободном приступу и како овај режим доприноси препознавању квалитета поменуте литературе. Представићемо међународно познате репозиторијуме *сиве лиџерашуре* и сервисе за њихово претраживање.

Појам *сиве лиџерашуре*

Појам *сиве лиџерашуре* званично се појављује 70-тих година 20. века, нако Чарлс Аугер истиче да *сива лиџерашура* постоји још од 20-тих година прошлог

века (Мејсон/Mason, 1996; према Аугер/Auger, 1989); наиме, он је разне врсте техничких и научних извештаја (енг. *reports literature*) сматрао синонимима *сиве лиџерашуре*. Увидео је да су у питању документи чији број непрестано расте, а који библиотекару задају одређене потешкоће, јер и поред недостатка библиографских података и недефинисаног „рока трајања“, опстају и имају неоспоран научни утицај. Научним и техничким извештајима се једноставно и брзо приступало, а често су били детаљни и садржали су корисне информације. Када је Аугер говорио о карактеристикама поменутих извештаја, појам *сиве лиџерашуре* још увек није био званично усвојен (Шефел/Schörfel, 2010). Аугер га први пут помиње у другом издању своје књиге *Извори информација у сивој лиџерашури* (Шефел/Schörfel, 2010). У синтагми *сива лиџерашура*, придевом „сива“ се алудира на сиву мождану масу, јер се тај назив односи на интелектуалну литературу, значајну за истраживање и развој многих научних области (Мејсон/Mason, 1996). Мејсон описује настанак потребе за *сивом лиџерашуром*: укратко, за време Другог светског рата дошло је до експанзије војне индустрије; јавила се потреба за бржом и прецизном дисеминацијом информација, а за то су најчешће коришћени технички извештаји; *сива лиџерашура* је постала „посебан медиј комуникације због првобитне потребе за безбедношћу и поверљивошћу које су и спречиле конвенционално објављивање информација“ (Мејсон/Mason, 1996; према Аугер/Auger, 1989: 1).

Концепт *сиве лиџерашуре* није лако дефинисати. Као најчешћи критеријум за дефиницију, наводи се начин објављивања материјала, тј. да издавач не објављује материјал као комерцијално издање које би било намењено широј публици. Овом критеријуму придружује се и критеријум (не)постојања библиографских података. *Сива лиџерашура* најчешће не садржи име аутора, датум објављивања ни име издавача. Са тим је у вези и критеријум претра-

живости: *сиви материјали* се теже проналазе преко познатих глобалних интернет претраживача, као што су Гугл, Јаху, Бинг и др., јер или имају непотпуне библиографске податке или их уопште немају. Поједини аутори из ове области помињу и критеријум рецензије *сивих материјала*: они обично немају строгу рецензију, јер се рецензирање званично не спроводи, мада пракса показује да се овај тренд мења. Из тога произилази да би материјал, како би био класификован као *сива лиџераџура*, требало да има бар једно од ових обележја: да буде неконвенционално и некомерцијално објављен, обично без детаљних, па чак и главних библиографских података, тежак за проналажење и незванично рецензиран.

Дефинисање појма *сиве лиџераџуре*

Званично дефинисање појма *сиве лиџераџуре* започето је на Међународној конференцији о *сивој лиџераџури* коју организује Конзорцијум *GreyNet* сервисне мреже.¹ Прва, тзв. *Луксембуршка дефиниција* усвојена је на 3. међународној конференцији о *сивој лиџераџури*, 1997. године. Према овој дефиницији, *сиву лиџераџуру* чине „материјали који се стварају на свим нивоима власти, у академској и у пословној средини, и у области привреде, било у електронском или штампаном облику, али њих не контролишу комерцијални издавачи“ (Шефел/Schörfel, 2010: 2). Нешто касније, усвојена је тзв. *Њујоршка дефиниција* на конференцији одржаној 2004. године, која заправо представља модификовану верзију *Луксембуршке*; придодат је део који се односи на издаваче: „Објављивање *сивих материјала* не представља примарну активност издавача“ (Шефел/Schörfel, 2010: 2). Ову дефиницију прихватила је и референтна сервисна мрежа у области *сиве ли-*

џераџуре, *GreyNet*, о којој ће у раду нешто касније бити речи. На 12. међународној конференцији о *сивој лиџераџури*, одржаној у Прагу 2012. године, разговарало се о новом приступу *сивој лиџераџури*, тј. о превасходном прилагођавању постојеће дефиниције променама насталим у контексту интернет издаваштва. Предложено је да се новој дефиницији додају карактеристике *сивих материјала*, да се дефинише заштита интелектуалне својине, минимум квалитета који ова литература мора да поседује и посредовање, тј. прављење колекција *сиве лиџераџуре* које ће моћи да се дистрибуирају. *Прашка дефиниција* гласи:

„*Сиву лиџераџуру* чине многе врсте докумената у штампаном и електронском облику које су настале на свим нивоима власти, у академској и пословној средини, као и у области привреде. Ови документи морају имати одређен квалитет да би се прикупљали као библиотечка грађа и чували у институционалним репозиторијумима. *Сиву лиџераџуру* не контролишу комерцијални издавачи, тј. примарна намера аутора није објављивање дела“ (Шефел/Schörfel, 2010: 17. – Прев. М. К.).

Ова дефиниција обједињује претходне две и укључује неке нове аспекте, али је и сама подложна променама. Аутори предлажу да је у пракси оцене библиотекари, тј. да установе да ли она обухвата све типове докумената који спадају у *сиву лиџераџуру* и да ли се на основу ње *сиви материјали* јасно разликују од осталих.

Ствараоци *сиве лиџераџуре* су различите организације, институције и појединци: владине и невладине организације, разна удружења, савети, образовне институције, цркве, лабораторије, библиотеке, музеји, приватни издавачи, истраживачке установе, друштва, синдикати, трустови и други; од појединаца, најактивнији су научници и истраживачи, али је и сваки човек, често несвесно, творац *сиве лиџераџуре*.

¹ Детаљније о Међународној конференцији о *сивој лиџераџури* види у наставку овог рада, у делу посвећеном репозиторијумима *сиве лиџераџуре*.

Типологија

Сива лиџераџура обухвата разнородне штампане и електронске материјале. Пејшова и Васка (Pejšová and Vaska, 2011) су истражили постојеће класификационе системе и репозиторијуме *сиве лиџераџуре*, како би направили предлог стандардне типологије, са циљем да се даља класификација ових материјала олакша, превасходно у областима науке, образовања и истраживања, али и у многим другим. *Сива лиџераџура* је веома разноврсна, па је неопходно да се утврди које врсте докумената имају проверене и значајне информације за научни рад. Пејшова и Васка (Pejšová and Vaska, 2011) су испитали укупно 6 класификација и репозиторијума *сиве лиџераџуре*. Од међународних репозиторијума, ту су: *GreyNet* (*Grey Literature Network Service*), *OpenSIGLE* (*System for Information on Grey Literature in Europe*), *ROAR* (*Registry of Open Access Repositories*). У анализу су уврстили и чешке класификације *сиве лиџераџуре*, као што су *ASEP* (*Register of Publication Activity of the AS CR*), *NRGL* (*National Repository of Grey Literature*) и *RIV* (*Information Register of R & D Results*). Дошли су до невероватног резултата – до 121 типа докумената *сиве лиџераџуре*. Како би омогућили лакше разврставање многобројних типова докумената, Пејшова и Васка су их разделили у 19 група (Pejšová and Vaska, 2011: 4); на пример, с обзиром да постоје различите врсте извештаја, као што су технички, научни, годишњи итд., они су једну групу назвали „Извештаји“. Резултат овог истраживања, тј. поменутих 19 група, представљен је на сл. 1 (Pejšová and Vaska, 2011: 18).

Поред типова докумената, ови аутори су издвојили још шест аспеката на основу којих се *сива лиџераџура* може класификовати, али се њима нису детаљније бавили; то су: формат (штампани, електронски, мултимедијални), садржај (врста информација), повод за настајање одређеног документа, стваралац (организација или појединац), место на којем се документ налази и извор

Сл. 1. Типологија *сиве лиџераџуре*

података у документу (Пејшова и Васка / Pejšová and Vaska, 2011: 5). Ови аутори су издвојили укупно 193 термина на основу којих се неки материјал може описати као *сива лиџераџура*. Резултати су објављени и понуђени на разматрање стручњацима, али и широј јавности. У новембру 2011. године, тринаесточлана међународна стручна радна група извршила је измене и допуне предлога типологије и званично објавила типологију *сиве лиџераџуре*² (енг. *GL Vocabulary*), у оквиру пројекта *Google Code*. Она обухвата 16 група и 55 подгрупа материјала *сиве лиџераџуре*. Структура типологије није коначна и строго дефинисана, али постоје одређене хијерархијске везе (Пејшова и др. / Pejšová et al., 2011: 1). Вокабулар типова *сиве лиџераџуре* је у RDF-у (*Resource Description Framework*) и изражен је као концептуална шема SKOS (*Simple Knowledge Organization System*). Сваки тип *сиве лиџераџуре* је дефинисан, а за неке од њих су дати и репрезентативни примери (Пејшова и др. / Pejšová et al., 2011: 1). У оквиру ове типологије,

² Комплетна типологија може се пронаћи на сајту *GreyNet* сервисне мреже – <http://www.greynet.org/greysourceindex/gltypology.html>, као и на сајту пројекта *Google Code*, <http://code.google.com/p/grey-literature-typology/> (приступљено 20. 11. 2014).

могуће је издвојити и идентификовати сваки тип *сиве лиџераџуре* помоћу једнозначног идентификатора извора (*Uniform Resource Identifier* – URI). Од изузетног значаја је што ова типологија може да се повезује са другим подацима, јер је објављена по моделу *linked data*, тј. омогућава стварање међусобно повезивих података (Пејшова и др. / Pejšová et al., 2011: 1, 2). Стога се она лако и ефикасно имплементира у нове репозиторијуме *сиве лиџераџуре*. Иако званично усвојена, типологија је подложна променама и аутори позивају стручну и ширу јавност да шаље коментаре и да учествује у њеној модификацији и допуњавању. Ради лакшег разумевања и сликовитијег представљања концепта *сиве лиџераџуре*, овде наводимо неколико врста докумената; то су: извештаји са научних и истраживачких скупова, годишњи извештаји, технички извештаји, докторске дисертације, мастер радови, дипломски радови, радни материјали истраживачких група или одбора, зборници са скупова, прорачунски подаци, резултати истраживања, елаборати, стандарди, упутства за употребу, брошуре, водичи, меморандуми, патенти, репринти, рукописи, презентације, блогови, преводи.

Као типични и, истовремено, неки од најзначајних представника *сиве лиџераџуре*, издвајају се тезе и дисертације. О томе сведочи и закључак до кога су дошли Пејшова и Васка (Pejšová and Vaska, 2011: 4) у анализи класификационих система и репозиторијума *сиве лиџераџуре*. Утврдили су да су докторске дисертације, поред извештаја, једини тип докумената који се јавља у свих 6 класификација и репозиторијума. Потврда долази од Шефела (Schöpfel, 2009) који сматра да су тезе и дисертације, поред извештаја, зборника и радних материјала, основна врста *сиве лиџераџуре* (Пејшова и Васка / Pejšová and Vaska, 2011: 3). У репозиторијумима који су у отвореном приступу, још увек су најбројније докторске дисертације; оне представљају њихов основни материјал (Пејшова и Васка / Pejšová and Vaska, 2011: 15). Овај податак не изненађује, јер је, условно речено, ова врста *сивих*

материјала најпоузданија. Тезе и дисертације настају у академској средини. Информације које садрже морају да имају научну вредност која је потврђена рецензијом, чиме се доказује њихов квалитет и испуњава услов за сврставање у библиотечку грађу и чување у институционалним репозиторијумима. Примаран циљ настанка ове врсте *сивих материјала* није објављивање, већ развој одређеног аспекта неке научне области. Овим карактеристикама придружује се и чињеница да тезе и дисертације постоје и у штампаном и у електронском облику, на основу чега се може закључити да такви материјали имају сва обележја која су обухваћена важећом дефиницијом *сиве лиџераџуре*. Једном речју, тезе и дисертације су репрезент *сиве лиџераџуре*.

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ је, од 1945. године, депозитна за докторске дисертације са територије Југославије. Од 90-их година, редовно прима само дисертације са Универзитета у Београду. Од 2012. године, у оквиру пројекта „Дигитализација докторских дисертација“ Министарства културе и информисања Владе Републике Србије, у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ успостављен је дигитални репозиторијум докторских дисертација Универзитета у Београду. Иако се, годинама уназад, у различитим академским институцијама широм Србије, примарно у библиотекама и на факултетима, праве репозиторијуми докторских дисертација, дипломских и мастер радова, ови материјали категоризују се као нека врста специфичне научне грађе, а не као *сива лиџераџура*. Препознавши многоструки значај *сиве лиџераџуре* и желећи да представи овај концепт академској, истраживачкој, али и широј заједници у нашој земљи, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ је започела рад на првој колекцији *сиве лиџераџуре* у оквиру пројекта Министарства културе и информисања Владе Републике Србије „Универзитетска библиотека ‘Светозар Марковић’ за мрежу јавних и високошколских библиотека: пренос

знања, садржаја и програма“. Постојећи репозиторијум докторских дисертација је део ове колекције *сиве лиџерашуре*, али је тек она означена као *џрва* у Србији, јер раније ова врста материјала није препознавана као *сива лиџерашура*, па се сада први пут и појављује у оквиру концепта *сиве лиџерашуре*. Радом на овим пројектима, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ иде у корак са светским трендовима у области библиотекарства, доприносећи надоградњи значаја појма *сиве лиџерашуре* на међународном нивоу, као и промовисању овог концепта у локалним оквирима.

Значај и недостаци *сиве лиџерашуре*

Сива лиџерашура је, превасходно, важан извор информација. Свако научно истраживање неминовно обухвата *сиве материјале*, јер и примарни извори информација, као што су извештаји, архиве, разне белешке или базе података, спадају у *сиву лиџерашуру* (Хафајн/Huffine, 2010). Хафајн објашњава да у појединим истраживањима *сива лиџерашура* представља једини извор информација, а неретко се дешава да буде и најбољи. Пејшова и Васка (Pejšová and Vaska, 2011: 9) истичу да су урађене бројне студије како би се утврдило зашто се дисеминација резултата истраживања најчешће врши путем теза, извештаја, зборника са конференција, упркос огромном броју формата који постоје, попут, на пример, часописа; одговор лежи у још једној вредној карактеристици *сиве лиџерашуре* – у њеној раној дистрибуцији. *Сиви материјали* се објављују од 12 до 18 месеци брже од осталих, конвенционалних материјала (Шефел/Schöpfel, 2006). Поред тога, они су често детаљнији и пружају информације које се из званичних рецензија и конвенционално објављених материјала могу изоставити. Комерцијални издавачи су склони да не објављују негативне резултате, јер су потенцијално лоши за промоцију одређених материјала, док се у *сивој лиџерашури* ништа не изоставља (Ферас/Farase,

2011: 6). Будући да је *сива лиџерашура* актуелна и оригинална, она је значајна за дисеминацију научних и техничких информација. Због тога удео *сиве лиџерашуре* у цитираним публикацијама није занемарљив; штавише, у неким областима, као што су техничке науке, ваздухопловство, па чак и пољопривреда, готово 50% садржаја ослања се на *сиву лиџерашуру*. Удео *сиве лиџерашуре* је уочљив и у библиотечко-информационим наукама, а он износи око 20% (Википедија, 2014). Значај *сиве лиџерашуре* огледа се и у промовисању слободног приступа како научним, тако и свим осталим врстама информација.

Са друге стране, као најчешћи недостаци *сиве лиџерашуре* наводе се нестандартни формати у којима се она појављује и непрофесионална припрема за штампу, јер то често раде сами аутори који немају неопходне вештине и знања из области графичког дизајна.

С обзиром да живимо у доба интернета и нових компјутерских технологија, проблем доступности *сивих материјала*, који је био изузетно актуелан када се концепт појавио, сада није непремостив; *сива лиџерашура* је доступнија „Гугл генерацији“. Међутим, неке врсте се и даље теже проналазе, поготово ако су у штампаном облику или ако је број примерака мали.

На глобалном нивоу, у контексту недостатака *сиве лиџерашуре*, тренутно се највише полемише око рецензије ових материјала. Чињеница је да већина *сивих материјала* нема строгу рецензију, а тиме се у питање доводи њихова валидност. Из личног искуства знамо да материјале који нису комерцијално објављени или немају референтну литературу, често изостављамо. Међутим, Хафајн (Huffine, 2010) истиче да *сива лиџерашура* некада пролази и строжу контролу од комерцијално објављених материјала, баш због своје природе и индиција да је сумњивог квалитета. Како би се овај проблем решио, рецензирање *сиве*

лишерашуре треба да буде транспарентно, тако да у њему учествује сваки корисник (Ферас/Farase, 2011: 9). Упутства и правила по којима се рецензира треба да буду јасно дефинисана и транспарентна, тј. јавна, као и да стално могу да се надограђују. На тај начин би вредност *сивих материјала* постала уочљивија, а валидност потврђена. Библиотекари, као стручњаци за одређену област, такође могу бити рецензенти *сивих материјала* и учествовати у контроли процеса рецензирања који спроводе корисници.

Последњи, али не и најмање важан проблем који се најчешће јавља при стварању колекција *сиве лишерашуре* јесу финансијска средства. Она нису потребна само за прављење репозиторијума *сивих материјала* и за њихову промоцију научној и широј јавности, већ и за трајно складиштење, одржавање и очување колекција *сиве лишерашуре*. Академске институције се често сусрећу са овим проблемом, па је разумевање значаја *сиве лишерашуре* предуслов за обезбеђивања адекватне подршке надлежних институција за овакве пројекте.

Како би се превазишли неки од недостатака *сиве лишерашуре*, попут недовољне доступности, рецензирања, издавања огромних финансијских средстава за промовисање и складиштење, сматрамо да би најбоље и најефикасније било ставити *сиве материјале* у отворени приступ. У наредном одељку, размотрићемо важност концепта отвореног приступа за ову врсту материјала, представимо репозиторијуме *сиве лишерашуре* у отвореном приступу и, у оквиру тога, сервисе за њихово претраживање.

Концепт и важност отвореног приступа

„Отворени приступ подразумева да сваки корисник који има приступ Интернету било где у свету има право да чита, преузима, чува, штампа и користи дигитални садржај радова објављених у отвореном приступу, са

једином обавезом да их коректно цитира“ (Филипи-Матутиновић, 2011: 62).

Отворени приступ омогућава „слободан, непосредан и сталан онлајн приступ пуном тексту; дозвољену неограничену дистрибуцију и коришћење; признавање ауторства свим истраживачима; постављање радова у дигиталне репозиторијуме установа или у посебне репозиторијуме за поједине научне области. Отворени приступ не значи објављивање без контроле квалитета (рецензије).“³ Уколико аутори желе да њиховим радовима може слободно да се приступа, могу их објавити на два начина. Први, тзв. „зелени“ начин представља објављивање рецензираног текста уз дозволу издавача на којег је аутор пренео права, док други, тзв. „златни“ начин подразумева објављивање без икаквих рестрикција, у свим слободно доступним репозиторијумима, с тим да све трошкове носе аутор или институција.

Материјали који су у отвореном приступу имају већи утицај од оних који то нису (Филипи-Матутиновић, 2011: 65). „Отворени приступ повећава видљивост резултата истраживања, утиче на њихову већу цитираност, па стога и на научну репутацију аутора и установа.“⁴ Сматрамо да је неопходно да што већа количина научних информација буде у отвореном приступу, како би сви поједници, друштво, наука и целокупна цивилизација могли несметано да се развијају. „Годишње се публикује најмање 120.000 чланака у отвореном приступу, било у ОА или у хибридном часописима, а сваке године се покреће 200 до 300 нових часописа у отвореном приступу.“⁵ Ова чињеница свакако утиче и на то да се смање шансе да одређени часописи, у којима углавном објављују

3 Доступно на адреси: <http://www.bg.ac.rs/sr/nauka/otv-pristup.php> (преузето 15. 11. 2014).

4 Исто.

5 Исто.

научници из развијених земаља, имају монопол над најважнијим и најновијим научним информацијама.

Како смо раније истакли, због саме своје природе, *сиви материјали* су некада тешко доступни. Стога би било апсолутно бесмислено ограничавати приступ када се већ дође до њих. Сматрамо да репозиторијуми *сиве лиџераџуре* треба да буду у отвореном приступу због важности и актуелности информација које се у њима налазе. Поставља се питање да ли такви материјали треба, на неки начин, да буду заштићени; одговор је, свакако, потврдан. Најбржи начин да се то постигне је *Creative Commons* лиценца. Постоје и законска питања која треба размотрити када се стварају репозиторијуми *сиве лиџераџуре* у отвореном приступу. Њима се у овом раду нећемо детаљно бавити, већ упућујемо на рад у којем су Мишка и Шавелка (Мушка and Šavelka, 2013), на примеру прављења националног репозиторијума *сиве лиџераџуре* у Чешкој, разматрали законске изазове који се у овом контексту намећу.

Постављањем *сивих материјала* у отворени приступ, решава се и питање недостатка, односно валидности рецензија које се стално истиче. Литература у отвореном приступу доступна је свима, тако да сваки корисник неког дела може да учествује у његовом рецензирању; оно треба да буде транспарентно, како би сваки наредни корисник истог материјала могао да процени квалитет рецензије.

Отворени приступ *сивој лиџераџури* доприноси и смањењу трошкова њене промоције широј публици; то је поготово значајно за библиотеке и библиотекаре који су били приморани да се претплаћују на одређене материјале како би могли да их приближе публици и буду добри информатори и дисеминатори.

У наредном одељку, представимо главну сервисну мрежу која пропагира отворени приступ *сивим материјалима* и у оквиру које се граде репозиторијуми *сиве лиџераџуре*.

GreyNet и репозиторијуми *сиве лиџераџуре*

Колекције и репозиторијуми *сиве лиџераџуре* најчешће настају у академским институцијама као што су библиотеке и факултети. Многе виртуелне заједнице такође учествују у њиховом прикупљању и дисеминацији. Пејшова и Васка (Pejšová and Vaska, 2011: 9) истичу да је у овој области веома важан концепт подизања нивоа свести, а управо је то један од задатака референтне институције и виртуелне заједнице *Grey Literature Network Service (GreyNet)*, основане 1992. године у Холандији, заслужне за препознавање значаја *сиве лиџераџуре* и за ширење свести о њему. Основне улоге ове сервисне мреже огледају се у спровођењу истраживања у вези са *сивом лиџераџуром*, у објављивању колекција и стварању репозиторијума *сиве лиџераџуре*, као и у промовисању отвореног приступа и едукације у овој области (*GreyNet*, 2014). *GreyNet*, као фацилитатор за комуникацију и истраживање, посредује између појединаца и институција које се баве *сивом лиџераџуром* и координира великим бројем активности у овој области које ћемо у наставку представити.

Једна од таквих активности је и организација Међународне конференције о *сивој лиџераџури* која се одржава од 1993. године и у оквиру које се покрећу све главне иницијативе у вези са *сивом лиџераџуром*. У децембру 2014. године, у Вашингтону је одржана 16. међународна конференција о *сивој лиџераџури*. Око 200 организација из целог света, махом универзитета и библиотека, сарађује са сервисном мрежом *GreyNet*, али међу њима, нажалост, још увек нема ниједне институције из Србије нити из нашег непосредног окружења. Почетак рада на првој колекцији *сиве лиџераџуре*, у оквиру пројекта Министарства културе и информисања Владе Републике Србије „Универзитетска библиотека ‘Светозар Марковић’ за мрежу јавних и високошколских библиотека: пренос знања, садржаја и програма“, први је корак Универзитетске

библиотеке „Светозар Марковић“ ка придруживању сервисној мрежи *GreyNet* и укључивању у важне токове међународне размене искустава, сазнања и пракси у овој специфичној области што ће, уједно, допринети већој видљивости наше институције у глобалној мрежи академских институција.

GreyForum је један од сервиса *GreyNet* мреже преко којег институције чланице сарађују и организују онлајн и офлајн семинаре, курсе и радионице (*GreyNet*, 2014). Материјали који се користе у оквиру ових активности такође се налазе у отвореном приступу, на сајту сервисне мреже.

Најзначајнија активност *GreyNet* мреже јесте стварање једног од највећих репозиторијума *сиве лиџератури* на свету – *The OpenGrey Repository*; он је настао 2011, а заменио је *OpenSige Repository*, са циљем да пребаци конвенционално објављену литературу у отворени приступ, али и да окупи *сиву лиџературу* која је 25 година сакупљана у европским институцијама (*GreyNet*, 2014). За разлику од *OpenSige* репозиторијума, *OpenGrey* је прилагођен „Гугл генерацији“ и његова база се може допуњавати новим записима, са линковима ка пуним текстовима, истраживачким материјалима или подацима који су накнадно објављени о тексту (*GreyNet*, 2014). Доступан је на сајту *GreyNet* мреже, као и сви остали сервиси. Садржи и око 300 радова са међународних конференција о *сивој лиџератури* у отвореном приступу, а могуће га је претраживати и по областима, којих укупно има 22.

GreySource је још један од сервиса у оквиру *GreyNet* мреже чији је циљ да приближи *сиву лиџературу* обичном кориснику, профилишући организације које је стварају и обрађују; она генерише само веб-изворе који се експлицитно односе на *сиву лиџературу* или у свом називу садрже овај термин, на било ком језику. *GreySource* лоцира хиперлинк који је ембедован у извор *сиве лиџературе* и кориснику

га чини доступним. Веб-извори су распоређени у 20 категорија *сивих материјала* које су дефинисане на основу два класификациона система, америчког – COSATI и европског – SIGLE (*GreyNet*, 2014). База веб-извора је отворена и може се допуњавати.

У оквиру *GreyNet* мреже је, у децембру 2013. године, са радом почео и *GreyGuide*, онлајн форум и репозиторијум добре праксе у области *сиве лиџературе*, са циљем да сакупи све примере добре праксе у области стварања, обраде, дистрибуције, употребе и заштите колекција *сиве лиџературе* (*GreyNet*, 2014). Тренутно се у њему највише ради на стварању две збирке – Колекције примера предлога добре праксе и Колекције објављених примера добре праксе. Сви материјали који се у њему налазе су у отвореном приступу.

Сервисна мрежа *GreyNet* је активна и на пољу издаваштва: *GreyNet* конзорцијум уређује и објављује *The Grey Journal*, академски часопис посвећен *сивој лиџератури*, проглашен за најбољи часопис у овој области од 2005. до 2014. године. Намењен је врским стручњацима, библиотекарима и студентима библиотекарства. Није у отвореном приступу, али је доступан преко виртуелне библиотеке EBSCO. Схвативши да је за препознавање значаја *сиве лиџературе* неопходно образовање студента библиотекарства, с обзиром да су библиотекари проналазачи, класификатори, посредници и промотери *сиве лиџературе*, *GreyNet* конзорцијум је саставио уџбеник *Сива лиџература за студије библиотекарства и информатике*. Овај уџбеник користи се на основним студијама, док за мастер студенте *GreyNet* организује предавања гостујућих предавача, углавном међународно признатих стручњака за *сиву лиџературу*.

Нови извор *сивих материјала* су и тематски водичи за различите области, *Libguides*, који постоје у оквиру редовних сервиса библиотека и универзитета. Основна

улога ових водича је да усмеравају кориснике приликом тражења информација. Библиотекари их стално допуњавају линковима који корисницима могу бити од помоћи. Поред линкова који воде до конвенционално објављених материјала, све је више линкова који воде до *сивих материјала*, јер се они обично налазе у отвореном приступу, па им корисници могу лакше приступити.

Тематски репозиторијуми су такође богати извори *сиве лиџерашуре*. Највише их је из здравства и медицине, јер су информације из ових области најактуелније и базичне за развој човечанства. Тако имамо *Grey Literature Report*, *Clinical Trials*, *CDC Stacks* и многе друге.

Велики проток информација у модерном добу довео је до повећања броја сервиса за претраживање *сиве лиџерашуре*. Поред уско специфичних које смо описали, постоје и комерцијални сервиси помоћу којих се може претраживати *сива лиџерашура*, а неки од најпознатијих су *Science.gov*, *Google Scholar*, *Scopus* и *Web of Science*. Свакако, незаобилазан извор *сиве лиџерашуре* представљају и сајтови и репозиторијуми институција референтних у одређеној области.

Закључак

Можемо закључити да податке који долазе из извора *сиве лиџерашуре* треба уважити, јер се сматра да имају информативну и научну вредност, користе се у свакодневном животу, а међу ауторима и корисницима преовладава мишљење да је *сива лиџерашура* важна колико и она која је конвенционално објављена. *Сиви материјали*, због темељитости, опширности, нецензурисаности и брзине објављивања, попуњавају празнине које могу да постоје у конвенционалној литератури, заједно са њом дајући комплетну слику о информацијама из одређене области. Како би квалитет ових материјала дошао до пуног изражаја и како би се њихов потенцијал у потпуности искористио,

сматрамо да је најбоље промовисати отворени приступ репозиторијумима *сиве лиџерашуре*. На тај начин се отварају велике могућности, како за кориснике информација, тако и за оне који их производе. Знање постаје доступно свима, а не само повлашћеним групама; стварају се многобројне прилике за напредак и развитак како сваког појединца, тако и друштва у целини.

Литература

Farace, Dominic J. "Peering through the Review Process: Towards Transparency in Grey Literature." *GreyNet International*, 1–11. *Grey Literature Network Service*, 2011.

Филипи-Матутиновић, Стела. *Електронски извори информација у науци: значај, врсте, доступност, процена вредности*, 1–83. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2011.

GreyNet: Grey Literature Network Service (2014). <http://www.greynet.org/> (преузето 16. 11. 2014).

Huffine, Richard. *Value of Grey Literature to Scholarly Research in the Digital Age*. U.S. Geological Survey, 2010.

Mason, Moya K. *Grey Literature: History, Definition, Acquisition, and Cataloguing*, 1996. <http://www.moyak.com/papers/grey-technical-literature.html> (преузето 16. 11. 2014).

Myška, Matěj and Jaromír Šavelka. *A model framework for publishing grey literature in Open Access*. 4 JIPITEC 2 (2013): 104–115.

Pejšová, Petra and Marcus Vaska. *An Analysis of Current Grey Literature Document Typology*, 2011. http://repozitar.techlib.cz/record/28/files/idr-28_1.pdf (преузето 16. 11. 2014).

Pejšová, Petra, Tereza Simandlová and Jindřich Mynarz. *A linked data Vocabulary of the Types of Grey Literature: Version 1.0*. National Technical Library, 2011. http://www.greynet.org/images/GL13-PSP,_Pejsova_et_al.pdf (преузето 16. 11. 2014).

Schöpfel, Joachim. "Observations on the Future of Grey Literature." *The Grey Journal*, 2(2): 67–76.

Schöpfel, Joachim. "Towards a Prague Definition of Grey Literature." *Proceedings - Twelfth International Conference on Grey Literature: Transparency in Grey Literature. Grey Tech Approaches to High Tech Issues*, 2010: 1–23.

Wikipedia, the free encyclopedia (2014). http://en.wikipedia.org/wiki/Non-conventional_literature (преузето 14. 11. 2014).

Универзитет у Београду (2014). <http://www.bg.ac.rs/sr/nauka/otv-pristup.php> (преузето 15.11. 2014).

Milena Kostić

University Library "Svetozar Marković", Belgrade

Concept of Grey Literature and the Importance of Open Access to this Type of Literature

Abstract

Grey literature includes different types of printed and digital material, from doctoral dissertations and master thesis to Internet blogs, business and financial reports, manuals etc., whose prominent characteristic is that they are not published by a commercial publisher. This paper presents conceptual elements important for the understanding of the phenomenon of grey literature and important international exchange of experience, knowledge and practice in this specific field and it explains why open access to this type of material is absolutely necessary. In this paper we will also announce the creation of the first collection of grey literature in Serbia within the project supported by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia entitled "University Library 'Svetozar Markovic' for the network of public and academic libraries: transfer of knowledge, content and programmes". This collection represents an attempt of the University Library to implement all examples of good practice in the field of creating open repositories of grey literature.

Keywords: grey literature, open access, grey literature repositories, doctoral dissertations

МУЛТИКУЛТУРАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ И ЗАШТИТА ИДЕНТИТЕТА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

Љиљана Башић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 316.74:02

316.72:316.347

Сажетак

Концепт мултикултуралних библиотека суочава се са изазовима монокултуралних парадигми које су прикривене у мултикултуралним политикама држава у региону. Либерална теорија и пракса нису на одговарајући начин одговориле на захтеве мултикултуралиста и због тога многа практична решења, чија сврха би требало да буде у функцији мултиетничности друштва, не доносе жељене резултате. Због тога и идеја мултикултуралних библиотека као преносника различитости, није у потпуности остварена. Међутим, перспективе мултикултуралних библиотека би требало тражити и у савременим приликама које доносе како динамичне демографске промене, тако и технолошка и комуникациона достигнућа која погодују циљевима овог концепта.

Кључне речи: либерализам, мултикултуралност, идентитет, мултикултуралне библиотеке

Увод

Заштита и очување колективних идентитета етничких мањина подразумева да државе признају језичке, културне, верске идентитете људи који трајно или привремено у њима живе и да стварају одговарајуће услове које мањинама гарантују одређена права. Упркос томе што не постоји јасна дефиниција појма националних мањина и што нису установљене законске норме на основу којих би њихова групна културна права била заштићена, развијен је сет међународних стандарда и усвојене су бројне конвенције које указују на то шта би државе требало да предузимају како би обезбедиле очување различитих етнокултурних идентитета. Мултикултуралне библиотеке су један од начина на који се такви услови обезбеђују. Међутим, у односу на *Смернице за мултикултуралне библиотеке*¹ које је Међународна федерација библиотечких

¹ Доступно на адреси: http://www.ifla.org/files/assets/library-services-to-multiculturalpopulations/publications/multicultural_library_manifesto-sr.pdf.

удружења и институција, IFLA, усвојила пре скоро десет година, стандарди библиотечке делатности у мултиетничким срединама су још увек статични, јер нису прилагођени ни потребама припадника националних мањина ни њиховој друштвеној интеграцији.

Концепт мултикултуралних библиотека и услови за његово суштинско остваривање

Пре него што размотримо да ли су и како савремене библиотеке прилагођене потребама мултиетничких и мултикултуралних друштава, требало би да расправимо које услове претходно треба испунити како бисмо уопште могли да говоримо о успостављању и развоју мултикултуралних библиотека у пуном смислу тог концепта.

У поменутом *Смерницама за мултикултуралне библиотеке*, мултикултуралност је одређена као стил живота, односно као *мејнстрим* у културној политици, којим се подстиче и обезбеђује „хармонично, заједничко живљење, као и међусобни односи различитих култура, при чему се култура посматра као неодвојиви део духовних, материјалних, интелектуалних и емотивних особености. Ова својства карактеришу једно друштво или једну социјалну групу, при томе обухватајући и уметност, литературу, форме живљења и заједничког живота, као и систем вредности, традицију и уверења”.² У том смислу, снага мултикултуралности је у синергији локалне и макро друштвене заједнице; мултикултуралност је њихово заједничко наслеђе и обавеза је свих да, поштовањем различитости култура, толеранцијом, развијањем дијалога и разумевања, створе услове за очување етнокултурних идентитета, као и за укључивање њихових потенцијала у размену иновација и креативности, у циљу стварања основа за миран, стабилан суживот.

Међутим, да ли су савремена друштва способна да спроведу политике мултикултуралности прилагођене овим циљевима и да ли за то постоје реални друштвени, политички и културни услови? У савременој либералној теорији, дуго се води расправа о томе који модел друштвеног развоја обезбеђује најбоље услове за очување културних различитости у вредносно јасно одређеној либералној држави. Дуго је преовладавало мишљење, а међу либералима је још увек утицајно, да је стриктно поштовање грађанске једнакости и строга неутралност државе у односу на религијске и етничке идентитете грађана, најбољи идејни и политички основ како за поштовање и очување различитости, тако и за друштвену стабилност. У основи овог учења, али и политичке праксе која је деценијама преовладала у организацији либералне државе, јесте схватање о слободи појединца да у *ошвореном* грађанском друштву испољава своја уверења и да у приватној сфери, у заједници са људима са којима дели та уверења, порекло, језик и културу, ствара услове за њихово очување. Улога државе у том процесу је минимална: она треба да обезбеди правне услове и заштиту за остваривање те слободе и да се стара да пракса повезивања културних мањина не повреди слободе осталих грађана. Брајан Бери (Brian Barry), један од заговорника неутралности државе у односу на етнокултурне идентитете, сматра да су грађанско држављанство и грађанска једнакост довољни гаранتي личне и друштвене слободе: сваком грађанину, као појединцу, држава гарантује једнака законска и политичка права, развијајући политику једнаких шанси. Са становишта либералне доктрине, све изван овог назора, а то су превасходно захтеви за признавање групних индентитета, јесте излишно; може се разговарати једино о томе како се тај републикански модел признавања општих грађанских права може прилагодити различитости у условима динамичних друштвених промена; све остало би, за Берија и његове истомишљенике, представљало негирање просветитељске традиције (Бери/Barry, 2001: 13–17).

2 Исто.

С друге стране, карактеристично је мишљење канадског политичког филозофа Вила Кимлике (Will Kymlicka), предводника либералних мултикултуралиста који се залажу за рушење мита о етнокултурној неутралности државе и постављају захтеве за признавање и заштиту мањинских идентитета чиме се, по њима, остварују правичност и равнотежа у друштвеним односима. У Кимликиној конструкцији принципа *етинокултурне правде*, основ друштвеног уговора између државе и појединаца који имају неки од мањинских идентитета, јесте мултикултурално грађанство, а референтни друштвени оквир у којем се такво грађанство остварује, јесте преклапајући консензус којим се, у култури укорених идентитета, постиже равнотежа између личних и групних грађанских слобода и права (Кимлика/Kymlicka, 2003: 156). Насупрот доминантним традиционалним либералним школама, Кимлика уочава разлику између политичке и културне подвојености етничких заједница у савременој држави: док у политичкој заједници грађани равноправно остварују лична и грађанска права, дотле се у културној заједници окупљају око историје, језика и традиције по којима се разликују од друштвене и националне већине у заједници. За постизање социјеталне равнотеже кључно је да држава призна мањинске културне идентитете и да омогући услове за њихово очување и заштиту.

За разлику од традиционалних схватања појма етничке мањине (која су доминантна у друштвеним наукама и код нас и у државама региона, где је на сличан начин уређена заштита њихових идентитета), Кимлика у оквиру своје *новолибералне* конструкције, поред националних мањина, у расправу уводи и заштиту идентитета и признавање права алохтоних мањина (миграната) и староседелачких народа (индијанских племена у САД, Канади и државама Јужне Америке, као и Гала, Фрига, Бретонаца, Окситанаца, Влаха, Гагауза и других етничких група у Европи). Признавање њихових идентитета је неспорно, уколико припадници тих група имају свест о заједничком

пореку, традицији, језику, као и спремност да је одрже и чувају. Међутим, нивои заштите признатих мањинских идентитета не морају бити једнаки; неке од група ће захтевати признавање одређеног степена аутономије и самоуправу, на пример, у вези са образовањем, друге ће захтевати да им се омогући делотворно учешће у друштвеном животу, треће и једно и друго, а четврте ће се одлучити за пасиван положај и асимилацију.

Савремена либерална држава би, на захтеве мањина, требало да одговори отварањем јавних институција за образовање на мањинским језицима, њиховом пуном интеграцијом у јавни живот и прихватањем њихових култура као дела укупних цивилизацијских, регионалних и националних достигнућа.

Србија и државе у ближем окружењу су, под снажним утицајем међународних стандарда, прихватиле да признају и заштите мањинске идентитете,³ али ни једна од држава у тај процес није ушла са искреном намером да етнокултурне мањине прихвати као део сопственог историјског и културног наслеђа. Због тога предузетим мерама није подстакнута жељена интеграција мањина, већ је пренаглашеним инсистирањем на заштити посебности идентитета, створен сегрегативан тип мултикултуралности који припаднике националних мањина упућује на монокултурни модел заштите идентитета. По правилу, такав модел признавања идентитета и заштите права етнокултурних мањина

3 У Србији су донети Закон о заштити права и слобода националних мањина (2002), Закон о националним саветима националних мањина (2009); у Хрватској – Ustavni zakon o nacionalnim manjinama (2002), Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina (2000), Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismima nacionalnih manjina (2000); у Мађарској је Закон о националним мањинама донет 1993. године, док је последњим уставним променама омогућено политичко заступништво мањина у државном парламенту; у Словенији, уставом је уређен положај аутохтоних националних мањина Мађара и Италијана и др.

инсистира на њиховим културним и језичким различитостима, али и на слабом друштвеним везама са окружењем.

Примена стандарда није обезбедила интеграцију мањина и због тога треба бити опрезан приликом процене стања у вези са применом *Декларације о мултикултуралним библиотекама* која је заснована на универзалном принципу доступности информација и библиотечких услуга, без обзира на порекло, језик и културу корисника услуге. Штавише, обавеза библиотека је да информације ставе на располагање на „одговарајућем језику и писму и да омогуће приступ материјалима који одговарају свим делатностима и потребама“, те да „омогуће сарадницима да различитостима заједнице изађу у сусрет, да се за то стручно усавршавају како би са и за различите облике заједница могли да обављају своју делатност“.⁴ Ови принципи су засновани на праву на инклузију, јер библиотекама у друштвима која обилују културним различитостима сугеришу да своје садржаје и понуде прилагоде и *ошворе* за специфичне језичке и културне групе, а посебно за оне које су маргинализоване: за националне мањине и староседеоце, азиланте, избеглице, за људе са привременом дозволом боравка, сезонске раднике и др.

Да би одговорила на савремене захтеве културно разноврсних друштава, мултикултурална библиотека треба да своје фондове и ресурсе развија у складу са језичким и културним потребама друштва, да подједнако води рачуна о очувању свих културних наслеђа, да коришћењем предности информационих система обезбеди приступ свим материјалима на различитим језицима, да унапређује и промовише дијалог култура. Остваривање јавне политике мултикултуралности у библиотекама подразумева интегрисање свих облика библиотечке делатности, тако

да се различитостима језика и култура приступа с једнаком пажњом као и делатностима које се организују за већинску културну или језичку групу; неопходно је превазићи лажну културну поделу на *главне и споредне* идентитете (Башић, 2014: 122). У том смислу, остваривање идеје о „живој“, корисницима блиској мултикултуралној библиотеци, подразумева одређене иновације, како у вези са интеграцијом мањина, тако и у вези са организацијом рада библиотеке. Уколико по страни оставимо решавање питања политике мултикултуралности, односно расправу о томе да ли је друштво мултикултурално или мултиетничко, и сконцентришемо се на питања која се тичу иновација у организацији мултикултуралне библиотеке, долазимо до закључка да практичне активности савремене библиотеке, њен стратегијски план, свакодневни рад, делатности и циљеви, морају да буду усклађени са јасно дефинисаним ставом према различитости култура. Услуга мултикултуралне библиотеке је у функцији различитости култура и језика једне средине, она активно доприноси како заштити културне самосвести, тако и репрезентацији различитости и унапређењу комуникације.

Остваривање ових циљева, који јесу део *Декларације*, захтева и технологију и инфраструктуру потребну за комуникацију међу библиотекама, као и развој људских ресурса, односно школовање библиотекара за интеркултуралну комуникацију и др. Међутим, предуслов за све то је претходно споменути однос државе и друштва према различитостима. У вишеетничким друштвима, у којима је друштвени живот организован на институционалном паралелизму монокултуралних концепата, од којих један, по правилу, припада главној, већинској култури, а други мањинским културама, мултикултуралне библиотеке усклађене са одредбама *Декларације* јесте могуће организовати, али не и одржати. У срединама са аутохтоним етнокултурним мањинама, њима је намењен положај специјализованих библиотека чији су

4 Исто.

корисници искључиво баштиници мањинских језика; специјализована мањинска библиотека је од интереса само за припаднике заједнице чији књижни фонд похрањује.

У мултикултуралним друштвима у којима се тежи друштвеној интеграцији мањина, услуге и фондови мултикултуралних библиотека доступни су свима. У јавним библиотекама су доступни фондови на језицима етничких мањина чије културе су укоренење у регионалном, националном или локалном идентитету; различити нивои услуга пружају се корисницима и на њиховим језицима. Мултикултурално друштво негује мултилингвизам и језике схвата као богатство, а не као баласт, из своје мултикултуралне кошаре не избацујући ни један језик, ни једно писмо.

Мултикултуралне библиотеке – изазови у пракси

Уколико смо се сложили да доследно остваривање Кимликиног концепта етнокултурне правде у региону није достигнуто и да су, уместо њега, усвојене политике сегрегисаних мултикултуралности, покушајмо да утврдимо какав тип библиотечке инфраструктуре одговара заштити идентитета етнокултурних мањина.

У нашој библиотечној мрежи постоје специјализоване библиотеке које, у складу са чл. 12. Закона о библиотечно-информационој делатности, могу да оснивају и национални савети националних мањина који остварују право на самоуправу у области образовања, информисања, културе и службене употребе својих матерњих језика. Положај националних савета је уређен Законом о националним саветима националних мањина⁵ којим је, поред осталог, утврђено и да ова тела врше права оснивача, односно да оснивају и учествују у управљању установама културе које су од значаја

за националну мањину. Национални савети, у складу са чл. 18. тачка 9. Закона о националним саветима, „дају мишљења у поступку оснивања или укидања библиотека или организационих јединица библиотека које имају фонд књига на језику националне мањине“.

У свакодневном животу то значи да мањинске самоуправе (национални савети националних мањина) могу да оснивају специјализоване библиотеке са фондовима у којима доминирају мањински језици, док су издања мањим делом обезбеђена из сопствене издавачке делатности, а већим – од издавача у матичним државама. Овакве библиотеке су у функцији очувања етничког, културног и језичког идентитета, али њихов карактер није мултикултуралан. Примера ради, Национални савет мађарске националне мањине, који је организационо најразвијенија мањинска самоуправа у Србији, у сарадњи са Аутономном покрајином Војводином, основао је Завод за културу војвођанских Мађара којем је намењена водећа улога у заштити културе војвођанских Мађара, као и улога центра који ће помоћи изградњи националних институција мађарске националне мањине, међу којима су и библиотека, научна установа, школе.⁶ У ту сврху, Завод организује обуке библиотекара, ствара књижни фонд, дигитализује га, али и помаже набавку књига и других публикација на мађарском језику у јавним библиотекама. Наслови на мађарском, који су уз помоћ Завода за културу војвођанских Мађара набављени за библиотеке „Карло Бијелички“ у Сомбору и „Ержебет Јухас“ у Бачкој Тополи, као и за друге библиотеке у Војводини, намењени су искључиво оним корисницима који говоре мађарски језик.

И остале мањинске самоуправе су се на сличан начин поставиле према делатностима у култури. Национални савет словачке националне мањине је,

5 Службени гласник РС, бр. 72/2009, 20/2014 – одлука УС и 55/2014.

6 Доступно на адреси: <http://archiv.mnt.org.rs/sr/162-Zavod-za-kulturu-vojvodjanskih-Madjara>.

у оквиру Одбора за културу, основао комисију за библиотечку делатност која се стара о књижном фонду на словачком у јавним библиотекама у покрајини. Идентитет словачке мањине у Србији је очуван, између осталог, и захваљујући активном културном животу и традицији. Поред познате школе наивног сликарства у Ковачици, Словаци активно негују аматерска позоришта и књижевни живот. Традиција библиотека и читаоница са књигама на словачком развија се од краја 19. века,⁷ а савремене библиотеке постоје у Ковачици, Бачком Петровцу („Штефан Хомолу“), Кисачу („Михал Бабинка“) и њиховим одељењима у Арадцу, Ердевику, Јаношику, Падини, Пивницама, Селенчи и Силбашу. Значајне примерке књига, уџбеника, каталога и других публикација на словачком чува и Библиотека Матице српске, у којој се налази 8.807 каталожних записа библиотечких јединица на том језику.⁸

И у другим јавним библиотекама у Србији чувају се публикације на језицима националних мањина. Примера ради, у библиотекама „Детко Петков“ у Димитровграду и „Христо Ботев“ у Босилеграду, значајан број публикација је на бугарском; и у другим подручјима у којима припадници националних мањина живе у значајнијем броју, чувају се публикације на њиховим језицима, на албанском, босанском, хрватском, румунском, словеначком, украјинском и др. Значајни фондови чувају се у школским библиотекама и у библиотекама при катедрама за мађарски, словачки, румунски и украјински језик на Филозофском факултету у Новом Саду.

Сличан однос друштва и државе према мултиетничности у Хрватској такође је условио квазимултикултурални концепт организације библиотека у којима су фондови и делатности намењени националним мањинама. Концепт мултикултуралних библиотека у Републици Хрватској подразумева „izgradnju kulturno i jezički različitih zbirki i usluga, zaštitu materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara, programe usmerene na obrazovanje korisnika i uspostavljanje multikulturalnog dijaloga, te pristup izvorima na odgovarajućim jezicima“, што би, у суштини, значило да у његовом успостављању учествују сви актери мултикултуралног друштва (грађани, библиотекари, школске и културне установе, локалне, регионалне и државне власти, НВО и други). Али, у стварности, улога мултикултуралних библиотека се своди на то да припадницима националних мањина омогући услуге које се односе на „distribuciju informativnih materijala na svim mestima gde se okupljaju pripadnici manjinske kulture; pristup posebno označene zbirke za pripadnike manjinskih grupa; bibliotečku građu za učenje većinskog jezika; saradnju sa bibliotekama u matičnim zemljama; obezbeđivanje odgovarajućih informacija korisnih za manjinske grupe“ (Stričević, 2009: 200).

У ту сврху, уместо мултикултуралног, остварен је монокултурални модел по којем су, за националне мањине које броје више од 5.000 припадника, у оквиру народних библиотека, установљене централне мањинске библиотеке које се старају о издавачкој делатности и дистрибуцији књига на њиховим матерњим језицима. У Хрватској постоји девет централних библиотека националних мањина: Српско културно друштво „Просвјета“ из Загреба се стара о издавачкој и библиотечкој делатности припадника српске националне мањине; исту делатност за припаднике мађарске мањине обавља Градска библиотека у Белом Манастиру, а Народна библиотека и читаоница у Дарувару и Хрватска народна библиотека и читаоница у Нашицама старају се

7 Читалиште у Падини је, 1880. године, основао културни делатник Алберт Марџиш; у Кисачу су евангелички свештеници Јан Мичатек и Јурај Јасенски засновали први књижни фонд, у данашњој месној библиотеци „Михал Бабинка“, 1862. године (видети: Sklabinska, Mosnakova; 2013: 212a, 284).

8 Доступно на адреси: <http://www.slovackizavod.org.rs/sr/kulturno-nasledje/biblioteke/biblioteka/1386>.

о библиотечкој делатности чешке, односно словачке националне мањине. При народним библиотекама у Пули, Загребу и Карловцу постоје центри који се старају о истим делатностима италијанске, албанске, русинске, украјинске и словеначке националне мањине.

Слични модели су развијени и у Мађарској и Румунији, где се библиотечка делатност националних мањина такође одвија према монокултуралном друштвеном моделу. У Мађарској, као део културне аутономије мањина, библиотечку делатност воде и њоме управљају мањинске самоуправе 13 традиционалних мањина, међу којима је и српска. При централним мањинским самоуправама и школама које су у систему мањинске самоуправе, установљавају се специјализоване библиотеке на језицима националних мањина. Издавачка делатност, брига о фондовима и дистрибуција публикација такође су поверене мањинским самоуправама. У Румунији је библиотечка делатност поверена централним удружењима националних мањина која се старају о заштити њихових идентитета. Српска мањина у Румунији је организована око Демократског савеза Срба у Румунији који је преузео све делатности од значаја за очување идентитета српске мањине – културу, образовање, издавачку и библиотечку делатност.

Фондови у јавним библиотекама на језицима националних мањина иду у прилог концепту мултикултуралних библиотека; међутим, сам тај концепт не зависи од броја библиотека и наслова на мањинским језицима у њиховим фондовима, већ од друштвеног приступа мултиетничности. Наиме, наслови на мањинским језицима у јавним или специјализованим библиотекама за које су заинтересовани само говорници мањинских језика указују да је друштво вишеетничко, али не и мултикултурално. У том смислу, судбина мултикултуралних библиотека више зависи од друштвеног и институционалног односа према

идентитетима грађана, него од броја корисника који на мањинским језицима користе њене фондове. Да би концепт мултикултуралне библиотеке имао смисла, потребно је да се, поред институционалног признавања и заштите идентитета етнокултурних мањина, развијају и програми за њихово друштвено разумевање. Подстицање вишејезичности и равноправно учење мањинских језика у јавним школама у мултиетничким подручјима, усвајање интеркултуралног модела као основе друштвене организације, дају прави смисао концепту мултикултуралне библиотеке и чине га делотворним.

Закључак

На крају се намеће неколико питања: коме су мултикултуралне библиотеке намењене? ко су, у условима широког приступа интернету, електронских библиотечких база и све софистицираније доступности комуникационих технологија, читаоци и корисници услуга мултикултуралних библиотека? да ли постојећи друштвени и политички системи признавања ексклузивних права етнокултурних мањина погодују развоју мултикултуралних библиотека?

На први поглед, из перспективе средњоевропских и балканских монокултуралних пројекција, овај концепт је једна од заблуда либералног мултикултурализма, јер су корисници мултикултуралних библиотека претежно припадници националних мањина, док је модел њиховог управљања и финансирања и даље централизован; осим тога, у њиховом унутрашњем устројству преовлађује монокултурална парадигма. Међутим, уколико сагледамо савремене друштвене токове, чија обележја су све интензивније миграције и стриктно поштовање људских права, онда размишљања о будућности мултикултуралних библиотека треба да имају другачије полазиште. Покретљивост радне снаге и слобода настањивања и избора, који су у основи тежње људи за управљањем личним плановима, подразумевају и ширење система различитих услуга у

локалној заједници, од размене информација и примања обавештења на различитим језицима, до приступа различитим институционалним системима и мрежама. Мултикултурална библиотека јесте место на којем они могу добити информације на својим језицима, приступити интернету и културним садржајима.⁹

Поред ширег мултикултуралног окружења, мултикултурална библиотека захтева и одговарајућу техничку опремљеност, приступ интернету и, пре свега, библиотекаре обучене за рад са корисницима који долазе из различитих култура и имају потребу за информацијама које не могу да добију у традиционалним библиотекама. У ширем европском окружењу, покретљивост радне снаге је интензивна, а социјално-економска, културна, политичка и друга права свима су доступна под једнаким условима, без обзира на земљу Европске уније из које потичу. Они су, свакако, нова циљна група мултикултуралних библиотека које би, поред основне, традиционалне литературе на различитим језицима, требало да развијају и програме за њихову културну интеграцију, као и да пружају информације од значаја за њихово укључивање. Једнако изазовна и захтевна циљна група су и мигранти из Азије и Африке који имају потребе за различитим информацијама и облицима комуникације, а које би, по логици ствари, требало да им буду доступне у мултикултуралним библиотекама.

Најзад, мултикултурална библиотека има смисла само ако је привлачна за различите етнокултурне групе,

односно ако су јој садржаји и услуге такви да привлаче људе без обзира на њихово етничко и језичко порекло.

Литература

Башић, Љиљана. „Интеркултуралност, нове информационе технологије и библиотечке мреже.“ У *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметности: тематски зборник*. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком дискурсу. Уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић. Београд: Филолошки факултет, 2014.

Barry, Brian. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Harvard University Press, 2001.

Kymlicka, Will. *Multikulturalno građanstvo*. Preveo Davor Stipetić. Zagreb: Jesenski i Turk, 2003.

Sklabinska, Milina a Katarina Mosnakova. *Slovaci v Srbiju z aspekta kulture*. Novi Sad: Ustav pre kulturu vojvodinskih Slovakov, 2013.

Stričević, Ivanka. „Knjižnice za djecu u suvremenoj Evropi: interkulturalni pristup multikulturalnom okruženju.“ *Knjižnica* 53 (2009), 1–2: 197–207.

Ljiljana Bašić,
National Library of Serbia, Belgrade

Multicultural Library and the Protection of Identity of National Minorities

Abstract

A modern liberal state has taken upon itself to rectify the injustice that was made in the recognition of identities of ethnic and cultural minorities. The myth of “ethnocultural neutrality” which was invented by the liberal state being not interested in the cultural, linguistic and traditional particularities of

9 Одличан пример представља сарадња Заштитника грађана Републике Србије са двадесетак градских и општинских библиотека, од којих је велики број у мултиетничким срединама (у Новом Пазару, Пријеполу, Димитровграду, Бачкој Паланци, Бору, Сомбору, Вршцу итд.), у којима обучени библиотекарски упућују грађане да остваре интернет комуникацију са Стручном службом омбудсмана (видети: www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/kontakt).

citizens, has been replaced with the myth of “ethnocultural justice” on the basis of which, in the modern liberal state, all these identities are recognized and protected. Within liberal theory of multiculturalism numerous questions have been opened on the differences and purposefulness of these two approaches concerning the identities of citizens.

In the meantime, international and national normative standards that protect the culture, languages, customs of minorities have been developed. An important segment of this policy of multiculturalism is the protection of linguistic and educational rights and the use of language in public space. Libraries are important in this structure, because firstly, they need to make their book collections available to different cultures, and also to, in multiethnic communities, develop content and restore the collections in a manner that will reflect the ethnic structure of the areas they cover. According to the “Guidelines

for Multicultural Library” (IFLA/UNESCO, 2008), in modern circumstances, libraries should develop summaries, organize and prepare their personnel so that they can contribute to spreading the spirit of tolerance and understanding between different cultural groups and provide a range of information relevant to different members of these groups.

In our environment, despite the implementation of high standards of minority protection, the developed library concept is the monocultural library in which the book collections are available exclusively in the language of one group. Such libraries do not have multicultural purpose and show that societies in Central and Southeastern Europe, despite the created multiculturalism policies are not multicultural societies.

Keywords: liberalism, multiculturalism, identity, multicultural library

HYROMNEMATA

Јадранка Божић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 028.01/.02
82.0
821.133.1.09 Барт Р.

Чишање је сироводник Жеље за писањем.
Ролан Барт

Сажетак

Појам читања отвара посебан простор за испитивање процеса субјективације, идентитетских одређења. Пракса сопства укључује читање, а читање и писање се не смеју раздвајати. Писање *hyromnemata* представља важну промену у субјективизацији дискурса; оне теже да изазову хватање већ-реченог, прикупљање онога што се успело чути или прочитати и то у циљу конституисања сопства. Појмови аутора и ауторства, дакле и аутентичности, представљају значајан моменат индивидуализације у историји идеја, сазнања, књижевности, филозофије и науке. Анализирамо Бартову фасцинацију и типологију задовољстава у тексту. Значајни аутори нису само креатори сопственог текста; они омогућавају своје следбенике, али и ствараоце са потпуно другачијим ставовима.

Кључне речи: читање, писање, *hyromnemata*, процес субјективације, сопство, индивидуализација, идентитет, ауторство, аутентичност, задовољство у тексту, Ролан Барт

„Ono što su drugi za asketu u zajednici, to je beležnica za anahoretu”, односно за усамљеника, пише Мишел Фуко.¹ У Епиктетовим текстовима, писање је увек повезано са *размишљањем*, са оном мисаоном вежбом о самом себи која реактивира оно што зна, призива у сећање принцип, правило или пример, промишља над њим, усваја га и на тај начин се припрема за суочавање са стварношћу. „Kao element vežbanja, pisanje poseduje, da upotrebim izraz koji se može naći kod Plutarha, *etopoietičku* funkciju: ono je operator preobražavanja istine u *ethos*.”²

У старом веку, *hyromnemata* су коришћене као књиге живота, водичи у понашању; у њима су записивани цитати, делови из књига, примери и дела којима се присуствовало или се о њима читало, размишљања или

1 Mišel Fuko, „Pisanje o sebi,” *Polja* 463 (2010): 44–54.

2 Fuko, „Pisanje o sebi,” 45.

умовања која су се чула или су некоме пала на памет. Представљале су материјалне записе о стварима које су биле прочитане, промишљане и понуђене као нека врста наталоженог блага за каснија читања и медитирања. Њихова употреба као подсетника, водича у понашању, постаје свакодневица за читаву култивисану јавност. *Hypomnemata* конституишу материјал и оквир вежби које треба често изводити: читање, ишчитавање, медитирање, разговарање са самим собом и другима. Оне треба да су *procheiron, ad manum, in promptu* – *при руци*, да би се могле употребити кад год се осети потреба. Морају бити дубоко ушанчене у души, засађене у њу, каже Сенека, морају бити део нас.

Писање *hypomnemata* представља важну промену у субјективизацији дискурса. Оне не конституишу *нарашћив сојсства*; кретање које теже да изазову је хватање већ-реченог, прикупљање онога што се успело чути или прочитати и то у циљу конституисања сопства. Циљ *hypomnemata* је учинити присећање фрагментарног *логоса*, пренесеног кроз подучавање, слушање или читање, средством за успостављање везе сопства са самим собом.

Сенека наглашава да пракса сопства укључује читање: *чишање и писање се не смеју раздвајати*. Сталним прелажењем са књиге на књигу, без застајања, без повремених враћања у кошницу са сопственом залихом меда – без белешки или прављења читалачке ризнице – ништа се не може задржати, мисли се умножавају и следи самозаборав. Писање, тумачи Фуко, као начин прикупљања онога што се читањем постигло и сопствених мисли током читања, умна је вежба која стоји наспрам великог недостатка *stultitia*-е коју бескрајно читање може да подупре. *Stultitia* би се могла описати као поремећеност душе, нестабилност пажње, смањена концентрација.³ Писање *hypomne-*

mata опире се овом распршивању и усмерава ка контемплацији.

Писање преображава ствари које су се виделе или чуле у *шкиво и крв* (Сенека). У *Писму 84*, Сенека се дотиче проблема оригиналности. Морамо водити рачуна да оно што се апсорбује не остане неизмењено, да буде *сварено*, иначе неће бити део нас. Наша душа се мора конституисати писањем. Кроз игру изабраног читања и асимилативног писања, требало би оформити идентитет кроз који се може ишчитати целокупна духовна генеалогичка. У хору нема тенора, баса, баритона, мушких и женских гласова: „*Glasovi individualnih pevača su skriveni; ono što čujemo su glasovi svih... Želeo bih da imam takav kvalitet uma; trebalo bi da bude opremljen raznim veštinama, raznim preporukama i obrascima ponašanja preuzetim iz raznih epoha istorije, ali bi sve trebalo spojiti u harmonično jedno.*”⁴

Аутентичност, аутор, ауторство

Појам *аутора* представља значајан моменат индивидуализације у историји идеја, сазнања, књижевности, у историји филозофије, као и у историји науке.

„*Ono što umetnost stvarno jeste: jeste kontradikcija, odbacivanje i negacija u odnosu na zatečeni svet. Da bi nešto bilo umetničko delo mora biti objekt, situacija, događaj ili projekt postavljeno na izuzetan i uspešan način u svet i time naspram sveta.*”⁵

Онтолошка питања о уметничком делу нису повезана само са *комадом*, већ и са сложеним *односима* дела, аутора, као и са другим питањима. Однос уметничког дела и уметника који га је створио, повезано је с

3 Види: Fuko, „Pisanje o sebi,” 47.

4 Fuko, „Pisanje o sebi,” 49.

5 Miško Šuvaković, „Kontradikcije – otpori između pojmova autentičnosti i umetnost,” *Treći program Radio Beograda*, 139/140 (2008): 167.

питањем *ауторства*; на пример, статус ауторства није исти за уметника *класичног сликара*, који понавља, обнавља и рекреира традиционални поетички принцип стварања дела, и за уметника *романтизма* или *авангарде*, који крши или открива сасвим нове принципе стварања.

Идеје о ауторству, као и схватања саме природе, улоге и позиције аутора, мењале су се кроз време, како у аналитичкој филозофији и књижевној теорији, тако и у различитим областима појединачне уметничке праксе. Традиционално, аутор је неко ко ствара, ко свесно производи значења и обликује неку уметничку творевину или научни рад. Концепт аутора изједначава се са извориштем стваралачке моћи, са креативном способношћу стварања нечега новог. Појам ауторства се односи на идентитет аутора, односно на идентитет писца.

„Transformacije kroz koje je koncept autora prošao u istoriji ljudske misli pokrivaju širok raspon osobina i uloga: od anonimnog prenosnika небеских порука u древним временима, медијума кроз који говоре музе u тренутку божанског надahнућа, до modernог тумача постојећих културних кодова, рационалног посматрача i beleжника стварности, аутор је наизмјенично био i индивидуални геније, визионар, свештеник умјетности, али i сведок, варалица, аутсајдер, обманјивач, медијска звијезда, већ u зависности од историјског тренутка i друштвено-идеолошког контекста.”⁶

Лако је приметити да аутор једног дела није само аутор сопственог текста: ма како био *бездначајан*, он управља и уређује нешто више. Ако, на пример, говоримо о Марксу или Фројду као *оснивачима дискурзивног дискурса*, треба рећи да они нису омогућили само одређен број аналогја: они су, у истој мери, омогућили и

неке разлике; отворили су простор за нешто што је другачије од њих самих, али што ипак припада ономе што су они засновали. „Reći da je Frojd osnovao psihoanalizu ne znači prosto reći da se na koncept libida ili tehniku analize snova nailazi i kod Abrahama i Melani Klajn; to znači reći da je Frojd omogućio određen broj razlika u odnosu na svoje tekstove, svoje koncepte, hipoteze, koje sve proističu iz psihoanalitičkog metoda.” Галилеј није само омогућио оне који су после њега понављали законе које је он формулисао, већ и ставове сасвим различите од оних које је сам изнео. Ако је Сосир оснивач лингвистике, он то није зато што су га други подражавали или зато што су, ту и тамо, од њега преузимали концепт знака, већ стога што је Сосир омогућио генеративну граматику која је сасвим различита од његових структуралних анализа.⁷

„Pitanje o autentičnosti i autorstvu je pitanje na koje se mogu dati različiti odgovori. Jer, autentično modernističko delo je ono koje je stvoreno tada i tu iz čina koji treba da bude neponovljiv i izuzetan. Delo se stvara kao što priroda stvara. Naprotiv, autentično postmoderno delo izuzetnost i autentičnost postiže ponovljivošću, citatnim karakterom, prenosom ili premeštanjem aspekata ili samog umetničkog dela kao celine. U postmodernoj je autentičnost u preispitivanju neautentičnosti.”⁸

Читање као вишеструко поље расутих пракси

Кроз густо и повремено неразмрсиво ткиво Бартовог есеја *О читању* кретаћемо се полако и опрезно, приморани да га у свом тумачењу често разабирамо њим самим. „Ne znam da li uopšte treba imati doktrinu o čitanju; nije li čitanje u biti *višestruko polje rasutih praksi*, nesvodljivih učinaka, i nije li stoga samo čitanje

6 Vanja Vukičević, „Fenomeni autora i autorstva kroz vrijeme,” *Ars* 3 (2010): 110.

7 Vidi: Mišel Фуко, „Šta je autor,” *Polja* 473 (2012): 100–112.

8 Šuvaković, „Kontradikcije – otpori između pojmova autentičnost i umetnost,” 168.

čitanja, Meta-čitanje, išta drugo do prasak ideja, strahova, želja, zadovoljstava, prigušivanja, o kojima valja govoriti vrlo postupno? Nažalost, čitanje još uvek nije susrelo svog Propa ili Sosira; tu željenu pertinenciju, sliku olakšanja za naučnika, mi ne nalazimo, ili bar ne još: prethodne pertinencije pripadnosti ne odgovaraju čitanju, ili ih barem ovo prevazilazi⁹ – овим речима Ролан Барт започиње свој оглед.

Шта од Жеље постоји у читању? Сигурно је да постоји извесна еротичност читања (у читању, жеља је ту са својим објектом, што је дефиниција еротичности). За еротичност читања можда не постоји чистија одбрана од оне епизоде у *Трајању за изубљеним временом* у којој нам Пруст приказује младог Приповедача који се затвара у собице Комбреа да би читао.¹⁰

Постоје ли различита задовољства читања? Је ли могућа типологија тих задовољстава? За Барта постоје, у најмању руку, три типа задовољства читања или, прецизније, три пута којима Слика читања може да ухвати субјекта који чита. Према првом типу, читалац са прочитаним текстом успоставља *фетишистички однос*: ужива у одређеним речима, у одређеним распоредима речи; у тексту се исцртавају плаже, острвца у чије фасцинације урања субјект–читалац, губи се; то би био тип *мешафоричкој или йоејској чишања*; да ли је потребно велико језичко образовање да би се такво задовољство осетило? Није сигурно:

9 Bart, „O čitanju,” *Reč* 55 (1999): 211.

10 „Попео бих се да јецам горе, поред собе за учење, у поткровљу, у малој одаји што је мирисала на перунику и на црну рибизлу која је израсла споља, између каменова зида, и пружала унутра расцветалу грану кроз одшкринут прозор. Намене једној посебној и простој употреби, та одаја, из које се дању видела чак кула у Русен-вил-ле-Пену, служила ми је дуго као уточиште – без сумње зато што је била једина коју ми је било допуштено да закључам – за све оно што је изискивало неприкосновену самоћу: за читање, сањарење, сузе и за сладострашће.” Према: *У Свановом крају* (Комбре), прев. Ж. Живојиновић (Нови Сад, Београд: Матица српска, Нолит, Народна књига, 1983), 65.

чак и сасвим мало дете у тренутку тепања осећа еротичност речи, оралну и звучну праксу која се нуди импулсу.

Према другом типу задовољства у читању, који је првome супротан, читалац је, на неки начин, извучен *исјед* током целе књиге, једном силом која је увек мање или више прерушена, а припада реду неизвесности: књига се, мало по мало, поништава и баш се у тој нестрпљивој, понесеној потрошњи налази уживање; реч је, наравно, пре свега о *мешонимијском задовољству* сваког приповедања, не заборављајући да се и сâмо знање или идеја могу испричати. „Pošto je ovo zadovoljstvo očito vezano za praćenje onog što se dešava i razotkrivanje onoga što je skriveno, možemo pretpostaviti da postoji nekakva veza sa hvatanjem prvobitne scene: želim da iznenadim, posustajem od čekanja: čista slika uživanja, koja ne pripada poretku zadovoljenja; trebalo bi uostalom u suprotnom ispitati blokiranja, odbojnosti čitanja: zašto neku knjigu ne dovršavamo? Zašto Buvar, odlučivši da se zanima za Filozofiju istorije, ne može da završi čuvenu Bosijeovu Raspravu? Da li je to Buvarova ili Bosijeova greška? Postoje li univerzalni mehanizmi privlačnosti? Postoji li nekakva erotska logika Pripovedanja?”¹¹

Конечно, по Барту, постоји и трећа авантура читања: то је, ако се тако може рећи, авантура Писања; *чишање је сјроводник Жеље за писањем* (сада смо сигурни да постоји извесно задовољство писања, иако је оно и даље веома загонетно); није реч о томе да обавезно пожелимо да пишемо попут аутора који нам се свиђа; оно што желимо је само жеља коју је скриптор имао да пише или, још, жеља коју је аутор имао од читаоца док је писао, желимо оно *волиће ме* које постоји у сваком писању. То је сасвим јасно рекао и писац Роже Лапорт: „Чисто читање које не призива неко друго писање је за мене нешто несхватљиво. Читање

11 Bart, „O čitanju,” 236.

Пруста, Бланшоа, Кафке, Артоа, није ми улило жељу да пишем о овим ауторима (нити чак, додајем, попут њих), већ да пишем.“ Из овакве перспективе, читање је заиста један вид продукције: не више унутрашњих слика, пројекција, фантазми, већ дословно – рада: утрошен производ се враћа у продукцију, у обећање, у жељу за продукцијом и ланац жеља почиње да се одвија тиме што свако читање вреди и за писање које проузрокује, до бесконачности.¹²

Тиме Барт жели да каже да је читалац субјект до краја, да је поље читања *поље субјективности* која је апсолутна (у материјалном смислу који ова стара идеалистичка реч може од сада имати): свако читање почиње од субјекта и од њега је одвојено само ретким и финим посредовањима, учењем слова, са нешто реторичких обрта, изван којих ће се убрзо наћи сâм субјект у сопственој, појединачној структури.

Не би било разумно, сматра Барт, надати се Науци о читању, Семиологији читања, осим ако се не прихвати да би једног дана била могућа – контрадикција у изразима – Наука о Неисцрпном, о Безграничном премештању: читање, то је управо та енергија, радња која ће бити схваћена у том тексту, у тој књизи, *чак оно што се не да исцрпљити катјоријама Поеџике*.

Бартово *Задовољство у шекспи*

Задовољство у шекспи; чему *прећходе Варијације о џисму*, текстови написани у периоду између 1971. и 1973. године, компоновани су у виду рубрика и параграфа, следећи хомогену схему. Овај амбициозни пројекат Ролана Барта пратио је процес спорог гомилања трагова писања кроз историју човечанства, од монументалног знака, гравираних или сликаних материје, до састављања текста, текстова, до искрсавања читања, читаоца, уживања у читању.

Бартово *Задовољство у шекспи* својеврстан је претекст, каже Јовица Аћин, „епиграф, стабло, натпис, потенцијално бескрајан код читаве крошње текстова који суделују у њему преко своје одсутности попут *интершекспијалног флука*.“¹³

Да бисмо се што више приближили смислу Бартових тананих увида и спознаја, реферисаћемо цитирањем неких одељака и одредница.

„Задовољство у тексту је онај тренутак када моје тело наставља своје сопствене идеје – јер моје тело нема исте идеје као ја. Задовољство у тексту се може схватити као дискурс о начину и месту задовољства у *шекспијалном рагу* (читање, писање, размишљање, снарење).

[...] На позорници текста нема рампе. Иза текста не постоји неко активан (писац), а испред њега неко пасиван (читалац); нема субјекта и објекта. Текст чини застарелим граматичке ставове. Он је неиздиференцирано око о којем говори Ангелус Силезијус: *Око којим ја љедам Боја јесће ишћо око којим он мене љеда*.

[...] Самотни простор размицања моје муке и моје *задовољства*. *Ma torture, mon plaisir*.

[...] Текст је фетишки предмет и *шај фетиши ме жели*. Текст ме изабире помоћу читавог једног распореда невидљивих оквира, селективних изигравања: речник, референце, читљивост итд; а изгубљен у средини текста (не *иза* њега на начин неког бога машинерије) постоји увек други – аутор.

[...] Текст у мени ствара највише задовољства ако успева да ми омогући да само посредно водим рачуна

13 Јовица Аћин, „Текст и његово тело,“ у: Ролан Барт, *Задовољство у шекспи*; чему *прећходе Варијације о џисму* (Београд: Службени гласник, 2010), 156.

12 Види: Rolan Bart, „O čitanju,“ 214.

о њему, ако сам, читајући га, понет да често дижем главу, да послушајем нешто друго. Нисам неизбежно заробљен текстом задовољства.

[...] Као институција, аутор је мртав: његова грађанска, чувствена, биографска личност ишчезла је. Но, у тексту, ја на извештај начин желим аутора: имам потребу за његовом фигуром, као што он има потребу за мојом.

[...] *Задовољство у Шекспиру*. Класици. Култура. Интелигенција. Иронија. Тананост. Понесеност. Господарење. Спокојство. Уметност живљења.

[...] *Текст* значи *Ткање*. Изгубљен у овом ткању – овој текстури – субјект се ослобађа у њему попут паука који се и сам раствара у градитељском излучивању своје мреже.”¹⁴

Писање као сенчење читања

Да ли можемо схватити овакве редове из пишчеве радне бележнице: „*Uvek ta strepnja u momentu pisanja*, kada nam Lomaco govori o zastrašujućem nemiru koji bi zahvatio Leonarda da svaki put kada je želeo da slika? Ali da nam jedan poveri: *Uvek ta zebnja u momentu pred čitanja*”,¹⁵ пита и себе и нас Морис Бланшо.

Откуда долази писање? Бојан Савић Остојић одговара: „*Iz p r a z n e, potpuno nepotentne, iz svesnog, intenzivnog osećanja praznine iznutra*.”¹⁶ Ове речи су у сазвучју и са размишљањима Исидоре Секулић: „Уметник, прави, ствара не из посуда или слика или ситости, него и з н и ч е г а. Из једне мисли, из једног звука. А кад тако

ствара, он излази из потреба и равнотеже човека; он ради сам сасвим, и чистих руку.” А Мирослав Мандић позајмљује мото од мистика Ангелуса Силезијуса из 16. века: „Ружа цвета без зашто. Цвета јер цвета, што ће рећи – нема *з а ш т о* писци пишу.”

За Башлара, писци нису никада писали неким необичним резом, већ су једино читали. Уплетени смо у једну клизајућу, еуфоричну, сладострасну, сједињавајућу, клицајућу, хомогену праксу, а ова нас пракса засипа: читати – сањати.

Читалачки имагинаријум

*Чишање чија се сврха врши у ономе што је и
проузроковало: у писању.*
Бојан Савић Остојић

„Osoba otvara stranicu, pregleda reči, fiksira, zadržava pogled na jednoj od njih, pa na sledećoj, pa sledećoj, polako (ili brzo) okreće stranu – gubeći iz vida prethodnu stranu, uhvaćena u procepu između prve i druge strane, momentalno gubeći iz vida sve strane i sve reči – i ponovo počinje da pregleda reči.”¹⁷

* *

Рађамо се већ зароњени у језик на који се никад не навикнемо; све што ми, заправо, јесмо, само је медијум језика који није неутралан. Авитал Ронел каже да су *речи пројектили који експлодирају у нашем соматском бићу*; оне су уписане у нас, постају ми, подједнако као што ми постајемо речи, осећамо речи, лансирамо речи ка другима. Одакле ови пројектили долазе? Можда сабласт аутора није потпуно истерана и паклено је усмерена на последње прогањање текста или читаоца.

14 Види: Ролан Барт, *Задовољство у Шекспиру; чему претходе Варијације у писму* (Београд: Службени гласник, 2010), 97–144.

15 Moris Blanso, „O čitanju,” у *Strategije čitanja*, prir. Mirjana Stošić (Београд: Fakultet za medije i komunikacije, 2014), 1.

16 Bojan Savić Ostojić, „Odlomci za Blansoa (iz Aleatorija),” *Polja*, 473 (2012): 94.

17 Džeremi Fernando, „Čitanje. Ili samo igra,” у *Strategije čitanja*, prir. Mirjana Stošić (Београд: Fakultet za medije i komunikacije, 2014), 241.

Конечно, сваки пут кад неко чита, он обраћа пажњу на оно што је уписано, а не на уписивача; длето је полако заборављено, напуштено. Цереми Фернандо говори о простору читања, о *чишању као прејоварачкој ипери* између читаоца и текста.¹⁸

„Појам читања отвара посебан простор за испитивање procesa subjektivacije, pitanja identitetskih određenja, postojanja implicitnog i eksplicitnog čitaoca, i problematizuje teorijska polazišta mnogih disciplina: semiotike, postmoderne teorije, studija kulture i tradukologije, književne teorije, teorije medija i komunikacija i filma, kvir teorije i dr.”¹⁹

Сваки могући приручник за читање постаје немогући због чињенице да читање никада није само и једино читање књига, текстова, слова и знакова које су нам други наменили; искуство читања је управо искуство догађања другог, нечитљивог, смрти, догађања које увек излази изван корица књиге, искуство напуштања листа папира с којег нам се нешто говорило, на којем се писало, на којем је нешто хтело да се каже. На тај начин, искуство читања постаје друго име за историју бесконачних неуспеха да се значење и смисао фиксирају, да се тело одвоји од текста.

**

Гетеове су речи: „Постоје три врсте читалаца: *прва*, која ужива не просуђујући, *шрећа*, која просуђује не уживајући, и она *средња*, која просуђује уживајући и ужива просуђујући; то је она врста која заправо изнова ствара уметничко дело.”

Литература

Bart, Rolan. „О čitanju.” *Reč* 55 (1999): 211–215.

Барт, Ролан. *Задовољству у шекспиру; чему прешхоге Варијације у џисму*. Превео Јовица Аћин. Београд: Службени гласник, 2010.

Илић, Павле, Оливера Гајић, Миланка Маљковић и Софија Кошничар. *Чишањем ка стварању – стварањем ка чишању*. Нови Сад: Градска библиотека: Прометеј, 2013.

Делез, Жил. „Књижевност и живот.” Превела Александра Манчић Милић. *Лешоис Машице српске* 465, св. 6 (2000): 788–794.

Fuko, Mišel. „Pisanje o sebi.” Preveo Andrija Filipović. *Polja* 463 (2010): 44–54.

Fuko, Mišel. „Šta je autor?” Prevela Eleonora Prohić. *Polja* 473 (2012): 100–112.

Milić, Novica. *Predavanja o čitanju*. Београд: Narodna knjiga – Alfa, 2000.

Planeta čitalac. Priredila Ivana Jovanović Arsić. Pančevo: Gradska biblioteka, 2014.

Savić Ostojić, Bojan. „Odlomci za Blanšoa.” *Polja* 473 (2012): 91–99.

Strategije čitanja. Priredila Mirjana Stošić. Београд: Fakultet za medije i komunikacije, 2014.

Šuvaković, Miško. „Kontradikcije – otpori između pojmova autentičnost i umetnost.” *Treći program Radio Beograda* 139/140 (2008): 163–175.

Vukićević, Vanja. „Fenomeni autora i autorstva kroz vrijeme.” *Ars* 3 (2010): 110–114.

18 Види: Džeremi Fernando, „Čitanje. Ili samo igra,” 242.

19 Mirjana Stošić, „Predgovor,” у *Strategije čitanja*, prir. Mirjana Stošić (Београд: Fakultet za medije i komunikacije, 2014), VII.

Jadranka Božić

National Library of Serbia, Belgrade

Hypomnemata

Abstract

The concept of reading is opening a special space for the study of subjectivity's process and questions of identity determination. The practice of selfness involves reading; reading and writing should not be separated. Writing *hypomnemata* represents an important change in the discourse of subjectivization. They tend to cause the collection of what is managed to

hear or read in the purpose of constituting the selfness. The notion of author and authorship and therefore authenticity represents a significant moment of individualization in the history of ideas, knowledge, literature, history of philosophy and science. In the article we analyze three types of Roland Barthes's pleasure in text. Important authors are not just the creators of their own work. They do not only allow their followers, but the creators of completely different attitudes.

Keywords: reading, writing, *hypomnemata*, subjectivity's process, selfness, individualization, identity, authorship, authenticity, pleasure in text, Roland Barthes

POST FESTUM: НИСМО ЛИ ВЕЋ ИЗГУБИЛИ РАТ СА „ДИГИТАЛНИМ ДОМОРОЦИМА“?

Александра Грозданић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 028:[316.774:004
028:316.776

Сажетак

Рад покушава да сагледа проблем незаинтересованости младих генерација за штампане медије, нарочито за књигу, из перспективе његове условљености дигиталним окружењем. У вези са тим, он пре свега потенцира питање има ли у животу нове генерације „дигиталних домородаца“ места за књигу. Како су електронски медији променили нашу перцепцију, у складу са тим је и сâм читалачки чин трансформисан и суштински измењен; можемо говорити о променама квалитета читања и читалачког понашања. Као последица ових процеса, штампана књига, најважнији артефакт наше цивилизације, потиснута је на маргине друштвених збивања.

Кључне речи: „дигитални домороци“, читање на интернету, линеарно читање, читалачко понашање, дигитално окружење

Упркос великом броју стручних скупова, дебата и дискусија одржаних на тему односа деце и (не)читања, одговори које су стручњаци покушали да дају у вези са овим глобалним проблемом дошли су, чини се, *post festum*.

Спутана фрустрирајућом чињеницом да су ствари већ измакле контроли, а електронски медији у потпуности загосподарили нашим животима, генерација бранилаца секвенцијалне културе писмености у ситуацији је да стално узмиче пред агресивним „дигиталним домороцима“. И родитељи и школство остају на маргинама овог антагонизма; док наставни програми настоје да, редукацијама већ ионако редукованих читалачких задатака, доведу до компромиса између главних актера сукоба, деце електронског доба са једне стране и књиге са друге, млада „хај-тек генерација“ наставља да игнорише књигу као „архаичан“ медиј.

Ако имамо у виду Меклуаново (McLuhan) мишљење да у овој трци човека и технологије „naš pogled na svet uvek остаје један корак iza“,¹ постаје јасније зашто смо битку за нове поштоваоце Гутенбергове галаксије унапред изгубили. Као да смо заборавили да се ступањем новог друштва на сцену неминовно установљавају и нове културне матрице и обрасци, пошто оно неминовно „odbacuje sve naše stare vrednosti, uslovljene odgovore, stavove i institucije“,² како тврди Меклуан, директно имплицирајући да промене које нам се дешавају пред очима не могу остати делимичне. Његова констатација, изречена крајем шездесетих година, да деца одрастају у времену које је он метафорично назвао „hibridnim čistilištem vrednosti, koje su u stalnom sukobu“³, сада би се, после готово пола века, вероватно могла заменити тезом да данашња деца одрастају на прагу електронског раја који је у потпуном складу.

Зашто, онда, тај склад у нас уноси немир? Зашто смо несрећни, бесни, посрамљени чињеницом да наша деца углавном недовољно читају књиге, док немали број њих то и не покушава.

Мучан утисак да смо и сами све више разапети између два медија, као и очигледна чињеница да се налазимо на прекретници интелектуалне и културне историје, чине нас, „дигиталне имигранте“, још беспомоћнијима. Пропратна појава ових процеса је стварање нове интелектуалне етике код наше деце, неке која је нама страна. Понекад и сами препознајемо процесе који нарушавају мир и равнотежу наших читалачких умова.

„А Internet meni, čini se, nagriza sposobnost koncentracije i kontemplacije. Bio ukorčan ili ne, moj um

sada očekuje da će informacije primati onako kako ih odašilje Internet: u neprekinutoj struji malih čestica. Nekoć sam bio ronilac u moru riječi. Sada jezdим po površini poput onih tipova na skijama za vodu“, резигнирано признаје амерички писац Николас Кар.⁴ Он луцидно примећује да чак ни Меклуан није могао да предвиди какав ће нам „гастрономски“ спектакл понудити интернет, са чијег стола сада свакодневно једу наша деца. Зашто се, онда, чудимо када, пропорционално овом растућем интересовању, интересовање за остале медије, нарочито за књигу, опада?

„Očekivanje da će *uključeno* dete električnog doba reagovati na stare obrazovne metode je isto što i očekivati da će orao da pliva. To jednostavno nije u njegovom okruženju i stoga je nerazumljivo“, тврди Меклуан. „TV dete će ustanoviti da je prilagođavanje podeljenim, vizuelnim ciljevima našeg obrazovnog sistema teško, ako ne i nemoguće, pošto su mu elektronski mediji uključili сва čula; ono žudi za dubokim učestvovanjem, a ne linearnom izdvojenosti i uniformnim sekvencijalnim obrascima.“⁵

Због веће *ефикасности*, свакодневно се повећава број младих људи који читају искључиво на интернету.

Трансформацијом штампаних медија у електронску форму, ослабљен је њихов економски и културни потенцијал, тако да су данас, по времену које им посвећујемо, у поређењу са оним које посвећујемо осталим личним медијима (компјутеру, радију и телевизији), они на последњем месту.

Свет писма пребачен је у други медиј који га апсорбује и трансформише према властитим обрасцима, лишавајући чин читања његових базичних вредности,

1 Maršal Mekluan, *Elektronski mediji i kraj kulture pismenosti*, prev. Miloš Trifunović (Loznica: Karpos, 2012), 19.

2 Исто, 63.

3 Исто, 41.

4 Nicholas Carr, *Plitko – Što Internet čini našem mozgu*, prev. Ognjen Strićić (Zagreb: Naklada Jasenski i Turk, 2011), 19.

5 Mekluan, *Elektronski mediji i kraj kulture pismenosti*, 41–42.

попут маштовитости, контемплативности и рефлексивности. Уз то, не смео губити из вида да је читање електронског текста одузело овом когнитивном чину подједнако важну компоненту тактилности.

Технологија прекидања или ометања, како то примећују бројни блогери и аутори који се баве електронским медијем, најважнија је његова карактеристика. Али, осим што је разбијена читаочева пажња, разбијено је и сâмо дело: „Jednom kad smo postigli da se knjige mogu otkrivati i pretraživati na Internetu, time smo ih i razudili. Žrtvovali smo koheziju njihova teksta, linearnost argumenata ili pripovjedne niti koje teku njenim brojnim stranicama. Ono što su rimske zanatlije sašile kad su napravili prvi kodeks, sada je rašiveno“, каже Николас Кар у својој књизи *Плишко*.⁶ Интегрално књижевно дело је, по његовом мишљењу, са становишта Гугла, тотално незанимљиво; ту корпорацију искључиво занимају подаци којима ће се попуњавати информациони ресурси, намењени експлоатацији.

Није стога чудно што, руководећи се практицистичким идејама, јавне школе у Америци сугеришу ученицима да референтну грађу проналазе на интернету. Истраживања која су спровели *Pew Research Center* и *American Life Project* показују да готово половина америчких професора користи е-читаче и таблете у редовној настави, док по 73% професора и ученика користи мобилне телефоне за савладавање градива. Обесхрабрује, сигурно, и податак да 99% професора, током припреме за наставу, информације тражи на интернету.⁷

Прелазак читалаца на нови медиј пропраћен је и суштинским променама у квалитету читања; стога се

може рећи да оно, у традиционалном смислу, више не постоји, док у метафоричном, како то Кар духовито примећује, „evoluiramo od njegovatelja osobnog znanja u lovce – sakupljače u elektroničkoj šumi podataka“.⁸

Читање у дигиталном окружењу изменило је читалачко понашање, обележивши га новим карактеристикама, попут летимичног прегледања, фокусирања на кључне речи, дијагоналног читања, читања на прескок итд. Једно је сигурно: оно више није линеарно.

Узимајући у обзир драматичност промена, неминовно нам се намеће и питање ко су данашњи читаоци. Стога наша руска колегиница, Ана Степанова, у чланку о променама читалачког генотипа, поставља питање: „Можемо ли читаоцем да назовемо и слушаоца аудио књига?“⁹

Према подацима интернет-књижаре *Amazon.com*, продаја њихових електронских књига већ годинама уназад премашује продају штампаних издања. Ипак, како су медији пренели пре неколико година, тачније 2009, овај књижарски виртуелни лидер обрукао се пред читаоцима: продавао је књиге једног независног издавача, а када се након извесног времена испоставило да дотични издавач за то није имао право, *Амазон* је са *Кингле* читача даљински избрисао копије плаћених књига.¹⁰

Овај пример, сам по себи, можда не значи много ако се посматра као један од безбројних случајева кршења права потрошача, јер су читаоци којима је књига из-

6 Carr, *Plitko*, 220.

7 Према: Center for Career Development, *Učenje 2.0.- Nove tehnologije „prodiru“ u učionice*, Link group. <http://www.razvoj-karijere.com/nove-tehnologije-prodiru-u-ucionice> (преузето 27. 3. 2015).

8 Carr, *Plitko*, 186.

9 Превод А. Г. према: Анна Сергеевна Степанова, „Читательский генотип. Что изменилось?“ у *Современный читатель: взгляд специалистов книжной культуры*, уред. Анна Сергеевна Степанова (Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2011), 71. – Прим. уред.

10 Према: Zoran Stanojević, „Pirati sa Amazona“, *Vreme*, 30. jul 2009, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=878861> (преузето 20. 3. 2015).

брисана, у крајњем случају, потрошачи; али, за нас је то, свакако, илустративан пример начина на који један електронски медиј утиче на сферу читаоачеве приватности, а технологија брутално уређује однос између читаоца и дела.

И, као што се током дубинског, линеарног читања, читалац идентификује са књигом, тако се млади корисници компјутера најчешће поистовећују са технологијом која им је блиска. Меклуан спомиње један цртани филм у коме дечак пред својом мајком изражава жељу да, када порасте, постане компјутер. Велики медијски визионар, кратко коментарише: „Хумор је често пророчанство.“¹¹

А каква је судбина штампане књиге као најзначајнијег артефакта наше цивилизације и да ли ће она остати медиј најотпорнији на утицаје нових технологија, остаје да се види. Рат са „дигиталним домороцима“ још увек траје...

Литература

Mekluan, Maršal. *Elektronski mediji i kraj kulture pismenosti*. Preveo Miloš Trifunović. Loznica: Karpos, 2012.

Stanojević, Zoran. „Pirati sa Amazona.“ *Vreme*, 30. jul 2009. <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=878861> (преузето 20. 3. 2015).

Степанова, Анна С. „Читательский генотип. Что изменилось?“ У *Современный читатель: взгляд специалистов книжной культуры*, уред. Анна Сергеевна Степанова, 68–73. Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2011.

Carr, Nicholas. *Plitko – Što Internet čini našem mozgu*. Preveo Ognjen Stripić. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk, 2011.

Center for Career Development. *Učenje 2.0.- Nove tehnologije „prodiru“ u učionice*. Link group. <http://www.razvoj-karijere.com/nove-tehnologije-prodiru-u-ucionice> (преузето 27. 3. 2015).

Aleksandra Grozdanić

National Library of Serbia, Belgrade

Post festum: Haven't We Already Lost a War Against "Digital Natives"?

Abstract

This paper attempts to address the issue of lack of interest in younger generations for the print media, particularly books, from the aspect of them being conditioned by the digital environment they live in. In relation thereto, the paper, primarily, puts an emphasis on the question: "Is there any room for books in the lives of the new generation of "digital natives"? As the electronic media changed our perception, the very act of reading from the new media has been transformed according to its pattern and essentially modified, so we can speak of changes in reading quality and reading behaviour. Consequently, a printed book, the most important artifact of our civilisation, has been relegated to a marginal position of social events.

Keywords: digital natives, Internet reading, linear reading, reading behaviour, digital environment

11 Mekluan, *Elektronski mediji i kraj kulture pismenosti*, 69.

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ БИБЛИОТЕКЕ СВЕТОГОРСКОГ МАНАСТИРА СВЕТОГ ПАВЛА

Љиљана Пузовић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 027.6:271.2-523.6(495.631)
091=16(495.631)

Сажетак

У раду се, након уводног дела биографске садржине, доноси превод поглавља из књиге архимандрита Антонина Капустина, *Замешки ђоклонника Свяштой Горы*, које се односи на његову посету Манастиру Светог Павла, 1859. године. У тексту су изнета запажања архимандрита Антонина о манастиру, с наглашеним интересовањем за манастирску библиотеку, у којој се тада налазило око 200 словенских, углавном српских, рукописних и старих штампаних књига.

Кључне речи: Манастир Светог Павла, Света Гора, архимандрит Антонин Капустин, Анатолиј Аркадјевич Турилов, библиотека, рукописне књиге

Архимандрит Антонин (Андреј Иванович) Капустин (1817–1894) био је изузетно плодотворан црквени и научни радник, један од утемељивача руске византологије и славистике. Време проведено на месту настојатеља руске цркве у Константинопољу, од 1860. до 1865. године, искористио је за проучавање словенских старина, с посебним интересовањем за светогорске манастире.

За члана Руске духовне мисије у Палестини одређен је 1865, а место начелника мисије преузео је 1869. године. Руска духовна мисија тада се налазила у веома сложеним односима са Јерусалимском патријаршијом и представницима других конфесија у Светој земљи. Захваљујући добром познању црквених, историјских и политичких прилика, као и одличном знању грчког и низа источних језика, архимандрит Антонин је успео да поправи њен положај и створи чврсте основе за опстанак и даљи рад. За време вршења дужности, учинио је бројне услуге поклоницима из Русије, а успео је да многе православне светиње стави у над-

лежност Руске Империје. Поред службених дужности, бавио се археологијом и астрономијом, нумизматиком, а до дубоке старости писао је стихове и сликао. Ископавања око Храма Гроба Христовог изведена су 1883. године, што је резултирало откривањем остатака зида старог Јерусалима. Завршио је још неколико археолошких ископавања која су довела до бројних значајних открића из библијске археологије.

У другој половини седме деценије 19. века, учествовао је у припремама за штампу аката руског светогорског Манастира Светог Пантелејмона. Током 1867. године, проучавао је рукописе Патријаршијске библиотеке у Јерусалиму и грузијске рукописе Манастира Крста. На каталогу рукописних и старих штампаних књига Манастира Светог Саве Освећеног радио је током 1868. године. Од почетка августа до 18. септембра 1870. године, заједно са сарадницима, састављао је опис 1.310 грчких, 38 словенских и 500 арапских рукописа из библиотеке Манастира Свете Катарине на Синају, али тај материјал није објављен. Ипак, за уложени труд је од манастирског братства на дар добио књигу *Кијевски глагољски списићи*, која је касније дошла у библиотеку Кијевске духовне академије.

Умро је у Јерусалиму, 24. марта 1894, у 77. години живота. Према сопственом завештању, сахрањен је на Маслинској гори, у Вазнесењској цркви, подигнутој на његово залагање и према његовом пројекту.¹

Архимандрит Антонин је посетио светогорски Манастир Светог Павла 25. августа 1859. године. Том приликом је описао манастирски комплекс, важне споменике и знаменитости, а посебну пажњу је посветио манастирској библиотеци у којој је нашао око 200 словенских, претежно српских, рукописних књига. Након сумарног прегледа и приказа целокупног

фонда, направио је избор најзначајнијих и најлепших књига о којима је оставио више података. Преписао је записе које је сматрао најважнијима и указао на примерке књига које се уметничком вредношћу или посебношћу садржаја издвајају из „уобичајеног“ корпуса средњовековних библиотека. Поред тога, он је „прегледао, испремештао и чак распоредио како следује све словенске књиге из библиотеке“, а затим прегледао „њену грчку половину“, која га је поразила својим сиромаштвом. С обзиром на то да је у манастиру провео само један дан, доста је урадио на сређивању фонда.²

Своја запажања са путовања по Светој Гори, као и са поменутог, које се односи на боравак у Манастиру Светог Павла, објављивао је у наставцима, у часопису *Труды Киевской Духовной Академии*, од 1860. до 1863. године, под заједничким насловом *Замѣтки й поклонника Св. Горы*.³ У њима је до израза дошла велика ауторова ерудиција, као и интерес за различите стране и појаве из живота атонских манастира и њихових братстава; дневничка основа је обезбедила живост и непосредност начина излагања архимандрита Антонина.

Упркос значају ових радова, богатству садржаја и обиљу сазнања које пружају широком спектру истраживача (историчарима, историчарима језика, историчарима књижевности, историчарима уметности, теолозима и др.), *Замѣтки* су, као и њихов аутор, деценијама били потпуно заборављени како у нашој, тако и у руској науци. Захваљујући труду Анатолија Аркадјевича Турилова, историчара и истакнутог археографа, у издању Индрика из Москве, 2013. године, појавила се књига под истим насловом, *Замѣтки й поклонника Святой Горы*; у њој су сабрани одломци из часописа *Труды* Кијевске духовне академије, допуњени

1 Борис Львович Фонкич, „Антонин (Капустин),“ у *Православная энциклопедия* Т. 2. (Москва: Церковно-научный центр РПЦ „Православная энциклопедия“, 2000), 684–686.

2 Антонин Капустин, *Замѣтки й поклонника Святой Горы* (Москва: Индик, 2013), 205–224.

3 Антонин Капустин, „Замѣтки поклонника Св. Горы,“ *Труды Киевской Духовной Академии* бр. 1 (1863), 30–54.

предговором и изузетно корисним коментарима А. А. Турилова.⁴

С обзиром на разношење књига из манастирске библиотеке до којег је, током 19. века, дошло услед недовољне бриге грчког братства за словенско рукописно наслеђе, као и на потпуно уништење преосталог фонда у пожару 1902. године, сваки податак о некадашњим рукописним књигама које је она поседовала веома је важан.⁵ Посао на „реконструкцији“ некадашње манастирске библиотеке битан је за српску, словенску и свеколику европску културу;⁶ зато је свако сведочанство вредно, а забелешке архимандрита Антонина представљају праву драгоценост.

У прилогу се доноси превод оног дела IX поглавља књиге *Замешки ѡклонника Свяштой Горы* у којем је архимандрит Антонин Капустин описао своју посету Манастиру Светог Павла, као и превод коментара А. А. Турилова. Због постојања двоструког критичког апарата, напомена самог аутора и напомена уредника издања, техничко решење је нађено у томе да се напомене А. Капустина дају као фусноте *in continuo*, а коментари А. А. Турилова као ендноте, на самом крају текста.⁷

ПРИЛОГ

Св. Гора, 25. август 1859.

„Св. Павле“

„Саизволели смо да се сложимо са општим мишљењем, молбама и жељама свих најбогоугоднијих монаха и игумана који са нама заседају, да укинемо окупљања на Васкрс и Божић, а да долазимо и окупљамо се једном годишње, на часни празник Пречисте Богородице и Богоматере. Стога, нека се до тога дана чувају и црквени приходи. Дакле, предлагемо да на наведени празник прот долази са тројицом ученика, богоугодни *Аѡанасије* и катигуман Велике Лавре са двојицом, а монах *Павле* са једним.“

Ова заповест налази се у првом познатом уставу Свете Горе, из времена императора *Јована Цимискија* или Чимискија, састављеном од 28 правила и потписаном од стране 58 игумана, чији се оригинал (познат као *Траѡс*) чува у протатском архиву и, нажалост, никоме не показује. Из њега се види да је монах Павле заузимао треће место у светогорској црквеној хијерархији, непосредно иза Светог Атанасија. Да се претпоставити да се та почаст заправо односила на Павла лично, јер у саборском акту он није назван чак ни игуманом, он тај акт није потписао одмах иза Атанасија и у другим актима из 11. века, игуман његове обитељи не заузима место које је додељено њему.⁸ Напротив, испод акта из

4 Капустин, *Замешки ѡклонника Свяштой Горы*, 205–224, 341–348.

5 Гојко Суботић, „Манастир Светог Павла,” у *Казивања о Свяштой Гори* (Београд: Просвета, 1995), 128.

6 Анатолий Аркадьевич Турилов, „К отождествлению частей некоторых фрагментированных сербских рукописей XIV века,” *Археѡграфски ѡрилози* бр. 26–27 (2004–2005): 131, 142, 151–152; Анатолий Аркадьевич Турилов, *Оѡ Кирилла Философа до Констѡнѡтина Косѡтенецкоѡ и Василия Софиѡнина: Истѡрия и кулѡтура славѡн IX–XVI века* (Москва: Индрик, 2011), 361, 378.

7 Капустин, *Замешки ѡклонника Свяштой Горы*, превод текста на стр. 205–224; превод коментара А. А. Турилова на стр. 341–348.

8 Тако је, у другом уставу Свете Горе (1046), он потписан као девети од укупно 32 игумана. Треба приметити да се, приликом поновног покретања питања о броју послушника који су дужни да прате игумане на редовни годишњи сабор, игуман Лавре, желећи да остане на дотадашњем положају, позивао на прву повелу, али да притом уопште није поменуо Павлову привилегију. Лавра је у то време већ задобила прво место по значају на Светој Гори. За њом су следили манастири Ватопед и Ивер. Прот је већ попуштао тројици моћних игумана, да не кажемо да је постао отворено сувишан. Чак је на сабору изнет предлог по коме би игуман Лавре долазио на сабор са шесторицом послушника, ватопедски и иверски игумани са по четворицом, прот са тројицом, а сви остали игумани са по једним. Међутим, та аристократска замисао није се остварила. Одлучено је да игуман Лавре долази са једним или двојицом послушника, како буде желео, а сви остали игумани, међу њима и прот, са по једним.

1071. године (који се чува у Русију), „Михаил, монах обитељи господина Павла“ потписао се последњи. Па и сâм Павле (под условом да је то заиста он?) испод устава се потписао као 36. члан сабора. Из свега што је сачувано у списима и предањима Свете Горе о Светом Павлу, види се да је он био изузетан човек, како по карактеру, тако и по образовању, а највероватније и по пореклу. Да је био савременик Светог Атанасија (иако, очигледно, старији од њега), а сходно томе и да није био син цара Михаила Рангаве, о томе нема спора. Но, да ли је он сâм био онај познати *Павле Ксиројошамски* који је у давна времена уврштен у ред светитеља заједно са Светим Атанасијем и заједно са њим насликан на зиду карејске цркве? То питање, по мом мишљењу, још увек треба сматрати отвореним. Надамо се да ћемо се вратити том предмету.

Јединствена по свом положају, обитељ је за нас била јединствена и по својој срданости која је заиста била дирљива. Премда је већ била ноћ, на капији манастира нас је дочекала читава братија, на челу са настојатељем, уз звоњаву звона, о којој смо се убрзо распитали и која је, по причи стараца, слична руској. Излишно је и спомињати да се срданост није завршила са дочеком; напротив, расла је, како смо се ближе упознавали са братијом, из часа у час. Сви су родом *Седмоострвљани*⁹ и скоро су искључиво *Кефалоњани*, према увреженом мишљењу, поданици Енглеске, чијим покровитељством нису сасвим одушевљени, али га ипак радо уживају – док за британску управу то можда и није никакво посебно задовољство, али ни нека нарочита брига. То су две непријатељске руке које су грчевито зграбиле једна другу због интереса који је по размерама можда и исти, али се по природи у потпуности разликује. Излишно би било додавати да је реч о рукама, а не о срцима. Без намере да осуђујемо

нашу јонску браћу, браћу по светом обреду крштења, треба рећи да се на њих односи онај прилично познати израз који се у паганском свету употребљава за божанство коме се људи клањају, али мимо своје воље – *colendum et abhorrendum*!

Пре обиласка манастира, ја сам, по обичају, сматрао својом дужношћу да отворим (књигу) Барског. У његовом опису једва да сам препознао садашњу обитељ Светог Павла, тачније речено, једва сам је у њему пронашао. Од онога што је постојало у време Барског, преостао је тек део – северна и део западне стране манастирског комплекса. Манастир уопште није „скучен на изглед и висок попут стуба“, у њему нема скучености и таме и он не „изгледа као да је читав под једним каменим кровом“. Њега сада чини четвороугао са високим зидовима и са келијама; у његовој средини, налази се пространо двориште у којем се уздиже огромна петоглава саборна црква чија је изградња управо завршена и која је посвећена Срећењу Господњем, као сећање на најстарију сртењску манастирску цркву коју је саградио још сâм оснивач овог манастира, Свети Павле. Саборна црква Светог Георгија коју је описао Барски, више не постоји. Од ње су остали само трем и припрата. Зидови трема осликани су апокалиптичним и акатисним представама, по узору на друге светогорске обитељи. На свим иконама су словенски потписи. На улазним вратима (с јужне стране) представљен је епископ у мантији како у руци држи цркву пред иконом Светог великомученика Георгија. Име светитеља је *Михаил Бечкеречки*. Година осликавања трема је 7195. (1687), што се види из сачуваног српског потписа. Игуман манастира тада је био Лука, а манастир је био словенски (српски). Таквог га је и Барски видео, премда готово пустог, 1728. године. Но, приликом његовог другог путовања по Светој Гори, године 1744, у манастиру су већ живели Грци. Када су га, онда, населили Словени? У њему постоји шест словенских натписа, уклесаних у мермеру. Они гласе овако: први, који

9 Седмоострвљани (ἑπτανησίαι), како их називају у Европи, у руским географијама се називају *Јонцима*, а *Седмоострвље* (ἡ ἑπτανησος) је познато под називом *Јонска република*. Све су то позајмљени термини и појмови.

се налази над улазом у некадашњу Георгијеву цркву: Прѣстаа Тронце и прѣбѣствнаа храмъ твои съ ѡтверди ѡантваци прѣнстїе Бѣтце нашъ Бѣе и сѣго и славнаго великодѣла Георгїа. лѣ. 5, ѡе. (1447). и нѣ. кр. сѣицѣ аї лѣ 5; други, поред некадашње фонтане у једном од пролаза старог здања: въ хѣ бѣ бѣгоѡѣрныи ѡанъ стефанъ ѡлстїю бѣею гнѣ молдавскон земли снѣ, богдана коевода. доведе водѡв. сїю монастыровъ въ оупокоенїе. себѣ въ вѣчноу паметъ пригощеноу. нїконоу иеромонаху. в лѣто 5, н. (1500) и дѣк. 5. кроугъ сѣицѣ иї н лоу^и 5! (!) ѡсѣл. кѡ; трећи, поред друге фонтане, на истом месту: въ лѣто 5, ф. (1501) за осподствла его текѡще лѣто де пригощене сѣго павла кур мѣхтарн иермо...; четврти, на истом месту: бѣготствы ѡв стефанъ коевода. гѣрь земли молдавскон снѣ богдана коеводн. и снѣ его богданъ коевода доведе сїю водѣ. и сѣзда ѡвог...крѣстїицѣ и воденицѣ с...; пети, у подножју манастирске куле: нѣте сїю пригѣ 5^и коевода и сѣвѣн (?) его петрѣ воевода и ѡсѣдорѣ кав...; шести, на врху те исте куле: 5^и изволенїемъ ѡца. и поспѣшенїемъ снѣ. и сѣврѣшенїемъ сѣго дѣа. въ хѣ бѣолюкн... и бѣгоѡѣрнн ѡв нѣгоє коевода и снѣ его ѡсѣосїе коевода. и господары земли 5гровлахїнскон. и новн ктїтѡрїе сѣго храма сего сѣтворїше снѣ прїгѣ нн [а?] спокоенїе сѣицѣ монастыров. и гспствон [нѣ. диннѣ.] лѣт 5, х. сѣздасе (1522). Из ових натписа се види да се подизање храма и, сходно томе, свих грађевина око њега, одвијало средином 15. века, тј. четири века после Св. Павла (94). Шта је манастир за све то време био? Скит, келија, метох? И да ли је уопште постојао? – Јесте постојао, јер у једној његовој малој цркви постоји натпис који сведочи о њеном осликавању 6901. (1393) године. Био је манастир; у архиву постоји акт из 6893. (1385) године (95) у коме се помиње његово име. У манастиру постоји копија најстаријег акта, из 6524. (1016) године, који за предмет има спор „духовног оца Павла Ксиропотамског“ са игуманом вулєвтиријске обитељи. Ова копија је потврђена од стране солунског митрополита Исидора. Међутим, нити је наведена година потврде, нити се може видети да ли оригинални акт припада манастиру, нити је у акту поменуто његово постојање. Било како било, на основу најстаријих манастирских аката и хрисовуља, јасно је да су овде првобитно живели Грци.

Најстарији словенски документ који сам у манастиру видео, јесте копија (или превод) акта из 6909. (1401) године. Када је ова копија сачињена – није познато. На основу једног светогорског акта из 1404. године, о. арх. Порфирије тврди да је Манастир Св. Павла те године био продат двојици словенских монаха, *Герасиму* и *Анѡнију*, од стране ксиропотамског манастира којем је до тог времена припадао. Нажалост, ја тај документ нисам видео. Оци, пак, светопавловски нису желели ни да чују да је њихов манастир икада икоме могао бити продат од стране било ког другог манастира, већ одлучно тврде да он има древну самосталност какву нема ниједан други светогорски манастир, па ни сама Лавра; додавали су да је Ксиропотам, у случају да га је заиста и подигао њихов Св. Павле, позније дело његових руку и да је добио име од надимка Св. Павла, а по потоку који се налази у близини њихове обитељи; прихватају могућност да је Св. Павле заиста могао имати замисао да, ради избегавања упада поморских разбојника, измести свој манастир на друго, узвишеније и безбедније место, управо ту, где се сада налази Ксиропотам, будући да је у то време читав обала, од лаврске међе до Дохијара, припадала њиховом манастиру итд. И, уопште, могло се приметити да између Манастира Св. Павла и Ксиропотама не владају сасвим глатки односи, већ односи двојице независних потомака једног те истог претка чија је историја за њих још увек на нивоу нејасног предања (96). Било како било, стари спор ових двају поседника врти се сада око предмета од чисто и искључиво научног значаја. На границама њихових материјалних поседа није више могућ било какав сукоб, пошто су тај простор заузела три манастира од којих ниједан не налази за сходно да подржава претензије једне или друге стране.

Ујутру, 25. августа, обилазили смо и разгледали манастир, његову саборну цркву пре свега. Учинила ми се пространијом од свих атонских цркава које сам до тада видео. Углавном је задржала типичан план старих

светогорских саборних цркава, али јој је архитекта, у појединостима, дао доста тога специфичног. Тако је, на пример, осим девет малих, на њој подигао и две велике куполе, а над олтаром је, ради подизања куполе мањих димензија, осмислио спајање сводова и надстрешница које је, чини се, прешло границу *licentiae tectonicae*. Пожелео сам да сазнам име неимара. Помињали су ми име једног зидара, познатог на Св. Гори. Задивила ме је и његова смелост и поверење које му је братија указала! Црква ће бити лепа када се омалтерише изнутра, а ја бих додао — и када се ослика, али тешко да би се заиста могло рачунати на добро осликавање. Црква ће, без сумње, бити украшена и паникандилима и мноштвом других изума отшелничког укуса и, на задовољство братства, личиће на све друге цркве Св. Горе. Ја се, чак, прибојавам да би је споља могли омалтерисати браон бојом, како ни по чему не би заостајала за лаврама Ивера и Ватопеда... Зашто ли су грчки архитекти, тако брзо и тако рано (још од 10. века), почели да заборављају велики и дивни узор Свете Софије?

После поклоњења Животворном дрвету и светим моштима, међу којима су и честице моштију великих светаца *Василија* и *Григорија*, разгледали смо иконе насликане на даскама, окачене у олтару и у самом храму, по зидовима. Оне су претежно словенске и, премда се не могу похвалити великом старином, историчар који се бави словенским иконописањем не може да их не цени. Заједно са светим моштима, пред поклоника се, ради великог поклона, износи и веома стара икона *Бојомашере* чији се обриси још увек у великој мери распознају. Она је уздуж расцепљена, напола. Месно предање говори да је ова икона припадала царици Теодори и да су је иконоборци два пута бацали у ватру, али да је она остала неоштећена. Чињеница да је икона расцепљена може служити као потврда предања.¹⁰ Заједно са њом, ради одговарајућег иска-

зивања поштовања, приносе се и такозвани *часни дарови* (τίμια δῶρα), тј. поклони које су мудраци (волхови) принели тек рођеном Искупитељу света. Њих је Барски подробно описао. У општим цртама, предање каже да их је обитељи даровала ћерка деспота *Ђурђа, Марија*, која је имала горку судбину да буде жена султана Мурата (и мајка Мехмеда II, по неким ауторима)¹¹ (97). Предање додаје да је она желела да манастиру лично уручи своје поклоне, али да ју је недалеко од њега зауставио глас који јој је забранио да иде даље. Сада је то место обележено крстом. У манастирској архиви чува се и хрисовуља њеног оца Георгија (*Ђурђа*) (98), као и друга хрисовуља Бука или Вувка (тј. Вука), вероватно њеног деде.¹² Постоје још два предмета који побуђују велику знатижељу посетилаца. Локална предања их везују не само за

.....
много пострадао од иконобораца због своје ревности према православљу. Могуће је да је он донео ову икону. Али и даље остаје питање који је то Павле који је говорио о себи као о савременику иконобораца?

- 11 Претпоставка нема никаквог основа. *Мара* или *Марија* удата је за Мурата између 1432. и 1438. године. А у години смрти свога оца, 1451, Мехмед је већ имао двадесет једну годину. Притом, Мехмед не само да је није поштовао, него ју је и изагнао с двора, у неку врсту заточеништва у околини Свете Горе што, наравно, не би учинио са сопственом мајком.
- 12 Највероватније је реч о њеном рођаку који је називан *Змајевећем*. [Надимак Мариног нећака Вука, сина њеног брата, деспота Григорија (Гргура) и јунака српске епике, прослављеног у борби против Турака, није „Змајевећ“, већ „Огњени Змај“ (срп.: „Огњени Змај“); види о њему: *Новаковић С.*, Последњи Бранковићи у историји и у народном певању. 1456–1502 // *Летопис Матице српске*. Нови Сад, 1886. Књ. 146. Св. 2. С. 1–47; Књ. 147. Св. 3. С. 1–32; Књ. 148. Св. 4. С. 1–70 (исто // *Новаковић С.*, Срби и Турци XIV и XV в. Београд 2001 (*Историја*, Изабрана дела. Књ. 3). С. 341–464); Јиричек К., *Историја Срба / Предео Ј. Радонић*. 2-о. испр. и доп. изд. Београд 1978. Књ. 1. С. 410–412; *Пешикан-Љушићановић Љ.*, Змај деспот Вук – мит, историја, песма. Нови Сад 2002. С. 22–25, 52–58; 75–76; 96–108, 112–119. Из сведочанстава која се изnose није могуће утврдити којем је Вуку, прадеди или прауку, припадала грамота које сада нема у манастирском архиву (уп. *Синдик Д.*, Српске повеље... С. 183–205). Треба, ипак, узети у обзир чињеницу да о ктиторској делатности на Атосу други извори ћуте (уп. *Фошћин А.*, Света Гора и Хиландар... С. 184). – А(натолиј). Т(урилов).]

.....
10 Свети Павле је на самртном одру причао како је у младости

време Константина Великог, већ и за његову личност. Први од њих је велики дрвени крст са рачвастим крајевима, са обе стране обложен са више од 50 малих икона, сликаних на пергаменту, на златној подлози. Свака од њих је постављена у одговарајуће удубљење у крсту и застакљена. Сликарски манир подсећа на византијски. На многима од њих сачувани су, што у целини, што у фрагментима, латински натписи, исписани готским словима. Ми ћемо изнети подрбан опис овог изузетног крста. Сличан њему је и *ширийших* са малим иконама. Он се сматра „благословом“ Св. Силвестра, папе римског, новокрштеноме Константину. Чини се да су обе ове реткости несумњиви остаци крсташке епохе (100). Оне завређују пажњу археолога, јер сведоче о времену премештања иконописачке уметности са Истока на Запад. Постоје крста је, такође, необично. Има облик малог звона чудне форме која подсећа на азијски укус; израђено је од бронзе, са изрезбареним украсима и куфским натписима. Тешко да би и то могао бити дар који је она иста *Мара* донела из султанског харема.

Као на прославу празника, упутио сам се у библиотеку, вуче ме да кажем – у *књижницу* (101), како се она без сумње називала у словенској епохи живота манастира и како би нама, Словенима, Русима, приличило да називамо своје вилиофике. У њој сам први пут имао задовољство да видим збирку од око 200 словенских рукописних и старих штампаних књига, од којих је десетак писано на кожи (102). Скоро све имају богослужбену намену. Ту је око 30 јеванђеља, око 15 апостола, мноштво псалтира, октоиха, празничних минеја и др. Ту је и 7 панегирика, тј. зборника слова за различите празнике, 5 обимних житија светаца, на чијим ивицама је исписано *цетафрастъ*, 4 примерка краћих житија или синаксара, од који су 2 на кожи, затим патерици, лествице и друго (103). Мени су најлепше биле следеће (104):

1) *Јеванђеље* подељено на чтенија – пергаментна књига великог формата, писана великим и лепим словима, недостаје јој неколико листова (105). На крају садржи дугачак запис (на три странице) који почиње речима „у славу Оца и Сина и Светога Духа...“, а завршава се са „сврши се и дописа се ово свето и божанско Јеванђеље у епископији српског добра (?) (106), при преосвећеном и свечасном епископу кир Николи. И ја, млагрогрешни јеромонах Никола, бејах игуман Свете лавре студеничке. И преписах ово свето Јеванђеље у лето *šāīz* (1329), индикта и (осмог)“¹³.

2) *Јеванђеље* на листовима коже, сачувано у целини, писано веома добрим писмом. Прелепа књига. Нажалост, не садржи никакве забелешке.

3) *Јеванђеље* на листовима папира, комплетно, пресвучено зеленим сомотом, писано руским уставним писмом (107), 1650. године, са четворицом јеванђелиста¹⁴ нацртаних пером и украшених. На дну сваког листа брзописом је исписано следеће: „Благочестиви раб Божји и лепоте дома Божјег ревносни љубитељ Манојло, са својом женом Костанијом, доделио Јеванђеље градској Могиљевској Риновој (?) Цркви Успења Богородице.“ Тамо се, такође, наводи да је неки „јереј Теодор с. руски за два червонца“ купио ово јеванђеље и „дао га у манастир српски светогорски“.

4) *Јеванђеље* на малим листовима, штампано у Москви 7142. (1634), за време патријарха Филарета.

5) *Јеванђеље* малог 4° или 8° формата, на папиру, са белешком на крају: „Године *сѣки* (1420) индикта *г*и представи се митрополит руски Григорије Цамблак“ (108).

13 Године 1329, индикт је био дванаести, а не осми.

14 Од свих јеванђеља, јеванђелисти су насликани само на једном, четвртом, на златној подлози.

6) *Псалтир* формата 4^о, на папиру, написан претежно уставним писмом са великим, китњастим, златним словима на почетку катизми и са сличним украсима на почетку књиге, на средини и на крају, пре девет песама. Редакција је српска, са обележеним акцентима. Среће се продужени облик придева. Иза песама су дописани васкршњи тропари *Анџелски сабор* и други, закључно са *аллѣлуја, аллѣлуја слава бже г*: Следе изабрани псалми, њих 20. Последњи је *Анџелом*. Непосредно за њим следи редослед полијелејних припева за стихове псалама који је за нас занимљив зато што представља претечу *наших* такозованих „величања“, којих није било ни код Грка, ни код Јужних Словена. Ми ћемо навести тај редослед, од речи до речи: „Дело кир Филотеја“ (109):

„† 8. септембар: На *Рождество Божијо*, припев: Радуй се, обрадована Маријо, Господ је с тобом: *легке*¹⁵, *аллѣлуја*. Исто и на *Ваведене* и на *Благовести*. На *Воздвижење Часној Крсти*: Дао си знамење онима који Те се боје, да беже од лица злога. *легке*, крст Твој Христѣ Боже :

Јовану Божијо: Приђите сви да хвалимо сина громова, Јована девственника. *легке*, славите напрсника :

Димитрију: Приђите мученикољупци, хвалите мироточивог Димитрија. *легке*, ревнитеља Спасова :

Јовану Златоусто: Приђите да сви сагласно хвалимо Јована Златоустог. *легке*, свима учитеља :

Апостоли Андреју: Приђите да сви сагласно хвалимо Андреја Првозваног. *легке*, Петрова сродника :

Светом Сави Јерусалиском: Приђите да сви сагласно хвалимо Саву Освећеног. *легке*, Кападокијцима похвалу :

Светом Николи: Приђите да сви земљородни хвалимо јерарха Николу. *легке*, мирског наставника :

Јевстрију и дружини његовој: Приђите, Јевстрија и Авксентија да похвалимо, и Евгенија и Мардарија. *легке*, и Ореста славног :

На *Рођење Христово*: Приђите с анђелским ли-

ковима и разгласимо славу Богу на висини. *легке*, рођеноме у вертепу :

Василију Великом: Приђите сви земљородни да хвалимо Василија Великог. *легке*, царску похвалу :

На *Божјављење*: Крштава се Исус мој, Божји раб, у реци Јордану *легке*, просвећује сву твар :

Светом Теодосију ошшѣжишѣљу: Приђите да сви сагласно хвалимо Теодосија општежитеља *легке*, славу иноцима :

Слава Јефѣимију Великом, Светом Сави Српском. Анџонију Великом. Приђите сви иночког лика да хвалимо великог Антонија. *легке*, наставника иноцима :

Атанасију Александријском: Приђите да сви сагласно хвалимо великог Атанасија. *ле*, славу Александрије :

Григорију Божијо: Приђите да хвалимо дубину премудрости, *легке*, другог напрсника :

Трима јерарсима: Приђите да хвалимо Василија, Григорија и Јована Златоустог. *легке*, поборнике Тројице :

У *месну (месоиусну) недељу*: Поврати, Господе, заробљене душе наше и страх Твој усади у срца наша. *легке*, Насадитељу благих, *ага* :

У *недељу крстопоклону*: Крсту Твоме клањам се, Владико :

На *Цвѣти*: Приђите да, као деца, принесемо веру, попут гранчица, Богу. *легке*, љубав пак као гранчице :

Светом Георгију: Приђите, мученикољупци, да узнесемо хвалу Победоносцу Георгију. *ле*, Кападокијцима похвалу :

На *Вазнесење*: Изађе Бог уз усклике, Господ у гласу трубе. *легке*, који ће спасити лик Адамов :

На *Рођење Прѣсечино*: Приђите да сви сагласно хвалимо Јована Крститеља. *легке*, друга Женикова :

Апостолима Пешру и Павлу: Вишњег Јерусалима грађане, Петра и Павла, хвалимо. *ле*., ученике Христове :

Атанасију Атонском: Приђите да сви сагласно хвалимо Атанасија Атонског *легке*, славу иноцима :

На *Преображење Господње*: Преображава се Исус

15 То јест *леуе* = говори.

мој и Господ на Гори Таворској. љг., показује славу
Своју :

На Усїење Боїородице: Песму Ти исходну приноси-
мо, Маријо, која си се претавила из земаљских.
л҃г., у вечна обитавалишта :

На Усековање Часнога Прейше: Приђите да сви Женикова друга хвалимо, Иродова изобличитеља. лег., Претечу Јована¹⁶ :

Слава Оцу и Сину и Светоме Духу. Слава Ти, Тројице
Света, слава Ти, Оче и Сине са Светим Духом. лег.,
Тројице Света. слава Теби.

Сада и увек и у векове векова, амин. Радуј се, об-
радована Маријо, Господ, Господ је с Тобом. *легке,*
и Ти се радуј с нама, *аллѣлуја: г сла тебе вѣѣ.*

7) *Псалтир* са последовањем у малој четворци, на папиру. Прва половина представља рукопис двојице писара. Друга је штампана, с портретом неког Етиопљанина на крају и са потписом испод њега: „Сврши овај Псалтир господин Јеролим Загуровић и положи свој печат“ (Венеција 1570. г.) (110). У рукописном делу књиге налази се сам псалтир, са тропарима и молитвама између катизми и са десет песама на крају (15. или 16. век), као и посебна, у њега увезана свешчица брзописног рукописа из 17. века, која садржи записе о празновању неких празника. У њој је, између устава (поретка) Богојављења и месопустне недеље, примећена следећа белешка: „Свети Кирил Филозоф, учитељ словенски, који преведе руску азбуку с грчког и прилагоди је словенском језику у 38 (д)“

Слова: а б в г д е ж з љ ї к л м н о п р с т у ф х љ ц ш щ
ѣ ѥ ю ѧ ѡ ѣ ѧ ѧ ѧ, године 906) за царства Лава,
цара премудрог". Израз достојан дивљења у устима
Срба: „руску азбуку“. Уместо 38 слова, садржи 39. А
шта рећи о 906. години? (111). А истом повезу при-
пада и пасхалија, која почиње зрѣс (1668) и завршава
се зѣна (1843) годином.

8) *Пентикостар* (Цветни триод). Папир, 4^о, 34 свеске. Полуунав. Продужени облик придева. Одсуство ж и њ. Књига почиње петком увече шесте недеље поста. Завршава се недељом Свих светих. Као илустрацију наводимо почетак *Васкрсења* из ње: „У свету и велику недељу Васкрса, изаћи у припрату, окадити све присутне, док поп изговара ‘Слава светој...,’ отпочиње свештеник свечаним гласом: *х̄с* *васкресе издѣръвъхъ. сьдѣртію сьдѣрътъ настоуѣни. и соушѣмъ къ гроуѣ животъ дарова.* и кроз отворена врата улази, певајући и гроуѣмъ животъ дарова.“ После хвалитних стихира, говори се већ нешто другачије, наиме: *х̄с* *васкресе издѣръвъхъ. сьдѣртію сьдѣрътъ поправъ. и нѣмъ къ гроуѣ животъ дарова.*“¹⁷ (Иста реч, поправъ, употребљена је и у васкршњем тропару: *да се весели небеска* и др.). Чудно је што су у том пентикостару повечерњи трипеснеци један до другог, и то на *Блажена*. На другој страни књиге, у дну је забележено: грѣшнѣи нѣноуѣ ѿноуѣ. Трећи лист отпозади исписан је другачијим стаилом и очигледно нацкано уметнут. На њему стоји: оуѣогни нѣ грѣшнѣи тѣ азъ грѣгориѣ сѣ приписѣ поуѣ Кр... Била је наведена и година, али је изгребена.

16 Сви ти „припеви“ налазе се и у штампаном *Минеју Божицара Вуковића* изд из (1536) године, с том разликом што је у њему додат и припев „у недељу Педесетнице“ (Слава Ти, Тројице Света, Оче и Речи и Душе Свети. легк, слава Теби, Боже), а припева на *Слава* и на *сага* (*Слава и ниње*) нема. У истом *Минеју*, налази се и посебан „припев Богородици на полијелеју“. Састоји се од 6 стихова који се прописано понављају, наизменично са стиховима из 134. псалма. Тамо су наведени и „припеви за ђ певање на Владичине (Христове) и Богородичине празнике“, њих 11. Било би веома пожељно истражити историју „полијелеја“ и испитати почетке наших полијелејних величања.

17 У поменутој штампаној половини *Псалтира* № 7 речено је: *хъ* въскрѣсѣ нздытъвъхъ. смѣртѣю смѣръ поправѣ и сошнѣнъ въ гробѣ животоу дарова. Исто и на крају: отворенѣиу двѣрьсѣ въходѣтъ. поюще и сошнѣнъ въ гробѣ животоу дарова. Нема ни *настѣиу* ни *тробни*. У мом *Псалтиру* са поседовањем (папир, 8^о), из 15. или 16. века, о истој теми говори се на следећи начин: отпочиње јереј велегласно: *хъ* въскрѣсѣ нздытъвъхъ. смѣртѣю смѣръ попрѣ и сошнѣнъ въ гробѣ животоу дарова. г. и кроз отворене двери излази певајући: и гробни животоу дарова.

9) *Лествица*, папир формата 8°, са прелепим уставним писмом бугарске редакције. На почетку се, према старом обичају, налази представа лествице духовног уздизања, са врлинама којима је именован сваки од њених степеника; све је то представљено дијагонално, од угла до угла странице. На крају је уобичајени прилог о аутору књиге, а у закључку, на последњем листу, истом руком су исписане две заклетве или бајалице *од змије исцељење, ако која уједе и од крви исцељење* (112). Ево како оне гласе од речи до речи: „У име Оца и Сина и Светога Духа. Ја, Павле, некада пак гонитељ часним судом, изађох из пребивалишта мојега на Сицилији и зграбих сувог грања, и пошто одатле змија изађе, ухвати ме за десну руку и обеси се о њу, а ја пак, имајући у себи Духа Светога, отресох је у пламен од грања и сажежена би до краја. И никакву штету не претрпех од њеног уједа. У сан падох и дође архангел Михаило и позва ме речима: *Савле, Павле, устани и ѝрими књиу ову и наћи ћеш овде најисану реч која ѝласи: Заклињем вас, шездесет ѝиш и ѝо ѝосѝојећих врѝа звери које ѝузиѝе ѝо земљи...¹⁸ небо и земља и море и у нейо...¹⁹ ѝа ѝресѝола*. Змија поганого замађија у реку огња, која исходи у подножју ногу Бога и Спаса нашега Исуса Христа и Његових безбројних апостола. И василиска, змија целом роду. Змија тетрахалина коју зову четворозубом. Змија додекахалина (дванаестозуба) за коју се каже да има 12 (κί) зубаца (расоха). Змија лагодрома илити она које је брза као зец. Змија слепога и без очију. Змија која имаше отров у деснима своје чељусти и кога год уједе, не могаде да оживи. И још 24 рода бодљикавих звери²⁰ стиже забрана верног и благодарног Павла и, у тај час, змија која уједа умире, а човек уједен од ње здрав буде, у славу Божју, амин, амин.“

18 Изостављена су два слова.

19 Изостављено је шест слова.

20 Σφάλαξ – трње, бодље, а такође и кичмени пршљенови животиња. Јасно је да ова бајалица представља превод, а не оригинално дело.

„У име Оца и Сина и Светога Духа. Од безводности Светога пророка Илије, земља се затвори и би као бронза, исакну и постаде као гвожђе, стани крви, не капљи од раба Божијег, име рекав. Станимо добро! Станимо са страхом, амин, амин!“

10) *Лествица*, на папиру 8°, из 15. века. Важна је због забелешки које се налазе на једном њеном листу, а које се односе на српске владаре из 14. века. Оне гласе: „У лето 6829. (1321), престапи се Свети краљ. У лето 6838. (1330), „бој Михаило“. У лето 6840. (1332), престапи се Слепи краљ. У лето 6864. (1356), престапи се Стефан цар. У лето 6880. (1372), престапише се Урош цар и Вукашин краљ и деспот Угљеша.“²¹

11) *Осмокњиже*, „Књига Прва пророка Мојсија“(113). Папир, на малом листу, полуустав, 48 свешчица. Почине Књигом постања: „О стварању целог света. У почетку створи Бог небо и земљу. Земља пак беше невидљива и неукрашена...“ Завршава се Књигом о Рути. После библијског текста, на пет листова, следи преглед Мојсијевих књига. У њима завређује пажњу то што се говори о Ситу и Каинану. Хвалећи Мојсијев опис постања, сачинитељ говори: „И Сит, син Адамов, исписа, али не као што Мојсије пише, јер и Сит именована небеска тела и знамења звездана и четири годишња доба и месеце и недеље. И звездама надену имена, тако што једној даде име Крон и Дија и Ареј и Афродита и Хермес и Зевс и о другим осталима написа Сит, као и о овима... После потопа написа пак син Арфакса-

21 Светим краљем се овде, без сумње, назива *Урош II Милуѝин*. – Израз „бој Михаило“ треба разумети као „убиство Михаила“, цара бугарског, у бици против Уроша III. – *Слепи* краљ је *Стефан Урош III* Дечански, којег је ослепео његов отац, Урош II, због побуне против њега. – *Стефан цар* је *Душан* или *Силни*. – За *Уроша IV*, *Вукашина* и *Угљешу* овде је речено да су покојни и да су сви умрли исте године – 1372. [Тачније, Вукашин и Угљеша су погинули у бици против Турака, на реци Марици, а цар Урош је умро 1371. године, пошто је реч о септембарском начину рачунања времена – А. Т.]

дов, Каинан, и друге књиге, сличне Ситовима, и о подвизима неким, и о врачању, и о осталим збивањима. Па дођоше Асирци и њихове списе размножише и друге заблудише, као да у ров погубљења сиђоше, асирски. Јер због њих у звездословије проникнуше, што свечудесни Мојсије тражаше и видевши асирске и египатске подвиге у књигама оним, и видевши прелест њихову и њихово баснословље, похуливши, одбаци њихове књиге. И, ради тога, свој почетак постави у свих пет књига: 'И рече, у почетку створи Бог небо и земљу.' Од ових, пак, књига Мојсијевих узеше почетак многи јелински мудраци и философи који, следејући Мојсијевим књигама, веома се упремудрише и Бога познаше. Један од њих је и Платон. И, благословивши, рече: Он је нерођен и недостижан и тридневан, бесмртан и остало, што је Платоново и Софоклово и неких других". О самом се, пак, Мојсију каже да је он „био цар у земљи Киканосовој са царицом Киканосовом и, ради чистоте, јер не приста на љубав с њом, би изгнан из царства и дође у земљу мадијамску" и др. На крају ове књиге, написано је киноваром: *δοξα τω δο κυριε* (Слава теби, Боже!).

12) *Лешовник*, на листовима папира, писан у два ступца, „изабран и састављен од стране Георгија, грешног инокa". Написан за царевања кнеза Лазара и сина му Вука... *ωκε* (1387). „Писа се руком грешног инокa Никодима, мрчете и пријака" (114).

13) *Зайовесџи Лава* Премудрог и сина његовог *Констанџина Порфиротениџа*, писане полууставом на листовима папира. Почетак: „Сада, закона градског различите главе". Крај: „Но ради туђих и неких својих сагрешења, свима ће и сваком опроштено бити." Нема хронологије, нити било каквих бележака.

14) *Зборник слова за ђразнике*. Има их 12 и потписани су именом „Григорија, архиепископа руског", а текст је следећи: „За Рођење Богородице, 20. децембра; за

26. јануар (о упокојенима, о Антихристу, о васкрсењу мртвих и друго); у сирну суботу (о монашком животу); у трећу недељу поста; о Часном Крсту; апостолима Петру и Павлу; на Рођење Претечино; пророку Илији; на Преображење; на Успење; Усековање главе Св. Јована Претече (115). (У посебној књизи се налази његово похвално слово Св. великомученику Георгију) (116).

15) Два *зборника синаксара* писана на листовима коже, један цео, други до половине. Овај други садржи и представе светих, веома сиромашне у погледу уметничког квалитета (117). Обе ове књиге заслужују пажњу за коју ја нисам имао довољно времена.

Пошто сам прегледао, испремештао и, чак, распоредио како треба све словенске књиге из библиотеке, окренух се њеној грчкој половини. Њено сиромаштво ме је дубоко погодило. Она се састоји скоро искључиво од штампаних књига, и то сасвим занемарљивих. Ту су само два стара, али веома значајна рукописа, *Јеванђеље* и *Ајосџол*. Најпре ћу говорити о овом другом. То је доста обимна књига писана на кожи, у великој четворци, ситног, лепог писма, са напоменама око текста. Веома је добро очувана. Нема хронолошких ознака. На самом крају, у облику крста, написано је: *σανρε, φυλαττε βασιλισσαν μαριαν* = *Крстџе, сџаси царицу Марију*. Из те кратке забелешке, проучаваоци обитељи изводили су следеће закључке: 1) књигу је својеручно писала нека царица Марија; 2) та Марија је била жена Константина VI, прозваног *Хазарином*, и унука *Филаретџа Милосџивоџа*, која је замонашена против своје воље и остатак живота провела у једном константинопољском манастиру. Све је то касније забележила друга рука поред поменутог записа. Пошто сам исказао сумњу у истинитост објашњења које је дато у вези са именом *царице Марије*, поштовани отац игуман је додао да га ни он сâм не одбацује, јер у *Зонариној хроници* постоји директно сведочанство о томе да је та Марија својом ру-

ком преписивала Јеванђеље и Апостол с тумачењима. По његовом мишљењу, могуће је да је постојала и друга Марија, кћи кесара *Христофора* и унука императора *Романа Лакаина*, удата за бугарског цара *Петра*; ако се претпостави да је њен брат Михаилo (али не Михаилo *Ранџава* или *Куропалаш*) био отац Св. Павла, лако се може објаснити на који начин се дело руку њених обрело у манастиру. Поред тога, могло би се објаснити и насељавање манастира словенском елементом, ако се претпостави да је Св. Павле живео код тетке, да је тамо научио бугарски језик и, затим, Словенима у околини Свете Горе, још увек многобошцима, проповедао име Христово, чиме их је и придобио за своју обитељ. Добро. Међутим, не можемо да се не сложимо да су све то само претпоставке (118). У византијској историји може се набројати више од десет царица са именом Марија. Половина их припада миленијуму у који књигу смешта рукопис. Утврдити која је од њих преписала књигу, наравно, није лако.

Други рукопис, *Јеванђеље*, сâм по себи је сасвим безначајна ствар. Судећи по рукопису, оно припада 11. или 12. веку, написано је на кожи, његов формат је 4°; толико је занемарено, да му из средине недостаје велики део. Али, на подлози једне од страница, постоји забелешка историјског садржаја која је изузетно занимљива, јединствена, наравно у оквирима Св. Горе, по строгој одређености својих навода. Ја је овде наводим у преводу, према копији коју је начинио игуман:

„Од стварања света 6338. (830) године, 3. августа, инд. 8, обитељ Богоматере царевића Прокопија, касније, по замонашењу, названог Павле, због чега је и обитељ названа Павловом, на рушевинама малог Ваведењског манастира, који је подигао неки монах Стефан, 13. године царевања равноапостолног Константина, на месту где се уздизао храм Аполонов, храм Ваведења имао је за своје иконописце прво Калистрата, Никандра и Аполонa, браћу, родом Олинтијце, ученике

преподобнога. Након 86 година, када је кров храма улегао и све било оштећено у земљотресу, (храм) је имао за иконописце Вартоломеја и Јоаникија, Родошане, браћу из те исте обитељи. Године 6495. (987), са ширењем братије и обновљењем храма, имао је за иконописце Никандра, Павла, Јоаникија и Мелхиседека Симејског, искусне како у иконописању, тако и у изради мозаика, који храм нису украсили бојама, већ разним каменчићима. Ово је преузето, ради подсећања, за време Серафима, игумана светопавловске обитељи, из књиге под називом *Хиљагугодишњица иконойисања*, чији је предмет целих хиљаду година од (Христовог) оваплоћења и коју је, 6588. (1080) године, саставио неки Дионисије Александријац из Велике Лавре. Све ово, ради сналажења и безбедности, ја наводим овде, 6825. (1317) године, седмог дана преполовљеног марта.“

Постојање овог записа открио је, пре 20 година, садашњи игуман обитељи, отац Софроније. Саму књигу је нашао смештену засебно, међу словенским књигама одељења библиотеке. Ниједно од наведених имена из записа не среће се у другим светогорским актима и рукописима, барем не у онима који су до сада познати, да би се било шта могло навести као потврда овог усменог предања о минулим временима. Ученост и, уједно, слаба писменост записа могу сведочити и да је реч о оригиналу и да се ради о фалсификату. Карактер писма и боја мастила одговарају години која је наведена у запису, односно почетку 14. столећа. Само Мелхиседек *Симејски* снажно наводи на сумњу да је белешка можда у некаквој блиској вези са чувеним Симејцем, Константином *Симонидисом*. Довољно је прочитати једну страницу његове *Симаиге*, да би се приметила сличност пера њеног аутора, јеромонаха *Мелетија*, с пером светопавловског *Серафима*. Над смишљањем личних имена, учени Симејац се никада није премишљао, као ни над навођењем година и индиката. Суштинска разлика између *Симаиге* и овог записа је у томе што је Мелетије све године означавао

по хришћанском рачунању, не марећи нимало што су његови савременици на Истоку, и у званичној и у приватној преписци, доследно примењивали рачунање од стварања света, а за Серафима се чини да није ни знао за друго, осим за ово последње рачунање времена. Њих двојица су, међутим, били готово савременици. Истина, није оправдано очекивати од двојице писара, па макар били и савременици, да следе један те исти научни систем, као што је истина и да је за једног те истог пластографа логичније да се доследно придржава система који је једном изабрао. Међутим, и поред свега тога, има повода да се у овом светопавловском запису види Симонидова подвала. Као прво: он је дуго и у више наврата живео на Светој Гори; сасвим је извесно да је доста времена провео у Манастиру Светог Павла. Друго: пре моје посете манастиру и упознавања са овом забелешком, чуо сам на Светој Гори причу о томе како је Симонидис, слушајући у једном манастиру (не у Павловом, већ у једном другом, додуше, не много удаљеном од њега) притужбе игумана на недостатак сведочанстава о првобитном стању обитељи, затражио дозволу да прегледа све старе књиге и документе манастира; након три дана, свечано је објавио да манастир поседује, а да то ни сам не зна, потпуно јасан документ о свом историјском постојању током много векова уназад. Обитељ за чије се име везује ова прича, није могла да се обрати Симонидису са таквим жалбама поводом савршеног познавања почетака свога постојања, а није се чуло да се пред било ким хвалила због открића тако важног документа у свом поседу. Стога је јасно да се ту, по свој прилици, радило о Светом Павлу. Чудно појављивање Јеванђеља украшеног овом забелешком међу словенским књигама, чини се, такође говори о нечијој жељи да се на њега скрене посебна пажња радозналих. Без обзира на све досад речено, ми још увек нисмо склони да ствари прогласимо сумњивима и понављамо своју снажну жељу да тајанственог Аристотеловог земљака на сваки начин изведемо на чистину (119).

У међувремену је белешка старца Серафима прихваћена и обитељ ју је представила као оно што је она и требало да буде према намери свог аутора. Ја сам у манастиру видео, припремљену за штампу, историју Свете Горе или *Аџонијагу*, коју је саставио игуман овог манастира, у којој се поменути запис појављује сада већ као прворазредни документ, упоредо са *Херогошом*, *Страбоном*, житијима светаца, *Пеџра Аџонског* и *Марка Арешуског*, *ѿиѿицима* Свете Горе и другим документима који се поштују, ако не свуда, а оно барем у оквирима Свете Горе. Ова *Аџонијага*, између осталог, износи и тврдњу да је древни град *Фис* био тамо где је сада Лавра, *Уранојољ* – у Керасији, *Олофис* – на месту садашњег Филотејевог манастира, *Дион* – где је сада Ватопед, а престони град *Клеони*, разуме се, на месту Манастира Св. Павла²² или у његовој близини, тамо где је сада његов виноград. На том месту је пронађено много крхотина и комадића обрађеног мермера, а на једном од њих је и натпис на грчком: *Дим Аџиногора*.²³

Ми смо, у обитељи гостољубивој и богатој занимљивим предметима, провели дан и по, и разгледали све на шта су нам скренули пажњу, видели смо чувено уже или конопац, који се косо спушта из горњих просторија старог корпуса ка једном извору из којег (мада ретко), у којој мешини, из велике дубине, извлаче „изврсну и достојну хвале“ воду за братске келије. Наши поклоници су имали право када су били шкрти у похвалама ове воде. Док је извуку „чудесно“, уз помоћ „гвозденог ланца“ од 40 хвати, она стигне и да се загреје и замути, да се натруни рђом и упије мирис коже, после чега се „достојном хвале“ може чинити, можда, још само ономе кога мори жеђ или ономе ко

22 За Ксиропотам, у чијој близини се налази једино пристаниште на полуострву на коме многи траже многобожачке старине, *Аџонијага* не оставља нимало простора. По заслуги!

23 Прича се да у приморској кули, где је било старо пристаниште, такође постоји комадић мермера са грчким натписом, уклесаним у зид.

пламти поклоничким трепетом, као и наша вода од ништа мање „чудесног“ Самсона.²⁴ Видели смо Цркву Св. Константина и Јелене у старом делу манастира, саграђену и осликану 1708. године, „трудом преподобног, светог проигумана господина Луке, о трошку пресветлог господина *Константина*, војводе из рода Басараба“ (120). Иконописац је, близу ктиторског натписа, приказао и самог ктитора са његовом супругом *Маријом Домном* (госпођом), како у рукама својим држе двоспратно здање, са црквом изнад њега. По препоруци једног путника, тражили смо да видимо и видели икону Покрова Пресвете Богородице коју је насликао руски сликар и за коју се претпоставља да представља лица царске породице Алексеја Михаиловича, али ми на њој ништа од тога нисмо приметили. На њој је уобичајена представа и рекао бих да *Лав Мудри* и *Зоја* на њој подједнако лице на нашу царску чету, колико и на стварног Лава и Зоју. Видели смо стари поменик обитељи из словенског времена са именима *великог кнеза Ивана*, *кнеза Василија*, *Соломоније*, *монаха Варлама* и других (121). Међу хрисовуљама смо видели и повељу цара *Алексеја*, касније потврђену од стране *Петра* (Великог) и прелепу *Јелисаветину* повељу, смештену у још лепши рам. А у игумановој гостинској соби, у низу представа манастирских ктитора, налази се и портрет у Богу почившег императора *Александра I*, насликан пре 30 година. Како би нас упознали са овим портретом и ктиторским значајем онога који је на њему представљен, причали су нам да су се Александру Павловичу лично, 1819. године, у Италији, у граду Љубјанах (Лајбах?),²⁵ поклонили изасланици Манастира Светог Павла, по светогорском обичају, са комадићима Животворног дрвета и светим моштима.

Они су благонаклоно примљени од стране господара и, по завршетку уобичајеног водоосвећења, обилато су даровани. Господар је, касније, изволео да пита старце чиме га они благосиљају. Старци су одговорили да све што имају, па и сама светиња, припада њему. Он им се на томе захвалио, рекао да им враћа њихов поклон и питао их да ли желе још нешто. На то се старешина изасланика осмелио да замоли господара да им подигне саборну цркву у манастиру, са чим се господар, уз заузимање грофа Каподистрије, вољно сагласио и предао им у руке своје писмо за нашег посланика у Константинопољу, о пружању потребне помоћи манастиру ради изградње цркве. Од новца који им је цар тада дао, старци су у Венецији купили бакарне крстове за цркву, полијелеј (паникандило) и звоно. Међутим, устанак Грка који је уследио, смрт господарева и наш рат са Турцима, спречили су манастир да искористи писмо благословенога. Од 1835. године, манастир је више пута покретао питање у вези са обећаном помоћи; ни до данас не престаје да гаји наду у његов жељени исход.²⁶ Црква је, ипак, саграђена од других средстава (на првом месту – од дуга), али изнутра подсећа на огроман, запуштен амбар. Потребно је омалтерисати зидове, поставити иконостас, углачати под и иконама украсити зидове, без чега се не може замислити ниједна црква на Светој Гори, а камоли саборна. Ако се историјским аргументима потврди (или барем не оповргне) да је Св. Павле био рођак бугарске царице Марије (122) и да је уз њену помоћ спровео прво насељавање свога манастира, онда је његова обитељ имала чудну судбину да буде под покровитељством трију, већински словенских царстава; може бити да је то била најстарија словенска колонија на Светој Гори, у којој сада нема ниједног Словена, напротив, насељена је потпуно хомогеним грчким елементом; уз то је (мимо своје воље) потпала

24 Од Самсона, односно Св. Самсонија – према великоруском изговору, и од Лава – према говору малоруских поклоника светиње древне престонице. Изузетна одлика поклоничког настројења у северној и јужној Русији! [Погледај претходни коментар; овде би, вероватно, било умесно напоменути да су Самсон и Самсониј два различита имена. – А. Т.]

25 У питању је град Љубљана. – Прим. прев.

26 Радује нас сазнање да је светопавловским старцима дозвољено сакупљање милостиње у Русији за њихову прелепу цркву. – Забележено 1860. године.

под покровитељство још једног, четвртог царства које једва да има везе са Словенима, изузев, можда, познатог *крвној* сродства Јелисавете са Грозним!

Коментари А. А. Турилова

(94) Данас се сматра доказаним да је савремени Манастир Св. Павла (посвећен великомученику Георгију) био основан око 1384, на месту запуштене келије ксиропотамског манастира (келије Св. Павла), од стране двојице српских монаха угледног порекла који су дошли до ње – Антонија, из породице Багаш, и Герасима (чије је световно име Радоња) Бранковића, брата Вука Бранковића и стрица деспота Ђурђа. Због тога су, у 15. и почетком 16. века, чланови породице Бранковић указивали манастиру посебно покровитељство (*Синдик Д.*, Српске повеље у светогорском манастиру Светог Павла // Мешовита грађа, Београд, 1978. Књ. 6 (даље – *Синдик Д.*, Српске повеље... С. 183–184, 191–192; *Субошић Г.*, Манастир Светог Павла // Казивања о Светој Гори. Београд, 1995. С. 114–142). Године 1409. (година 1401. код Антонина је грешка), међу манастирима је био закључен договор према којем су они морали чинити двојну заједницу. (*Синдик Д.*, Српске повеље... С. 187–188).

(95) Осликавање се заправо датира 1552. (7060) годином. О времену и разлозима промене датирања уп.: *Субошић Г.*, Манастир Светог Павла... С. 138.

(96) У вези са питањем личности Св. Павла Ксиропотамског и времена када је он живео (празник 28. јула), много тога остало је нејасно. У старијој литератури сматра се да је умро 820. године (Сергий, архиеп. (Спасский) Полный месяцеслов Востока, 2-е изд., испр. и много восполн. Владимир, 1901 (репринт – М. 1997). Т. 2. С. 227). Данас се претпоставља да су на Атосу, у кратком временском периоду (од последње четвртине 10. до прве четвртине 11. века), боравила два истоимена монаха, који су називани „Ксиропо-

тамски“ (*Пайахрисанџу Д.*, Атонско монаштво: Почеци и организација. Београд 2003. С. 129–134), при чему је други био наследник првога. У Русији је, до тридесетих година 16. века, постала позната прича о Светом Павлу, коју су с Атона донели поклоници или светогорски монаси који су долазили по милостињу (уп.: *Шмидт С. О.*, Сказания... С. 362–363; *Бобров А. Г.*, „Повести древних лет“ С. 170–171; *Буланин Д. М.*, Легенда о Павле Ксиропотамском // СККДР. Вып. 3. Ч. 3. С. 679–683). Према том предању које, нажалост, нема никаквих унутрашњих хронолошких оријентира, Павле је био пореклом из Константинопоља, где су му остала двојица браће и где је, очигледно, био евнух („голоус“). Зато га нису примили ни у један атонски манастир; није, чак, могао бити ни погребен на Атону. Због тога је, живећи као отшелник, одвојено од Ксиропотама, завештао да се његово тело, после смрти, баци у море. Али, када су ксиропотамски монаси, настојећи да испуне његову жељу, извезли тело у чамцу, чамац се на чудестан начин сам обрео у Константинопољу. У византијској престоници, на чамац су случајно наишла браћа Павлова и, сазнавши за чудо, све су испричали патријарху, чијим су указом мошти светитеља биле погребене на Атону, у ксиропотамском манастиру, где су, захваљујући њима, почела да се дешавају чуда.

(97) Мара Бранковић (†1487) није, заправо, била мајка, већ маћеха султана Мехмеда II (Освајача). Осим тога, њена судбина није била ни близу толико драматична колико је то аутор представио. После смрти султана Мурата, живела је на свом наследном поседу који јој је додељен још око 1447. године, називана је „Госпођом деспином“ (а у интитулацији повеље из 1479. године, чак и „царицом и самодржитељком“ – уп.: *Осиповски Г.*, Византија и Словени... С. 337) и потпомагала словенске манастире (на првом месту атонске). Мари је посвећена обимна научно-истраживачка литература (уп. нпр.: *Ћук Р.*, Царица Мара // Историјски часопис. Београд 1978–1979. Књ. 25–26. С. 53–97. *Бошков М.*, Мара Бранковић у турским доку-

ментима из Свете Горе // Хиландарски зборник. Београд, 1983. књ. 5. С. 189 – 214. *Fotić A.*, Despina Mara Brankovic and Hilandar: Between the Desired and the Possible // Осам векова Хиландара: историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура. Београд 2000. Р. 93–100. *Фоџић А.*, Света Гора и Хиландар... С. 184–187, 189–190, 385–388).

(98) Нејасно је о којој се повељи (хрисовуљи) последњег српског владара, деспота Георгија (Ђурђа) Бранковића (1427–1456), ради, пошто су у манастирском архиву сачуване најмање три: из 1410, 1419. и око 1430. године (уп.: *Синдик Д.*, Српске повеље... С. 193–198, Но. 5–7).

(99) Облик имена „Вувк“ није посведочен у изворима.

(100) Ауторове претпоставке су исправне, без обзира на то што савремена истраживања не потврђују његову тезу о вези тих драгоцених предмета са крсташима. Минијатуре на пергаменту, одозго прекривене кристалима, које украшавају триптих и крст, заиста су датиране другом половином 13. века и, по свој прилици, представљају рад венецијанских мајстора (Οι Θεσσαυροι του Αγίου Ορους... Т. 3. ф. 207–212, 311–315). Веома су им сличне (премда су вероватно рад другог мајстора) минијатуре које улазе у састав триптиха из хиландарске ризнице (уп.: Манастир Хиландар / Приредио Г. Суботић. Београд, 1998. С. 336–339; *Проловић Ј.*, Хиландарски диптих и сродна дела венецијанског порекла на Атосу // Хиландарски зборник. Београд 2004. књ. II. С. 133–160, сл. 1–72).

(101) Аутор, у овом случају, није у праву. Реч „книжница“ се, у црквенословенском и староруском језику, употребљавала веома ретко, док се за означавање библиотеке обично користио калк од грчког, „книгохраниљница“, „книгохраниљня“ или „книгохраниљельница“ (уп.: *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)* М., 1991. Т. 4. С. 356; *Словарь русского языка XI–XVII вв.* М., 1980. Т. 7. С. 198–199, 200).

(102) Ради се о најстаријим рукописима, пошто је пергамент као материјал за писање код Јужних Словена коначно изашао из употребе на прелазу из 14. у 15. век.

(103) Библиотека Манастира Св. Павла, која је у 19. веку, по броју и значају рукописа, била трећа словенска збирка на Атону, страдала је у пожару почетком прошлог столећа, изузев рукописа које је обитељ пре тога продала (уп. ниже) и одломака низа књига које су путници и истраживачи пре тога однели са Свете Горе (И. В. Григорович, еп. Порфирије (Успенски), А. А. Дмитриевски и др.). Тако се у збирци А. А. Дмитриевског (СПб., Библиотека РАН), под № 43, чувају два листа из пергаментног бугарског Апостола, преписаног између 1365. и 1368. године у Видину (СК XIV, № 18), а под № 46, лист из пергаментног српског Часослова, коме припада и осмолисна свеска Париске националне библиотеке, Слав. 56 (уп.: *Турилов А. А.*, К отождествлению частей некоторых фрагментированных сербских рукописей XIV века // Археографски прилози. Београд, 2004–2005. Књ. 26–27. С. 131, 142, 151–152, № 4 (исто (исправљена и допуњена варијанта) // *Исши*. От Кирилла Философа до Константина Костенецкого и Василия Софийнина: История и культура славян IX–XVI века. М., 2011. С. 361, 378; № 8)). У збирци савременика и блиског познаника архимандрита Антонина, еп. Порфирија (Успенског), која се чува у РНБ, налазе се фрагменти из низа рукописа светопавловске библиотеке: 1) 1 л. из *Римској папџерики* (Дијалога) папе Григорија Великог, српске редакције, из 1409. г. (Ф. I. 632); 2) 12 листова (у број су урачунате и минијатуре и опширни поговор) из раскошног *Радосављевој јеванђеља* (Ф. I. 591) преписаног око 1427–1429. године, за Благовештенски манастир у близини Ждрела (види: *Максимовић Ј.*, Српске средњовековне минијатуре. Београд 1983. С. 123–124. са илустрацијама у боји 56–58; Библија 1499 г. И Библија в синодальном переводе: с иллюстрациями. М., 1998. Т. 9 (Приложения. Научное описание).

С. 390, 425, 429; *Васиљев Љ.* Ко је инок из Далше, хиландарски писар прве половине XV в.? // Осам векова Хиландара. Београд 2000. С. 399–402); 3) пет листова из Апостола из 1635. године (F. I. 610).

(104) Због пропадања збирке, занимљив је сваки податак о споменицима који улазе у њен састав. Подаци које износи архимандрит Антонин тичу се њеног релативно малог дела. За најпотпунији опис збирке, види: *Леонид*, архим. (*Кавелин*). Славјано-сербские книгохранилища на Святой Афонской Горе, в монастырях Хиландаре и Святом Павле // ЧОИДР. 1875. Кн. I. 50–78; *Исѣи*. Словено-српска књижница на Св. Гори Атонској, у манастиру Хиландару и Св. Павлу // Гласник Српског ученог друштва. Београд 1877. Књ. 44. С. 262–300; *Порфириј*, еп. (*Усѣенский*). Первое путешествие в Афонские монастыри и скиты... в. 1845. г. Киев, 1877. Ч. I. Отд. I. С. 22–64.

(105) Најпотпунија (иако не без грешака) репродукција записа писара апракосног Јеванђеља из 1329. године дата је код В.И. Григоровича: 1) Очерк путешествия... С. 21–22; 2) Донесения В.И. Григоровича об его путешествиях по славянским землям. Казань, 1915. С. 63–65. Данас је од рукописа сачувано 13 листова, које је Н.Б. Тихомиров идентификовао као *Светшойавловски кодекс* (СК XIV, № 117, 118): 5 л. У РГБ (збирка В. И. Григоровича, № 11.VIII и 11.IX), 8 л. – Лондон, Британска библиотека, Add. Mss. 19393. О преписивачу кодекса и другим рукописима које је преписао, види: *Турилов А. А.*, О происхождении и датировке рукописи Гомилиария Михановича // *Slavia*. 2009. Roč. 78. Ses. 3 – 4 (In honorem Zoe Hauptova et Helenae Bauerova). С. 461–468; *Исѣи*. Милешевский Панегирик и Гомилиарий Михановича – к датировке и происхождению двух древнейших сербских списков Торжественника общего // *Исѣи*. От Кирилла Философа до Константина Костенецкого... С. 332–333, 338–340; за образце рукописања и орнаментике, види: *Djurova A.*, *Djucev I.* Slavonic Manuscripts from the British Museum

and Library. Sofia, 1977. Tabl. XXV; *Стефановић Д.*, Палеографске белешке о старим српским и неким другим рукописима у Великој Британији // Археографски прилози. Београд 1984–1985. Бр. 6–7. С. 102–103; *Васиљев Љ.*, Три рукописна фрагмента из Лењинове библиотеке у Москви // Археографски прилози. Београд 1987. Бр. 9. С. 38–46; Древности монастырей Афона в России: Из библиотек, музеев, архивов Москвы и Подмосковья // Каталог выставки. М., 2004. С. 183 (III.16); *Младеновић А.*, *Недељковић Ј.*, О Четворојеванђељу бр. 102 (прва четвртина XIV века) из старе збирке Народне библиотеке у Београду // Археографски прилози. Београд 2009–2010. Бр. 31–32. С. 69–75.

(106) Треба читати: „Србскога Дѣбра“. Реч је о територији која приближно одговара данашњој Дабробосанској епархији Српске православне цркве, која заузима централни део Републике Босне и Херцеговине (ПЭ. М. 2006. Т. 13. С. 541–544).

(107) Реч је овде употребљена (у складу са терминологијом тога времена) у општијем значењу „источно-словенски“, јер је, како следи из даљег текста, књига била преписана у Белорусији.

(108) Тај запис на несачуваном Јеванђељу из 16. века (?), представља једино сведочанство у јужнословенској књижевности о датуму смрти плодотворног писца и кијевског митрополита, Григорија Цамблака – *Дончева-Панайошова Н.*, Григорий Цамблук и бљгарските литературни традиции в Източна Европа XV–XVII вв. Велико Търново, 2004. С. 124, 147.

(109) Други извори података о аутору ових полијелејних припева („припела“) не организирају се само на име. Њега називају „бившим логотетом војводе Мирче“, тј. управником канцеларије влашког господара („војводе“) Мирче Старога (1386–1418). Судећи по томе што усред „припела“ постоји *величаније* Св. Саве

Српског, а нема имена ниједног другог словенског светитеља, Филотеј би морао бити српског порекла.

(110) Ради се о Псалтиру с последовањем, штампаном 1569–1570. године, у штампарији Јеронима („Јеролима“) Загуровића у Венецији, трудом штампара Јакова Крајкова из Софије (види: Гусева А. А., Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.: Сводный каталог. М., 2003. Кн. I. С. 363–365, [382–386] (рис. 46.1–46.6), № 46). „Портрет каквог – то ефиопа“ (Портрет некаквог Етиопљанина) на крају књиге – штампарска ознака („белег“) Ј. Загуровића, на којој је представљена глава Мавра у раскошном картушу.

(111) Споминање руске писмености у комбинацији с именом словенског првоучитеља у српским рукописима објашњава се широко распрострањеношћу руских књига (како штампаних, тако и рукописних) у 17. веку у Србији и на Атосу. Податак из 906. (6414) године нема, наравно, никакве везе са делатношћу Константина – Кирила Философа, преминулог 869. године, већ представља неко касније изобличење, што не чуди, ако се узме у обзир старост копије.

(112) Неканонске молитве, међу којима су и оне против уједа змије и крварења (обично преведене с грчког), биле су широко распрострањене у средњовековној словенској писмености, бар почев од 12. века. Старији примери оваквих молитви постојали су у доњем слоју палимпсеста у српском кратком Јеванђелском апракосу из збирке Грчке патријаршије у Јерусалиму, Слав. 19 (уп.: Иванова К. За един ръкопис с палимпсест от библиотеката на Йерусалимската патриаршия // *Paleobulgarica*. 1994. № 2. С. 26–27. Још раније (већ у 10. веку), сличне молитве налазиле су се на оловним амајлијама (Попконстантинов К., Евангельские тексты в эпиграфических памятниках средневековой Болгарии // *Остромирово Евангелие и современные исследования рукописной традиции новозаветных текстов*. СПб., 2010. С. 101–105), а неретко су биле укључиване чак и у богослужбене књиге (првенствено у требнике).

(113) Осмокњижије, зборник старозаветних библијских књига, које садржи Петокњижије Мојсијево и књиге Исуса Навина, о судијама и о Рути. Такво обједињавање старозаветних књига карактеристично је за јужнословенску традицију, док се у руској Петокњижије може наћи као засебан том. Текст који се налази на крају кодекса, после Књиге о Рути, представља некакав резиме или делимично препричавање историјске палеје са апокрифним житијем пророка Мојсија (види о томе: СККДР. Л., 1987. Вып. 1. С. 63–67; 1989, Вып. 2. Ч. 2. С. 160–161).

(114) Мисли се на Хронику Георгија Амартола (Мниха), у бугарском преводу из прве половине 14. века. Ова српска копија данас се чува у библиотеци руског Пантелејмоновог манастира на Атону, под сигнатуром Слав. 17 (уп: Tachiaos. The Slavonic Manuscripts... P. 47–49). Аутор не преноси потпуно тачно садржај белешке писара (види: Исто. С. 147; Стојановић Љ., Стари српски записи... Београд, 1902. (репринт – 1982). Књ. 1. С. 50, № 157). Вук („Волк“) Бранковић, владар Приштине и северне Македоније, овде је назван „возљубљеним сином“ врховног владара Србије, кнеза Лазара (1371–1389), у преносном смислу, као зет и најзначајнији вазал.

Поред преписа Хронике Амартола (Летовника) из 1387. године, у библиотеци Пантелејмоновог манастира постоји још једна књига (Слав. 28) која је у 19. веку припадала обитељи Св. Павла (не помиње се код Антонина) – српски зборник аскетских састава који је монах Доситеј преписао 1364. године (Tachiaos. The Slavonic Manuscripts... P. 77–79), вероватно у Хиландару.

(115) Зборник свечаних слова и поука (Књига звана Цамблук), коју је написао прослављени бугарски мајстор црквеног красноречја с краја 14, односно из прве четвртине 15. века (и кијевски митрополит у периоду од 1416. до 1420. године), Григорије Цам-

блaк, добро познат у руским списима од 15–17. века (види: Дончева-Панайотова Н., Григорий Цамблак и бљгарските литературни традиции... С. 246–281; Бегунов Ю.К., Творческое наследие Григория Цамблака. Велико Търново; Женева, 2005. С. 99–111); али, у јужнословенској традицији, изгубљени светопавловски спис био је једини (сачувана је, међутим, његова копија коју је сачинио еп. Порфирије (Успенски), 1845. године) – С.- Петербург, РНБ, Ф. I. 586).

(116) Њега је, такође, копирао еп. Порфирије у поменутом рукопису (Дончева-Панайотова Н., Григорий Цамблак и бљгарските литературни традиции... С. 260).

(117) Без обзира на крајње строгу уметничку оцену аутора, нестaнaк Пролога са представама светих ненадо-кнадив је губитак за историју јужнословенске културе: није познат ниједан други илустровани јужнословенски препис пролога, а постоји и могућност да се у овом случају радило о веома старом рукопису (не млађем од 14. века).

(118) О времену када је живео Св. Павле и о његовој личности види горе, коментар 96.

(119) Аутор, засигурно, с правом изражава сумњу у поменуто сведочанство.

(120) Влашки војвода и ктитор Манастира Св. Павла у датом периоду (1688–1714) био је Константин из рода Бранкована. Румунска црква га данас поштује као светитеља.

(121) Сведочанства из поменика односе се на крај 15. и прву трећину 16. века. Ради се о великом кнезу московском, Ивану III Васиљевичу († 1505), његовом сину Василију III († 1533) и првој жени Соломонији Сабуровој (постриженој за монахињу 1522. године). Варлам је монашко име великог кнеза Василија III, које је он добио на самртном одру.

(122) Ови подаци, као што је у претходном тексту доказано (види коментар 96), ни на који начин нису потврђени.

Литература

Капустин, Антонин. „Замѣтки поклоника Св. Горы.” *Труды Киевской Духовной Академии* бр. 1 (1863): 30–54.

Капустин, Антонин. *Замѣтки поклонника Святой Горы*. Москва: Индрик, 2013.

Суботић, Гојко. „Манастир Светог Павла.” У *Казивања о Светој Гори*. 114–142. Београд: Просвета, 1995.

Турилов, Анатолий Аркадьевич. „К отождествлению частей некоторых фрагментированных сербских рукописей XIV века.” *Археографски прилози* 26–27 (2004–2005): 123–154.

Турилов, Анатолий Аркадьевич. *Ош Кирилла Философа до Констaнтинa Косиѣнецкогo и Василия Софиaнина: Истoрия и кулътyра славян IX–XVI века*. Москва: Индрик, 2011.

Фонкич, Борис Львович. „Антонин (Капустин).” У *Православная энциклопедия* Т. 2. 684–686. Москва: Церковно-научный центр РПЦ „Православная энциклопедия”, 2000.

Напомена:

* Текст је преведен уз љубазну дозволу Анатолија Аркадјевича Турилова, иностраног члана САНУ и сарадника Института за славистику Руске академије наука.

Ljiljana Puzović

National Library of Serbia, Belgrade

Contribution to the Study of the Library of Monastery of Aghiou Pavlou

Abstract

Archimandrite Antonin Kapustin (1817–1894), one of the founders of Russian Byzantology and Slavic Studies, visited the Monastery of Aghiou Pavlou in 1859. On that occasion, he described the monastery complex, important monuments and other sights. Special attention was devoted to the monastery library, where he found about 200 Slavic, mostly Serbian, manuscripts. He gave a summary of the library fund and made a selection of the most significant and beautiful books, on which he left more information. He copied by hand the most significant notes and pointed out the books which stand out with artistic value and peculiarity of the content.

Observations on his visit to Mount Athos, as well as on his sojourn in Monastery of Aghiou Pavlou, were published in sequels in the journal „Труды Киевской Духовной Академии“ (1860–1863). A hundred and fifty years later, a prominent Russian historian and archeograph, Anatolij A. Turilov, collected the aforementioned passages from the journal "Труды" of the Kiev Theological Academy, and prepared the publication under the title „Заметки поклонника Святой Горы“ issued by Indrik Edition, Moscow. He also added his preface and very useful comments.

This paper will present, in the appendix, translation of the Chapter IX from the book „Заметки поклонника Святой Горы“ in which archimandrite Antonin Kapustin described his visit to Monastery of Aghiou Pavlou, along with the comments of Anatolij A. Turilov.

Keywords: Monastery of Aghiou Pavlou, Mount Athos, archimandrite Antonin Kapustin, Anatolij A. Turilov, library, manuscripts

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ НИЈЕ НАСТАЛА 1832. ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

Дејан Ристић

УДК: 027.54(497.11)(093.2)

Сажетак

Упркос увреженом мишљењу и радовима појединих стручњака који су тврдили да је Народна библиотека Србије проистекла из јавне библиотеке коју је, 27. фебруара 1832. године, у Београду основао Глигорије Возаровић, историографска истраживања, заснована на анализама архивске грађе и сведочанстава савременика, недвомислено указују на чињеницу да је Народна библиотека Србије настала 12. јула 1838. године у Крагујевцу, чином оснивања библиотеке у саставу Министарства просвете које је више од једног века било непосредно надлежно за рад српске националне библиотеке. Циљ овог рада јесте да представи релевантну архивску грађу и тиме допринесе коначном утврђивању чињеница у вези са датумом, местом и оснивачима Народне библиотеке Србије.

Кључне речи: Народна библиотека Србије, оснивање, архивска грађа, сведочанства, историографска истраживања

Настанак Народне библиотеке Србије је, током готово сто педесет протеклих година, био предмет бројних историографских истраживања, али и повод за изношење различитих теза; иако анализе извора и сведочанстава савременика доказују да време настанка српске националне библиотеке треба датovati у 1838. годину, када је у Крагујевцу успостављена библиотека Министарства просвете, сама установа се, 2002. године,¹

¹ Са оправданом жељом да Народна библиотека Србије, која је у поратном периоду за Дан НБС одредила 6. април (у знак сећања на потпуно уништење националне библиотеке, у априлу 1941. године), као свој Дан обележава датум оснивања установе, Управа НБС одлучила је, 2002. године, да се од тада обележава 28. фебруар (у спомен на дан када је, 1832. године, у Београду своју библиотеку основао угледни књиговецац и штампар Глигорије Возаровић). Осим што је дошло до грешке у конверзији датума из Јулијанског у Грегоријански календар (Возаровићева библиотека основана је 15. фебруара 1832. године /по тада важећем, Јулијанском календару/ што, услед разлике од 12 дана између два календара у 19. веку, одговара садашњем 27. фебруару), суштинска погрешка била је у пренебрегавању историјских извора представљених у више историографских

определила да као дан свог оснивања обележи 28. фебруар 1832.²

Одговори на кључна питања у вези са тим када је, где и на чију иницијативу основана Народна библиотека Србије, указују да иницијално није постојала свест о потреби успостављања националне библиотеке, као и да је она суштински проистекла из књижнице Типографије, основане од стране кнеза Милоша Великог 1831. године, која је седам година касније постала део књижног фонда библиотеке Министарства просвете.

Улога самог владајућег кнеза у оснивању јавних библиотека, а посебно Народне библиотеке Србије, била је значајна. О томе говоре неколики историјски извори и сведочанства савременика који су указивали да се српски кнез Милош Велики налазио међу истакнутим појединцима који су се старали о „заведенију [успостављању] библиотеке јавне“³.

Најстарије званичне световне библиотеке у Србији биле су, почетком 19. века, сматра се, библиотека Књажевске канцеларије (Кнежеве канцеларије) и књижница при Типографији (кнежевој штампарији), настале током прве владавине кнеза Милоша Великог (1815–1839).

Иако неук у вештинама писања и читања, кнез Милош је показивао завидно интересовање за књиге и чинио је значајне кораке у правцу успостављања и обogaћивања библиотечких збирки при свом седишту у Београду, односно у Крагујевцу.

Један од најстаријих извора који указује на владарево интересовање за књиге и њихово прикупљање јесте писмо кнеза Милоша упућено, 1817. године, Михаилу Герману у Букурешт. Милош је у том писму указао на то да „прота Милоје до данас још дошао није, нити је књиге донео“⁴. У овом случају, у питању је била пошиљка књига Комитета руског Библијског санктпетербуршког друштва, посредством српског опуномоћеника у Санкт Петербургу, Петра Добрњца. Радило се о десет примерака Светог писма и стотину примерака Новог завета.⁵ Значајно је указати да посреди нису биле богослужбене књиге, те је за претпоставити да је један њихов део задржан од стране самог кнеза Милоша Великог. Неки од историчара су мишљења да се овај догађај може сматрати временом настанка прве званичне, световне библиотеке у обно-
вљеној Србији.⁶

Сведочанства о библиотеци Књажеске канцеларије оставио је Јоаким Вујић у свом делу *Пушешествије по Србији*.⁷ Драгоцене податке о истом библиотечком фонду, крајем двадесетих година 19. века, забележио је и Ото Дубислав племенити Пирх, у свом делу *Пушовање по Србији у години 1829*, објављеном наредне године у Лајпцигу.⁸

О Србији тога времена драгоцене записе оставили су и неки од најистакнутијих европских интелектуалаца и стваралаца, попут Алфонса де Ламартина,⁹ али и бројни нама недовољно познати истраживачи, као што

4 Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменићих људи у српској
народа новијеј доба* (Београд, 1888), 68.

5 АС, Збирка Мите Петровића (ЗМП), бр. 251.

6 Гаврило Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821–1944*, књ. 1 (1821–1881) (Београд, 1990), XVI

7 Јоаким Вујић, *Пушешествије по Србији* (Будим, 1828), 133–134.

8 Ото Дубислав плем. Пирх, *Пушовање по Србији у години 1829* (Београд, 1899), 167.

9 Алфонс де Ламартин, *Сјиси о Србима*, прев. Јелена Новаковић (Београд, 2006).

студија и збирки архивske грађе (Стојан Новаковић, Милан Ђ. Милићевић, др Гаврило Ковијанић), који су недвосмислено указивали на то да је Народна библиотека Србије настала средином 1838. године у Крагујевцу, потекавши из тада утемељене библиотеке Министарства просвете.

2 Сви датumi у раду дати су по важећем, Грегоријанском календару.

3 Василије Чокерљан, *Српски родољубац*, књ. 1 (Будим, 1832), 155.

је то био Низоземац Николас Готфрид ван Кемпен.¹⁰ Прва владавина кнеза Милоша Великог представљала је и почетну фазу европеизације српског друштва и постепеног напуштања сфере Оријента. Чињеницу да је Балканско полуострво, а у оквиру њега и вазалну српску кнежевину под Милошем Великим, тадашња Европа доживљавала као *gruio* у односу на себе саму, није потребно посебно доказивати.¹¹ Стога су континуиране активности истакнутих Срба у правцу успостављања суштински важних установа просвете, културе и науке представљале круцијалан замајак иницијалној европеизацији српског друштва. У том смислу, посебно су важни били кораци ка формирању првих световних просветних установа и јавних библиотека у тада још увек вазалној српској кнежевини.

Поред књижног фонда у власништву самог владара који је временом обогаћиван, почетком 1831. године је настала још једна библиотечка збирка, такође под окриљем кнеза Милоша Великог. Догађаји који су уследили су управо том књижном фонду наменили улогу својеврсног нуклеуса српске националне библиотеке која је тек требало да буде основана.

Наиме, од краја јуна до конца 1830. године, по налогу кнеза Милоша, у Санкт Петербургу су боравили српски депутати Аврам Петронијевић и Цветко Рајовић. Њихов задатак је био да од руског Двора издејствују наставак подршке српском кнезу по више питања, имајући у виду садржај хатишерифа издатог од стране султана исте године. Приоритет су имале теме попут

наслеђивања кнежевског достојанства, граница, статуса градова, седишта кнеза, повратка у Србију истакнутих устаничких првака и др. Иако примарно посвећен овим политичким и државотворним темама, кнез Милош Велики је својим изасланицима наложио и да у Русији купе пресе, матрице и другу опрему неопходну за оснивање штампарије, као и књиге за оснивање библиотеке. На основу садржаја писма грофа Карла Неселродеа, руског царског министра иностраних послова, директору Департамента спољне трговине, Бибикуву, сазнајемо да су изасланици српског кнеза, крајем те године, из Санкт Петербурга понели тридесет сандука са „уложеним разним књигама, пресама и другим прибором типографским“.¹² Како су књиге, чији број и садржај данас није познат, током пута биле оштећене и влажне (услед атмосферских падавина), по приспећу у Београд су биле предате угледном престоничком књиговесцу и књижду Глигорију Возаровићу, да их подвргне процесу сушења и евентуалном препевезивању. Након што су биле подвргнуте процесу основне заштите, иницијално (привремено) су похрањене у просторијама Старог конака (данашњег Конака кнегиње Љубице у Београду).¹³

Убрзо је тај књижни фонд био прикључен новоформираној Типографији, основаној 1831. године у Београду, да би 1838, успостављањем библиотеке при Попечитељству просвештенија (Министарству просвете) у Крагујевцу, постао њен саставни део.¹⁴

10 Дејан Ристић, „Србија и Холандија: или о историјским сусрећањима средишњег Балкана и Низоземља,“ у: Тинховен ван Аријус, *Страхоше рајша у Србији: дневник рајној хирурга*, прев. Ј. Новаковић Лопушина (Београд: Утопија, 2005).

11 Дејан Ристић, „Србија XIX века као предео Ламартиновог Оријента,“ у: Ламартин де Алфонс, *Сјиси о Србима* (Београд, 2006).

12 Гаврило Ковијанић, „Руска архивска грађа о мисији Аврама Петронијевића и Цветка Рајовића 1830. године у Петрограду,“ *Годишњак града Београда* 26 (Београд, 1979): 47–62.

13 АС, КК, Штампарија, 1831, 2.

14 Попечитељство просвештенија (Министарство просвете) основано је 23. фебруара 1811. године. Први попечитељ (министар) био је Доситеј Обрадовић. Након стављања ван снаге првог српског устава – Срећанског (проглашеног у Крагујевцу, 14. фебруара 1835. године) – рад Министарства просвете обновљен је 22. маја 1838. године. За министра је постављен Стефан Стефановић Тенка.

Значајно је напоменути да се, у појединим историјским изворима који сведоче о књижном фонду при Типографији, уз њега помињу и речи „Народна“, односно „Београдска [библиотека]“. Треба указати и да се на тај начин истицао њен званични јавни и државни карактер, иако та збирка књига тада још увек није имала статус самосталне установе, односно правног лица.¹⁵ Наиме, израз „Народна библиотека“ се први пут, иако незванично, помиње 1833. године и то у два писма Димитрија Исаиловића упућена Придворној цензури у Крагујевцу, од 15. и 19. маја.¹⁶

Сама библиотека при Министарству просвете настала је 1838. године, услед потребе прикупљања литературе за извођење наставе у школама и у оквиру Лицеја, али и ради израде првих уџбеника.

Важно је указати и на то да су оба књижна фонда, онај при Књажеској канцеларији и други, у оквирима Типографије, протеком времена постали интегрални делови збирки Народне библиотеке Србије, али да су страдали услед нацистичког бомбардовања Београда, од 6. до 8. априла 1941. године.

Две теорије о поводу, месту и времену настанка Народне библиотеке Србије плод су дилеме која је, током друге половине 19. века, као и читавог 20. столећа, била присутна у српској критичкој историографији.

Већина знаменитих српских историчара, међу којима је било и најзначајнијих управника Народне библиотеке Србије, сматрала је да корене националне библиотеке треба тражити у библиотеци насталој при Министарству просвете. Ту теорију, на основу резултата истраживања, заговарали су, између оста-

лих, Стојан Новаковић,¹⁷ Милан Ђ. Милићевић,¹⁸ Јеремија Д. Митровић и Гаврило Ковијанић, а делом и Љубомир Дурковић-Јакшић и Милен М. Николић.

Драгоцен и у историјској науци до сада најранији познат запис о времену и начину настанка Народне библиотеке Србије оставио је, 1844. године, Милован Спасић, чиновник Министарства просвете, који је забележио да је ова књижница основана при том министарству, „пре неколико година“, од стране органа власти и бројних дародаваца.¹⁹ За Спасића се, важно је нагласити, везује и први познати покушај пописивања (ревизије) тог књижног фонда, до чега је дошло исте године.²⁰

Стојан Новаковић је, 1871. године, оснивање Народне библиотеке Србије, као и сабирање грађе за ову књижницу, директно повезао са радом Министарства просвете.²¹

17 Историчар, академик, министар и председник Владе, Стојан Новаковић, обављао је дужност библиотекара (управника) Народне библиотеке (Србије) у два наврата, од 1869. до пролећа 1873. и од јесени 1873. до 1874. године.

18 Академик Милан Ђ. Милићевић, историчар, обављао је дужност библиотекара (управника) Народне библиотеке (Србије) од 1886. до 1897. године.

19 Мираш Кићовић, „Народна библиотека у Београду од оснивања до првог библиотекара,“ *Годишњак града Београда* 3 (Београд, 1956): 235.

20 Милован Спасић: „Чиновници којима је у дужност допало да се о добром поретку и успеху овог заведенија старају нису марили што су се књиге као неки беглук разносиле и што им се изображени људи у смотрењу непоретка и малоуважења овог преполезног заведенија дивити и чудити, него су по својој вољи, како је који стигао и хтео, разносили и својим пријатељима и познатима, на реверс или без ових издавали, па не одговарајући за Књижницу, нису исте реверсе чували, него све погубили и сатарили.“ У: Ковијанић Гаврило, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821–1944*, књ. 1 (1821–1881) (Београд, 1990), XXI.

21 Stojan Novaković, „Die Serbische Nationalbibliothek in Belgrad,“ *Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft*, N. 10 (Dresden, 1871): 11–12.

15 Гаврило Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821–1944*, књ. 1 (1821–1881), XIX.

16 АС, КК, Штампарија 1833, 65.

Милан Ђ. Милићевић је, у својој свечаној беседи поводом пријема у Српску краљевску академију 1888. године, насловљеној „Народна библиотека у Београду“, такође заузео становиште према којем је ова установа „малопомало постајала, још откад су министарства почела да за себе набављају потребне књиге, нарочито Министарство просвете“.²²

У наше време, тезу по којој је Народна библиотека (Србије) проистекла из библиотеке Министарства просвете подржавао је и др Гаврило Ковијанић, аутор капиталне тротомне публикације под насловом *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944* (Београд: Народна библиотека Србије, 1990–1992).

С друге стране, тек је 1881, односно 1882. године, Јован Бошковић изнео другачије мишљење, по којем је Народна библиотека Србије проистекла, 1832. године у Београду, из књижаре и књиговезнице Глигорија Возаровића.²³ Његовом виђењу био је склон и др Мираш Кићовић у својој монографији *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд: Народна библиотека Србије, 1960). Истраживач Милен М. Николић заступао је, пак, тврдњу по којој је српска национална библиотека основана 1832. године у Београду, као и да је од свог успостављања била државна установа која није имала додирних тачака са јавном књижницом чији је утемељивач био Глигорије Возаровић.²⁴ Истовремено, Љубомир Дурковић-Јакшић

био је на становишту да Возаровићева библиотека никако није могла имати државни карактер.²⁵

У том контексту, како би се коначно и недвосмислено утврдили повод, време и место настанка националне библиотеке, важно је детаљније се осврнути, с једне стране, на настанак књижног фонда при Типографији (1831) и библиотеке при Министарству просвете (1838), односно, с друге стране, на успостављање јавне књижнице чији је оснивач био Глигорије Возаровић (1832).

О томе да је Народна библиотека Србије проистекла из Типографије, основане 1831. године у Београду, постоји читав низ драгоцених писаних сведочанстава. Овом приликом, определили смо се да укажемо само на оне најзначајније.

Молбе министра просвете Стефана Стефановића Тенке, од 27. јуна и 12. јула 1838. године, којима се он обратио кнезу Милошу Великом, обавестивши га да је у оквиру процеса успостављања Лицеја у Крагујевцу неопходно „да се и прилична библиотека прибави и снабде“, како би будући ђаци и наставници могли да је користе ради обогаћивања знања, представљале су важан иницијални корак.²⁶

Показатељ интензивног рада на успостављању тог књижног фонда је и молба Министарства просвете упућена Панти Стоилу, од 9. јула 1838. године, у којој се говори да се у Министарству, за сопствене потребе и за потребе Лицеја у формирању, успоставља библиотека, као и да су за ту сврху потребне књиге. Стога је Министарство Стоилу упутило молбу да помогне у набавци каталога књига које су се могле купити код оновремених угледних бечких књижара.²⁷

22 Милан Ђ. Милићевић, „Народна библиотека у Београду,“ *Глас САНУ*, бр. 5 (Београд, 1888).

23 Јован Бошковић, „Народна библиотека и Музеј,“ у *Србадија I* (Београд, 1881), 132; Јован Бошковић, „Глиша Возаровић,“ *Српске илустроване новине* (Нови Сад, 1882): 174.

24 Детаљније видети у: Милен М. Николић, „Оснивање Народне библиотеке у Београду,“ *Библиошкар: часопис за теорију и праксу библиошкарства* год. 25, бр. 2 (Београд, 1973): 165–188; Милен М. Николић, „Реч-две Ј. Митровићу,“ *Библиошкар: часопис за теорију и праксу библиошкарства* год. 25, бр. 5–6 (Београд, 1973): 675–678.

25 Видети детаљније у: Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотеке* (Београд, 1963).

26 АС, МПс, бр. 27, 1838.

27 Исто.

О хитности успостављања књижнице сведочи и значајан детаљ из претходно поменуте молбе министра просвете упућене кнезу Милошу Великом 12. јула исте године, у којој је он изнео иницијативу да се књижни фонд који се налазио при седам година раније формираној Типографији у Београду, неодложно пренесе у Крагујевац, ради стварања библиотеке Министарства просвете.²⁸

Истог дана, 12. јула 1838. године, кнез Милош је позитивно одговорио на молбу министра. Тиме су били створени сви неопходни формални услови за успостављање библиотеке при Министарству просвете, са седиштем у Крагујевцу.

На овом месту је потребно указати и на један сегмент указа о оснивању Државног савета, из фебруара 1835. године, којим је изнова успостављеном Министарству просвете дато у задатак да оснује (*sic!*) јавну библиотеку и обезбеди услове за њен несметан рад. Потези министра просвете из 1838. године представљали су управо чин реализације три године раније усвојене одлуке.

О томе да је Народна библиотека Србије настала 1832. године у Београду, из јавне библиотеке књиговесца и књижара Глигорија Возаровића (1790–1848), нема ни примарних ни секундарних писаних сведочанстава. Такође, не постоји ниједан веродостојан историјски извор који би указивао макар и на посредно учешће државних власти или самог владара у оснивању ове библиотеке, као ни на њене везе са данашњом Народном библиотеком Србије. Из тога се да закључити да је Возаровићева књижница од самог свог настанка била искључиво резултат хвале вредне иницијативе појединца, али не и последица реализације некакве унапред осмишљене одлуке државних органа, укључујући ту и личност самог

владајућег кнеза. Стога је и разумљиво што је њен век био веома кратак.

Аутори који су одлучили да подрже ову тезу (Јован Бошковић, Михаило Подољски, др Мираш Кићовић и др.) махом су се, ослањајући се на методу *ex silentio* („ћутање извора“), определили за покушај да, услед изостанка историјских извора, успоставе везу између недуговечне јавне библиотеке коју је формирао Возаровић и касније обједињених књижних фондова Типографије и Министарства просвете из којих је, временом, проистекла Народна библиотека Србије.

Возаровић је, наиме, у непосредној близини Саборне цркве и Конака кнегиње Љубице у Београду, у трошном здању на углу данашњих улица краља Петра Првог и кнеза Симе Марковића, 1827. године основао књиговезницу и књижару.²⁹

Након што је свој дућан преселио на место на којем се данас налази Основна школа „Краљ Петар Први Ослободилац“, у истоименој престоничкој улици, 27. фебруара 1832. године, на дан када се обележава молитвени спомен на Светог апостола Онисима, он је основао јавну библиотеку, том приликом окупивши истакнуте појединце и представнике клера. Најзначајнија личност која је присуствовала оснивању библиотеке Глигорија Возаровића био је брат владајућег кнеза, велики љубитељ и колекционар књига, господар Јеврем Обреновић. Утемељивач, локација и сâм чин отварања, иако га поједини истраживачи тумаче као полудржавни зато што је свечаности присуствовао кнежев брат, указују да се радило искључиво о приватној, племенитој иницијативи књиговесца Возаровића, а нипошто о одлуци званичних државних органа. Томе, изнова наглашавамо, у прилог иде и чињеница да не постоји

28 Исто.

29 Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд, 1960), 8.

ниједан писани извор који би указивао на учешће било ког органа власти или самог владара у оснивању ове јавне библиотеке. Стога није могуће прихватити тезу по којој је књижница Глигорија Возаровића настала по личној владаревој одлуци.³⁰

Отклањање дилеме у вези са временом и местом настанка потоње српске националне библиотеке, као и са иницијаторима (оснивачима), захтева да се пажљиво осврнемо на тврдње које је, у својој монографији о историји Народне библиотеке Србије, изнео др Мираш Кићовић.

Прихватајући претпоставку по којој је национална библиотека настала 27. фебруара 1832. године у Београду, из књиговезнице и књижаре Глигорија Возаровића, Кићовић се са правом посветио истраживању времена и места оснивања, назива и начина на који је обогаћиван тај библиотечки фонд.

Како је здање у оквиру кога је Возаровић имао дућан, у коме су истовремено функционисале књиговезница, књижара и библиотека, почетком 20. века срушено, да би на истом месту била подигнута зграда најстарије престоничке основне школе, која носи име краља Петра Првог Ослободиоца, није могуће успоставити просторни континуитет између његове библиотеке и онога што ће у каснијим деценијама прерасти у Народну библиотеку Србије. На тај моменат је, у свом делу, указао и сâм аутор. Ово тим пре што је Кићовић, користећи једну фотографију из збирки Музеја града Београда на којој је представљено здање³¹

које се налазило на месту поменуте основне школе, с правом приметио како оно није у свом приземљу имало дућан у коме је могла да буде смештена Возаровићева књиговезница са књижаром и јавном библиотеком.³² Истраживања која су спроведена после 1960. године, када је Кићовић објавио своју књигу о историји Народне библиотеке Србије, резултирала су сазнањем да је објекат у коме је, како је он веровао, била смештена Возаровићева јавна библиотека, био подигнут после 1840. године. Другим речима, како је Возаровићева библиотека интензивно постојала свега непуне две године (од 27. фебруара 1832. до септембра 1833. године), она није ни могла да се налази у објекту који је саграђен након 1840. године за смештај основне школе.³³

Полазећи од доступних историјских извора који су сведочили о настанку Возаровићеве библиотеке, а у вези са питањем коришћења појма „народна библиотека“, није могуће повезати тај назив са књижним фондом у власништву овог угледног београдског књиговесца и књижара.³⁴ У оновременом *Лешојису Машице српске*, за новоосновану Возаровићеву библиотеку користи се термин „Нова Библиотека српска“.³⁵ Осим овог, у ондашњој штампи и сведочанствима, наилази се и на називе попут „библиотека вароши београдске“, „библиотека јавна“, „српска библиотека“,

.....
могао да буде простор у коме је Возаровић организовао своју јавну библиотеку, посебно што је она прекинула рад крајем лета 1833. године (детаљније видети у: Дивна Ђурић-Замоло, „Зграде за Народну библиотеку у Београду 1832–1982,“ у *[Народна библиотека Србије] Сјоменица 1832–1982* (Београд, 1985), 39–58.

30 Исто, 11; Михаило Подољски, „Народна библиотека у Београду,“ *Мисао* XXVI (Београд, 1928): 316–317.

31 Кићовићеву дилему по питању неодговарајућег изгледа здања које се раније налазило на месту данашње престоничке Основне школе „Краљ Петар Први Ослободилац“, накнадно је отклонила др Дивна Ђурић-Замоло, доказујући како је објекат за који је Кићовић веровао да је у њему била смештена јавна библиотека, коју је 27. фебруара 1832. године основао Глигорије Возаровић, саграђен после 1840, те да он није ни

32 Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 12.

33 Милан Ђ. Милићевић, „Цртице за ранију слику српске престонице,“ *Годишњица Николе Чуића* бр. 22 (Београд, 1903): 51.

34 Тај назив, ова установа добила је тек 1858. године, на иницијативу свог тадашњег библиотекара (управника) Ђуре Даничића.

35 *Серјскиј лешојис* I (Будим, 1832): 137.

„новозаведена библиотека београдска“, „београдска библиотека“, „књижохраниште београдско“ и „вароши београдске библиотека“, али се ниједан од њих не може повезати са библиотеком чији је оснивач био Возаровић.³⁶ Напротив, анализа архивске грађе указује да се под тим терминима подразумевао управо књижни фонд при кнежевој Типографији, основан у престолном граду 1831. године, о чему је претходно већ било речи. Пошто није утврђена никаква локацијска веза између Возаровићеве јавне књижнице и потоње Народне библиотеке Србије, показало се неутемељеним и повезивање овог књижног фонда са самим каснијим званичним називом националне библиотеке.

Откуда онда, уопште, теза по којој је Народна библиотека Србије потекла из Возаровићеве књижнице са књижаром и јавном књижницом?

У одбрану те тврдње, Кићовић, али и поједини други аутори, наводили су неколико докумената.

Први се односио на писмо кнеза Милоша Великог, из октобра 1832. године, упућено администратору (управитељу) Типографије, Димитрију Исаиловићу, којим се одобрава штампање дела Милована Видковића под насловом *Српска историја*, уз услов да Типографија један примерак задржи за „Београдску Библиотеку“, а да пет примерака пошаље владару у Крагујевац.³⁷ Овде се под термином „Београдска Библиотека“ не може подразумевати књижни фонд Глигорија Возаровића, већ управо збирка књига која је од раније постојала при Типографији.

Наводећи, осим овог извора, и друга званична Исаиловићева обраћања владару, Кићовић је тумачио

како се чињеница да је по један примерак сваког одштампаног дела стављан на располагање „Народној библиотеци београдској“ односио на Возаровићев књижни фонд, а не на библиотеку која је деловала при самој Типографији и имала карактер јавно доступне збирке публикација у форми „библиотеке у саставу“.³⁸ Не постоји ниједно логично објашњење зашто би кнез Милош Велики по један примерак сваке публикације објављене у званичној државној штампарији без накнаде уступао приватном лицу, Возаровићу, занемарујући, при том, сопствену библиотеку коју је раније успоставио при самој Типографији, односно друге јавне и/или црквене библиотеке тога времена.

Овде ваља указати и на изузетне последице претходно наведеног налога српског владајућег кнеза о уступању по једног примерка сваке одштампане књиге библиотеци Типографије. Наиме, тиме је кнез Милош, још 1832. године, увео „обавезни примерак публикација“, односно обавезу да се сва штампана грађа, у одређеном, формално-правно дефинисаном броју примерака, без накнаде, уступа националној библиотеци као, по правилу, јединој депозитној библиотеци у свакој држави. На тај начин, Србија је сврстана у ред европских држава са најдужом правно утемељеном праксом „обавезног примерка публикација“. Број обавезних примерака публикација који се достављао српској националној библиотеци временом се мењао, растући од само једног до чак петнаест, колико је износио у дужем временском раздобљу.

Ту долазимо и до треће важне компоненте сваке јавне библиотеке. Осим локације и функције, то је и начин прикупљања библиотечко-информационих средстава, односно обогаћивања фонда књижном и некњижном грађом. Из историјских извора и сведочанстава савременика може се недвосмислено закључити да

36 Вук Ст. Караџић, *Прейиска* (Београд, 1910), 700; Јован Стејић, *Сабор науке и исшине* (Београд, 1832); Михаило Подољски, „Народна библиотека у Београду,“ *Мисао* XXVI (Београд, 1928): 316–317.

37 АС, КК, XXXIX – 31.

38 АС, КК, XXXIX – 65; АС, КК, XXXIX – 68.

Возаровићева библиотека никада није добијала тзв. обавезни примерак публикација, што је искључиво право и привилегија националне библиотеке. За претпоставити је да је Возаровић свој књижни фонд обогаћивао куповином, поклонима или евентуалном разменом. Насупрот томе, историјски извори јасно указују на то да је по један примерак сваке публикације штампане у Типографији, по више пута поновљеној писаној заповести владара, похрањиван у библиотеци при самој кнежевој штампарији.

О бризи коју је владар показивао према Типографији и тамошњој библиотеци говоре бројни акти Књажеске канцеларије, као и званичне вести које су објављиване у *Новинама Србским*, официјелном гласилу тада још увек вазалне Кнежевине Србије. Тако, под датумом 17. фебруар 1838. године, наилазимо на вест о посети кнеза Милоша Великог Типографији, два дана раније. У вести се наглашавало како је сâм кнез основао Типографију 1831. године.

Кићовић је у своме делу делимично погрешно тумачио и осврт објављен од стране Димитрија Арнота у листу *Србска новина* из 1838. године, у коме се наводило како „опет благодарни зраци почињу је [Србију] озаравати, она се свету као из дуге болести у здравље дошавши натраг враћа [...] између други њени многи заведенија и књигохранилиште новозаведено служи јој на част“.³⁹ У бројевима 23 и 27 истог листа, објављенима доцније током те године, истицано је како је господар Јеврем Обреновић учинио значајан дар у књигама, а да су његов пример следили појединци са обе стране реке Саве. Коначно, Арнот је објавио и списак првих приложника, са молбом да они као њени „први основатели“ не буду заборављени.⁴⁰

Наиме, вести објављиване током 1838. године у листу

Србска новина указивале су на потребу да се обогати књижни фонд „новозаведеног књигохранилишта“ (новоосноване библиотеке).⁴¹ Овде јесте било речи о тада већ скоро потпуно замрлој приватној Возаровићевој књижари са библиотеком, али не у контексту формалног карактера власништва над њом (приватног или јавног). Ова сведочанства управо потврђују тезу по којој Возаровићева библиотека није имала статус јавне (државне) установе, будући да су читаоци тог часописа били позвани да јој дарују књиге, у очигледном покушају да се она одржи у функцији. У питању је, дакле, био књижни фонд који није био обогаћиван пријемом обавезног примерка публикација. Стога је управо прикључење фонда библиотеке Типографије, као и сведочанство Милована Спасића из 1844. године, по коме је библиотека при Министарству просвете основана од стране тог органа власти и бројних дародаваца, у пуном чињеничном сагласју са тврдњом по којој је српска национална библиотека проистекла из приручне библиотеке Министарства просвете. Ова збирка књига убрзо је обогаћена, поред осталог, и личним библиотекама епископа Лукијана (Мушицког), Атанасија Стојковића, Саве Текелије, Димитрија Давидовића, Димитрија Исаиловића и других угледних појединаца.

Кићовић је једним од најзначајнијих докумената који говоре у прилог тези да је Народна библиотека Србије проистекла из Возаровићеве библиотеке сматрао одговор „инспектора“ Типографије, Јакова Јакшића, упућен министру просвете 5. септембра 1838. године, у вези са прикључењем књижног фонда при Типографији новоуспостављеној библиотеци Министарства просве-

39 Димитрије Арнот, *Србска новина* бр. 22 (Београд, 1838).

40 Димитрије Арнот, *Србска новина* бр. 23 и 27 (Београд, 1838).

41 Лист *Србска новина* или *маџазин за художество, књижевство и моду* који је уређивао Антоније Арнот, објављиван је 1838–1839, два пута недељно. У Пешти је излазио 1838, а у Будиму 1839. године. Од 1839, променио је наслов у *Маџазин за художество, књижевство и моду*. Овај забаван књижевни лист, богато илустрован, доносио је и библиографске податке о српским књигама и новинама, литерарне прилоге и практичне поуке, а пропраћен је и списком пренумераната.

те. Потврђујући пријем информације да су књиге предате Министарству, Јакшић је навео како није био у могућности да достави попис грађе, будући да су се о њој старали Глигорије Возаровић, Димитрије Тирол, Димитрије Исаиловић, Берман Валтер, Цветко Рајовић и сâм Јакшић. Помињање Возаровића, Кићовић је тумачио као један од могућих кључних доказа за утемељење тезе по којој је Народна библиотека Србије настала из књижареве библиотеке.

Но, чињенице говоре другачије.

Као што је раније било речено, књижни фонд при Типографији настао је почетком 1831. године, када су се изасланици кнеза Милоша Великог, Аврам Петронијевић и Цветко Рајовић, вратили из Санкт Петербурга са опремом за успостављање штампарије и приличним бројем књига. Управо су те књиге, које су током пута покисле и биле оштећене, по њиховом пристизању у Београд биле предате књиговесцу Возаровићу ради сушења и евентуалног преповезивања. Стога Јакшићеву информацију да се о том књижном фонду, поред осталих, старао и Возаровић, не би требало тумачити као да је он био његов утемељивач, а још мање некакав први руководиоца. Истовремено, никако не би требало, као што је то Кићовић учинио, поистоветити књижни фонд при Типографији, за чију се заштиту у Београду иницијално побринуо Возаровић, са каснијим његовим активностима на оснивању јавне библиотеке у сопственој књиговезници и књижари.

Конечно, не треба пренебрегнути ни чињеницу да је и сâм Кићовић јасно указивао на дуготрајан „застој у раду“ Возаровићеве библиотеке, коју је он грешком поистоветио са Народном библиотеком Србије, у раздобљу од чак двадесет година (1833–1853), да би на другим местима у својој књизи ту исту временску празнину, почев од 1838. године, донекле попуњавао

приказивањем активности библиотеке Министарства просвете.⁴² Другим речима, може се закључити да је Возаровићева библиотека, у пуном обиму активности, постојала релативно кратко (од фебруара 1832. до краја лета 1833. године), као јавна књижница чији је оснивач било приватно лице, док је Народна библиотека Србије несумњиво проистекла из књижног фонда Типографије кнеза Милоша Великог, односно суштински и формално из библиотеке Министарства просвете.

Већ после позног лета 1833. године, Возаровићева библиотека се, као таква, више не помиње у историјским изворима, док је сâм Возаровић, током 1834. и 1835. године, боравио у Крагујевцу бавећи се, поред осталог, и повезивањем оригинала првог српског устава – Сретењског. Драгоцено је напоменути да се Возаровић преселио у Крагујевац још 16. септембра 1833. године, те то раздобље можемо сматрати и временом постепеног гашења његове јавне библиотеке, до чега је и дошло крајем тридесетих година 19. века.⁴³ О томе је у свом делу сведочио и сâм Кићовић који је, ипак, изнео мишљење да је Возаровић своју јавну библиотеку пренео у Крагујевац. За ту тврдњу, међутим, не постоје докази у историјским изворима.

О томе да Возаровићева библиотека није могла бити претеча Народне библиотеке Србије посредно је говорио и садржај раније већ поменутог указа, из фебруара 1835. године, о оснивању Државног савета, а којим је министру просвете било стављено у задатак да се оснује библиотека и обезбеди старање о њој.⁴⁴ Оснивање библиотеке при Министарству просвете било је, стога, логичан след догађаја иницираних одредбама тог указа.

42 Миrash Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 18.

43 Исто, 20.

44 Исто, 20.

Теза др Миаша Кићовића, изложена у његовој монографији *Историја Народне библиотеке у Београду*, објављеној 1960, по којој је Народна библиотека Србије настала 1832. године, успостављањем јавне књижнице Глигорија Возаровића, оспорена је врло брзо. Наиме, исте, 1960. године, текстом у стручном часопису *Библиошкар*, Јеремија Д. Митровић указао је на низ грешака и недоследности које је у анализи историјских извора починио др Кићовић, као и на његово пренебрегавање више драгоцених сведочанстава и докумената.⁴⁵

Митровић је, најпре, указао на то да је др Кићовић у погледу доказивања тврдње да је Народна библиотека Србије настала 1832. године у Београду, у недостатку примарних, користио секундарне изворе, као и да је из свог истраживања изоставио драгоцене сведочанство о Возаровићевој књижници Срете Л. Поповића који је, још као дечак, читао књиге и часописе у Возаровићевој књижари и библиотеци. Поповић је у свом делу, под насловом *Путовањем по новој Србији*, записао да је Возаровић „у неку руку створио као и неко читалиште“⁴⁶.

Треба ли још једном подсетити и на информацију о времену и начину настанка Народне библиотеке Србије коју је, 1844. године, оставио Милован Спасић? Он је, поврх тога, у тексту објављеном у *Гласнику Српској ученој друштва* (књ. 73: 227), указао да је погрешно тврђење да је Народна библиотека Србије настала 1832. године у Возаровићевој кући, те да он то демантује, како будући истраживачи не би били доведени у забуну.

Додатну потврду чињенице да Народна библиотека Србије није настала 1832. године деловањем Глигорија Возаровића, оставио је и творац првог српског устава, Димитрије Давидовић. Свега три месеца након што је Возаровић основао своју јавну библиотеку, Давидовић је у писму од 1. јуна 1832. године, упућеном кнезу Милошу Великом, између осталог написао и како ће тог дана „предузети прегледање типографије, а по прегледању њеном уредићу и библиотеку нашу по реду који сам видио у библиотекама европејским“.⁴⁷ Нема сумње да се овде радило о библиотеци која је, истина не као самосталан субјект, од раније била успостављена при Типографији.

Отклонивши и последњу дилему у вези са питањима ко су били утемељивачи Народне библиотеке Србије, као и када, где и на који начин је та установа културе основана, можемо закључити како резултати истраживања архивске грађе које смо спровели, у потпуности потврђују ставове истакнутих српских историчара Стојана Новаковића, Милана Ђ. Милићевића, др Гаврила Ковијанића, Јеремије Д. Митровића и других који су тврдили да је Народна библиотека Србије настала 1838. године у Крагујевцу, чином оснивања библиотеке при Министарству просвете. Стога сматрамо да је историографска наука, кроз истраживања и радове неких од својих најеминентнијих представника, а ту пре свега мислимо на Стојана Новаковића и Милана Ђ. Милићевића, благовремено утврдила период и место настанка Народне библиотеке Србије. На нама је било да се, следећи њихов траг, детаљније позабавимо и утврђивањем могућег конкретног датума оснивања националне библиотеке. У том смислу, на становишту смо да је тај датум 12. јули 1838. године – дан када је српски кнез Милош Велики званично одобрио молбу министра

45 Јеремија Д. Митровић, „Д-р Миаш Кићовић: Историја Народне библиотеке у Београду (Београд: Народна библиотека, 1960),“ *Библиошкар: часопис за теорију и праксу библиошкарства* год. 12, бр. 3–4 (Београд, 1960): 170–173.

46 Срета Л. Поповић, *Путовање по новој Србији* (Београд, 1950), 118.

47 Јеремија Д. Митровић, „Д-р Миаш Кићовић: *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд, Народна библиотека, 1960)“: 171.

просвете Стефановића да се књижница Типографије присаједини библиотеци Министарства просвете која је била у настајању.

На основу истраживања и анализе архивске грађе, може се тврдити да је српска национална библиотека утемељена чином обједињавања књижних фондова који су се до тада налазили у оквирима Типографије и Министарства просвете. Од објављивања указа о успостављању Државног савета, који је садржавао и налог Министарству просвете да оснује јавну библиотеку и стара се о њој, било је, дакле, потребно свега три године да у Крагујевцу буде успостављена библиотека која је, протеком времена, постала српска национална књижница; од 1858. године, она је и носила званичан назив Народна библиотека, а у наше време – Народна библиотека Србије.

Историјски извори, такође, недвосмислено указују да се утемељивачима Народне библиотеке Србије, с пуним правом, могу сматрати српски кнез Милош Велики и министар просвете Стефан Стефановић Тенка.

Dejan Ristić

National Library of Serbia Was Not Established in Belgrade in 1832

Abstract

In spite of the ingrained belief and the works of certain experts claiming that the National Library of Serbia originated from the public library established by Gligorije Vozarović in Belgrade on 27 February 1832, historiographic researches based upon analyzing archive materials and contemporaries' testimonies undoubtedly point to the fact that the National Library of Serbia was established in Kragujevac on 12 July 1838, through an act of founding a library within the Ministry of Education, which for more than a century was directly in charge of the work of the Serbian National Library. The paper aims at presenting relevant archive materials and thus to contribute to the final establishing of the facts concerning the date, place and founders of the National Library of Serbia.

Keywords: National Library of Serbia, establishing, archive materials, testimonies, historiographic researches

ФОРМИРАЊЕ И ПРУЖАЊЕ УСЛУГА СЛЕПИМ И СЛАБОВИДИМ КОРИСНИЦИМА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ УЖИЦЕ

Душица Мурић

Народна библиотека Ужице

УДК: 027.6-056.26:027.52(497.11)

Сажетак

У раду је представљено формирање и реализација услуга за особе са оштећеним видом у Народној библиотеци Ужице. Према незваничним подацима, у Србији тренутно има око 12.000 слепих и теже слабовидих, у Златиборском округу 211, а у сáмом граду Ужицу 153 особе, међу којима је десеторо деце. Већина слепих и слабовидих упућена је на специјализоване библиотеке, јер није упозната са новим технологијама и могућностима које могу бити доступне и у јавним библиотекама. У склопу пројекта „Услуга за све: формирање и развој библиотечких услуга за слепа и слабовида лица“, који је финансирало Министарство културе и информисања, Народна библиотека Ужице проширила је стандардну услугу у свом окружењу. Набављени су одговарајућа опрема и софтвери. Библиотекари су се обучили за рад са новом категоријом корисника и новим софтверима.

Кључне речи: услуге, корисници, особе са оштећењем вида, слепи, доступност информација, Народна библиотека Ужице, обука

Доступност информација и грађе

Тежња за образовањем, читањем, информисањем и усавршавањем представља једну од темељних људских потреба која у великој мери усмерава културни, психолошки и друштвени развој свих појединаца, па тако и оних са физичким или психичким недостацима.¹ За особе са потешкоћама у читању сматрају се сви који, из било ког разлога, не могу да користе грађу у стандардном штампаном формату. У ову групу спадају и старе и болесне особе, као и особе које су из било ког разлога спречене да читају формат „црног тиска“.²

Визуелни инвалидитети су најбројнији; особама које их имају, алтернативна грађа је најпотребнија. Светска здравствена организација процењује да је 2002. године око 161 милион људи имао оштећење вида, а

1 Драгана Милуновић, *Ка кориснику са инвалидитетом* (Београд: Народна библиотека Србије, 2012), [7].

2 Исто, 13.

да је међу њима било 37 милиона слепих. Стручњаци Организације предвиђају да ће до 2020. године овај број достићи 76 милиона. То значи да је у будућности могућа ситуација у којој 76 милиона људи неће моћи да користи традиционалну штампу. Због тога је веома битно да информације буду доступне у различитим форматима.³ Особе са визуелним инвалидитетима имају исту потребу за књигама и информацијама као и остали, ради учења, забаве и усавршавања.

Замене за стандардну штампу које особе са потешкоћама у читању могу користити јесу Брајево писмо, звучне књиге и електронска грађа.

Брајево писмо представља систем рељефних знакова које следе и слабовиде особе углавном користе. Развио га је, 1829. године, Луј Брај, Француз, слеп од треће године живота; похађао је школу за следе у Паризу. Писмо се састоји од 63 писана и једног неписаног знака – размака. Због постојања малог броја знакова, исти знак се, у различитим језицима и нотацијама, чита другачије. Данас се у свету већина публикација за следе штампа Брајевим писмом.⁴ Додиром јабучице десног кажипрста, следе читају с лева на десно; пишу с десна на лево. Међутим, следе особе све ређе користе ово писмо, како због недостатка публикација и развоја нових технологија, тако и због чињенице да, са старењем, опада осетљивост врхова прстију, неопходна за читање текстова штампаних Брајевим писмом.

Звучне књиге представљају снимке на којима књиге читају професионални глумци или спикери. За њихово коришћење није потребна посебна обука. Синтетизован говор је доступан већ дуже време, то

су тзв. аналогни снимци. Њихове мане су немогућност кретања кроз текст и недовољна прегледност. С друге стране, DAISY⁵ је стандардни формат који дели текст на комаде, омогућавајући слободно кретање кроз њега, стављање ознака, претраживање по кључним речима, прилагођавање брзине читања. DAISY стандард омогућава флексибилно комбиновање текста и звука, почевши само од звука, до пуног текста и звука или само текста.

Електронска грађа

Електронски приступ обухвата грађу која је доступна захваљујући интернету, це-де-ромовима, онлајн часописима, е-књигама, е-музици и другим онлајн услугама.⁶

Један од великих проблема са којим се следе суочавају јесте доступност информација на вебу. Информације често нису доступне свима под једнаким условима. Технологије су прилагођене просечним особама, а следе то дефинитивно нису. Оно што следе особе очекују при првом сусрету са интернетом јесте да информације буду универзално доступне; често постављају питање зашто не могу да чују садржаје са интернет страна које су им занимљиве.

Информације би на екрану требало да буду тако представљене да могу бити препознате било којом

3 Кортни Дејнс-Џоунс, прир., *Унапређивање библиотечких услуга за особе с инвалидитетом*, прев. Д. Милуновић (Београд: Народна библиотека Србије, 2009), 19.

4 Недељка Ложајић, „Брајево писмо – данас и сутра,” *Гласник Народне библиотеке Србије* год.10, бр. 1 (2008[шт. 2009]): 86.

5 DAISY (*The Digital Accessible Information System*) – Дигитално доступни информациони систем; у даљем тексту DAISY. DAISY конзорцијум чини 14 пуноправних и више од 55 придружених чланова (непрофитних организација, најчешће националних библиотека за звучне књиге или националних конзорцијума ових библиотека) и више од 20 сарадника – пријатеља (профитних организација, укључујући и оне које развијају производњу или опрему за репродукцију). – Према: Дејнс-Џоунс, *Унапређивање библиотечких услуга за особе с инвалидитетом*, 21–22.

6 Према: Дејнс-Џоунс, *Унапређивање библиотечких услуга за особе с инвалидитетом*, 22.

помоћном технологијом. То је довело до појма *дизајна за сваког* који у контексту библиотеке значи да библиотечки системи, засновани на информационој технологији и интерфејсима, морају да буду осмишљени и направљени тако да буду доступни свим корисницима библиотечких услуга.⁷ Постоје два начина за остваривање ове идеје – накнадним прилагођавањем технологија или коршћењем прилагодљивих технологија. „Технологија може слепим и слабовидим људима понудити средства помоћу којих ће превазићи препреке за обављање активности као што су читање, коришћење рачунара, записивање бележака на пapiру или електронском уређају.“⁸

Слепи и слабовиди корисници

Комуникација са слепим особама представљала је непознаницу, како с обзиром на број слепих и слабовидих у нашој околини, тако и с обзиром на потребе, на начин живота и учења ових особа.

Када се помисли на оштећење вида, претпоставља се да је реч о животу у потпуној тами. Међутим, постоје различити степени оштећења вида; деле се на слепоћу и слабовидост.

Према степену оштећења вида, слепе особе се деле у три категорије:

- прва категорија – слепа особа је она која је потпуно изгубила осет светла или има осет светла са пројекцијом;
- друга категорија – слепа особа је она која на бољем оку са корекцијом има остатак вида до 5% (0,05) или која на бољем оку са корекцијом има остатак вида мањи од 10% (0,10), али јој је видно поље сужено на 20° и мање;

- трећа категорија – слепа особа је она која на бољем оку са корекцијом има остатак вида мањи од 10% (0,10) и особа са централним видом која на бољем оку са корекцијом има остатак вида до 25% (0,25), али јој је видно поље сужено на 20° и мање.

Апсолутно слепе особе не могу да разликују светлост од таме. Искуства стичу путем додиром и слуха.

Постоје три степена слабовидости:

- први степен – слабовидост високог степена, са оштрином вида од 0,05 до 0,10, али са добром ширином видног поља;
- други степен – слабовидост средњег степена, са оштрином вида од 0,20 до 0,4;
- трећи степен – слабовидост ниског степена, са оштрином вида од 0,5 до 0,8.⁹

Добра комуникација представља основ за адекватно пружање услуга. Комуникација се дефинише као „преношење или размена мисли, мишљења или информација путем говора писања или знакова“.¹⁰ Веома је битно истаћи начине комуницирања и опхођења према особама са оштећеним видом. Ово су неки од принципа и начела којима смо се руководили: пажња увек треба да буде усмерена на особу, а не на инвалидитет; помоћна средства, као што је, на пример, бели штап, не треба дирати и померати без дозволе; ако слепа особа има пратиоца, погрешно је обраћати се пратиоцу; увек треба обавестити особу ако се померамо или прекидамо разговор; приликом кретања, потребно је дозволити особи са оштећењем вида да се ухвати за наше раме или лакат, јер ћемо једино тако моћи правилно да је усмеримо.

7 Питер Брофи и Џени Крејвн, „Доступност преко веба,“ *Гласник Народне библиотеке Србије*, год.10, бр.1 (2008 [шт. 2009]): 132.

8 Брофи и Крејвн, „Доступност преко веба,“ 136.

9 Недовић, Одовић и Драган Рапаић, *Развој социјалних вештина код особа са смешњама у развоју* (Београд: Друштво дефектолога Србије, 2010), 37–40.

10 Недовић, Одовић и Рапаић, *Развој социјалних вештина код особа са смешњама у развоју*, 77.

Уколико ми, као библиотекари, тј. као особе које пружају услуге и информације другима, имамо исправан став, знање и љубав према раду, ниједан хендикеп ни недостатак неће бити препрека за добијање информација и стицање знања. То представља један од постулата према којем би свако од нас требало да се руководи.

Формирање услуге за слепе и слабовиде у Народној библиотеци Ужице

Идеју за формирање услуге за слепе у Народној библиотеци Ужице добили смо пратећи савремене трендове у библиотечарству и препоруке IFLA-е.¹¹ IFLA је истакла неколико начела. Једно од њих гласи: „Библиотечко-информационе службе ће сву грађу, опрему, просторе и услуге учинити подједнако доступним свим корисницима. Неће бити дискриминације због било ког разлога, на пример због расе, држављанства или етничког порекла, рода или сексуалног опредељења, узраста, инвалидности, верских или политичких убеђења.“¹²

Своје идеје смо остварили у оквиру пројекта „Услуга за све: формирање и развој библиотечких услуга за слепа и слабовида лица“, који је подржало Министарство културе и информисања, обезбедивши финансијска средства за куповину опреме неопходне за формирање нове услуге. Константно смо сарађивали са локалним удружењима слепих и слабовидих, јер смо једино кроз сарадњу могли да увидимо њихове потребе и проблеме са којима се сусрећу. Са увођењем нових технологија у наше окружење, пред нама се нашао и нови изазов: требало је истражити могућности нових

софтвера и њиховог коришћења. Обука се састојала од свакодневног рада на упознавању са специјалним софтверима и могућностима које они нуде слепим и слабовидим особама. Набавили смо:

- JAWS, најпопуларнији читач екрана за слепе; он омогућава слепим и слабовидим корисницима да користе садржаје са екрана равноправно са особама које виде;
- AnReader, синтетизатор говора, првенствено намењен слепим особама; синтеза говора вештачки производи људски говор и писани текст претвара у говор; у овом случају, то је синтеза за српски језик;
- FineReader, програм за препознавање текста; то је софтвер за оптичко препознавање знакова, OCR,¹³ помоћу којег скенирани документ или књига постају рачунарски читљиви текстови који могу да буду сачувани, снимљени, а уз помоћ JAWS-а и AnReader-а, и читани наглас;
- Plectalk Pocket PTP1, репродуктор и снимач говора, музике и књига; представља велико олакшање за сваког ко има проблем са видом.

У оквиру пројекта смо обезбедили и 25 наслова звучних књига које су употпуниле већ постојећу колекцију. Библиотека за слијепе Црне Горе је препознала наше напоре у раду са слепим и слабовидим корисницима и нашој установи донирала 50 звучних књига.

Када су обезбеђени сви услови, од набавке опреме до обуке библиотечног особља, могло је да се почне са маркетиншком промоцијом нове услуге.

Како привући кориснике?

Корисници су предуслов постојања и опстанка библиотеке. Зато је у њеном интересу да се користи

11 IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) — Међународна федерација библиотечких удружења и институција; у даљем тексту IFLA.

12 Хелен Брезиер, „Улога и активности ИФЛА Секције библиотека за слепе,“ Гласник Народне библиотеке Србије год.10, бр.1 (2008 [шт. 2009]): 120.

13 OCR (Optical Character Recognition) — софтвер за оптичко препознавање знакова.

маркетингом за придобијање и задржавање корисника. Библиотекама је тешко да се изборе за лојалност корисника.¹⁴

Нову услугу смо најавили путем локалних штампаних и електронских медија. Међутим, највише утицаја су имали одласци у локална удружења слепих и слабовидих, где је нова услуга детаљно представљена и где су потенцијални корисници директно обавештени о плану и програму обуке на рачунару; захваљајући томе, порасла је њихова заинтересованост и почело је пријављивање за обуку.

Обука корисника

Пројектом је предвиђена обука слепих и слабовидих особа за рад на рачунару. Обука се састојала од свакодневног рада са по једним слепим, односно слабовидим корисником. Индивидуалан приступ је веома битан, јер се особе разликују по степену оштећења вида, старосној доби, степену образовања и интересовања.

Корисници услуга овог пројекта су углавном биле особе којима је то био први сусрет са рачунаром. Неке од њих су већ имале предзнање у куцању на писаћој машини, што је олакшало упознавање тастатуре и технике слепог куцања. Већина их није била упозната са новим технологијама нити са оним што оне нуде. Савремене технологије намењене особама са оштећењем вида много нуде. Често су и особе које виде фасциниране могућностима софтвера за слепе.

Обука је текла веома споро, али је временом остварен напредак и, што је најважније, видело се задовољство на лицима тих људи. То није била само класична обука на рачунару за слепе, већ и један вид дружења током

којег су они осетили да неко у друштвеној заједници има разумевања за њих и њихове потребе.

Обуку на рачунару су лакше савладавале потпуно слепе особе, док су се слабовиде особе ослањале на остатке вида и на тај начин правиле одређене грешке у учењу.

Велики проблем представља и доступност информација на интернету. Многи су очекивали да ће успети да приступе садржајима за које су заинтересовани, па су били разочарани што то није могуће.

Још један од проблема са којим се слепи суочавају јесте недостатак новчаних средстава за поседовање софтвера за слепе, због чега им је ускраћена могућност да знање стечено на обуци утврде код куће. Они имају могућност да свакодневно вежбају у Народној библиотеци Ужице, али још један од великих проблема представља способност слепих за самостално кретање, односно њихова стална зависност од особа из окружења. Присутна је и доза недостатка самопоуздања, што додатно отежава самостални рад.

Кроз први круг обуке, у трајању од три месеца, прошло је седам корисника; у плану је и нови круг са пет полазника. Особе са оштећењем вида су упознате са грађом коју поседује Библиотека, прилагођена њиховим потребама, и радо је користе. Као један од аутора и реализатор пројекта, била сам изненађена одзивом, преданошћу и одговорношћу полазника ове обуке. Ако су некада и постојале предрасуде, сада су дефинитивно нестале.

Закључак

Развојем услуге за слепе и слабовиде у Народној библиотеци Ужице, створени су услови да она постане установа доступна свима. Успостављено је

14 Весна Д. Жупан, *Маркетинг у библиотекарству* (Београд: Свет књиге, 2001), 25.

одговарајуће окружење за слепа и слабовида лица. Развијена је заинтересованост слепих и слабовидних лица за библиотечку грађу и различите културне садржаје. Омогућена је боља доступност литературе овој групи корисника. То представља само један од корака ка приближавању информација и знања свима.

Библиотека ће и у наредном периоду настојати да усавршава и проширује своје услуге за ову категорију корисника, као и за све особе са инвалидитетом. И, као што каже Хелен Келер, америчка ауторка која је од почетка живота била и слепа и глува, „оно најбоље и најлепше не може се видети, па чак ни дотакнути. То се мора осетити срцем“. Надам се да смо, формирањем услуге за слепе у Народној библиотеци Ужице, бар неку од особа са оштећењем вида дирнули у срце и њен пут ка стицању знања и развијању вештина учинили лакшим.

Литература

Брезиер, Хелен. „Улога и активности ИФЛА Секције библиотека за слепе.“ *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 10, бр. 1 (2008 [шт. 2009]): 131–151.

Брофи, Питер и Џени Крејвн. „Доступност преко веба.“ *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 10, бр. 1 (2008 [шт. 2009]): 117–130.

Дејнс-Џоунс, Кортни, прир. *Унапређивање библиотечких услуга за особе с инвалидитетом*. Превела Драгана Милуновић. Београд: Народна библиотека Србије, 2009.

Жупан, Весна Д. *Маркетинг у библиотекама*. Београд: Свет књиге, 2001.

Ложајић, Недељка. „Брајево писмо – данас и сутра.“ *Гласник Народне библиотеке Србије* год.10, бр.1 (2008[шт. 2009]): 85–94.

Милуновић, Драгана. *Ка кориснику са инвалидитетом*. Београд: Народна библиотека Србије, 2012.

Недовић, Горан, Гордана Одовић и Драган Рапаић. *Развој социјалних вештина код особа са сметњама у развоју*. Београд: Друштво дефектолога Србије, 2010.

Dušica Murić

Public Library of Užice

Forming and Development of Services for the Blind and Visually Impaired Users in the Public Library Užice

Abstract

The paper presents the forming and realization of the services for persons with visual impairment in the Public Library Užice. According to unofficial data, at the moment there are around 12.000 blind and visually impaired persons in Serbia, 211 in the Zlatibor district, and 153 in the town of Užice itself, with ten children among them. Most of the blind and visually impaired use specialized libraries since they are not acquainted with the new technologies and possibilities that can be available in public libraries as well. As part of the project “Services for All: Forming and Development of Library Services for Blind and Visually Impaired Persons” financed by the Ministry of Culture and Information, the Public Library Užice enlarged the standard services in its environment. Proper equipment and softwares were acquired. Librarians were trained for working with the new category of users and new softwares.

Keywords: services, users, persons with visual impairment, the blind, availability of information, Public Library Užice, training

ОПИС ФОНДА СТРАНЕ КЊИГЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ УЖИЦЕ

Биљана М. Ристовић

Народна библиотека Ужице

УДК: 027.52(497.11)

Колико језика знаш, толико људи вредиш.
(латинска пословица)

Сажетак

Поред редовних фондова који су заступљени у свим јавним библиотекама, Народна библиотека Ужице има и значајан фонд стране књиге који броји око 4.000 публикација на 18 страних језика. Његов највећи део чине књиге на енглеском, руском, француском и немачком језику. Књиге су углавном поклони суграђана, академских институција, амбасада и невладиних организација. Књига инвентара је једини документ који нам омогућава увид у историјат овог фонда. Услови у којима се чувају књиге на страним језицима су веома сложени и не задовољавају библиотечке стандарде. Постоји потреба за адекватним простором, наменским полицама за смештај књига, као и за финансијским средствима за попуњавање фонда стране књиге новим, актуелним насловима.

Кључне речи: фонд стране књиге, библиотека, Народна библиотека Ужице, књига инвентара

Фонд стране књиге

Народна библиотека Ужице основана је далеке 1856. године и једна је од најстаријих културних установа у ужичком крају, заслужна за ширење културе и просвећености међу овдашњим грађанством. Основни задатак Народне библиотеке Ужице, као јавне библиотеке, јесте да чува и развија фонд и услуге које задовољавају потребе њених корисника. „У Библиотеци су књиге и остали материјали ситематски организовани, фондови су каталогизирани и класификовани, а позајмљивање материјала се одвија по одређеном систему.“¹ Књиге се смештају у фондове, а један од најмлађих и организационо најмлађих сегмената наше Библиотеке јесте фонд стране књиге. Библиотека

¹ Јасмина Нинков, *Библиотеке XXI века* (Београд: Чигоја штампа, 2010), 73.

је, упоредо са њим, постепено израстала у установу са великим бројем извора информација за грађане. Увећање књижног фонда Библиотеке имплицира повећање броја корисника њених услуга, а самим тим и развој културе.

Каталог, као вид комуникације између књиге и корисника, у случају књига на страним језицима, не постоји. Претпоставка је да је прикупљање књига на страним језицима и њихово коришћење старо колико и сама Библиотека, али се тек средином 80-тих година 20. века почело са инвентарисањем грађе на страним језицима у посебној књизи инвентара која до данас представља једини документ који нам омогућава увид у историјат овог фонда. Књиге на страном језику које су пристизале у Библиотеку смештене су у депо Позајмног одељења за одрасле, где су биле недоступне широј читалачкој публици; у јесен 2005. године, премештене су на Одељење стручне књиге, где се и данас налазе.

Фонд стране књиге броји око 4.000 књига на 18 страних језика; изизетно је сложен и зато представља велики стручни изазов. Његова привлачност, али и проблематичност произилазе из чињенице да га чини литература на великом броју страних језика. Најбројније су књиге на енглеском, руском, немачком и француском језику, али су заступљени и мађарски, румунски, грчки, холандски, турски језик, као и језици народа са простора бивше Југославије.

Фонд стране књиге је углавном формиран захваљујући поклонима суграђана и откупу Министарства културе; мањи део је купила сама Библиотека. Много тога о начину живота, интересовањима и афинитетима дародаваца може се ишчитати из ових књига или се реконструисати из порука, улазница и осталог материјала заборављеног у књигама које су првобитно биране за личне библиотеке.

Организована и наменска набавка књига на страним језицима, у складу са потребама корисника и Библиотеке, веома је слабо заступљена. То значи да је овај део библиотечног фонда препуштен случајности и стихијском креирању; због недостатка новчаних средстава, он је или на последњем месту приликом расподеле средстава за набавку или се уопште не разматра за попуњавање новим књигама путем куповине.

Корисници фонда стране књиге углавном су средњошколци, студенти, професори и страни држављани, иначе добри познаваоци фондова Библиотеке, који уче стране језике или им је страни језик матерњи, као и ентузијастички који желе да прошире своја знања.

Годишњи извештаји о раду Народне библиотеке Ужице показују пораст броја корисника фонда стране књиге, као и броја издатих књига у последње три године. Тако је, према Годишњем извештају Народне библиотеке Ужице, у 2012. години, 37 чланова користило 55 књига. Током 2013. године, број корисника овог фонда је порастао на 59, а коришћених књига на 82, док је у 2014. години, што се поклапа са радом на електронском каталогу књига на страном језику, број корисника порастао на 140, а они су користили укупно 260 књига из свих области.

Статистички гледано, број корисника фонда стране књиге је мали, али се, из године у годину, повећава, што је охрабрујућа тенденција.

Током 2014. године се започело са електронском обрадом књига на страним језицима у COBISS-у, па је и пораст интересовања за страну књигу логичан, јер ни библиотекари ни корисници до тада нису знали шта све Библиотека у оквиру овог фонда поседује.

„Живимо у цивилизацији медијски посредованог знања, па приступ књизи више зависи од тога како

се она представља у медијима него од директног контакта.² Недовољно медијски промовисан фонд неће привући пажњу шире читалачке популације. И поред своје атрактивности и егзотичности, фонд стране књиге никада није медијски промовисан, а у литератури о Библиотеци се о њему може наћи врло мало података. У монографији *Народна библиотека Ужице 1856–2006*, само се на једном месту наводи да се при Одељењу стручне књиге „налази и фонд стране књиге који има око 3.000 примерака, претежно на енглеском, руском, немачком, француском и италијанском језику“.³

Књига инвентара фонда стране књиге

Први датум који се спомиње у књизи инвентара стране књиге је 04. 01. 1988. године.

Прва књига која је заведена у овом документу (бр. 1) садржи опис рукописа и старих штампаних књига на бугарском језику из 1910. године, издата је у Државној штампарији у Софији, а у Библиотеку је стигла куповином. Друга књига (бр. 2) стигла је као поклон; реч је о првом тому светске енциклопедије, *The World Book Encyclopedia*, објављеном у Лондону 1966. године. Прва књига на француском језику (бр. 28) стигла је куповином, а објављена је у Паризу 1915. године.

Библиотека поседује и књиге на руском и енглеском језику из легата Милоша Б. Јанковића које нису физички смештене у овом фонду, већ се налазе у Интернет клубу у којем се налазе легати Народне библиотеке Ужице. Легат Драгутина Прљевића, који садржи интересантне књиге, листове и часописе на

француском језику,⁴ такође се налази у Интернет клубу, а припада Завичајном одељењу.

Тежиште фонда стране књиге је, пре свега, на књижевности и популарној литератури, али су у њему заступљене и стручне књиге из свих области науке, технике и живота, као и методике страних језика.

Треба издвојити вредне збирке књига из технике, машинства и медицине на руском језику; књиге из савремених стручних области, као што су компјутерске технологије, маркетинг и менаџмент; збирку стручних књига из природних, друштвених и примењених наука на француском језику, поклон Српске академија наука и уметности.

У фонду стране књиге се могу наћи романи, драме, поезија, оригинална и преведена дела В. Шекспира, Џ. Лондона, Џ. Конрада, Ч. Дикенса, Џ. Остин, Ф. М. Достојевског, Л. Н. Толстоја, Ј. В. Гетеа, Т. Мана и многих других. Окосницу фонда чини савремена популарна литература (трилери, криминалистички и љубавни романи), углавном на енглеском језику, од аутора као што су Р. Ладлам, Т. Кленси, Д. Браун, Џ. Патерсон, Џ. Колинс, С. Кинг, П. Коелџо, Ј. Гордер и други.

Не треба заборавити ни богату збирку књига и сликовница за децу, нарочито на француском и енглеском језику; поред савремених романа за децу, у фонду се могу наћи и бајке браће Грим, Х. К. Андерсена, Ш. Пероа...

Библиотека поседује и:

- методике енглеског, француског, руског и немачког језика;
- сабрана дела Маркса и Енгелса на руском језику;
- књиге домаћих аутора преведене на стране језике,

2 Неда Тодоровић, прир., *Медијски шрејшман књиге* (Београд: Народна библиотека Србије, 2011), 6.

3 Иван Ршумовић, гл. ур., *Народна библиотека Ужице 1856–2006* (Ужице: Народна библиотека Ужице, 2006), 142.

4 Исто, 194.

- попут дела Иве Андрића, Меше Селимовића, Јелене Ленголд, Драгана Драгојловића, Владимира Тасића, Давида Албахарија, Јелене Лукић;
- збирке есеја и критичких текстова Т. С. Елиота, В. Витмана, Е. Паунда, С. Плат, Е. Хемингвеја, С. Фицџералда и других, на енглеском језику;
 - биографије и аутобиографије најпознатијих личности из света науке, политике, забаве (биографије Алана Тјуринга, Михаила Пупина, америчких председника, Мајкла Џексона; аутобиографије Марка Твена, Бенџамина Френклина и других), на енглеском и француском језику;
 - колекцију књига на енглеском језику о уметничким епохама, стилским правцима, као и биографије уметника;
 - књиге из акваристике на холандском језику.

Вредан део фонда стране књиге чине енциклопедије на енглеском, француском, руском и немачком језику. Тако Народна библиотека Ужице у свом поседу има *Енциклопедију Бриџанику* у 30 томова из 1974. године. Вест да је ова енциклопедија 2012. године престала да излази у штампаном облику, увећала је значај поседовања њеног штампаног издања. *Енциклопедија Бриџаника* је поуздан извор информација за основце, средњошколце и студенте који раде семинарске и дипломске редаве из енглеског језика, па је зато једна од најчешће коришћених књига из овог фонда.

Из референтне збирке Народне библиотеке Ужице на страним језицима издавајмо и:

- *The World Book*, енциклопедију на енглеском језику у 22 тома;
- *Велику медицинску енциклопедију* у 35 томова на руском језику;
- *Велику совјетску енциклопедију* у 30 томова на руском језику;
- *Велику децу енциклопедију* у 10 томова на руском језику;

- *Брокхаус енциклопедију* у 24 тома на немачком језику;
- *Велики Бершелсман лексикон* у 10 томова на немачком језику;
- биографски лексикон уметника на немачком језику у 37 томова;
- *Дуген*, речник немачког језика у 11 томова.

Народна библиотека Ужице да се похвалити великим бројем квалитетних и популарних наслова на страним језицима који могу задовољити читалачке потребе и широка интересовања њених корисника.

Институције и појединци као дародавци књига

Фонд стране књиге формиран је захваљујући доброј вољи и читалачким интересовањима суграђана који су своје мале библиотеке поклањали Народној библиотеци Ужице и тако доприносили њеном данашњем изгледу. Поред поклона физичких лица, у Библиотеци су се обрели и поклони појединих институција.

Институције дародавци су:

- Српска академија наука и уметност, Београд;
- Институт Гете, Београд;
- Амбасада СР Немачке, Београд;
- Амбасада Сједињених Америчких Држава, Београд;
- Дом здравља Ужице;
- Француски културни центар, Београд;
- Фабрика дувана „Philip Morris“, Ниш;
- Амбасада Јапана, Београд;
- Народно позориште Ужице.

Физичка лица дародавци су:

- Обрадовић Љубиша,
- Живан Ђирић,
- Оливера Bakker-Гордић,
- Р. Ђенић-Аћимовић,

- Иван Танасковић,
- Павле Петровић,
- Радован Поповић,
- Зора Арсенијевић,
- Милија Вукотић,
- Јулка Николић,
- Надежда Величковић.

Библиотека је захвална свим дародавцима који су несебично уступили књиге за будуће кориснике, јер се вредност књиге огледа у њеној сталној циркулацији међу заинтересованим читаоцима. Ипак, треба нагласити да поклони не задовољавају у потпуности реалне потребе корисника. Поклони се некада не могу ни уклопити фонд, па је на библиотекарима да утврде да ли поклоњене књиге одговарају набавној политици Библиотеке и структури одређеног фонда.

Часописи на страним језицима

Библиотека има и богату колекцију часописа на страним језицима, што овај сегмент чини још озбиљнијим и богатијим. Треба нагласити да то нису сви бројеви годишта одређеног часописа, него појединачни бројеви који су излазили неколико година уназад. Континуирано су стизали само француски часописи, почев од 2002, као резултат сарадње Народне библиотеке Ужице са одељењем за културу Француске амбасаде. Прилив нових бројева француских часописа је био редован неколико година. Остали часописи су углавном поклони амбасада и појединаца. Часописи су део фонда Одељења периодике.

Часописи и новине на страним језицима:

- *Je bouquine*, часопис на француском за децу;
- *Le Française dans le monde*, француски магазин;
- *Paris Match*, француски магазин;
- *Femme actuelle*, француски магазин за жене;

- *Poets and Writers*, магазин на енглеском, из области књижевности;
- *American Cinematographer*, часопис на енглеском, из области филма;
- *Language Magazine*, часопис на енглеском, из области комуникације и образовања;
- *Art in America*, магазин на енглеском, из области уметности;
- *Discover*, магазин на енглеском, из области науке, технологије и футурологије;
- *The Enviromental Magazine*, магазин на енглеском, из области екологије;
- *India*, часопис на енглеском језику.

Сарадња Народне библиотеке Ужице са страним амбасадама и институтима

Поред сарадње са одељењем за културу Француске амбасаде, која је резултирала континуираним приливом часописа на француском језику, Народна библиотека Ужице успоставила је сарадњу са Амбасадом Шпаније. Тако је јубилеј Антонија Гаудија обележен пригодном изложбом, а Библиотека је на поклон добила монографију о овом славном архитекти.

Можда најплоднија сарадња остварена је са Институтотом Гете, а почела је поклоном др Хервига Кемпфа од 110 књига на немачком језику. Потом су, под мотом „Ка Европској унији“, у Ужицу приређени Дани немачке културе који су обухватили изложбе, филмове, предавања и пригодан музички програм. Наредне године, Библиотека је, новцем који је добила од Института Гете, купила књиге на српском језику.

Библиотека је одувек имала успешну сарадњу са амбасадама и институтима, а годинама уназад у госте су јој долазили писци из Јапана, Кине, Румуније, Бугарске, Јерменије, Тибета.

Не треба заборавити ни врло плодну сарадњу са Амбасадом Сједињених Америчких Држава која редовно поклања књиге на српском и енглеском језику.

Заступљеност језика у фонду стране књиге

Статистички гледано, према књизи инвентара, у фонду стране књиге заступљене су публикације на следећим језицима:

Језик	Број књига
Енглески	1546
Руски	992
Немачки	481
Француски	305
Слованачки	49
Италијански	36
Холандски	30
Мађарски	26
Македонски	19
Румунски	19
Бугарски	19
Чешки	10
Турски	9
Шпански	8
Грчки	5
Јапански	3
Скандинавски језици	2
Кинески	1

Треба нагласити да један део приновљених књига није уведен у књигу инвентара, јер се очекује да ће у блиској будућности цео фонд стране књиге бити уведен у електронски каталог Народне библиотеке Ужице и тако постати претражив на интернету.

Фонд стране књиге у будућности

Циљ сваке библиотеке је да унапреди свој рад и да иде у корак са информационо-технолошким развојем; зато

се библиотека у дигиталном добу не може ограничити на цивилизацију књиге. Међутим, „рађање нове технологије не мора nužno значити i smrt prethodne“,⁵ па изгледа да црне прогнозе о крају ере књиге заиста нису више од прогноза, јер су у библиотекама књиге и даље кључни извори информација.

Доступност извора информација, а Библиотека нуди релевантне изворе информација и то не само за кориснике, основ је информационо-медијске писмености сваког појединца и води демократизацији друштва. Модерне библиотеке су јавна места за окупљање свих категорија становништва, па су тако темељ културе и слободног развоја грађана, јер „подржавају етничке, културне, језичке и верске различитости, културни идентитет и моделе друштвене интеграције“⁶. Стога је важна слика Библиотеке као места које негује културу различитости управо кроз доступност књига на страним језицима.

Град Ужице постаје значајна туристичка дестинација, са богатим природним ресурсима који привлаче пажњу страних туриста; он претендује да постане универзитетски центар западне Србије, што би требало да увећа значај стављања фонда стране књиге на располагање заинтересованим корисницима.

Циљ Библиотеке у наредном периоду јесте унапређење сарадње са институтима, амбасадама и другим промотерима страних земаља на чијим језицима она поседује књиге и да се тако позиционира унутар културног модела подржавања етничких, културних, језичких и верских различитости.

План је да се, у блиској будућности, фонд стране књиге у потпуности учини доступним на интернету у виду

5 Alberto Mangel, *Biblioteka noću*, prev. N. Karanfilović, N. Ivanović i D. Mihić (Beograd: Geopoetika, 2008), 76.

6 Јасмина Нинков, *Библиотеке XXI века* (Београд: Чигоја штампа, 2010), 90.

електронског каталога, као и да се врши организована, планска и континуирана набавка литературе, како би Народна библиотека Ужице била у току са понудом књига и часописа из овог сегмента библиотечке делатности.

Фонд стране књиге развија се у тешким условима и у неприкладном простору, са недовољно финансијских средстава. Алармантан је недостатак простора за складиштење грађе, као и немогућност приступа поједним деловима фонда. Тренутно је раздвојен: мањи део се налази у магацинском простору Одељења стручне књиге, док је већи смештен у непрегледним ормарима у просторији на спрату Библиотеке, где није доступан широј читалачкој публици. Простор не испуњава предуслове неопходне за развој овог фонда; због недостатка полица, добар део књига лежи на поду.

Постоји потреба за адекватним простором, наменским полицама за смештај књига и финансијским средствима за попуњавање фонда стране књиге новим, актуелним насловима. Лакши физички приступ, електронски каталог и добар маркетинг свакако ће допринети повећању интересовања свих категорија корисника за књиге на страним језицима. Слободан приступ ће корисницима обезбедити већу самосталност и независност увида у фонд стране књиге, као и осећај слободе у Библиотеци, а електронски каталог ће показати колико је, у ствари, њено богатство које се читаоцима нуди на коришћење.

Литература

Mangel, Alberto. *Biblioteka noću*. Prevele Nataša Karanfilović, Nina Ivanović i Danijela Mihić. Beograd: Geopoetika, 2008.

Народна библиотека Ужице. *Годишњи извештај Народне библиотеке Ужице за 2012. годину*. Ужице: Народна библиотека Ужице, 2013.

Народна библиотека Ужице. *Годишњи извештај Народна библиотеке Ужице за 2013. годину*. Ужице: Народна библиотека Ужице, 2014.

Народна библиотека Ужице. *Годишњи извештај Народна библиотеке Ужице за 2014. годину*. Ужице: Народна библиотека Ужице, 2015.

Нинков, Јасмина. *Библиотеке XXI века*. Београд: Чигоја штампа, 2010.

Ршумовић, Иван, гл. ур. *Народна библиотека Ужице 1856–2006*. Ужице: Народна библиотека Ужице, 2006.

Тодоровић, Неда, прир. *Медијски шрећман књиге*. Београд: Народна библиотека Србије, 2011.

Biljana M. Ristović
Public Library of Užice

Description of the Fund of Foreign Books in Public Library Užice

Abstract

Public Library Užice, in addition to regular funds that are represented in all public libraries, has a significant number of books in foreign languages. This fund has about 4.000 publications in 18 languages. The largest part of the fund consists of books in English, Russian, French and German. These are mostly gifts of fellow citizens, academic institutions, embassies and non-governmental organizations. Inventory book is the only document that allows us an insight into the history of this fund. The conditions for storage of books in foreign languages are very complex and do not satisfy the library standards. There is a need for adequate space, a dedicated shelves for storing these books and financial resources to fill the fund with current titles.

Keywords: funds of books in foreign languages, library, Public Library Užice, inventory book

In memoriam

Весна Ињац Малбаша била је библиотекар саветник у Народној библиотеци Србије, потпредседник Библиотекарског друштва Србије, члан Националног савета за културу Републике Србије, председник Националног комитета Србије за Унесков програм „Памћење света“, члан редакција *Гласника Народне библиотеке Србије* и *Библиошекара*, часописа Библиотекарског друштва Србије, члан Удружења књижевних преводилаца Србије.

Широког образовања, са талентом за преводилаштво, изразито вредна, интелектуално радознала, упорна и духовита, Весна Ињац се определила за позив библиотекара, непрестано усавршавајући своја стручна знања и радећи на модернизацији и унапређењу српског библиотекарства. Искрено је волела Народну библиотеку Србије, у којој је провела свој радни век.

Након Гимназије у Тузли, завршила је Филолошки факултет у Београду, Одсек за општу књижевност и теорију књижевности. Своја знања из области савременог библиотекарства и преводилаштва усавршавала је у иностранству – завршила је четири тромесечне специјализације француске владе у области културне политике, библиотекарства и информационих наука у Паризу и Лиону (1996, 1998, 2000. и 2002. године), као и три тромесечне преводилачке специјализације у Паризу Министарства културе Републике Француске (1999, 2003. и 2007. године). Била је и стипендиста

америчке владе у оквиру програма „Информациони менаџмент“ (2004. године).

Од 1988. године, Весна Ињац Малбаша радила је као виши стручни сарадник у Одељењу за попуњавање фондова, на пословима међународне размене публикација за француско и енглеско говорно подручје. На место руководиоца Програма међународне сарадње распоређена је 2002. године, а заменик управника и руководиоца Сектора за програме и пројекте постала је 2004. године. Посао заменика управника обављала је до 2012. године, када је, након промена у управи НБС, враћена на посао међународне размене публикација.

Од 2011. била је члан и потпредседник Националног савета за културу, у коме се истакла својом стручношћу, вредним радом и моралним интегритетом.

Подручја њеног нарочитог стручног интересовања биле су дигиталне библиотеке, дигитализација културне баштине, стручна терминологија, образовање библиотекара, библиотечка статистика, библиотечка етика, европски пројекти сарадње за библиотеке.

Учествовала је у раду бројних стручних комисија, радних група и координационих тела: била је члан Националне комисије за информације и документацију при Институту за стандардизацију Србије, члан и пред-

Весна Ињац Малбаши (1960–2015)

седник Комисије за доделу виших стручних звања у области библиотекарства у Србији (2002–2012), члан Координационе групе пројекта „Европска библиотека“ (2005–2012), један од координатора НБС за пројекте „Светска дигитална библиотека“ и „Дигитална библиотека НБС“ (2003–2012), члан Радне групе за анализу, професионални развој и перманентну едукацију у издаваштву при Министарству културе Републике Србије (2010–2011), члан Комисије за процену библиотечких пројеката при Министарству културе Републике Србије (2007–2012), члан радних група при Министарству културе Републике Србије за израду нацрта Закона о библиотечко-информационој делатности, Закона о старој и реткој библиотечној грађи и Закона о обавезном примерку (2009–2011), који су усвојени у јулу 2011. године. Била је члан Секције за статистику и евалуацију Сталног комитета Међународне федерације библиотечких удружења и установа (IFLA). Један је од оснивача НВО *БиблиоШека Плус*.

Објавила је неколико стручних монографија и преко стотину чланака из области библиотекарства и информационих наука у домаћим и иностраним стручним часописима; излагала је на многим домаћим и међународним стручним и научним скуповима.

Била је члан редакција стручних библиотечких едиција (*Савремена библиоШека* у НБС, *БиблиоШека Плус* у издавачкој кући *Clio*), као и стручних часописа *Гласник Народне библиоШеке Србије* и *БиблиоШекар* Библиотечког друштва Србије. Била је стални члан редакције *Гласника Народне библиоШеке Србије* од обнављања серије 1999. године. Приредила је велики број темата, преводила и писала ауторске текстове који су стручном релевантношћу и квалитетом у великој мери допринели угледу и значају гласила Народне библиотеке Србије.

Била је и члан Удружења књижевних преводилаца Србије. Превела је велики број текстова и преко двадесет књига са француског на српски језик, међу којима су *Писма мајци* Марсела Пруста, *Нарцисово оиљдало* Пјера Бурдијеа, *То је све* Маргерит Дирас, *Миш о Сизифу* Албера Камија, *Мулшкикулшурализам* Андреа Семпринија, *Француске лудости* Филипа Солерса, *Преиначење* Мишела Битора и др.

Добитник је Награде „Ђура Даничић“ Заједнице матичних библиотека Србије за 2009. годину и двоструки добитник Повеље Библиотечког друштва Србије за допринос развоју и унапређењу библиотекарства, 2008. и 2014. године.

Захваљујући својој ведрој и оптимистичној природи, Весна је уносила ентузијазам у сваки посао. Веровала је да библиотеке морају бити институционална подршка друштву знања и интелектуалних слобода и да је посао савремених библиотекара јединствен изазов и друштвени задатак којим се треба поносити. У глобалним друштвеним и технолошким променама видела је шансу да и Народна библиотека Србије, користећи нове технологије и ентузијазам библиотекара, историјском пречицом, сустигне велике светске библиотеке. Покренула је и водила низ пројеката који су имали за циљ да се изгради Дигитална НБС и постане интерактивни део светске дигиталне културне баштине. Своје последње године живота посветила је борби за одбрану професионалног достојанства библиотекара и библиотечарске струке.

Весна Јовановић

КЊИГЕ

1.

Bibliotekarski terminološki rečnik [multimedija] : englesko-srpski : srpsko-engleski = Dictionary of Librarianship : English-Serbian : Serbian-English / Ljiljana Kovačević, Vesna Injac-Malbaša, Dobrila Begenišić. - Elektronsko izd. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2002. - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst, boja ; 12 cm

Upor. tekst na srp. i eng. jez.

2.

Bibliografija francuskih dela prevedenih u Srbiji i Crnoj Gori od 1987. do 2003. godine = Bibliographie des ouvrages français traduits en Serbie et Monténégro de 1987 à 2003 / priredila, préparée par Vesna Injac. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije : Francuski kulturni centar = Belgrade : Bibliothèque Nationale de Serbie : Centre Culturel Français, 2004 (Beograd : Zuhra). - 295 str. ; 30 cm
Delimično upor. tekst na srp. i franc. jeziku. - Registri.

3.

Bibliotekarski terminološki rečnik : englesko-srpski, srpsko-engleski / Ljiljana Kovačević, Vesna Injac, Dobrila Begenišić. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2004 (Beograd : Standard 2). - XV, 646 str. ; 21 cm
Na spor. nasl. str.: Dictionary of Librarianship. - Tiraž 500. - Bibliografija: str. 637-642.

4.

Bibliografija američkih knjiga prevedenih u Srbiji i Crnoj Gori od 2000. do 2005. godine = Bibliography of American Books Translated in Serbia and Montenegro from 2000 to 2005 / autori, authors Vesna Injac, Milorad Vučković. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije = Belgrade : National Library of Serbia, 2006 (Beograd : Standard 2). - 458 str. ; 25 cm
Delimično upor. tekst na srp. i engl. jeziku. - Registri.

5.

Водич кроз дигиталне збирке Народне библиотеке Србије / [ауторке водича Весна Ињац и Весна Јовановић]. - Београд : Народна библиотека Србије, 2007 (Београд : Стандард 2). - [56] стр. : илустр. ; 16 x 16 cm

Кор. насл. - Стр. 3: Увод / Сретен Угричић.

6.

Digital Collections of the National Library of Serbia / [text Vesna Injac i Vesna Jovanović ; translation Đorđe Tomić]. - Belgrade : National Library of Serbia, 2007 (Belgrade : Standard 2). - [60] str. : ilustr. ; 16 x 16 cm
Kor. nasl. - Tiraž 750. - Str. [3]: Preface / Sreten Ugričić.

7.

Речник библиотекарства и информационих наука [Електронски извор] : српски, енглески, немачки / Љиљана Ковачевић, Добрила Бегенишић, Весна Ињац-

Малбаша. - Београд : Народна библиотека Србије, 2014 (Београд : Народна библиотека Србије)
Način dostupa (URL): <http://rbi.nb.rs/sr/home.html>.
- Насл. са матичне стране. - Опис извора дана 24. 12. 2014.

РАДОВИ ОБЈАВЉЕНИ У ЧАСОПИСИМА И ЗБОРНИЦИМА РАДОВА

8.
Библиотека за савремену међународну документацију
- Париз : библиотека-лабораторија за историју 20. века
/ Весна Ињац // Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год.
45, бр. 1/2 (1995), стр. 54-59.

9.
Каталози југославике у Библиотеци за савремену
међународну документацију у Нантеру / Весна Ињац
// Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год. 45, бр. 1/2
(1995), стр. 46-50.

10.
Француски централни национални каталог теза -
Универзитет Париз X, Нантер / Весна Ињац // Библио-
текар. - ISSN 0006-1816. - Год. 45, бр. 1/2 (1995),
стр. 51-53.

11.
Развој електронског приступа колекцијама Британске
националне и Француске националне библиотеке /
Весна Ињац. - Извештај са конференције одржане
у Француској националној библиотеци, Париз, 5-6.
новембар 1996. г. // Библиотекар. - ISSN 0006-1816.
- Год. 46, бр. 1/2 (1996), стр. 47-64.

12.
EBLIDA: Европски биро библиотечких, информационих
и документационих удружења = (European Bureau of
Library, Information and Documentation Associations)

/ Весна Ињац // Заједница библиотека. - ISSN 0351-
2061. - Год. 20, бр. 1/2 (1997), стр. 67-70.

13.
Gabriel: kapija ka evropskim nacionalnim bibliotekama
/ Vesna Injac. - Dostupno i na: [http://www.nb.rs/view_](http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=481)
[file.php?file_id=481](http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=481). - Beleške. - Rezime. - Резюме. -
Resume // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN
1450-8915. - God. 1, br. 1 (1999), str. 231-237.

14.
Natali Sarot - poetika unutarnjih kretanja / Vesna Injac.
- Beleške // Pro Femina. - ISSN 0354-5954. - Br. 17/20
(1999), str. 207-215.

15.
Nova inostrana bibliotekarska literatura u fondu Nar-
odne biblioteke Srbije : (prinovljene knjige 1997-1998)
/ Vesna Injac. - Dostupno i na: [http://www.nb.rs/view_](http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=503)
[file.php?file_id=503](http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=503). - Autorski registar. - Predmetni
registar // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN
1450-8915. - God. 1, br. 1 (1999), str. 421-444.

16.
Пут од националне дигиталне библиотеке ка про-
јекту „Bibliotheca universalis“ / Весна Ињац. - Напо-
мене и библиографске референце уз текст // Библио-
текарство на крају века. [Књ.] 3, [Књига и други медији.
Менаџмент и маркетинг у библиотечко-информационој
делатности] / Треће саветовање библиотекара Србије,
Врњачка Бања '97. - Београд : Библиотекарско друштво
Србије, 1999. - (Едиција "Библиотекар" ; књ. 3). - Стр.
49-78.

17.
Француска Национална библиотека: историјат, орга-
низација, нова библиотека / Весна Ињац. - Доступно
и на: [http://www.nb.rs/view_](http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=492)
[file.php?file_id=492](http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=492). - Напомене // Гласник Народне библиотеке Србије.
- ISSN 1450-8915. - Год. 1, бр. 1 (1999), стр. 349-365.

18. ENSSIB (Висока национална школа за науке о информацијама и библиотекама) Лион, Француска / Весна Ињац. - Резиме. - Резюме. - Суммари // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 3, бр. 1 (2001), стр. 221-238.
19. OCLC - najveći katalog na svetu / Vesna Injac. - Dostupno i na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=161. - Slika. - Napomene. - Rezime. - Резюме. - Summary // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - God. 3, br. 1 (2001), str. 251-261.
20. ИФЛА у килтовима : Годишња конференција, Глазгов, 2002 / Весна Ињац. - илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 1, бр. 1 (нов. 2002), стр. 20-22.
21. Координација у раду на образовању библиотекара : (инострана искуства) / Весна Ињац. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summary: Coordinated Work on Education of Librarians // Сарадња, образовање, квалитет / [Други] скуп библиотекара балканских земаља. - Београд : Филолошки факултет : Народна библиотека Србије, 2002. - ISBN 86-80267-41-4. - Стр. 199-223.
22. Пројекат ретроспективне конверзије каталога Народне библиотеке Србије / Биљана Косановић и Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=622. - Белешке. - Резиме. - Резюме. - Résumé // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 4, бр. 1 (2002), стр. 331-340.
23. Svetska digitalna biblioteka : san ili virtuelna stvarnost / Vesna Injac. - Dostupno i na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=613. - Beleške. - Резюме. - Rezime. - Summary // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - God. 4, br. 1 (2002), str. 235-250.
24. Америчко друштво за информационе науке и технологије = ASIST (American Society for Information Science and Technology) / Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=74. - Белешке. - Резиме. - Резюме. - Summary // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 5, бр. 1 (2003), стр. 265-277.
25. Библиотеке у Финској / Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=67. - Резиме. - Резюме. - Summary. - Литература // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 5, бр. 1 (2003), стр. 173-192.
26. Дигиталне библиотеке у свету / Весна Ињац. - Доступно и на: <http://scindeks.nb.rs/article.aspx?artid=1820-010903010281>. - Сажетак. - Библиографија // Преглед Националног центра за дигитализацију. - ISSN 1820-0109. - Бр. 1 (2003), стр. 28-39.
27. Електронска учионица и електронска читаоница : Народна библиотека Србије / Весна Ињац. - илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 2, бр. 2 (мај 2003), стр. 19-20.
28. Наша земља у пројекту „Памћење света” / Весна Ињац. - илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 2, бр. 2 (мај 2003), стр. 16-18.
29. Ретроспективна конверзија каталога : први резултати / Весна Ињац. - илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 2, бр. 2 (мај 2003), стр. 33-35.

30. Библиотеке у срцу информационог друштва / Весна Ињац. - илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 3, бр. 4 (мај 2004), стр. 6-9.
31. IFLA 2004. у Буенос Аиресу: „танго“ Конгрес / Весна Ињац. - илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 3, бр. 5 (нов. 2004), стр. 14-17.
32. Конференција директора националних библиотека света / Весна Ињац. - илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 3, бр. 5 (нов. 2004), стр. 17-20.
33. Народне библиотеке и стратегија развоја после проширења Европске Уније / Весна Ињац. - Белешке уз текст // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 3, бр. 4 (мај 2004), стр. 10-13.
34. Приватност у виртуелном окружењу / Весна Ињац. - Summary: The Privacy in an Virtual Environment // Интелектуална слобода и савремене библиотеке / [организатори скупа Филолошки факултет Универзитета у Београду ... и др.]. - Београд : Филолошки факултет Универзитета : Народна библиотека Србије : Библиотекарско друштво Србије, 2004. - ISBN 86-7035-111-0. - Стр. 179-198.
35. Систем библиотека Уједињених нација и Библиотека Уједињених нација у Женеви / Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=889. - Напомене. - Резиме. - Резюме. - Summary // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 6, бр. 1 (2004), стр. 113-126.
36. Центар за издаваче у Народној библиотеци Србије / Весна Ињац // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 3, бр. 4 (мај 2004), стр. 68-70.
37. IFLA kongres 2005. у Oslu / Vesna Injac. - Beleške // Инфотека. - ISSN 1450-9687. - Год. 6, бр. 3 (2005), стр. 222-226.
38. Народна библиотека Србије : пуноправни партнер у пројекту 'Европска библиотека' = National Library of Serbia : Full Partner in the Project 'the European Library' / Весна Ињац. - Доступно и на: <http://scindeks.nb.rs/article.aspx?artid=1820-010905070491>. - Сажетак ; Abstract // Преглед Националног центра за дигитализацију. - ISSN 1820-0109. - Бр. 7 (2005), стр. 49-54.
39. Пројекат решавање проблема смештајног капацитета магацина Народне библиотеке Србије / Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1284. - Резиме ; Резюме ; Summary // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 7, бр. 1 (2005), стр. 433-447.
40. „Сербика 2005“ : концепт израде текуће библиографије „Сербике“ / Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1253. - Резиме ; Резюме ; Summary // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 7, бр. 1 (2005), стр. 37-44.
41. Narodna biblioteka Srbije u projektu "Evropska biblioteka" TEL - The European Library / Vesna Injac. - Dostupno i na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1807. - Izvori ; Rezime ; Summary // Гласник Народне библиотеке

Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 8, бр. 1 (2006), стр. 37-45.

42.

Представници из целог света : ИФЛА конгрес у Сеулу / Весна Ињац. - Илустр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 5, бр. 9 (нов. 2006), стр. 4-10.

43.

Пројекат Европска библиотека : Народна библиотека Србије / Весна Ињац. - Фотогр. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 5, бр. 8 (мај 2006), стр. 13-15.

44.

Српска дигитална библиотека за децу : нов медиј за читање и едукацију младих / Весна Ињац. - Summary: Serbian Digital Library for Children // Деца и библиотеке / уредник Александра Вранеш. - Београд : Филолошки факултет Универзитета : Библиотекарско друштво Србије, 2006. - ISBN 86-86419-10-0. - Стр. 613-621.

45.

Виртуелно путовање кроз српску баштину : дигиталне збирке Народне библиотеке Србије / Весна Ињац // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 6, бр. 10 (мај 2007), стр. 28-30.

46.

Пројекат „Google Book Search” / Весна Ињац. - Илустр. // Савремена библиотека. - ISSN 0353-0655. - Год. 19, бр. 24 (2007), стр. 12-14.

47.

Evropska biblioteka i Narodna biblioteka Srbije = The European Library and the National Library of Serbia / Vesna Injac. - Ilustr. - Sažetak ; Abstract. - Bibliografija // Bosniaca. - ISSN 1512-5033. - God. 13, br. 13 (2008), str. 37-44.

48.

Приватност у виртуелном окружењу / Весна Ињац. - Прерађена и допуњена верзија рада изложеног на Међународном скупу “Интелекстуалне слободе и савремене библиотеке” у Београду 2003. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Сажетак ; Abstract // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 10, бр. 1 (2008 [шт. 2009]), стр. 35-50.

49.

Google Scholar као извор научних информација / Стела Филипи Матутиновић ; приредила Весна Ињац. - Граф. прикази. - Доступно и на: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2855. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Сажетак ; Abstract. - Библиографија // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 11, бр. 1 (2009), стр. 53-62.

50.

Историја Google-a? / Весна Ињац. - Доступно и на: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2856. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Сажетак ; Abstract. - Библиографија // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 11, бр. 1 (2009), стр. 75-93.

51.

Народна библиотека Србије у Светској дигиталној библиотеци / Весна Ињац. - Илустр. // Савремена библиотека. - ISSN 0353-0655. - Год. 21, бр. 26 (2009), стр. 6-11.

52.

Библиотеке пре веба и библиотеке после веба / Весна Ињац-Малбаша. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 54-56. - Summary: Libraries Before Web and After Web // Темелјне вредности савременог библиотекарства / [организатор конференције Библиотекарско друштво Србије]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2010. - ISBN 978-86-87177-03-1. - Стр. 23-58.

53. Националните политики и стратегии за заштита и достапност до културното наследство : меморијата на Србија во меморијата на Европа и светот / Весна Ињац // Националните политики и стратегии за заштита и достапност до културното наследство / [организаторот] Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски" Скопје. - Скопје : Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, 2010. - ISBN 978-9989-652-82-0. - Стр. 46-54.
54. Pamćenje Srbije u pamćenju Evrope i pamćenju sveta / Vesna Injac. - Ilustr. - Sažetak ; Abstract. - Bibliografija // Kultura. - ISSN 0023-5164. - Br. 129 (2010), str. 74-90.
55. The National Library of Serbia: Past, Present and Future / Vesna Injac. - Ilustr. - Beleška o autoru. - References. - Abstract. - Bibliografija: str. 14 // Alexandria. - ISSN 0955-7490. - Vol. 21, no. 3 (2011), str. 1-14.
56. Меѓународни стандарди за библиотеке / Весна Ињац-Малбаша. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 38-39. // Стандардизација и квалитет библиотечких услуга / [организатор конференције Библиотекарско друштво Србије]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2011. - ISBN 978-86-87177-05-5. - Стр. 25-40.
57. Memory of Serbia in Memory of Europe and in Memory of the World / Vesna Injac. - Bibliografija: str. 287-288 // Advances in Digital Library Development / [editor] Antony Jose. - New Delhi : Macmillan, 2012. - (Macmillan Advanced Research Series). - ISBN 978-935-059-077-5. - Str. 280-288.
58. Preporuka novim vlastima / Vesna Injac-Malbaša. Dostupno na: http://www.danas.rs/dodaci/vikend/preporuka_novim_vlastima.26.html?news_id=246086 // Danas. - ISSN 1450-538X. - God. XVI, br. 5437-5438, str. 16.
59. Анализа стања и препоруке за унапређење библиотечно-информационе делатности у Србији / припремила Весна Ињац. - Извештај за Шеснаесту редовну седницу Националног савета за културу Републике Србије 6. март 2013. - Напомене и библиографске референце уз текст // Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год. 55, бр. 1/2 (2013), стр. 185-214.
60. Ка кориснику са инвалидитетом / Весна Ињац-Малбаша. - Доступно и на: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4133. - Приказ књиге: Драгана Милуновић: Ка кориснику са инвалидитетом: 100 питања и 100 одговора у вези са формирањем и развојем библиотечких услуга за особе са инвалидитетом, Београд, 2012 // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 13, бр. 1 (2012/2013 [шт. 2014]), стр. 317-321.
61. Crowdsourcing - одређивање појма, типологија и сродни термини / Весна Ињац-Малбаша. - Доступно и на: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4123. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Сажетак // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 13, бр. 1 (2012/2013 [шт. 2014]), стр. 239-255.
62. Архивирање веб баштине / Весна Ињац-Малбаша. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Сажетак ; Abstract. - Библиографија: стр. 45-50 //

Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год. 56, св. 2 (2014), стр. 9-51.

63.

Open E-Resources in Libraries / Vesna Injac-Malbaša. - Bibliografija: str. 191-194 // Progressive Trends in Electronic Resource Management in Libraries / [edited. by] Nihar K. Patra, Bharat Kumar, Ashis K. Pani. - Hershey : Information Science Reference, 2014. - (Advances in Library and Information Science (ALIS) Book Series). - ISBN 978-1-4666-4761-9. - Str. 166-194.

ПРИРЕЂИВАЧКИ И УРЕЂИВАЧКИ РАД

64.

NATIONAL Library of Serbia (Belgrade) A Guide Through The National Library of Serbia / [editors Vesna Injac, Vesna Jovanović, Saša Ilić ; translation Tijana Obradović]. - Belgrade : National Library of Serbia, 2006 (Belgrade : Standard 2). - [56] str. : ilustr. ; 16 x 16 cm Kor. nasl. - Izv. stv. nasl.: Vodič kroz Narodnu biblioteku Srbije. - Tiraž 500.

65.

БЕНД, Џонатан

Poravnanje za Google Books: međunarodne implikacije / Džonatan Bend ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović ; [priredila Vesna Injac]. - Dostupno i na: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2850. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Sažetak ; Abstract // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - God. 11, br. 1 (2009), str. 37-46.

66.

БРЗУЛОВИЋ-Станисављевић, Татјана

Google Books: две стране приче / Татјана Брзуловић-Станисављевић ; [приредила Весна Ињац]. - Доступно и на: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2854. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Сажетак ; Abs-

tract. - Библиографија // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 11, бр. 1 (2009), стр. 63-73.

67.

ZVANIČNI stav Udruženja evropskih istraživačkih biblioteka : povodom saslušanja pred Evropskom komisijom u vezi sa američkim Sporazumom o poravnanju za Google Books / prevela s engleskog Gordana Ljubanović ; [priredila Vesna Injac]. - Dostupno i na: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2871. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Sažetak ; Abstract // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - God. 11, br. 1 (2009), str. 47-52.

68.

INFORMACIONO ponašanje istraživača budućnosti / prevela s engleskog Gordana Ljubanović ; [priredila Vesna Injac]. - Graf. prikazi. - Dostupno i na: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2848. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Sažetak ; Abstract. - Bibliografija // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - God. 11, br. 1 (2009), str. 7-27.

69.

КАТКАРТ, Брајан

Da li Google ubija opšte znanje? : iz časopisa Intelligent Life, leto 2009. / Brajan Katkart ; prevela s engleskog Gordana Ljubanović ; [priredila Vesna Injac]. - Dostupno i na: http://nb.rs/view_file.php?file_id=2849. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Sažetak ; Abstract // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - God. 11, br. 1 (2009), str. 29-35.

70.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Стандардизација и квалитет библиотечких услуга (2010 ; Нови Сад) Стандардизација и квалитет библиотечких услуга : зборник радова са међународне научне конференције одржане у Новом Саду, 4-5. новембра 2010. / [orga-

низатор конференције Библиотекарско друштво Србије] ; уредници Весна Ињац и Весна Црногорац. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2011 (Београд : Чигоја штампа). - 408 стр. ; 24 cm

Део текста упоредо на срп. и енгл. језику. - На спор. насл. стр.: Standardization and the Quality of Library Services. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

71.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Хоризонти светског и европског библиотекарства у дигиталном добу (2011 ; Београд)

Хоризонти светског и европског библиотекарства у дигиталном добу : зборник резимеа са међународне научне конференције, Београд, 27-28. октобар 2011. / [организатор конференције Библиотекарско друштво Србије] ; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац ; [преводиоци Даниела Скоковић]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2011 (Београд : Чигоја штампа). - 1 USB флеш меморија ; 1 x 2 x 6 cm

Текст упоредо на срп. и енгл. или хрв. и енгл. језику. - На спор. насл. стр.: The World and European Horizons of Librarianship in Digital Age.

72.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Отворен приступ знању у библиотекама (2012 ; Београд)

Отворен приступ знању у библиотекама [Електронски извор] : зборник резимеа са међународне научне конференције, Београд, 26. октобар 2012. / организатори конференције Библиотекарско друштво Србије [и] Народна библиотека Србије] ; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац ; [преводиоци Весна Ињац, Тамара Бутиган]. - Београд : Библиотекарско

друштво Србије, 2012 (Београд : Чигоја штампа). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Текст упоредо на срп. и енгл. или хрв. и енгл. језику. - На спор. насл. стр.: Open Access to Knowledge in Libraries.

73.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Хоризонти светског и европског библиотекарства у дигиталном добу (2011 ; Београд)

Хоризонти светског и европског библиотекарства у дигиталном добу : зборник радова са међународне научне конференције, Београд, 27-28. октобар 2011. / [организатор конференције Библиотекарско друштво Србије] ; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац ; [преводиоци Весна Ињац, Гордана Љубановић, Јелена Аћански]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2012 (Београд : Чигоја штампа). - 310 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: The World and European Horizons of Librarianship in Digital Age. - Тираж 250. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries.

74.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Отворен приступ знању у библиотекама (2012 ; Београд)

Отворен приступ знању у библиотекама : зборник радова са међународне научне конференције, Београд, 26. октобар 2012. / [организатори конференције Библиотекарско друштво Србије [и] Народна библиотека Србије] ; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац ; [преводиоци Весна Ињац]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2013 (Београд : Чигоја штампа). - 228 стр. ; 24 cm

Радови на срп., енгл. и хрв. језику. - На спор. насл. стр.: Open Access to Knowledge in Libraries. - Тираж 200. - Библиографија уз поједине радове. - Abstracts.

75.
МЕЂУНАРОДНА федерација библиотекарских удружења и институција

Међународни библиотечки манифести [Електронски извор] / IFLA, UNESCO ; приређивачи и редактори превода Весна Ињац и Драгана Милуновић ; уредник Весна Црногорац. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2014. - 1 USB флеш меморија ; 1 x 2 x 6 cm

ПРЕВОДИЛАЧКА ДЕЛАТНОСТ

КЊИГЕ

76.
ГОНЕ, Жак
Образовање и медији / Žak Gone ; prevela s francuskog Vesna Injac-Malbaša. - Београд : Clio, 1998 (Београд : AB štamparija). - 165 str. ; 20 cm. - (Biblioteka Multimedia / Clio)

Prevod dela: Éducation et médias / Jacques Gonnet. - Str. 155-163: Pogovor / Svetlana Bezdanov-Gostimir. - Bibliografija: str. 150-151.

77.
ПРУСТ, Марсел
Писма мајци / Марсел Пруст ; с француског превела Весна Ињац. - Београд : Монос : Топос, 1998 (Београд : Штампарија фонда "Капетан Драган"). - 248 стр., [12] стр. с таблама ; 23 cm. - (Библиотека класичних текстова)

Превод дела: Correspondance avec sa Mère / Marcel Proust. - Тираж 500. - Стр. 7-16: Предговор: Никад завршено трагање / Адријана Марчетић. - Стр. 185-191: Из поговора приређивача / Филип Колб. - Хронологија живота и стваралаштва Марсела Пруста: стр. 193-206.

78.
ИРИС, Антоан
Informacione magistrale / Antoan Iris ; prevela Vesna Injac-Malbaša. - Београд : Clio, 1999 (Београд : AB štamparija). - 124 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Biblioteka Multimedia)

Prevod dela: Les autoroutes de l'information / Antoine Iris. - Str. 119-122: O "Informacionim magistralama" / Miroljub Radojković. - Bibliografija: str. 117.

79.
КАМИ, Албер
Mit o Sizifu : [ogled o apsurdu] / Alber Kami ; prevela sa francuskog Vesna Injac. - Београд : Mono : Topos : Mañana press, 1999 ([Београд] : Art Grafik). - 215 str. : slike autora ; 19 cm. - (Biblioteka Blago)

Prevod dela: Le mythe de Sisyphe / Albert Camus. - Tiraž 500. - Hronologija života i stvaralaštva Albera Kamija: str. 205-215.

80.
СЕМПРИНИ, Андреа
Multikulturalizam / Andrea Semprini ; sa francuskog prevela Vesna Injac-Malbaša. - Београд : Clio, 1999 (Београд : AB štamparija). - 161 str. ; 21 cm. - (Agora)
Prevod dela: Le multiculturalisme. - Str. 147-159: Multikulturalizam, Balkan i planetarna kultura / Branimir Stojković. - Bibliografija: str. 143-144.

81.
БУРДИЈЕ, Пјер
Narcisovo ogledalo : rasprava o televizijskom novinarstvu / Pjer Burdije ; priredio Branimir Stojković ; prevela sa francuskog Vesna Injac-Malbaša. - Београд : Clio, 2000 (Београд : Donatgraf). - 133 str. ; 21 cm. - (Biblioteka Multimedia)

Prevod dela: Sur la télévision / Pierre Bourdieu. - Str. 7-17: Burdijeova sociološka kritika televizije / Branimir Stojković. - Bibliografija: str. 129.

82.

ДИРАС, Маргерит

\To je sve / Margerit Diras ; prevela Vesna Injac. - [1. izd.]. - Novi Sad : Stylos, 2000 (Novi Sad : Verzal). - 87 str. ; 18 cm. - (Biblioteka Ambrozija : džepna knjiga ; knj. 1)

Prevod dela: C'est tout / Marguerite Duras. - Tiraž 1 000. - Str. 53-61: Bela čaplja / Patrik Grenvil. - Str. 62-74: Tudinka / Julija Kristeva. - Str. 75-86: Dirasizam / Pjer Marten.

83.

ДОЛО, Луж

Individualna i masovna kultura / Luj Dolo ; prevela sa francuskog Vesna Injac-Malbaša. - Beograd : Clio, 2000 (Beograd : Donatgraf). - 142 str. ; 21 cm. - (Agora / [Clio])

Prevod dela: Culture individuelle et culture de masse / Louis Dollot. - Str. 131-137: Kultura našeg vremena / Trivo Indić. - Bibliografija: str. 139-140. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

84.

МОЛАР, Клод

Kulturni inženjering / Klod Molar ; prevela sa francuskog Vesna Injac-Malbaša. - Beograd : Clio, 2000 (Beograd : Donatgraf). - 155 str. : graf. prikazi ; 21 cm. - (Agora / [Clio])

Prevod dela: L'ingénierie culturelle / Claude Mollard. - Str. 149-155: Klod Molar-ideolog kulture kao inženjeringa / Milena Dragičević-Šešić. - Bibliografija: str. 145-147. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

85.

КОН, Жан

Estetika komunikacije / Žan Kon ; prevela sa francuskog Vesna Injac. - Beograd : Clio, 2001 (Beograd : AB Taš). - 123 str. ; 21 cm. - (Ars theoria)

Prevod dela: Esthétique de la communication / Jean Caune. - Str. 120-123: Prolegomena za estetiku komunikacije / Divna Vuksanović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 116-119.

86.

ПОЛЕН, Ремон

Istine i sloboda : ogled o slobodi izražavanja / Remon Polen ; prevela sa francuskog Vesna Injac-Malbaša. - Beograd : Clio, 2001 (Beograd : AB Taš). - 128 str. ; 21 cm. - (Agora)

Prevod dela: Vérités et liberté : essai sur la liberté d'expression / Raymond Polin. - Str. 125-128: Relativizam u novom ključu / Nikola Milošević. - Bibliografija: str. 123.

87.

ISBD(M) : Međunarodni standardni bibliografski opis monografskih publikacija / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; prevod prerađenog izdanja iz 2002. godine [Dobriša Begenišić, Biljana Rakočević ; redaktor prevoda Vesna Injac.]. - Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2004 (Beograd : Zuhra). - 90 str. : tabele ; 29 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije])

Prevod dela: ISBD(M) : International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Registar.

88.

СЕМПРИНИ, Андреа

Multikulturalizam / Andrea Semprini ; prevela sa francuskog Vesna Injac-Malbaša. - 2. izd. - Beograd : Clio, 2004 (Beograd : Donatgraf). - 159 str. ; 21 cm. - (Agora)

Prevod dela: Le multiculturalisme. - Str. 147-159: Multikulturalizam, Balkan i planetarna kultura / Branimir Stojković. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 143-144.

89.

СОЛЕРС, Филип

Francuske ludosti / Filip Solers ; [prevela Vesna Injac]. - Beograd : Narodna knjiga - Alfa, 2004 (Beograd : Alfa). - 125 str. ; 21 cm. - (Antologija svetske književnosti / [Narodna knjiga - Alfa] ; knj. br. 100)

Prevod dela: Les folies françaises / Philippe Sollers. - Tiraž 1.000. - Str. 105-125: Pisac i njegova kćerka piju čaj u tišini--- ili O Francuskim ludostima Filipa Solersa / Vesna Injac. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

90.

СРЕБРО, Миливој

Bibliographie de la littérature serbe en France : (1945-2004) ; précédée d'étude "La littérature serbe dans le miroir français" = Bibliografija srpske književnosti u Francuskoj : (1945-2004) ; i uvodna studija "Srpska književnost u francuskom ogledalu" / priredio, établie par Milivoj Srebro ; [[uvodnu studiju i napomenu priređivača] prevela Vesna Injac]. - Belgrade : Bibliothèque National de Serbie = Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2004 (Beograd : Zuhra). - 200 str. ; 30 cm

Uporedo franc. tekst i srp. prevod. - Tiraž 300. - Str. 79-86: Notes préliminaires du rédacteur / Milivoj Srebro. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Registri.

91.

БИТОР, Мишел

Preinačenje / Mišel Bitor ; [prevela sa francuskog Vesna Injac]. - Beograd : Narodna knjiga - Alfa, 2005 (Beograd : Alfa). - 283 str. ; 21 cm. - (Antologija svetske književnosti / [Narodna knjiga - Alfa] ; knj. br. 134)

Prevod dela: La Modification / Michel Butor. - Tiraž 500. - Str. 269-283: Konjanik i knjiga : o romanu "Preinačenje" Mišela Bitora / Vesna Injac.

92.

ЛЕ КОАДИК, Ив-Франсоа

Nauka o informacijama / Iv-Fransoa Le Koadik ; prevela sa francuskog Vesna Injac-Malbaša. - Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije, 2005 (Beograd : Taš). - 133 str. : ilustr. ; 21 cm. - (B plus)

Prevod dela: La science de l'information / Yves-François Le Coadic. - Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 133.

93.

ISBD(NBM) : Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; [prevela Biljana Kalezić ; redaktor prevoda Vesna Injac.]. - Prerađeno izd. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2006 (Beograd : Original). - 126 str. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / Narodna biblioteka Srbije> ; knj. 11)

Prevod dela: ISBD(NBM) : International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials. - Registar.

94.

КАМИ, Албер

Eseji / Alber Kami ; preveli s francuskog Gorica Todosijević ... [et al.]. - 1. izd. - Beograd : Paideia, 2008

(Beograd : BIGZ). - 660 str. : Autorova slika ; 21 cm. - (Izabrana dela / Alber Kami)

Tiraž 1.000. - Sadržaj: Hrišćanska metafizika i neoplatonizam = Métaphysique chrétienne et néoplatonisme ; Mit o Sizifu = Le Mythe de Sisyphe ; Pobunjeni čovek = L'Homme révolté ; Pisma nemačkom prijatelju = Lettres à un ami allemand ; Razmišljanja o giljotini = Réflexions sur la guillotine ; Naličje i lice = L'Envers et l'Endroit ; Svadbe = Noces ; Leto = L'Été.

95.

КАМИ, Албер

Mit o Sizifu : ogled o apsurdu / Alber Kami ; prevela s francuskog Vesna Injac. - Beograd : Paideia, 2008 (Beograd : Publikum). - 157 str. ; 17 cm. - (Biblioteka Eseji / [Paideia])
Prevod dela: Le mythe de Sisyphe / Albert Camus. - Tiraž 15.000. - Na koricama autorova slika i beleška o njemu.

96.

ГОб, Андре

Muzeologija : istorija, razvoj i savremeni izazovi / Andre Gob, Noemi Druge ; prevela s francuskog Vesna Injac. - Beograd : Clío : Народни музеј, 2009 (Beograd : Compact Druck). - 334 str. : ilustr. ; 22 cm. - (Museum)

Prevod dela: La Muséologie / André Gob, Noémie Drouguet. - Str. 323-326: Muzeologija za iskusne početnike / Ljiljana Gavrilović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 310-322. - Registar.

97.

МЕДУНАРОДНИ standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; prevela s engleskog Ana Savić ; redakcija prevoda Vesna Injac. - Uvodno objedinjeno izd. - Beograd : Narodna biblio-

teka Srbije, 2009 (Beograd : Original). - 1 knj. (razl. pag.) ; 32 cm. - (Edicija Savremena biblioteka ; knj. 15)

Prevod dela: International Standard Bibliographic Description. - Listovi u slobodnom uvezu. - Tiraž 500. - Str. VII-XII: Uvod / Elena Eskolano Rodriguez. - Rečnik: str. E-1 - E-15. - Registar.

98.

UNAPREĐIVANJE bibliotečkih usluga za osobe s invaliditetom / priredila Kortni Dejns-Džouns ; [prevela sa engleskog Dragana Milunović ; redaktor prevoda Vesna Injac]. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009 (Beograd : Original). - 166 str. : tabele ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 14)

Prevod dela: Improving Library Services to People With Disabilities. - Tiraž 500. - Str. 9-10: Uvod / Kevin Keri. - Str. 11-12: Predgovor / Kortni Dejns-Džouns. - O autorima priloga: str. 13-16. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 151-160. - Registar.

99.

ХИГИНС, Сјузан И.

Javne biblioteke i službe za mlade / Sjuzan I. Higgins ; prevela s engleskog Vesna Gluščević ; redaktorka prevoda Vesna Injac. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009 (Beograd : Original). - 138 str. : ilustr. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 16)

Prevod dela: Youth Services and Public Libraries / Susan E. Higgins. - Tiraž 500. - O autoru: str. 13. - Bibliografija: str. 111-126. - Registri.

100.

КАСАР, Жак

Slučaj Kamij Klodel / Žak Kasar ; predgovor Žane Fajar ; prevele s francuskog Vera Ilijin i Vesna Injac. - Beograd

: Clio, 2011 (Novi Sad : Artprint). - 463 str., [16] str. s tablama ; 20 cm. - (Klepsidra / [Clio])

Prevod dela: Dossier Camille Claudel / Jacques Cas-sar. - Tiraž 1.000. - Napomena: str. 5-6. - Predgovor: str. 7-12. - Str. 13-28: I Kamij Klodel izlazi iz tame --- / Žana Fajar. - Katalog dela Kamij Klodel: str. 451-461. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

101.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Отворен приступ знању у библиотекама (2012 ; Београд)

Отворен приступ знању у библиотекама [Електронски извор] : зборник резимеа са међународне научне конференције, Београд, 26. октобар 2012. / [организатори конференције Библиотекарско друштво Србије [и] Народна библиотека Србије] ; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац ; [преводиоци Весна Ињац, Тамара Бутиган]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2012 (Београд : Чигоја штампа). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Текст упоредо на срп. и енгл. или хрв. и енгл. језику. - На спор. насл. стр.: Open Access to Knowledge in Libraries.

102.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Хоризонти светског и европског библиотекаства у дигиталном добу (2011 ; Београд)

Хоризонти светског и европског библиотекаства у дигиталном добу : зборник радова са међународне научне конференције, Београд, 27-28. октобар 2011. / [организатор конференције Библиотекарско друштво Србије] ; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац ; [преводиоци Весна Ињац, Гордана Љубановић, Јелена Аћански]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2012 (Београд : Чигоја штампа). - 310 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: The World and European Horizons of Librarianship in Digital Age. - Тираж 250. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries.

103.

КАМИ, Албер

Mit o Sizifu : ogled o apsurdu / Alber Kami ; s francuskog prevela Vesna Injac. - Podgorica : Nova knjiga, 2013 (Novi Sad : Artprint). - 163 str. ; 21 cm. - (Biblioteka Riznica)

Prevod dela: Le mythe de Sisyphe / Albert Camus. - Tiraž 1.000. - Sadrži i: Nada i absurd u djelu Franca Kafke.

104.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Отворен приступ знању у библиотекама (2012 ; Београд)

Отворен приступ знању у библиотекама : зборник радова са међународне научне конференције, Београд, 26. октобар 2012. / [организатори конференције Библиотекарско друштво Србије [и] Народна библиотека Србије] ; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац ; [преводиоци Весна Ињац]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2013 (Београд : Чигоја штампа). - 228 стр. ; 24 cm

Радови на срп., енгл. и хрв. језику. - На спор. насл. стр.: Open Access to Knowledge in Libraries. - Тираж 200. - Библиографија уз поједине радове. - Abstracts.

105.

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Медијска и информациона писменост у друштву и библиотеке (2014 ; Београд)

Медијска и информациона писменост у друштву знања и библиотеке : зборник резимеа са међународне научне конференције, Београд, 3. октобар 2014. / уредници

Весна Црногорац, Јасмина Нинков ; [преводилац Весна Ињац]. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2014 (Београд : Чигоја штампа). - 59 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: Media and Information Literacy in Knowledge Society and Libraries. - Радови на срп. и хрв. језику. - Упоредо срп. или хрв. текст и енгл. превод. - Тираж 100.

106.

МЕЂУНАРОДНА федерација библиотекарских удружења и институција

Међународни библиотечки манифести [Електронски извор] / IFLA, UNESCO ; приређивачи и редактори превода Весна Ињац и Драгана Милуновић ; уредник Весна Црногорац. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 2014. - 1 USB флеш меморија ; 1 x 2 x 6 cm

ПРЕВОДИ ОБЈАВЉЕНИ У ЧАСОПИСИМА, ЗБОРНИЦИМА И КЊИГАМА

107.

РОБЕР, Пјер-Едмон

На хиљаде рукописних страница / Пјер-Едмон Робер ; превела с француског Весна Ињац // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 21, бр. 406 (1992), стр. 9.

108.

РОМЕ, Жил

1913 : godina usamljenosti / Žil Rome ; prevela s francuskog Vesna Injac // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 21, бр. 406 (1992), стр. 9.

109.

ТАДИЈЕ, Жан-Ив

Исецање и склапање романа „У трагању за ишчезлим временом“ / Жан-Ив Тадије ; превела с француског Весна Ињац // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 21, бр. 406 (1992), стр. 8.

110.

ТИРИЈЕ, Филип Мишел

„Шта и како“ Марсела Пруста / Филип Мишел Тирије; превела с француског Весна Ињац // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 21, бр. 406 (1992), стр. 10.

111.

ХИТЛЕР, Адолф

Биланс рата на Балкану / Адолф Хитлер ; превела са француског Весна Ињац // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 21, бр. 406 (1992), стр. 6-8.

112.

БЕРНАР-АНРИ, Леви

За роман / Бернар-Анри Леви ; s francuskog prevela Vesna Injac // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 22, бр. 414 (1993), стр. 16.

113.

ТОМИЋ, Душан

Југославија и мир / Томић Д. Ф. ; с француског превела Весна Ињац // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 22, бр. 408-409 (1993), стр. 5-6.

114.

ЈОШИДА, Јо

Истраживачи Пруста - "Јапанска школа"/ Јо Јошида ; превела Весна Ињац // Градина. - ISSN 0436-2616. - Год. 29, бр. 11-12 (1994), стр. 26-28.

115.

ПРУСТ, Марсел

Писмо мајци и оцу / Марсел Пруст ; избор и превод Весна Ињац. - Белешке // Градина. - ISSN 0436-2616. - Год. 29, бр. 11/12 (1994), стр. 5-10.

116.

СЕАЈ, Андре

Сагласност Пруста и Моријака / Андре Сеај ; превела Весна Ињац // Градина. - ISSN 0436-2616. - Год. 29, бр. 11-12 (1994), стр. 11-17.

117.
ТАДИЈЕ, Жан-Ив
Хронологија живота и стваралаштва Марсела Пруста / Жан-Ив Тадије ; превела Весна Ињац // Градина. – ISSN 0436-2616. – Год. 29, бр. 11-12 (1994), стр. 29-38.
118.
БАРБЕДЕТ, Жил
In search of lost Proust / Жил Барбедет ; превела Весна Ињац // Градина. – ISSN 0436-2616. – Год. 29, бр. 11-12 (1994), стр. 17-22.
119.
МОРИЈАК, Натали
Нестала и пронађена Албертина / разговор са Натали Моријак водила Катрин Сова ; превела Весна Ињац // Градина. – ISSN 0436-2616. – Год. 29, бр. 11-12 (1994), стр. 23-25.
120.
ЛОРАНС, Сантантонио
Први кораци библиотеке кроз "Интернет" / Сантантонио Лоранс ; превела Весна Ињац. - Белешке // Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год. 45, бр. 1/2 (1995), стр. 28-34.
121.
ЈОНЕСКО, Ежен
Јонеско - трагична фарса / Ежен Јонеско ; разговарала Беатрис Родаро ; превела с француског Весна Ињац. - Белешка // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 172, Књ. 458, св. 4 (1996), стр. 588-594.
122.
ЈОНЕСКО, Ежен
Јонеско - трагична фарса / Ежен Јонеско ; разговарала Беатрис Родаро ; превела с француског Весна Ињац. - Белешка // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. – Год. 25, бр. 474-475-476 (1996), стр. 14.
123.
ПРУСТ, Робер
Марсел Пруст интимно / Робер Пруст ; превела са француског Весна Ињац // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. – Год. 25, бр. 467 (1996), стр. 9.
124.
СИОРАН, Емил
Разговори у Тибингену / Емил Сиоран и Јириген Бергфлет ; превела са француског Весна Ињац // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. – Год. 25, бр. 470-471 (1996), стр. 24-25.
125.
БОДИКЕЗ, Марсел
Од фиоке до екрана : процес ретроспективне конверзије у Националној библиотеци Француске / Марсел Бодикез и Ан-Мари Божандр ; превела Весна Ињац // Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год. 47, бр. 1/2 (1997), стр. 15-33.
126.
СОЛЕРС, Филип
Француске лудости / Филип Солерс ; са француског превела Весна Ињац. - Белешке // Свеске. - ISSN 0353-5525. - Год. 9, бр. 38 (1997), стр. 94-103.
127.
АРОН, Рејмон
Различите врсте пацифизма / Арон Рејмон ; прев. са француског Весна Ињац. - Белешке // Свеске. - ISSN 0353-5525. - Год. 10, бр. 42/43 (1998), стр. 172-176.
128.
КОНСТАН, Пола
Поверење за поверење / Пола Констан ; са француског превела Весна Ињац // Свеске. - ISSN 0353-5525. - Год. 10, бр. 47 (1999), стр. 70-76.

129.
ЛАНГ, Брајан
Цигле и бајтови : библиотеке у покрету / Брајан Ланг ; превела с енглеског Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=484 . - Напомена // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 1, бр. 1 (1999), стр. 257-270.
130.
РЕЈМОН, Арон
Различите врсте пацифизма / Арон Рејмон ; са француског превела Весна Ињац. - Белешке. - Напомене // Градина. - ISSN 0436-2616. - Год. 34, бр. 5/6 (1999), стр. 27-33.
131.
САРОТ, Натали
Ovde / Natali Sarot; sa francuskog prevela Vesna Injac // ProFemina. - ISSN 0354-5954. - бр. 17-20 (1999), стр. 193-207.
132.
КУЛИШИЕВИЧ, Војчех
Односи и сарадња између законодавних библиотека Европске заједнице / Војчех Кулишиевич и Барбара Карамак ; превела са француског Весна Ињац // Гласник Народне библиотеке Србије. — ISSN 1450-8915. - Год. 2, бр. 1 (2000), стр. 325-333.
133.
РЕЗА, Јасмина
Utučenost / Jasmina Reza ; prevela sa francuskog Vesna Injac. - Napomena // Pro Femina. - ISSN 0354-5954. - God. 6, br. 23/24 (2000), str. 35-49.
134.
ХАВИСТО, Тула
Библиотеке Централне и Источне Европе постале су партнери у преговорима о ауторском праву / Тула Хависто ; са француског превела Весна Ињац // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 2, бр. 1 (2000), стр. 295-303.
135.
ВЕЈНГАНД, Дарлин Б.
Обука предавача: искуства Америчког библиотечког удружења / Дарлин Б. Вејнганд ; са енглеског превела Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=619. - Белешке. - Апстракт // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 4, бр. 1 (2002), стр. 299-307.
136.
ДЕКАНДИДО, Грејс Ен
Deset blagoslova za nove bibliotekare / Grejs En DeKandido ; s engleskog prevela Vesna Injac. - ilustr. // Bibliotečki bilten. - ISSN 1451-1886. - Br. 1/2 (2002), str. 8-10.
137.
ДЕКЛАРАЦИЈА о библиотекама, информационим сервисима и интелектуалној слободи: IFLA, Глазгов, 2002. године / са енглеског превела Весна Ињац. - Доступно и на: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=135. - Белешке // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 4, бр. 1 (2002), стр. 5-7.
138.
ПАНАФИЈЕ, Ив
Biografija Dina Bucatija / Iv Panafije ; s francuskog prevela Vesna Injac // Tatarska pustinja. - Beograd : Mono : Mañana press : Beopolis, 2002 (Beograd : Zale commerce). — ISBN 86-83503-22-4. - str. 255-277.
139.
ДЕКЛАРАЦИЈА о библиотекама, информационим сервисима и интелектуалној слободи: IFLA, Глазгов, 2002. године / са енглеског превела Весна Ињац // Инфотека. — ISSN 0354-6462. - Год. 4, бр. 2 (2003), стр. 189-190.

140.

ЛИН, Морис Б.

Размишљања о менаџменту / Морис Б. Лин ; превела се енглеског Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=78. - Белешке // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 5, бр. 1 (2003), стр. 293-311.

141.

ИЗЈАВА о међународним каталошким начелима / са енглеског превела Весна Ињац. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1281. - Белешке. - Литература // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 7, бр. 1 (2005), стр. 369-385.

142.

IFLA smernice za bibliotečka udruženja / priredila [i prevela sa engleskog] Gordana Ljubanović ; prevela sa francuskog Vesna Injac. - Dostupno i na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2258. - Sadrži: Širenje prakse pridobijanja podrške u bibliotечкој zajednici: smernice za unapređivanje odnosa sa državnom upravom, bez ograničenja ; Smernice za programe i usluge udruženja ; Smernice za delovanje/funkcionisanje bibliotечких udruženja ; Smernice za organizacionu strukturu udruženja ; Izrada programskih dokumenata i procedura za bibliotečka udruženja ; Smernice za finansijsko upravljanje bibliotечким udruženjima: računovodstvo i budžetiranje ; Smernice za upravljanje i rukovođenje bibliotечким udruženjima: upravljanje i biblioteke // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 9, бр. 1 (2007[шт. 2008]), стр. 155-186.

143.

ВАН Оуденарен, Џон

Svetska digitalna biblioteka / Džon Van Oudenaren ; prevela s engleskog Vesna Injac. - Ilustr. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Sažetak ; Abstract. - Bibliografija // Kultura. - ISSN 0023-5164. - Br. 129 (2010), стр. 316-323.

144.

EDUCATIONAL Center of the National Library of Serbia (EC NLS) = Il centro di formazione della Biblioteca Nazionale della Serbia / di Vesna Injac-Malbasa. - Bibliografija: str. 220 // Biblioteche che educano / a cura di Waldemaro Morgese e Maria A. Albenante. - Roma : Associazione italiana biblioteche, 2010. - ISBN 978-88-7812-209-3. - Str. 211-220.

145.

ДУДАШ, Аника

Prelaz od baze podataka lokalnih publikacija fakulteta do mađarske baze podataka naučnih publikacija / Anika Dudaš ; [prevela sa engleskog Vesna Injac]. - Sažetak ; Abstract. - Beleške i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 157-158 // Horizonti svetskog i evropskog bibliotekarstva u digitalnom dobu / [organizator konferencije Bibliotekarsko društvo Srbije]. - Beograd : Bibliotekarsko društvo Srbije, 2012. - ISBN 978-86-87177-07-9. - Str. 145-159.

146.

КОНСТАНТИНЕСКУ, Николај М.

Kada se ujedinito : kada povežemo biblioteke, arhive, muzeje i galerije / Nikolaj M. Konstantinesku ; [prevela sa engleskog Vesna Injac]. - Sažetak ; Abstract. - Beleške i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 91-92 // Horizonti svetskog i evropskog bibliotekarstva u digitalnom dobu / [organizator konferencije Bibliotekarsko društvo Srbije]. - Beograd : Bibliotekarsko društvo Srbije, 2012. - ISBN 978-86-87177-07-9. - Str. 81-93.

147.

ДА ЛИ ЈЕДРИШ на таласима или пушташ да те плима носи? : навигација по информационом окружењу у развоју : изводи из извештаја о трендовима IFLA-е / превела са енглеског Весна Ињац. - Табеле. - Напомене и библиографске референце уз текст // Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год. 55, бр. 1/2 (2013), стр. 213-237.

148.

ИНТЕРОПЕРАБИЛНОСТ система за организовање знања са онтологијама и помоћу њих / Данијел Клес ... [и др.] ; превела са енглеског Весна Ињац. - Граф. прикази. - Доступно и на: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4109. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Sažetak ; Abstract. - Bibliografija: str. 93-95 // Glasnik Narodne biblioteke Srbije. - ISSN 1450-8915. - God. 13, br. 1 (2012/2013 [št. 2014]), str. 79-96.

149.

CBAJH, Арне Солбак

Имплементација дигиталног депозита у Националној библиотеци Норвешке / превела с енглеског Весна Ињац // Савремена библиотека. - ISSN 0352-3985. - Год. 26, бр. 31 (2014), стр. 18-24.

ЛИТЕРАТУРА

150.

КОВАЧЕВИЋ, Небојша

Љиљана Ковачевић, Весна Ињац-Малбаша, Добрила Бегенишић: Библиотекарски термилошки речник, Београд, Елемента, 2002. = The On-Line Dictionary of Librarianship / Nebojša Kovačević. – Доступно и на: http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1450-8915/2002/1450-89150_201373K.pdf. // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 4, бр. 1 (2002), стр. 373-375.

151.

РАДУЛОВИЋ, Здравка

Француска књига код нас / Здравка Радуловић. - Приказ књиге: Весна Ињац: Библиографија француских дела преведених у Србији и Црној Гори од 1987. до 2003. године, Београд, 2004. // Pančevačko čitalište. - ISSN 1451-3048. - Год. 3, бр. 5 (нов. 2004), стр. 77.

152.

РАДУЛОВИЋ, Здравка

Традиционално издање библиотекарског речника /

Здравка Радуловић. - илустр. - Приказ књиге: Љиљана Ковачевић, Весна Ињац, Добрила Бегенишић: Библиотекарски термилошки речник : енглеско-српски, српско-енглески, Београд, 2004. // Pančevačko čitalište. - ISSN 1451-3048. - Год. 3, бр. 5 (нов. 2004), стр. 74-75.

153.

МИЛУНОВИЋ, Драгана

Библиотекарски термилошки речник: на проби времена и корисника / Драгана Милуновић. - Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1287. – Приказ књиге: Ljiljana Kovačević - Vesna Injac - Dobrila Begenišić: Bibliotekarski terminološki rečnik: englesko-srpski, srpsko-engleski, Београд, 2004. // Гласник Народне библиотеке Србије. - ISSN 1450-8915. - Год. 7, бр. 1 (2005), стр. 479-481.

154.

РАДУЛОВИЋ, Здравка

Приручник примарног карактера / Здравка Радуловић. - Илустр. - Приказ књиге: Весна Ињац и Милоград Вучковић: Библиографија америчких књига преведених у Србији и Црној Гори од 2000. до 2005. године, Београд, 2006. // Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. 5, бр. 9 (нов. 2006), стр. 91-92.

155.

ИЛИЋ, Саша

Pod teretom – istorija zlostavljanja na radu / Saša Ilić // Peščanik, 17. 04. 2015.

Dostupno na: <http://pescanik.net/pod-teretom-istorija-zlostavljanja-na-radu/> (преузето 16. 07. 2015.)

156.

ЉУБАНОВИЋ, Гордана

In memoriam: Весна Ињац Малбаша (1960 – 2015) / Гордана Љубановић. //

Панчевачко читалиште. - ISSN 1451-3048. - Год. XIV, бр. 26 (мај. 2015), стр. 115.

157.

ПАВИЋЕВИЋ, Борка

Glava u torbi: Biblioteka / Borka Pavićević // Danas. – 11-12 april 2015, str. 13.

Dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/biblioteka.887.html?news_id=300156

(преузето 16. 07. 2015.)

158.

PREMINULA Vesna Injac Malbaša

Seecult, 04.04.2015. Dostupno na:

<http://www.seecult.org/vest/preminula-vesna-injac-malbasa>

(преузето 16. 07. 2015.)

159.

PREMINULA Vesna Injac Malbaša

Blic Online, 07.04.2015.

Dostupno na:

<file:///E:/Vesna/20150407%20Blic%20Online%20%20%20Preminula%20Vesna%20Injac%20Malba%C5%A1a.html>

(преузето 16. 07. 2015.)

160.

SAOPŠTENJE Nacionalnog saveta za kulturu: Preminula Vesna Injac Malbaša

Tanjug, 07.04.2015. Dostupno na:

<file:///E:/Vesna/20150407%20Tanjug%20NSK%20%20Preminula%20Vesna%20Injac%20Malba%C5%A1a%20%20%20Vesti%20%20%20Tanjug.html>

Доступно и на: <file:///E:/Vesna/20150409%20nsk.html> (преузето 16. 07. 2015.)

161.

ЦРНОГОРАЦ, Весна

In memoriam: Весна Ињац Малбаша / Весна Црногорац. - Библиотекарско друштво Србије, 05. 04. 2015. Доступно на: <http://bds.rs/wordpress/?p=1047>

Доступно и на: <https://www.nb.rs/pages/article.php?id=13139>

(преузето 16. 07. 2015.)

162.

СКУПШТИНСКИ одбор за културу – одавање поште Весни Ињац-Малбаша. Седница од 07. 04. 2015.

Доступно на:

<http://www.parlament.gov.rs/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8/%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2%D0%B0.2082.html>

(преузето 24. 07. 2015.)

Добрила Бејенишић

4

ПРИКАЗИ

.....
Драгана Милуновић: Библиографија
српских енциклопедија и лексикона

.....
Светлана Јанчић: Сто четрдесет
година мисије Библиотеке Призренске
богословије

.....
Марија Бојдановић: Српска национална
библиографија
.....

БИБЛИОГРАФИЈА СРПСКИХ ЕНЦИКЛОПЕДИЈА И ЛЕКСИКОНА

Драгана Милуновић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 016:031(=163.41)(049.32)

Приказ књиге:

Библиографија српских енциклопедија и лексикона,
Дејан Вукићевић. Београд : Завод за уџбенике,
2014.

У издању Завода за уџбенике, октобра 2014. године, објављена је *Библиографија српских енциклопедија и лексикона*, аутора др Дејана Вукићевића, библиотекара, библиографа и књижевника. У низу библиографија које је објавио током двадесетогодишњег бављења овом дисциплином (библиографија часописа *Дело*, персоналне библиографије Бранислава Петровића, Алека Вукадиновића, Борислава Радовића, Миодрага

М. Пешића, Борислава Пекића, Данила Киша, Симона Симоновића, Младена Маркова, Матије Бећковића, Драгана Лакићевића, Борисава Станковића, Јована Јовановића Змаја, Алексе Шантића, Воје Чолановића, Десимира Благојевића, Владана Деснице, Јована Стерије Поповића, Виде Огњеновић, Николаја Тимченка, Добрице Ћосића, Милосава Ћалића, Давида Албахарија, Данка Поповића, Радослава Петковића, Гордане Ћирјанић, Светислава Басаре, Владимира Пиштала, Петра Сарића, Михајла Пантића и других), ово издање представља још један допринос Дејана Вукићевића како на пољу библиографије, тако и свих осталих дисциплина за чије изучавање је важно сазнање о енциклопедијама и лексиконима.

Општи значај референтне литературе као такве, за све врсте истраживања, јесте несумњив, а библиотекарима је добро познат. Па ипак, српска култура се не може похвалити да је на плану њеног развоја дала пуни допринос. Стога значај пописивања резултата досадашњег ангажовања у области енциклопедистике

и лексикографије представља полазну тачку са које би било омогућено сагледавање проблема развијености овог подручја, као и пројекција будућих активности које би је могле унапредити. Зато дела попут *Библиографије српских енциклопедија и лексикона* имају улогу како у историјском приступу сагледавању теме, тако и у антиципацији могућих развојних трендова.

Библиографија српских енциклопедија и лексикона садржи 1.675 јединица обрађених *de visu*. Унутар хронолошке класификације, која обухвата период до 2013. године, распоред грађе је алфаветски. Библиографија је територијално омеђена на тло данашње Србије и подразумева дела објављена на српском језику, како изворно, тако и у преводима. У састав пописа су ушле оне публикације које се сматрају књигом према Унесковој класификацији, тј. које су штампане на 49 и више страна. Од помоћног апарата, библиографија садржи два регистра – имена и наслова. С обзиром на то да енциклопедистика и лексикографија претежно представљају колективни рад у коме је понекад тешко утврдити тачан допринос појединачних аутора, у регистар имена унети су подаци који се не налазе у библиографском опису, али се односе на особе које су на публикацијама наведене као аутори. Овај принцип примењен је свуда где је ауторство било заступљено у примарном смислу те речи, али не и у случајевима секундарног ауторства (уређивања, приређивања, превођења и сл.). Подаци о месту штампања и штампару дати су за издања до 1945. године, која се обичајено узима као гранична, у смислу ексклузивности штампарства и издаваштва, тј. распрострањености ових делатности.

Посебан допринос ове библиографије огледа се у могућности да кроз њу сагледамо динамику развоја српске енциклопедистике и да, захваљујући томе, стекнемо увид у динамику културног развоја у ширем смислу. Интересантно је да, од 19. до 21. века, број издања из ове области готово да није прелазио

неколико до неколико десетина примерака; изузетак представља период између 2005. и 2008. године, када је забележена издавачка продукција од чак 338 наслова. Овакав искорак свакако представља занимљив параметар и драгоцен подстрек за истраживања друштвених околности које су до њега довеле. Неспоран је, мада на први поглед можда и не тако видљив, посебан напор аутора у превазилажењу проблема одређивања принципа селекције грађе, тј. утврђивања граница библиографије, било да је у питању епитет *српска*, било да је у питању постављање граница између речника, лексикона и енциклопедија, о чему он опширно говори у предговору.

Међу значајнијим издањима која су пописана у библиографији, свакако се издвајају *Мала Просветина енциклопедија*, уз коју су израсле многе генерације у нашој земљи, такође добро позната *Енциклопедија Југославије*, Станојевићева *Народна енциклопедија*, али и широј публици мање позната издања, попут *Живота и дела великих људи из свих народа и Поменик знаменитих људи у српској народа новијеј доба* Милана Ћ. Милићевића, *Велика медицинска енциклопедија за народ* Александра Ћ. Костића, *Илустрирана војна енциклопедија* из 1936. и др.

Међу савременим издањима из области енциклопедистике и лексикографије, занимљива је *Мала енциклопедија самоуправљања* из 1979. године, затим за нашу струку користан *Мали лексикон штампарства и графика: од отиска до цилиндричне штампарске машине*, такође из 1979, као и *Мала југословенска енциклопедија библиошкарства* Владимира Јокановића из 1988, *Речник српских народних веровања о биљкама* Веселина Чајкановића из 1985, *Ректори Лицеја, Велике школе и Универзитета у Београду: 1838–1988*, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова* Ђорђа Трифуновића из 1990. и др.

Међу добро познатим издањима, присутним у многим кућним библиотекама, издвајају се *Енциклопедија*

Бриџаника, Ларусова енциклопедија, Хиљаду зашто хиљаду зашто, Породични лекар Џемса Бевана, Пишам се, пишам се... 1000 пиша Миле и Тимотија Бајфорда, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике* Дејвида Кристала, *Кристићев Психолошки речник* и многа друга.

Како из библиографије сазнајемо, своје лексиконе имају и области попут нинџа вештина (Небојша Анђелковић, 1987), мантричких вештина (Оља Бакић, 1990), сакупљања и примарне прераде отпадака (Живомир Јефтић, 1989), научне фантастике (Зоран Живковић, 1990), сомборског спорта (Душан Колунџија, 1990), микрорачунарских израза (Душан Петковић, 1990), ловачког оружја (Душан Бојовић, 1994), окултизма (Џерина Данвич, 1994), криминологије (Мило Бошковић, 1999), југословенског подземља (Марко Лопушина, 2000), верских секти (Биљана Ђурђевић Стојковић, 2002), рокенрола (Богомир Мијатовић, 2005), европских интеграција (Срђан Мајсторовић и други, 2013) итд.

Основне особине једне библиографије су колико је она обухватна, прецизна, доследна и поуздана. Ревност, доследност и стрпљење састављача, као и изабрана методологија рада увек могу бити предмет конструктивне полемике међу припадницима различитих библиографских приступа. Евентуалне недоречености и разлога за одступања од дефинисаних правила увек су најсвеснији управо сами аутори, због чега је важан и уводни текст овог дела, у којем се појашњавају библиографски критеријуми и избори, указује на места на којима је било неопходно одступити од правила за која се аутор определио, као и на разлоге који су та одступања условили. Свакако, практична примена библиографије, а нарочито подстрек који ће она евентуално дати будућим истраживањима или пак новим енциклопедијским и лексикографским издањима, врло брзо и непогрешиво ће показати место које оваквим издањима припада у култури једног народа.

СТО ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА МИСИЈЕ БИБЛИОТЕКЕ ПРИЗРЕНСКЕ БОГОСЛОВИЈЕ

Светлана Јанчић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 027.8:271.222(497.11)-754-9"1872/2012"(049.32)

објављена у едицији *Библиотеке и библиотекарство код Срба* Народне библиотеке Србије, представља прерађени и проширени мастер рад одбрањен на Катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду 2010. године.

Приказ књиге:

Библиотека Призренске богословије – задужбина Симе Андрејевића Игуманова (1872–2012), Ана Савић. Београд : Народна библиотека Србије, 2013.

Развојна линија српског библиотекарства, утемељеног на традицији дужој од осам векова, обогаћена је студијом Ане Савић, библиотекара саветника, у чијем истраживачком фокусу су историја, развој и деловање Библиотеке Призренске богословије – задужбине Симе Андрејевића Игуманова, од тренутка њеног настанка, 1872. године, до пресељења у Ниш, 1999. године, и израстања у савремену библиотеку. Монографија,

Овај први и, неоспорно, успешан искорак ауторке у сферу историјских истраживања, као полазишта за критичко проучавање и реконструисање развојног пута модерног српског библиотекарства, под менторским вођством проф. др Гордане Стокић Симончић и уз подршку и помоћ ректора Српске православне богословије Светих Кирила и Методија, Милутина Тимотијевића, карактерише аналитичко-синтетички приступ расположивој архивској грађи и другим доступним изворима. Са систематичношћу својственом библиотекару каталогизатору и класификатору, као и професионалном одговорношћу и зрелошћу, ауторка је приступила темељном истраживању с намером да што целовитије реконструише и представи 140 година

дуг развојни пут „најзнаменитије српске библиотеке у Османском царству и библиотеке којом почиње модерна историја српског библиотекарства на Косову и Метохији“¹.

Прегледну композициону структуру монографије чине: уводни део, три поглавља, закључна разматрања, прилози (Тестамент Симе Андрејевића Игуманова, фотографије), Регистар личних имена, Литература, Сажетак, на српском, енглеском, немачком и руском језику, и Белешка о аутору. Стручни и научни допринос монографије позитивно је оцењен у Рецензији проф. др Гордане Стокић Симончић.

Образлажући, у уводном делу студије, циљ истраживања, методолошки приступ релевантним изворима, временски оквир и организациону структуру рада, Ана Савић констатује да су се темом Библиотеке и њене мисије аутори бавили превасходно у оквиру радова који су се односили на разумевање тематски круг, на културну историју Срба на Косову и Метохији, историју библиотеке на овим просторима, оснивање и делатност Богословије у Призрену, развој и рад богословских школа, као и на друге сродне теме. Подстакнута, стога, на интегрално проучавање Библиотеке Призренске богословије, ауторка је своја истраживања усмерила ка ширем сагледавању значаја и утицаја ове знамените институције у контексту друштвено-економских и културних прилика на простору који представља територијални, политички и културни епицентар средњовековне српске државе. Помињући радове који дају најцеловитију слику о Библиотеци и њеном значају, ауторка истиче монографију *Призренска богословија* Владимира Бована (Призрен, Ниш: Српска православна богословија Светих Кирила и Методија,

2005), *Споменицу 50-годишњице Призренске богословско-учишеске школе, 1871–1921* Петра Костића (Београд: Модерна штампарија В. Недића, 1924), а најдрагоценијим примарним изворима сматра извештаје Школе који се чувају у Патријаршијској библиотеци у Београду и у Народној библиотеци Србије.

Прво поглавље отпочиње разматрањем појма задужбине и задужбинарства у светлу законске регулативе и истраживања домаћих и страних аутора у овој области, прегледом задужбинарства у националним оквирима и сажетим приказом живота и рада великог народног добротвора, родољуба и задужбинара, богатог трговца родом из Призрена, Симе Андрејевића Игуманова, заслужног за отварање Призренске богословије, једине српске средње школе на Косову и школске библиотеке која је остварила далекосежан утицај на ширење писмености и образовања на овом простору.

Друго поглавље посвећено је оснивању Православне српске богословије у Призрену и њеном раду до 1915. године, у контексту бурних и нестабилних историјских прилика на простору Старе Србије у другој половини 19. и почетком 20. века. Отворена 1871. године у Призрену, административном и трговачком центру Метохије, залагањем руског конзула Ивана Степановича Јастребова и добротворства Симе Андрејевића Игуманова, оснажена преданим радом Петра Костића, наставника и неуморног културног прегаоца, Богословија убрзо постаје средиште културног и духовног живота тамошњих Срба, потпора њихове дуготрајне борбе за остваривање политичких слобода и спона са матицом из које пристижу финансијска помоћ, уџбеници и упутства за јачање и развијање просветне делатности. Њен значај и утицај не јењавају ни после смрти Симе Игуманова, 1881. године, а у драматичним временима која ће уследити, Богословија ће, спаљивана и пљачкана, успети да очува и унапреди своју часну мисију.

¹ Гордана Стокић Симончић, „Рецензија“ у: Ана Савић, *Библиотека Призренске богословије – задужбина Симе Андрејевића Игуманова (1872–2012)*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2013), 117.

У трећем, централном делу студије, изложен је развојни пут Библиотеке Призренске богословије, од њеног оснивања, 1871. године, до наших дана; хронолошки је подељен на периоде до завршетка Првог светског рата, између два светска рата, од 1945. до 1999. године (када је, почетком НАТО разарања Савезне Републике Југославије, Богословија престала са радом) и после 1999. године (када је Призренска богословија са Библиотеком, залагањем тадашњег владике нишког Иринеја, данашњег патријарха српског, привремено смештена у Ниш, где се и данас налази). Основана као школска библиотека, шест деценија после почетка рада прве школске библиотеке у Србији, са почетним фондом који је чинила богата и језички разуђена лична библиотека Манојла Симеоновића, покојног сина Симе Игуманова, увећавана вредним поклонима угледних дародаваца, појединаца и институција, Библиотека је израсла у најбогатију српску библиотеку у Старој Србији, дочекавши Први светски рат са фондом од око 8.000 књига у 13.000 свезака. Узлазну линију раста и напретка, коју је карактерисало успостављање планске набавне политике и перманентно богаћење наставничког и ученичког фонда, стручно уређење, формирање информационих инструмената и развијена сарадња са најугледнијим појединцима и научним институцијама у Србији, прекинуло је спаљивање и пљачкање Библиотеке од стране бугарских окупатора 1915. године. Четири године касније, са потпуно уништеном библиотеком, Богословија је обновила и унапредила свој рад захваљујући разумевању и помоћи Задужбине и угледних појединаца, али и перманентном залагању и труду њених библиотекара, професора и ђака. Други, шестогодишњи прекид у раду Богословије почео је с избијањем Другог светског рата и трајао је све до 1947. године. Уследио је период мукотрпне обнове и деловања у политичким условима који нису били наклоњени Богословији и њеној мисији. Библиотека више није повратила онај значај који је остварила као најзнаменитија библиотека Срба под Турском.

Делећи трагичну судбину свога народа, после више од једног века присуства и активног деловања на простору Косова и Метохије, Призренска богословија са библиотеком напустила је своје седиште крајем 1999. године и преселила се у Ниш. Своју мисију је наставила да врши под именом Српска православна богословија Светих Кирила и Методија у Призрену, привремено у Нишу, у новој, наменски пројектованој згради, подигнутој на хиландарском метоху, уз велику помоћ града Ниша. На основу извештаја о раду Библиотеке, који се од 2006/2007. године подносе Синоду Српске православне цркве, могу се сагледати настојања да се делатност Библиотеке унапреди и усклади са премисама савременог библиотекарства и нарастајућим потребама хетерогеног корисничког аудиторијума.

У завршном делу студије, ауторка констатује да је Библиотека Призренске богословије дала снажан допринос развијању васпитно-образовног процеса, подизању опште културе у средини у којој је деловала и неговању и ширењу српског језика и књижевности, остајући и данас један од главних промотера традиције, духа и културе Срба на просторима Косова и Метохије. „Ретке су библиотеке овог типа“, закључује ауторка, „које имају традицију дужу од једног века и које се данас могу разматрати као савремене библиотеке које настављају да се развијају као сегмент информационог друштва, наглашавајући свој национални карактер.“²

Студија *Библиотека Призренске богословије – задужбина Симе Андрејевића Игуманова (1872–2012)* значајан је прилог обимној, хронолошки и феноменолошки разуђеној, али још увек несистематизованој историји српског библиотекарства. Намењена ширем стручном аудиторијуму – библиотекарској јавности, али и

2 Ана Савић, *Библиотека Призренске богословије – задужбина Симе Андрејевића Игуманова (1872–2012)* (Београд: Народна библиотека Србије, 2013), 84.

посленицима у области историје српске културе – ова монографија пружа целовиту слику о мисији Библиотеке Призренске богословије, о њеном трајању и деловању, о њеном садашњем тренутку и месту у мрежи српских јавних библиотека, сведочећи о ве-

ковном присуству Срба на простору Косова и Метохије, о коренима, традицији, духовности и континуитету, о култури памћења која даје смисао свим нашим стремљењима.

СРПСКА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЈА

Марија Богдановић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 015(497.11)(049.32)

Приказ књиге:

Српска национална библиографија : зборник радова.
Београд : Народна библиотека Србије, 2014.

У Народној библиотеци Србије је, на иницијативу Библиографског одељења, новембра 2012. године, одржан стручно-научни скуп „Српска национална библиографија“, уприличен поводом завршетка једног од највећих националних пројеката, *Српске ретроспективне библиографије књига 1868–1944*, и објављивања првог тома *Библиографије српске периодике 1768–2005*. Резултат скупа представља зборник радова који је, након више од две године,

на радост свих библиографских посленика, угледао светло дана, у оквиру издавачке продукције Народне библиотеке.

Назив скупа и зборника, *Српска национална библиографија*, имао је за циљ да се нагласи улога и значај националне библиографије, да се српска научна заједница подстакне да проговори о многим битним питањима, о нерешеним дилемама у вези са методологијом и критеријумима њене израде, али и да се позабави историјским освртом на овај крупни национални пројекат. Национална библиографија је један од кључних историјских доказа о постојању и континуитету једног народа, потврда његовог идентитета. Осим тога, она је и информативни, едукативни, научни, културолошки корпус сабраних националних знања. Ако смо свесни ових чињеница, онда морамо признати да, као друштво, нисмо уложили довољно труда да иза себе оставимо уредно посејану башту библиографских информација. Можда ће оваква тврдња звучати грубо, али треба

се сетити многих знаних и незнаних библиографа који су личним ентузијазмом покушали да надокнаде одсуство колективне одговорности и учешћа друштвених институција у великим националним пословима. Утолико је одржавање овог стручно-научног скупа значајније за освежавање заједничке меморије и наглашавање важности пројекта *Српске националне библиографије*. Осим јавног представљања ретроспективне библиографије и одавања признања и почаст свим учесницима овог шездесетогодишњег посла, идеја организатора је била да се поставе многа отворена и нерешена питања са којима се суочавамо већ два века, још од српских библиографских почетака. Данас, у свету дигиталних информација и наднационалног ширења информације, када тзв. развијени народи постављају сасвим другачија питања о националној библиографији, морамо се опет позвати на нашу несрећну историју и непостојање континуитета и историјске свести, па оправдати потребу дефинисања појмова националне ретроспективне и текуће библиографије. Морамо са жаљењем рећи да, очекивано, одзив наше научне заједнице поводом скупа није био на потребном нивоу. Да ли још увек нисмо спремни да се суочимо са самима собом, да документовано верификујемо свој национални идентитет или се, као и до сада, неодговорно понашамо према тако важним питањима? Док размишљамо о томе, вратићемо се на ентузијазам појединаца и приметити многе личне иницијативе, свест о важности библиографије и потребу да се јавност са њом упозна.

Вредности националне библиографије и пројекте *Српске библиографије књига 1868–1944* и *Српске библиографије периодике 1768–2005*, у уводним излагањима, надахнуто су нам приказале проф. др Злата Бојовић, председник Организационог одбора скупа, мр Здравка Радуловић, начелник Библиографског одељења НБС, и Слободанка Комненић, начелник Одељења серијских публикација НБС. Уз

посебан омаж библиографским претходницима и историјски осврт на националну библиографију, кроз исцрпно представљање пројекта ретроспективне библиографије, као и редакторских проблема на изради српске библиографије периодике, говорнице нас уводе у свет националне библиографије, подсећајући нас на њене суштинске вредности и мотивишући нас да дубље проникнемо у њена методолошка начела. Након ових излагања, питање сврхе, важности и потребе успостављања континуитета ретроспективне библиографије заиста бива сувишно; постајемо свесни сопственог библиографског труда и одговорности да га утиснемо у националну заоставштину.

Концепцију научног скупа и зборника осмислио је Организациони одбор и тематски ју је поделио на следеће целине: 1) критеријум и методологије израде националних библиографија; 2) предметност српске библиографије; 3) национална библиографија у електронском окружењу; 4) српски језик и књижевност и српска национална библиографија. Представљене теме имале су за циљ да обухвате проблематику националне библиографије и започну дискусију о библиографским питањима која су до сада парцијално решавана. Међутим, неуједначеност квалитета пријављених радова и очекивања организатора да ће тема бити довољно инспиративна да скуп постане одскачна даска за институционално дефинисање критеријума и методологије израде националне библиографије, показали су право стање у нашој научној заједници.

У уводном тексту, којим су отворени стручно-научни скуп и његова прва секција, проф. др Александра Вранеш поставља питања којима се годинама уназад активно бави: да ли је утврђен и који је концепт присутан у одређивању националне библиографије, можемо ли се одлучити између језичког и етничког критеријума, као и да ли данас говоримо о српској библиографији или библиографији Србије! Решавањем тих проблема, стварамо основу

за „интеграцију свих видова библиографије, нарочито националне, и текуће и ретроспективне, у целовити научни систем једне земље, обезбеђујући потврђивање националног идентитета“. Проблематику повезану са ретроспективном библиографијом из различитих углова представиле су колеге, библиотекари и библиографи, Марија Богдановић, Вера Црљић, Бојана Ласица, Радославка Сударушић и Марија Чупић. Ауторке су приказале примере из сопствене библиографске праксе, разматрајући питања методологије редакције ауторског регистра, представљања допуна ретроспективне библиографије и израде српске ретроспективне библиографије у Републици Српској. Представљањем значајног пројекта Библиотеке Матице српске, персоналне библиографије Иве Андрића, успостављена је, на најбољи могући начин, веза између ретроспективне и текуће националне библиографије кроз обимно дело нашег нобеловца. Преко 15.000 библиографских јединица, пописаних током две године, сведоче управо о ентузијазму библиографских радника, али и о одговорности појединих институција да изнесу овакав пројекат.

У другој секцији, питања предметности српске библиографије сагледана су из углова теорије библиографије, реконструкције националног фонда и израде специјалних библиографија, историјског осврта на почетке националне библиографије и улоге завичајне библиографије у изради националне. Проф. др Војислав Максимовић је истакао проблеме непостојања домаће теорије библиографије, малог броја стручњака који се тиме баве и, самим тим, преузимања страних образаца, неприлагођених домаћој пракси. Разлог теоријског бављења библиографијом је у потреби да се објасни „основни и општи смисао и суштина библиографије и да се виде њене специфичне примјене у различитим облицима научних текстова“. Узрочно-последичну везу ретроспективне библиографије у реконструкцији националног фонда и њен значај за

израду многих специјалних библиографија, осветлила је др Светлана Мирчов кроз историјски осврт на израду српске ретроспективне библиографије и њену непроцењиву вредност за духовну баштину српског народа. Мр Катарина Карамиджковић је наставила ову тему, истичући значај Ђуре Даничића за развој српске библиографије. Представљањем пројекта текуће библиографије Војводине, која се израђује у Библиотеци Матице српске, Марија Јованцаи је успоставила везу регионалне са националном библиографијом. Марија Орбовић сличну везу налази између завичајне и националне библиографије, успостављајући двоструку релацију завичајних фондова и библиографије, као двају извора информација који се међусобно прожимају.

Трећа секција разматрала је улогу библиографије у електронском окружењу и значај библиографске информације у свету дигиталних информација. Др Милена Максимовић је поставила питање вредновања библиографије у електронском окружењу и њеног маргинализовања у савременом библиотекарству. Прелаз израде текуће библиографије из штампане у електронску форму, недовољна теоријска потпора овог проблема и ниска институционална одговорност према питањима програмске контроле и стандардизације, само су део проблема који урушавају вредност библиографских информација у новом, електронском окружењу. Нешто другачији осврт на тему дали су нам Гордана Мaziћ, Драгана Столић и Богољуб Мaziћ, сучељавајући два наизглед супротстављена феномена: електронске репозиторијуме и традиционалну библиографију. Анализирајући тај однос, аутори долазе до закључка да је веза много дубља него што се претпоставља и поново нас приближавају идеји сливања информација у јединствен систем у којем се бришу разлике између репозиторијума и библиографије. На примеру једне од најбогатијих збирки старе и ретке књиге у Библиотеци Матице српске, Душица Грбић на прави начин успоставља везу

између векова, везу између каталога старе штампане књиге и националне библиографије. Систематски обрађен фонд у електронском окружењу и његова дигитализација природно се сливају у корпус националне библиографије. Ово је одличан пример из савремене каталожке праксе који нам потврђује идеју одговорног институционалног учешћа у великим националним пројектима. Дубљи поглед на свет дигиталних и научних информација омогућиле су нам Биљана Косановић и Татјана Тимотијевић представљањем сервиса *Web of Science*, у оквиру КоБСОН сервиса у НБС. Савремени токови научних информација стоје у тесној вези са библиографском праксом и њеном улогом у науци. Тема Библиографије Србије, прилично занемарена на овом научном скупу, представљена је кроз пројекат *Index translationum* који се израђује у Народној библиотеци Србије. Осим промоције духовне баштине нашег народа, пројекат је значајан и као информативни ресурс за проучавање Србије.

Последња секција, посвећена односу српског језика, књижевности и српске библиографије, важном сегменту у утврђивању критеријума националне библиографије, привукла је историчаре језика и књижевности да дају свој допринос продубљивању ове теме. Проучавајући однос библиографије и књижевне историографије на примеру Шафарикове *Историје српске књижевности*, др Мирјана Стефановић је указала на границу односа између библиографије и теорије историје књижевности. Буђење националних идеја почетком 19. века довело је до нове методолошке концепције књижевне историографије у којој су биографско-библиографске тенденције само један од сегмената. Библиографски податак се подиже до сфере тумачења, а затим преводи на ниво књижевноисторијске чињенице. Тиме се тумачење Шафариковог дела, али и теорије библиографије, ставља на нову научну раван. Врло занимљивом и актуелном темом бавила се др Ирена Арсић, приказујући заступљеност аутора

дубровачке књижевности у српској ретроспективној библиографији, чиме је отворила проблематику критеријума националне библиографије. Хронолошким и методолошким приступом теми, она покушава да разреши библиографске дилеме и јасно разграничи критеријум прикључивања дубровачких аутора корпусу српске националне библиографије. Актуелност теме уочавамо и у раду др Јелене Јањић која је представила српску библиографију у Босни и Херцеговини. Целокупна проблематика критеријума националне библиографије најбоље се показује на овом примеру. У једној мултиетничкој заједници, израда текуће и ретроспективне библиографије, услед наслеђених и нагомиланих каталожких и библиографских проблема, уколико постаје значајнија за српски ентитет, утолико се теже спроводи у пракси. Проблем кодирања језика у електронској бази која служи за испис текуће библиографије, излучио је из корпуса националне библиографије велики број српских аутора, а слично се десило и са увођењем УДК броја за босанску књижевност. Када се на то додају критеријуми територијалног одређења текуће националне библиографије Републике Српске, створена је нерешена библиографска енигма. Српски аутори који не стварају на њеној територији остају ван домета текуће, али и ретроспективне библиографије рађене за ратни и поратни период, такође утемељене на територијалном принципу.

О српској библиографији говорило се и раније. У Библиотеци Матице српске је, 2008. године, о њој организован научни скуп. Сличне теме, исти проблеми, али одсуство полемичности на последњем, стварају утисак извесног замора. Акумулација нерешених проблема, услед историјских околности у којима се нашла Србија, оставила је трага и на стратегији националне библиографије. Још увек се боримо са југословенским критеријумом у библиографији, још увек немамо јасне методолошке ставове при изради Србије, ретроспективне и текуће библиографије,

а да и не говоримо о нерешеним каталошким проблемима који библиографима стварају додатну конфузију. Проблем критеријума, који је можда најважнији сегмент националне библиографије и који се непрестано намеће кроз нашу кратку историју бављења библиографијом, потребно је посматрати са временске дистанце и сегментарно прилагођавати датим историјским околностима. Сумирајући утиске са скупа и анализирајући објављене радове, стиче се утисак да о овим важним питањима поново није систематично говорено, као и да постоји велики број

библиографских енклава које нема ко да повеже и уједини у јасно утемељен и организован систем. Осим тога, приметно је и одсуство теоретских анализа на тему библиографије, о чему је говорио и проф. Максимовић. Упркос томе, похвалан је сваки покушај да освежимо тему библиографије и начнемо је на нов начин, у време одсуства материјалних ресурса, а присуства духовне хибернације. Са надом да је све пролазно, па и овакво стање српске науке и културе, остајемо на борбеном положају, наоружани личном одговорношћу и ентузијазмом.

САДРЖАЈ

1

НОРМАТИВНА КОНТРОЛА

Уредница Ана Савић

7

Тања Тасић: Нормативна контрола и нормативне листе личних имена: успостављање нормативне датотеке личних имена у Србији

15

Миљана Ђ. Ђукић, Кашарина Р. Михајловић, Бранка Г. Драгосавац: Виртуелна међународна нормативна датотека – VIAF

23

Хедер Леа Мулејсон, Фелисиши Дикас, Џон М. Баг: Аутор и особа: фукоовска рефлексја о аутору у системима организације знања

35

Амед Леива-Медерос, Хосе А. Сенсо, Сандор Домингез-Веласко, Педро Хийола: *Authoris* – инструмент за нормативну контролу на семантичком вебу

2

ИСТОРИОГРАФСКИ МЕТОД У НАУЦИ О БИБЛИОТЕКАРСТВУ

Уредници
Гордана Сшокић Симончић
и *Жарко Војновић*

57

Жан-Пјер Ерибел: У славу наше прошлости: историјска истраживања, историја библиотека и историографски императив (концептуални осврти и истраживачка запажања)

75

Хермина Анјелеску: Библиотеке посткомунистичког доба у Русији, Централној и Источној Европи

87

Гордана Сшокић Симончић: Историја библиотека као научна дисциплина

97

Жарко Војновић: Како написати историју српских манастирских библиотека

3

КРУГ

Уредница

Нада Мирков Бојановић

109

Милена Костић: Концепт *сиве литературе* и важност отвореног приступа овој врсти литературе

121

Љиљана Башић: Мултикултуралне библиотеке и заштита идентитета националних мањина

131

Јагранка Божић: *Нуротметата*

139

Александра Грозданић: *Post festum*: нисмо ли већ изгубили рат са „дигиталним домороцима“?

143

Љиљана Пузовић: Прилог проучавању библиотеке светогорског Манастира Светог Павла

163

Дејан Ристић: Народна библиотека Србије није настала 1832. године у Београду

175

Душица Мурић: Формирање и пружање услуга слепим и слабовидим корисницима у Народној библиотеци Ужице

181

Биљана М. Ристић: Опис фонда стране књиге Народне библиотеке Ужице

In memoriam

189

Весна Ињац Малбаша

4

ПРИКАЗИ

213

Драјана Милуновић: Библиографија српских енциклопедија и лексикона

217

Светлана Јанчић: Сто четрдесет година мисије Библиотеке Призренске богословије

221

Марија Бојановић: Српска национална библиографија

CONTENTS

1

AUTHORITY CONTROL

Edited by Ana Savić

7

Tanja Tasić: Authority Control and Authority Lists

15

Miljana Đ. Đukić, Katarina R. Mihajlović, Branka G. Dragosavac: The Virtual International Authority File

23

Heather Lea Moulaison, Felicity Dykas, John M. Budd: The Author and the Person: A Foucauldian Reflection on the Author in Knowledge Organization System

35

Amed Leiva-Mederos, Jose A. Senso, Sandor Dominguez-Velasco and Pedro Hipola: Authoris – A Tool For Authority Control in the Semantic Web

2

HISTORIOGRAPHICAL METHOD IN THE LIBRARY SCIENCE

*Edited by Gordana Stokić Simončić
and Žarko Vojnović*

57

Jean-Pierre Hérubel: To Honor Our Past: Historical Research, Library History and the Historiographical Imperative (Conceptual Reflections and Exploratory Observation)

75

Hermina Anghelescu: Libraries in the Postcommunist Period in Russia, Central and Eastern Europe

87

Gordana Stokić Simončić: History of Libraries as a Scholarly Discipline

97

Žarko Vojnović: How to Write a History of the Libraries of Serbian Monasteries

3

CIRCLE

Edited by
Nada Mirkov Bogdanović

109

Milena Kostić: Concept of Grey Literature and the Importance of Open Access to This Type of Literature

121

Ljiljana Bašić: Multicultural Library and the Protection of Identity of National Minorities

131

Jadranka Božić: *Hypomnemata*

139

Aleksandra Grozdanić: *Post festum*: Haven't We Already Lost a War Against "Digital Natives"?

143

Ljiljana Puzović: Contribution to the Study of the Library of Monastery Aghiou Pavlou

163

Dejan Ristić: National Library of Serbia Was Not Established in Belgrade in 1832

175

Dušica Murić: Forming and Development of Services for the Blind and Visually Impaired Users in the Public Library Užice

181

Biljana M. Ristović: Description of the Fund the Foreign Books in the Public Library Užice

In memoriam

189

Vesna Injac Malbaša

4

REVIEWS

213

Dragana Milunović: Bibliography of Serbian Encyclopedias and Lexicons

217

Svetlana Jančić: Hundred and Forty Years of the Mission of the Library of the Theological Seminary in Prizren

221

Marija Bogdanović: Serbian National Bibliography